

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 2/2021

Fjallendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar

30. ágúst 2023

EFNISYFIRLIT

1	ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	1
2	MÁLSMEDFERÐ	2
2.1	Hlutverk óbyggðanefndar.....	2
2.2	Ísafjarðarsýslur (svæði 10B) teknar til meðferðar.....	2
2.3	Lýstar kröfur og kynning	4
2.4	Mál nr. 2/2021, Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.....	5
3	KRÖFUGERÐ.....	10
3.1	Kröfur íslenska ríkisins	10
3.2	Kröfur vegna Stapadals í Arnarfirði.....	10
3.3	Kröfur vegna Hrafnabjarga í Arnarfirði.....	11
3.4	Kröfur vegna Lokinhamra í Arnarfirði.....	11
3.5	Kröfur vegna Svalvoga milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar	12
3.6	Kröfur vegna Hafnar í Hafnardal við Dýrafjörð	12
3.7	Kröfur vegna Hrauns í Keldudal í Dýrafirði	12
3.8	Kröfur vegna Skálarár í Dýrafirði	13
3.9	Kröfur vegna Saura í Keldudal í Dýrafirði.....	13
3.10	Kröfur vegna Arnarnúps í Keldudal í Dýrafirði.....	14
3.11	Kröfur vegna Sveinseyrar við Dýrafjörð.....	14
3.12	Kröfur vegna Haukadals í Dýrafirði.....	14
4	GÖGN OG GAGNAÖFLUN.....	16
4.1	Inngangur	16
4.2	Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	16
4.3	Vettvangsferð	17
4.4	Skýrslutökur	17
5	SAGA LANDSVÆÐA.....	18
5.1	Landnám.....	18
5.2	Afréttir og afréttarnot	19
5.3	Stapadalur í Arnarfirði	19
5.4	Hrafnabjörg í Arnarfirði.....	22
5.5	Lokinhamrar í Arnarfirði.....	25
5.6	Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar	28
5.7	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð.....	32
5.8	Hraun í Keldudal í Dýrafirði	34
5.9	Skálará í Dýrafirði.....	41
5.10	Saurar í Keldudal	45
5.11	Arnarnúpur í Keldudal	48
5.12	Sveinseyri við Dýrafjörð	53

5.13	Haukadalur í Dýrafirði	58
6	SJÓNARMÍÐ AÐILA	65
6.1	Íslenska ríkið	65
6.1.1	Veturlandafjall og Skeggi	66
6.1.2	Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall	66
6.1.3	Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn	66
6.1.4	Eyrarfjall og Seljafjall	66
6.2	Gagnaðilar íslenska ríkisins	66
6.2.1	Stapadalur, Hrafnabjörg og Lokinhamrar í Arnarfirði; Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar; Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð; Hraun í Keldudal; Skálará í Dýrafirði; Saurar og Arnarnúpur í Keldudal; og Sveinseyri og Haukadalur í Dýrafirði	67
6.2.1.1	Sameiginleg sjónarmið vegna Stapadals og Hrafnabjarga í Arnarfirði	86
6.2.1.2	Stapadalur í Arnarfirði	88
6.2.1.3	Hrafnabjörg í Arnarfirði	89
6.2.1.4	Lokinhamrar í Arnarfirði	90
6.2.1.5	Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar	92
6.2.1.6	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð	93
6.2.1.7	Hraun í Keldudal í Dýrafirði	94
6.2.1.8	Skálará í Dýrafirði	95
6.2.1.9	Saurar í Keldudal	96
6.2.1.10	Arnarnúpur í Keldudal	97
6.2.1.11	Sveinseyri við Dýrafjörð	98
6.2.1.12	Haukadalur í Dýrafirði	99
7	NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	103
7.1	Inngangur	103
7.2	Almenn atriði	103
7.2.1	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar	103
7.2.2	Dómafordæmi í þjóðlendumálum	104
7.2.3	Almenn álitafni um eignarréttarlega stöðu efstu hluta fjalla	107
7.2.3.1	Almennt	107
7.2.3.2	Nánnar um áhrif staðhátta o.fl. á sönnunarmat	110
7.2.3.3	Áhrif þess að landamerkjabréf skortir eða merkjalýsing er óljós	110
7.2.3.4	Túlkun hugtaksins „fjallsbrún“ og sambærilegra tilvísana í merkjalýsingum	112
7.2.3.5	Þjóðlendur ofan „fjallsbrúna“	114
7.2.3.6	Samanburður tilvika	115
7.2.3.7	Hæðarlínur	115
7.2.3.8	Landamerkjalyýsingar og staðhættir í Ísafjarðarsýslum	116
7.2.3.9	Ályktanir og niðurstöður	119
7.2.4	Landnám	120
7.3	Afmörkun	120
7.3.1	Fjalllendi milli Lokinhamradals og Stapadals	121

7.3.2	Fjalllendi milli Djúpadals, Geldingadals og Lokinhamradals	123
7.3.3	Fjalllendi utan Keldudals og Djúpadals	125
7.3.4	Fjalllendi milli Keldudals og Haukadals	129
7.3.5	Niðurstaða um afmörkun	130
7.4	Eignarréttarleg staða	132
7.5	Um málskostnað	134
8	ÚRSKURÐARORÐ	135
	VIÐAUKI: ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR.....	XCVII
	VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR.....	XCVIII
	FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ.....	XCVII
	FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ	XCVIII
	a) Efnisflokkuð skjalaskrá	XCVIII
	b) Skjalaskrá í númeraröð	CXIV
	FYLGISKJAL III: KORT	CXXX
	a) Úrskurðarkort í máli nr. 2/2021	CXXX
	b) Yfirlitskort um svæði 10B	CXXX

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Miðvikudaginn 30. ágúst 2023 er tekið fyrir mál nr. 2/2021, Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Hulda Árnadóttir, Þorsteinn Magnússon og Eiríkur Elís Þorláksson.

Aðilar máls eru:¹

Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.

(Ívar Pálsson lögmaður.)

Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Anna Skarphéðinsdóttir og Ragnar Ármannsson vegna Stapadals í Arnarfirði.

Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson og Anna Skarphéðinsdóttir vegna Hrafnabjarga í Arnarfirði.

Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson og Anna Skarphéðinsdóttir og Helgi Magnús Gunnarsson og vegna Lokinhamra í Arnarfirði.

Þorvaldur Jón Ottósson vegna Svalvoga milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.

Matthías Ottósson vegna Hafnar í Hafnardal við Dýrafjörð.

Kristjana Sigríður Vagnsdóttir, Kristín Gunnarsdóttir, Ólafur Bjarnason og Eva Þórðardóttir vegna Hrauns í Keldudal í Dýrafirði

Ragnar Ólafur Guðmundsson og Sigurður B. Guðmundsson vegna Skálarár í Dýrafirði.

Kristjana Sigríður Vagnsdóttir og Kristín Gunnarsdóttir vegna Saura í Keldudal í Dýrafirði.

Kristjana Sigríður Vagnsdóttir vegna Arnarnúps í Keldudal í Dýrafirði.

Eignarhaldsfélagið Skjöldur vegna Sveinseyrar við Dýrafjörð.

Eignarhaldsfélagið Ystibær ehf., Jón Guðmundsson og Grétar Guðmundsson vegna Haukadals í Dýrafirði.

(Eyjólfur Ármannsson lögfræðingur.)

¹ Sjá einnig aðilaskrá (fylgiskjal I).

2 MÁLSMEÐFERÐ

2.1 Hlutverk óbyggðanefndar

Hinn 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk skv. 7. gr:

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka laganna og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

2.2 Ísafjarðarsýslur (svæði 10B) teknar til meðferðar

Óbyggðanefnd skipti landinu upphaflega í ellefu hluta sem auðkenndir voru sem svæði 1–11 og tók eitt þessara svæða til meðferðar í einu. Með bréfi dagsettu 12. nóvember 2015 tilkynnti óbyggðanefnd fjármála- og efnahagsráðherra að ákveðið hefði verið, vegna knappa fjárheimilda nefndarinnar og að höfðu samráði við sérfræðinga á Þjóðskjalasafni Íslands, að skipta svæði 10 í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Landsvæðið sem hér er til umfjöllunar, eftir þessa breytingu, er auðkennt sem svæði 10B, þ.e. Ísafjarðarsýslur.

Með bréfi dagsettu 27. nóvember 2019 var fjármála- og efnahagsráðherra tilkynnt ákvörðun óbyggðanefndar um að taka til umfjöllunar svæði 10B, sbr. 8. gr., 1. mgr. 10. gr. og 1. mgr. 11. gr. laga nr. 58/1998, og veittur frestur til 2. mars 2020 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á svæðinu, væri um slíkar kröfur að ræða. Að beiðni íslenska ríkisins var frestur fjármála- og efnahagsráðherra til að lýsa kröfum á svæðinu framlengdur fimm sinnum, síðast til 15. september 2020.

Landsvæði þetta, hið fimmtánda í röðinni hjá óbyggðanefnd,² tekur til sveitarfélaganna Ísafjarðarbæjar, Bolungarvíkurkaupstaðar, Súðavíkurhrepps og hluta Strandabyggðar.

Við skiptingu svæðis 10 voru mörk svæða 10B og 10C miðuð við sýslumörk Ísafjarðarsýslna og Barðastrandarsýslna og svæðamörkin teiknuð inn á kort á grundvelli stafrænna gagna frá Landmælingum Íslands um legu sýslumarkanna. Við meðferð máls nr. 3/2020 á svæði 10C aflaði óbyggðanefnd upplýsinga frá Veðurstofu Íslands um legu vatnaskila við sýslumörkin. Af þeim var ljóst að vatnaskilin lágu ýmist aðeins sunnar

² Upphaflega var meginlandinu skipt í ellefu svæði við málsmeðferð nefndarinnar. Svæðum 7, 8 og 9 var öllum skipt í tvennt á síðari stigum, þ.e. svæði 7A, 7B, 8A, 8B, 9A og 9B. Svæði 10 var síðan skipt í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Svæði 10C var tekið fyrir á undan svæði 10B og því var síðarnefnda svæðið hið fimmtánda í röðinni af sextán svæðum á meginlandinu þegar þarna var komið sögu.

eða norðar en sýslumörkin, eins og þau höfðu verið dregin upp á grundvelli fyrrgreindra gagna frá Landmælingum Íslands. Þar sem gagnaðilar íslenska ríkisins í máli nr. 3/2020 á svæði 10C miðuðu kröfur sínar að norðanverðu við vatnaskil, varð ljóst að kröfurnar náðu á nokkrum stöðum norður fyrir sýslumörk og þar með mörk milli svæða 10C og 10B eins og þau höfðu verið skilgreind. Vegna þessa ákvað óbyggðanefnd á fundi 27. október 2020, að höfðu samráði við lögmenn aðila, að breyta mörkum milli svæða 10C og 10B til samræmis við legu vatnaskila, að því marki sem kröfur gagnaðila ríkisins í máli nr. 3/2020 á svæði 10C miðuðust við þau. Breytingin tók því einungis til þess hluta svæðamarkanna þar sem kröfur gagnaðila ríkisins í umræddu máli miðuðust við vatnaskil en ekki sýslumörk. Lögmenn íslenska ríkisins á svæðum 10B og 10C og lögmenn gagnaðila ríkisins í máli nr. 3/2020 voru upplýstir um breytinguna með tölvupósti 30. október 2020 og í kjölfarið aðlagði íslenska ríkið kröfur sínar að breyttum svæðamörkum, bæði á svæði 10C og 10B.³ Breytingin var gerð með það fyrir augum að hægt væri að fjalla í einu máli um kröfur viðkomandi gagnaðila ríkisins, til hagsbóta fyrir þá. Að öðrum kosti hefðu þeir einnig þurft að gera kröfur til lítilla svæða innan svæðis 10B til þess að halda kröfum sínum til streitu. Auk þess var við ákvarðanatökuna höfð hliðsjón af því að svæðið beggja vegna þess hluta svæðamarkanna sem breytingin tók til var undirorpið þjóðlendukröfu að langmestu leyti.

Að teknu tilliti til framangreindra breytinga afmarkast svæði 10B svo við málsmeðferð óbyggðanefndar: Sýslumörkum Norður-Ísafjarðarsýslu og Strandasýslu er fylgt frá hafi við Geirólfsnúp milli Skjaldabjarnarvíkur og Reykjafjarðar til suðvesturs og síðan suðurs þar til komið er að norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu. Þaðan er mörkum milli Norður-Ísafjarðarsýslu og Austur-Barðastrandarsýslu fylgt til vesturs þar til komið er að þeim stað þar sem vatnaskil milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps skera sýslumörkin. Þaðan er vatnaskilum milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps fylgt til vesturs að vatnaskilum milli Vattarfjarðar og Ísafjarðardjúps og þeim svo fylgt til vesturs að þeim stað þar sem þau beygja til suðvesturs frá norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu, sem jafnframt eru norðurmörk Reykhólahrepps, skammt vestan við punkt í 673 m hæð. Þaðan er sýslumörkunum fylgt til vesturs þar til komið er að mörkum Vestur-Ísafjarðarsýslu og Vestur-Barðastrandarsýslu. Þaðan er síðastnefndum sýslumörkum fylgt til vesturs að hafi við Langanes við Arnarfjörð. Að öðru leyti afmarkast svæðið af hafi.

Hlutaðeigandi sýslumannsembætti og sveitarfélögum var tilkynnt um málsmeðferðina þegar kröfur ríkisins höfðu borist og gerð grein fyrir framhaldinu.

³ Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins á svæði 10B barst óbyggðanefnd 16. september 2020 og því lá fyrir á þessu stigi að gerð væri krafa um þjóðlendu norðan svæðamarkanna sem nú er til umfjöllunar í máli nr. 5/2021.

2.3 Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, um þjóðlendur á svæði 10B barst óbyggðanefnd 15. september 2020 en kröfulínukort bárust 5. og 6. október 2020. Kröfulýsingin ásamt kortum var birt 7. október 2020 á vefsíðu nefndarinnar. Óbyggðanefnd birti síðan tilkynningu um málsmeðferð á svæðinu og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 9. október 2020, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 1. febrúar 2021. Þá kom fram að yfirlýsingu um kröfugerð og málsmeðferð kynni að verða þinglýst á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar væru í þinglýsingabók og málið varðaði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Yfirlýsingunni var síðan þinglýst 4. febrúar 2021. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar í Lögbirtingablaðinu var birtur með auglýsingum í dagblöðum, sbr. fyrrnefnt lagaákvæði, auk þess sem birt var auglýsing í héraðsfréttamiðli.

Kynningargögn um kröfur fjármála- og efnahagsráðherra voru gerð aðgengileg almenningi á öllum skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum, þ.e. á Hólmavík, Ísafirði og Patreksfirði, auk skrifstofu og vefsíðu óbyggðanefndar. Að auki voru gögnin send sveitarfélögum á svæðinu með beiðni um að hafa þau aðgengileg. Enn fremur var fréttatilkynning send út um þjóðlendukröfu ríkisins, kröfulýsingarfrest annarra og hvar kynningargögn væru aðgengileg. Morgunblaðið og vefurinn Bæjarins besta (bb.is) fjölluðu um þjóðlendukröfurnar 8.–22. október 2020 og Ísafjarðarbær kynnti kröfurnar á vefsíðu sinni.

Kröfulýsingarfrestur annarra en íslenska ríkisins var síðar framlengdur þrisvar, síðast til 22. mars 2021. Innan frestsins bárust 123 kröfulýsingar, sumar vegna fleiri en einnar jarðar eða svæðis, og athugasemdir vegna einnar jarðar í viðbót. Síðar bárust nefndinni 36 kröfulýsingar í viðbót og þær urðu því samtals 159. Síðarnefndu kröfulýsingunum var veitt viðtaka á grundvelli 3. mgr. 13. gr. þjóðlendulaga en samkvæmt henni ber óbyggðanefnd að gefa þeim, sem kunna að telja til eignarréttinda á þeim svæðum sem þjóðlendukröfur ríkisins taka til, kost á að gerast aðilar máls og lýsa kröfum fyrir nefndinni. Sumar kröfulýsingarnar bárust í kjölfarið á bréfi sem óbyggðanefnd sendi í maí og júní 2021, að liðnum kröfulýsingarfresti gagnaðila ríkisins, til eigenda jarða í grennd við þau kröfusvæði ríkisins þar sem gagnkröfum hafði ekki verið lýst til að vekja athygli á kröfum ríkisins og gefa eigendum jarðanna kost á aðild að málunum, á grundvelli áður nefndrar 3. mgr. 13. gr. þjóðlendulaga.

Gefið var út yfirlit yfir lýstar kröfur ásamt uppdrætti. Lögboðin kynning á heildarkröfum fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum á Hólmavík og Ísafirði frá 1. desember 2021 til og með 7. janúar 2022, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998, auk þess sem skrifstofa sama embættis á Patreksfirði fékk gögnin send rafrænt. Athugasemdafrestur var til 14. janúar 2022. Kynningar-

gögnin voru jafnframt aðgengileg á skrifstofu óbyggðanefndar og vefsíðu nefndarinnar. Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests.

Kröfugerð fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, tók til 45 skilgreindra svæða. Á móti bárust 159 kröfulýsingar ýmissa aðila sem sumar sköruðust en samtals tóku þær til tæplega 190 jarða eða svæða.

2.4 Mál nr. 2/2021, Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar

Við fyrstu fyrirtöku mála á svæði 10B, sem haldin var sameiginlega vegna allra málanna 4. júní 2021, var tilkynnt um skiptingu svæðisins í átta mál, nr. 1–8/2021, og að mál nr. 2/2021 nefndist Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Gerð var grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málunum og að hana skipuðu í máli nr. 2/2021 Hulda Árnadóttir, Þorsteinn Magnússon og Eiríkur Elís Þorláksson. Upplýsingar um skiptingu í mál, skipan nefndarmanna í þau og mat á sérstöku hæfi nefndarmanna höfðu áður verið sendar lögmonnum og öðrum fulltrúum málsaðila í tölvupósti og engar athugasemdir borist. Ekki komu heldur fram athugasemdir við þessi atriði á fundinum. Farið var yfir forsögu meðferðar svæðis 10B og stöðu málsmeðferðar, m.a. upplýst að eigendum allnokkurra jarða í grennd við kröfusvæði ríkisins þar sem gagnkröfum hafði ekki verið lýst innan kröfulýsingarfrests hefði verið sent bréf til að vekja athygli þeirra á kröfum ríkisins og gefa þeim kost á aðild að málunum, sbr. 3. mgr. 13. gr. þjóðlendlaga. Brýnt var fyrir lögmonnum að skila öllum kröfulýsingum sem þeir hefðu boðað, gera viðeigandi ráðstafanir varðandi kortlagningu kröfulína og skila skriflegum umboðum frá öllum umbjóðendum sínum til skrifstofu óbyggðanefndar. Bent var á að litið væri svo á að einungis þeir sem gefið hefðu slíkt umboð væru aðilar máls, að því frátöldu ef aðilar gættu hagsmuna sinna sjálfir.

Gerð var grein fyrir gagnaöflun nefndarinnar og stöðu hennar. Einnig var greint frá verklagi við framlagningu skjala og lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Sömuleiðis var gerð grein fyrir ýmsum atriðum sem varða málskostnað og greiðslur á útlögðum kostnaði en í því sambandi var vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendlaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Því var beint til lögmonna og annarra fulltrúa aðila að kanna hvort ljúka mætti málinu með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendlaga. Enn fremur var farið yfir framhald málsmeðferðar og upplýst að vettvangsferðir væru fyrirhugaðar um sumarið. Lögmennt voru beðnir að kanna, í samráði við umbjóðendur sína, hvað þeir teldu helst þurfa að skoða í vettvangsferð og hvernig því yrði best komið við.

Önnur fyrirtaka í máli nr. 2/2021 var haldin 9. júní 2021. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Lögmennt voru inntir eftir því hvort tekist hefði að setta málið að einhverju eða öllu leyti frá síðustu fyrirtöku en svo reyndist ekki vera. Fram kom að ágreiningur málsins sneri einkum að því hvort landamerki jarða á svæðinu lægju saman uppi á fjöllum eða hvort efsti hluti fjallanna væri utan eignarlanda og því þjóðlenda. Einnig var bent á að fjallsbrúnir hefðu áður komið til skoðunar í málum hjá nefndinni og vakin athygli á annars vegar málum nr. 3–4/2004 og 2–3/2005 þar sem þurft hefði að túlka

hugtakið fjallsbrún í tengslum við Esju og Smjörfjöll, og hins vegar máli nr. 1/2018 sem varðaði svæði sunnan og austan Snæfellsjökuls en þar háttaði öðruvísi til. Því var beint til lögmanna að skoða framkvæmd nefndarinnar að þessu leyti, staðhætti og heimildir, ekki síst með tilliti til þess hvort líkindi væru með aðstæðum í málinu sem nú væri til umfjöllunar og einhverju fyrri mála. Þá voru ítrekaðar óskir um að fulltrúar málsaðila kæmu ábendingum og óskum umbjóðenda sinna vegna vettvangsferða á framfæri við nefndina ásamt upplýsingum sem áður höfðu verið sendar fulltrúum aðila í tölvupósti um að stefnt væri að vettvangsferðum í málum nr. 1–5/2021 dagana 16.–19. ágúst og að nánari tilhögun vettvangsferðar yrði ákveðin í samráði við lögmenn og aðra fulltrúa aðila. Fyrirkomulag vettvangsferðar var rætt nokkuð.

Vettvangsferð vegna máls nr. 2/2021 fór fram 18. ágúst 2021. Fjallað er um hana í kafla 4.3 hér á eftir.

Þriðja fyrirtaka í máli nr. 2/2021 var haldin 12. maí 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Vakin var sérstök athygli á því að söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands lægi fyrir og kerfisbundinni gagnaöflun óbyggðanefndar væri lokið. Þó gæti komið til frekari gagnaöflunar ef framhald rannsóknar málsins gæfi tilefni til þess og lögmönnum og öðrum fulltrúum aðila yrðu þá send skjöl jafnóðum og þau bærust líkt og áður. Formaður rifjaði upp að fram hefði komið af hálfu lögmanns ríkisins í nóvember 2021 að hann hygðist óska eftir greinargerð Náttúrufræðistofnunar um gróðurfar í málum á svæði 10B. Aðspurður sagði lögmaður ríkisins að enn lægi ekki fyrir hvort af þessari gagnaöflun yrði. Áhersla var lögð á að hraða þyrfti ákvörðun um það í ljósi þeirra þátta málsmeðferðar sem framundan væru.

Leitað var sátta með aðilum og farið sérstaklega yfir eftirfarandi áhersluatriði sem upplýst hafði verið um í tölvupósti: Bent var á að í málinu sneri ágreiningurinn einkum að því hvort fjallsbrúnir sem mynduðu sýnileg skil í landslagi réðu merkjum milli eignarlanda og þjóðlendu eða hvort landamerki jarða næðu saman efst á fjöllum. Vettvangsferð hefði varpað ljósi á staðhætti og fyrir lægju frekari gögn en þegar kröfum var lýst. Því var beint til lögmanna og annarra fulltrúa málsaðila að meta með atviksbundnum hætti hvort unnt væri að setta ágreining sem sneri að þessu atriði. Einnig var rifjað var upp að málflutningsmaður gagnaðila ríkisins hefði haldið því fram að punktur nr. 1 á kröfulínu ríkisins væri rangt staðsettur. Fram kom af hálfu lögmanna ríkisins að gert væri ráð fyrir að leiðrétta staðsetningu punktsins en það hefði þó ekki áhrif á legu kröfulínunnar. Að lokinni yfirferð um fyrrgreind atriði var brýnt fyrir fulltrúum málsaðila að leitast við að setta málið eftir því sem unnt væri.

Enn fremur var rifjað upp að í tölvupósti hefðu verið kynnt áform um að halda aðalmeðferðir í málum nr. 1–5/2021 4.–5. október 2022 Ísafirði. Þessar tímasetningar væru staðfestar, enda hefðu ekki komið fram athugasemdir. Þá var íslenska ríkinu veittur frestur til 30. júní 2022 til að skila greinargerð og upplýst að aðrir málsaðilar fengju í framhaldinu frest til 19. september 2022 til að skila greinargerðum.

Fjórdða fyrirtaka í málum nr. 1–5/2021 var haldin sameiginlega 27. september 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá og bent á að flest skjölin hefðu áður verið gerð aðgengileg lögmonnum og öðrum fulltrúum málsaðila á vefsvæði og þeir hefðu fengið upplýsingar um skjölin jafnóðum og þau bárust. Vakin var sérstök athygli á því að greinargerðir íslenska ríkisins í málunum lögju nú fyrir og væru meðal framlagðra skjala en þær hefðu áður verið gerðar aðgengilegar rafrænt 1. júlí. Þá var vakin athygli á að frestur annarra til að skila greinargerðum hefði runnið út 26. september og að þær greinargerðir sem hefðu borist væru nú lagðar fram. Þess var einnig getið sérstaklega að lagðar væru fram kröfulýsingar vegna tiltekinna jarða og að þeim væri veitt viðtaka þótt kröfulýsingarfrestur væri löngu liðinn, enda hefðu þær borist í framhaldi af ráðstöfunum sem skrifstofa nefndarinnar gerði á grundvelli 3. mgr. 13. gr. þjóðlendlaga nr. 58/1998 til að vekja athygli hugsanlegra réttshafa, sem ekki höfðu lýst kröfum, á málsmeðferðinni.

Einnig var vakin athygli á því að með greinargerðum íslenska ríkisins hefði kröfum þess verið breytt að því er varðaði afmörkun þjóðlendlukrafna gagnvart tilteknum jörðum í málum nr. 3/2021 og 5/2021 og kröfulínukortum hefði jafnframt verið breytt til samræmis. Kallað var eftir afstöðu þeirra sem önnuðust hagsmunagæslu vegna viðkomandi jarða til þess hvort ágreiningi um merki viðkomandi jarða væri lokið en sú afstaða lá ekki fyrir á fundinum. Enn fremur var vikið að tilteknum atriðum sem vörðuðu hugsanlegar frekari sættir í málum nr. 1/2021 og 5/2021. Brýnt var fyrir fundarmönnum að ljúka því sem út af stæði varðandi mögulegar sættir.

Enn fremur var rætt um tilhögun aðalmeðferðar 4. og 5. október og m.a. rifjuð upp einstök atriði þar að lútandi sem fulltrúar málsaðila höfðu verið upplýstir um í tölvupósti. Þá var þess getið að enn ætti eftir að uppfæra sum kröfulínukort málanna m.t.t. breytinga á kröfulínunum sem fulltrúar málsaðila hefðu tilkynnt um og að enn hefðu ekki öll umboð málsaðila til málflytjenda þeirra skilað sér að fullu til nefndarinnar. Brýnt var fyrir fulltrúum málsaðila að bæta úr því.

Aðalmeðferð í málum nr. 1–3/2021 var haldin sameiginlega 4. október 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Bent var á að þótt kerfisbundinni gagnaöflun væri lokið væri hugsanlegt að fleiri skjöl ættu eftir að koma fram síðar en lögmenn og aðrir fulltrúar málsaðila fengju að sjálfsögðu afhent jafnóðum öll skjöl sem kynnu að koma fram, sem og færi á að tjá sig um þau og uppfæra málskostnaðaryfirlit sín ef þeim þætti tilefni til. Formaður rifjaði upp að við 4. fyrirtöku hefði verið farið yfir málsaðild eigenda jarða þar sem kröfum ríkisins hefði verið breytt og nokkrir lögmenn hefðu staðfest að ekki væri lengur ágreiningur við íslenska ríkið um mörk tiltekinna jarða. Við fyrirtökuna hefði ekki legið fyrir afstaða eigenda tiltekinna jarðar í máli nr. 3/2021 en hún hefði borist í tölvupósti eftir fyrirtökuna.

Að því búnu fóru fram skýrslutökur sem gerð er grein fyrir í kafla 4.4.

Þá voru málin flutt munnlega. Fyrst flutti lögmaður íslenska ríkisins mál nr. 1–3 sameiginlega. Hann tók fram að það væri ósk íslenska ríkisins að á svæðum þar sem

ríkisjarðir væru til staðar og á öðrum svæðum þar sem gagnkröfur hefðu ekki verið gerðar kannaði óbyggðanefnd samt og skæri úr um hvaða land teldist til þjóðlendna og hver væru mörk þeirra og eignarlanda, á sama hátt og ef gagnkröfur væru fyrir hendi. Í máli nr. 2/2021 gerði lögmaðurinn grein fyrir þeirri breytingu á texta kröfugerðar vegna svæðisins „Skjöldur, Bæjarfjall og Þverfjall“ að punktur nr. 1 á kröfulínu ríkisins skyldi nefndur „vestasti punktur Skjaldar í fjallsbrún ofan við Djúpadalspolla“. Einnig greindi hann frá því að merkingar hefðu víxlást á kröfulínukortinu þannig að punktur nr. 2 hefði verið merktur þar sem punktur nr. 3 ætti að vera og öfugt. Texti kröfulýsingarinnar væri hins vegar réttur að þessu leyti.

Nefndarmenn beindu spurningum til lögmanns ríkisins um tiltekin atriði. Bent var á að hugtakið fjallsbrún gæti haft tvíþætta merkingu og spurt af hverju lögmaðurinn teldi, í tengslum við merkjalýsingar á svæðinu, að fremur ætti að leggja til grundvallar þann skilning að vísað væri til skarpra skila í landslagi, fremur en vatnaskila á fjalli. Einnig var bent á að fjölmörg dæmi væru um það í úrskurðar- og dómaframkvæmd að landamerki jarða hefðu verið talin ná saman á fjalli uppi, jafnvel á svæðum sem væru lítt gróin, og landamerkjabréf þyrfti jafnan að túlka með hliðsjón af staðháttum. Lögmaður ríkisins svaraði því til að þar sem skörp skil væru í landinu og aðstæður væru t.d. þannig að vísað væri til örnefnis við brún fjalls væri ekki sjálfgefið að merkin næðu áfram upp að vatnaskilum. Þá var spurt um samhengi við kröfugerð ríkisins á fyrri svæðum í tengslum við merki jarða til fjalla og meðalhóf í því sambandi. Enn fremur var spurt um kröfugerð ríkisins í tengslum við fjallsbrúnir og lögmaðurinn beðinn að draga fram að hvaða leyti hann teldi Ísafjarðarsýslur frábrugðnar öðrum landshlutum sem nefndin hefði fjallað um, þ.e. hvort kröfur ríkisins byggðust á því að staðhættir, heimildir, samspil þeirra eða eitthvað annað væri frábrugðið. Í þessu sambandi var bent á að óbyggðanefnd hefði lokið umfjöllun um megnið af landinu og fyrir lægju mörg fordæmi í úrskurðar- og dómaframkvæmd í tengslum við merki jarða til fjalla. Lögmaður ríkisins svaraði því til að kröfugerðin byggðist bæði á mati á merkjalýsingum jarðanna og því mati að staðhættir væru sérstakir þar sem sléttlendi afmarkaðist af skörpum hlíðum.

Þá fluttu málflytjendur gagnaðila íslenska ríkisins málin. Í máli nr. 2/2021 brást málflytjandi við yfirlýsingu lögmanns íslenska ríkisins um breytta textalýsingu á kröfulínu á þann veg að breytingin væri of seint fram komin og hann héldi sig við gerða frávísunarkröfu.

Við lok aðalmeðferðar tilkynnti formaður að málin væru tekin til úrskurðar en ef frekari gögn kæmu fram yrðu málin þó tekin fyrir aftur af því tilefni. Enn fremur áréttaði formaður að þótt málin væru tekin til úrskurðar gæti íslenska ríkið enn endurskoðað kröfugerð sína og vísaði til þess sem áður hefði komið fram um það af hálfu nefndarinnar.

Sjötta fyrirtaka mála nr. 1–8/2021 var haldin sameiginlega vegna allra málanna 29. ágúst 2023. Formaður gerði grein fyrir því að gerðar hefðu verið breytingar á kröfugerð ríkisins frá því að aðalmeðferðir málanna hefðu farið fram, líkt og lögmonnum og

fulltrúum málsaðila hefði áður verið tilkynnt. Breytingarnar bárust óbyggðanefnd með bréfum 24. janúar og 24. mars 2023, en því bréfinu fylgdu jafnframt uppfærðar textalýsingar á þeim kröfusvæðum sem breytingarnar vörðuðu. Bréfin voru send lögmönnum og fulltrúum málsaðila 25. janúar og 24. mars 2023. Óbyggðanefnd barst einnig leiðrétt textalýsing á kröfusvæði ríkisins við Hælavíkurbjarg 29. júní 2023, sem kynnt var lögmönnum og fulltrúum málsaðila með tölvupósti 3. júlí 2023.

Formaður kynnti að óbyggðanefnd hefði ákveðið breytingar á heiti mála nr. 4–5/2021 og 7–8/2021. Þá gerði formaður grein fyrir tilteknum atriðum sem vörðuðu mál nr. 4–5/2021.

Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá, sem höfðu áður verið gerð aðgengileg lögmönnum og þeir fengið upplýsingar um. Að því búnu tilkynnti formaður að mál nr. 1–8/2021 væru tekin til úrskurðar.

3 KRÖFUGERÐ⁴

3.1 Kröfur íslenska ríkisins

Kröfum fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er skipt í fjögur svæði í máli þessu. Þess er krafist að viðurkennt verði að allt land innan eftirfarandi kröfupunkta verði úrskurðað þjóðlenda og allt til viðmiðunarmarka kröfusvæðanna.

Veturlandafjall – Skeggi:

Upphafspunktur er í fjallsbrún sem er í beinni sjónhendingu í Stapa sem ræður merkjum Hrafnabjarga og Stapadals (1). Þaðan eftir fjallsbrúnum Veturlandafjalls innst í Stapadal og að fjallsbrúnum sem liggja að fremstu daladrögum Haukadals sem ráða merkjum Haukadals (2). Þaðan eftir fjallsbrúnum Skorarfjalls að Skeggja (3). Þaðan ráða fjallsbrúnir í upphafspunkt.

Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall:

Upphafspunktur vestasti punktur Skjaldar í fjallsbrún ofan við Djúpadalspolla (1). Þaðan í fjallsbrúnir sem ráða áfram fram Lokinhamradal í landamerki Haukadals á fjallsbrúnum Þverfjalls (2). Þaðan eftir fjallsbrúnum í Hálfðánargjá sem ræður merkjum Arnarnúps og Hrauns í Keldudal (3). Þaðan eftir fjallsbrúnum í upphafspunkt.

Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn:

Upphafspunktur er í Hafnarskarði sem ræður merkjum Salvoga og Hafnar (1). Þaðan ráða fjallsbrúnir í fjallsbrún sem er í sjónhendingu í uppsprettu lækjar innan til við Ófærufell sem ræður merkjum Hafnar og Hrauns (2). Þaðan eftir fjallsbrúnum í Hundhornsgjótu sem ræður merkjum Hrauns og Skálarár (3). Þaðan í fjallsbrún sem er í sjónhendingu í merkisstein í Hvilftarbrekkum, sem ræður merkjum Skálarár og Saura (4). Þaðan eftir fjallsbrúnum um Geldingshorn og í upphafspunkt.

Eyrarfjall og Selfjall:

Upphafspunktur er í fjallsbrún sem er í beinni sjónhendingu í Ófærusker sem ræður merkjum Arnarnúps og Sveinseyrar (1). Þaðan ráða fjallsbrúnir Eyrarfjalls að Haukadalsfelli sem ræður merkjum að Haukadalsfelli (2). Þaðan ráða fjallsbrúnir Seljafjalls og eftir fjallsbrúnum í Keldudal og í upphafspunkt.

3.2 Kröfur vegna Stapadals í Arnarfirði

Af hálfu eigenda Stapadals í Arnarfirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað og viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Stapadals á Veturlandafjalli sem markast að utan af Bjargá, sem fellur í fossi ofan af Sléttubjörgum utan Skútabjarga. Þaðan á fjall upp og inn eftir fjallinu eftir því sem vötnum hallar að Stapadalssandi að fjallsbrún sem liggja að fremstu daladrögum Haukadals sem ráða merkjum Haukadals. Landið sé órjúfanlegur hluti Stapadals. Kröfulínan á Veturlandafjalli markist af landi Hrafnabjarga og Haukadals.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

⁴ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (aðilaskrá) og III (kort).

3.3 Kröfur vegna Hrafnabjarga í Arnarfirði

Af hálfu eigenda Hrafnabjarga í Arnarfirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað og viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Hrafnabjarga á Skeggja og Veturlandafjalli milli Lokinhamradals og Bjargarhlíðar sem markast frá miðjum árdrögum Bjargár við fjallsbrún. Þaðan inn eftir Veturlandafjalli milli Lokinhamradals og Stapadals eftir því sem vötnum hallar að Hrafnabjargarlandi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráða merkjum Haukadals. Landið sé órjúfanlegur hluti Hrafnabjarga. Kröfulínan á Veturlandafjalli markist af landi Stapadals og ráði vatnahalli merkjum. Einnig af merkum Haukadals ofan Botnhjalla.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.4 Kröfur vegna Lokinhamra í Arnarfirði

Af hálfu eigenda Lokinhamra í Arnarfirði er þess krafist að kröfum ríkisins á svæðunum „Tóarfjall, Hrafnhyrna“ og „Skjöldur, Bæjarfjall og Þverfjall“ verði vísað frá vegna vanreifunar að því er varðar jörðina Lokinhamra og beint eignarhald Lokinhamra á nefndum svæðum verið viðurkennt.

Til vara er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað.

Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Lokinhamra á fjallinu Skjöldur, Bæjarfjalli, Skútafjalli, Flánum, Hlíðarfjalli og Þverfjalli milli Lokinhamradals og Dalsdals, sem markist að utan af mótum Dalsdals og Geldingadals við fjallsbrún. Þaðan í kringum botn Geldingadals eftir því sem vötnum hallar til Lokinhamralands inn að brún Hálfánargjár á Þverfjalli. Þaðan markist land Lokinhamra af merkjum Haukadals. Landið sé órjúfanlegur hluti Lokinhamra. Kröfulínan á fjallinu markist af landi Hrauns og merkjum Haukadals.

Auk þess er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Lokinhamra á Tóarfjalli sem markast að utan af landi Svalvoga, sem er í sjónhendingu frá Hlíðarstandi steinbergskletti niður úr fjallinu. Til fjalla ræður vatnahalli merkjum. Þaðan inn á fjallið að landi Svalvoga og Hrauns í Keldudal, allt eftir því sem vötnum hallar að Lokinhamralandi. Að innan af Geldingadalshorni upp af botni Dalsdals. Landið sé órjúfanlegur hluti Lokinhamra. Land Lokinhamra á Tóarfjalli er upp af Dalsdalsfjalli frá utanverðum Dalsdal, sem nær frá dalbotni að Krossgili við mynni dalsins. Þaðan á Tóarfjalli að landi Svalvoga að utan og landi Hrauns í Keldudal inn á fjallinu. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.

Til þrautarvara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðal- og varakröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.5 Kröfur vegna Svalvoga milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar

Af hálfu eiganda Svalvoga milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Svalvoga á Hafnarhyrnu, Bæjarnúpi og Tóarfjalli sem markast að utan af Hafnarskarði. Þaðan inn eftir Hafnarhyrnu og Bæjarnúp, inn á Tóarfjall ofan botns Hafnardals og síðan inn eftir Tóarfjalli eftir því sem vötnum hallar til Svalvogalands. Að innan af landi Lokinhamra, sem er við fjallbrún sjónhending frá Hlíðarstandi stengbergskletti niður úr fjallinu. Landið sé órjúfanlegur hluti Svalvoga. Kröfulínan á fjallinu markist af landi Hafnar, Hrauns og Lokinhamra. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.6 Kröfur vegna Hafnar í Hafnardal við Dýrafjörð

Af hálfu eiganda Hafnar í Hafnardal við Dýrafjörð er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Hafnar á Helgafelli, Tóarfjalli, Hafnarhyrnu og Bæjarnúp sem markast að innan af landi Hrauns, í berguppsprettulæk innan Ófærunefs og þaðan sjónhending í fjall upp. Þaðan inn eftir Helgafelli í kringum botn Hafnardals og út eftir Bæjarnúp og Hafnarhyrnu í Hafnarskarð og að utan allt eftir því sem vötnum hallar til Hafnarlands. Landið sé órjúfanlegur hluti Hafnar. Kröfulínan á fjallinu markist af landi Svalvoga og Hrauns í Keldula. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreind land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.7 Kröfur vegna Hrauns í Keldudal í Dýrafirði

Af hálfu eigenda Hrauns í Keldudal í Dýrafirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Hrauns á Helgafelli, Strengsbergshorni, Skálarfjalli og Hundshorni sem markast að utan af landi Hafnar, í berguppsprettulæk innan Ófærunefs og þaðan bein sjónhending á brún upp. Þaðan inn eftir Helgafelli og ofan Strengbergshvilftar, inn á Tóarfjall og í kringum botn Gjálpardals og út eftir Skálarfjalli í fjallsbrún Hundshornsgjótu, allt eftir því sem vötnum hallar til Hraunslands. Einnig er gerð krafa um viðurkenningu beins eignarréttar

að landi Hrauns á fjallinu ofan Álftaskálar og á Geldingadalshorni, sem markast að utan ofan fjallsbrúnar þar sem þveráin rennur í Álftarskál. Þaðan í Geldingadalshorn, allt eftir því sem vötnum hallar til Hraunslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Hrauns. Fyrri kröfulínan markist af landi Hafnar, Svalvoga, Lokinhamra, Saura og Skálarár en hin seinni af landi Lokinhamra og Saura. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.

Auk þess er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Hrauns ofan Geldingadalshotns, sem markast að utan af mótum Dalsdals og Geldingadals á fjallsbrún. Þaðan í kringum botn Geldingadals eftir því sem vötnum hallar til Hraunslands að brún Hálfðánargjár á Þverfjalli. Landið sé órjúfanlegur hluti Hrauns. Kröfulínan á fjallinu markist af landi Lokinhamra. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í báðum aðalkröfum sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.8 Kröfur vegna Skálarár í Dýrafirði

Af hálfu eigenda Skálarár í Dýrafirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Skálarár á Hundshorni sem markast að utan af fjallsbrún Hundshornsgjótu, sem er sjónhending frá Sporsteini og Oddnýjartóft. Þaðan inn eftir Hundshorni að landi Saura ofan fjallsbrúnar í Skálarárhvilt, allt eftir því sem vötnum hallar til Skálarárlands. Landið sé órjúfanlegur hluti Skálarár og markist af landi Hrauns inn að landi Saura.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.9 Kröfur vegna Saura í Keldudal í Dýrafirði

Af hálfu eigenda Saura í Keldudal í Dýrafirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Saura á Hundshorni, Saurahorni og Skálarfjalli sem markast að utan af landi Skálarár ofan fjallsbrúnar, sem er í beinni sjónhendingu frá merkisteini í Skálarárhviltarbrekkum. Þaðan inn eftir Hundshorni og Saurahorni innanverðu og Skálarfjalli að landi Hrauns ofan fjallsbrúnar þar sem þveráin rennur í Álftarskál, allt eftir því sem vötnum hallar til Sauralands. Landið sé órjúfanlegur hluti Saura og markist af landi Hrauns og Skálarár.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.10 Kröfur vegna Arnarnúps í Keldudal í Dýrafirði

Af hálfu eiganda Arnarnúps í Keldudal í Dýrafirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað.

Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Arnarnúps á Eyrarfjalli og Seljafjalli sem markast að utanverðu af landi Sveinseyrar upp á fjallinu, sem er sjónhending á fjall upp frá Ófæruskeri á Eyrarhlíð. Þaðan inn eftir Eyrarfjalli í Nóntind og áfram inn eftir fjallinu í Nóntind á Seljafjalli og að Lambaskál, allt eftir því sem vötnum hallar til Arnarnúpslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Arnarnúps og markist af landi Sveinseyrar og Haukadals.

Þess er einnig krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Arnarnúps á Þverfjalli inn af fjallsbrún Hálfánargjár, sem er í beinni sjónhendingu frá Langá. Þaðan inn á fjallið eftir því sem vötnum hallar til Arnarnúpslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Arnarnúps og markist af landi Hrauns, Lokinhamra og Haukadals.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í báðum aðalkröfum sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.11 Kröfur vegna Sveinseyrar við Dýrafjörð

Af hálfu eiganda Sveinseyrar við Dýrafjörð er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Sveinseyrar á Eyrarfjalli og Seljafjalli, sem markast að utan af landi Arnarnúps upp á fjallinu, sem er sjónhending á fjall upp frá Ófæruskeri á Eyrarhlíð. Þaðan inn eftir Eyrarfjalli í Nóntind og í kringum botn Eyrardals í Nóntind á Seljafjalli og að fjallsrönd ofan Merkihryggjar ofan Tóutúns í Sveinseyrarármynni, allt eftir því sem vötnum hallar til Sveinseyrarlands. Landið sé órjúfanlegur hluti Sveinseyrar og markist á fjallinu af landi Arnarnúps og Haukadals.

Til vara er þess krafist að ofangreint land sem lýst er í aðalkröfu sé viðurkennt sem afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

3.12 Kröfur vegna Haukadals í Dýrafirði

Af hálfu eigenda Haukadals í Dýrafirði er þess krafist að kröfum ríkisins verði hafnað. Þess er krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Haukadals inn af fjallsbrúnum Haukadalsfells og Seljafjalls, sem liggja að fremstu daladrögum Haukadals, og markast að utan frá fjallsrönd ofan Ytri-Merkihryggjar ofan Tóutúns í Sveinseyrarármynni. Þaðan inn eftir Haukadalsfelli í Nóntind á Seljafjalli og að

fjallsbrún við Lambaskál, allt eftir því sem vötnum hallar til Haukadalslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Haukadals og markist af landi Sveinseyrar.

Þess er einnig krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Haukadals inn af fjallsbrún Þverfjalls sem liggur að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukadals, allt eftir því sem vötnum hallar til Haukadalslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Haukadals og markist af landi Arnarnúps, Hrauns og Lokinhamra.

Þess er jafnframt krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að landi Haukadals inn af fjallsbrún Veturlandafjalls sem liggur að fremstu daladrögum Haukadals, sem ráði merkjum Haukadals, allt eftir því sem vötnum hallar til Haukadalslands. Landið sé órjúfanlegur hluti Haukadals og markist af landi Hrafnabjarga og Stapadals.

Til vara er krafist viðurkenningar á að ofangreint land sem lýst er í öllum aðalkröfum sé afréttareign.

Þá er krafist málskostnaðar með vísan til kostnaðar og framlagðrar tímaskráningarskýrslu, að teknu tilliti til virðisaukaskatts.

4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1 Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl í skjalaflokkum nr. 1–21 ásamt undirskjöllum, samtals 269 skjöl, auk 22 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendlaga, nr. 58/1998. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái stöð um einstök álitaefti.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir þeim landsvæðum sem hér eru til umfjöllunar. Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og grundvallast á „Yfirliti yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Yfirlit þetta var kynnt lögmennum og öðrum fulltrúum málsaðila og engar athugasemdir komu fram. Við samningu þess naut óbyggðanefnd ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings, auk Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar, starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands.

Fulltrúum aðila málsins var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa fulltrúa málsaðila um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna eða afla. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til skilaþréfs Þjóðskjalasafns Íslands um þetta efni, þ.e. skjals nr. 2, inngangs að greinargerð safnsins, skjals nr. 3(3), og minnisblaða um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, sbr. hliðsjónargögn nr. 9–11. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. II.

4.3 Vettvangsferð

Óbyggðanefnd skoðaði vettvang málsins miðvikudaginn 18. ágúst 2021 í fylgd með lögmönnum íslenska ríkisins og lögfræðingi annarra málsaðila. Staðkunnugir önnuðust leiðsögn. Jafnframt voru með í för starfsmaður Þjóðskjalasafns Íslands og starfsfólk óbyggðanefndar.

Lagt var af stað frá Þingeyri kl. 16:25. Þaðan var ekið eftir vegi nr. 622 í Haukadal og numið staðar á mörkum Haukadals og Sveinseyrar. Þar var horft til fjalla og á Ytri-Merkishrygg. Þá var ekið að mörkum Arnarnúps og Sveinseyrar á Eyrarhlíð. Eyjólfur Ármannsson lögfræðingur og Valdimar Eliasson frá Arnarnúpi bentu á Ófærusker og horft var upp til fjalls. Valdimar sagði frá því að fé færi um fjöllin og að sama fólk smalaði allt nesið. Einnig skýrði hann frá gróðurfari á fjöllunum og benti m.a. á mosa sem hann sagði ná upp á brún á Seljafjalli. Að því búnu var ekið áfram út Dýrafjörð og síðan inn eftir landi Arnarnúps í Keldudal. Þar nam hópurinn staðar og Eyjólfur og Valdimar lýstu ágreiningssvæðinu og merkjum þess. Þar sást meðal annars í Hundshorn, Skálarárhvilt, Álftaskál, Geldingadal, Geldingahorn og Lambaskál. Valdimar greindi frá því að bæði hásléttur og skálarnar hefðu verið smalaðar. Klukkan 17:40 staðnæmdist hópurinn við mörk Hafnar og Hrauns og þar var litið upp Helgafell og á Ófærunef. Þá var ekið að mörkum Hafnar og Svalvoga en þar sást meðal annars í Hafnarskarð og í grjót sem Kögurbúfa dregur nafn sitt af. Að því búnu nam hópurinn staðar á mörkum Svalvoga og Lokinhamra. Þar var horft upp Tóarfjall og sást meðal annars í Hlíðarstand, Strengbergsklett og í Litlabarð. Þá var ekið að mörkum Lokinhamra og Hrafnabjarga þar sem tilraun var gerð til að sjá Sæólfsfell en það sást illa vegna þoku. Þar voru þó sjáanleg Lægri- og Hærri-Skeggi, Bæjarfjall og Skjöldur.

Klukkan 18:50–19:30 var gert hlé á vettvangsferð á Hrafnabjörgum.

Frá Hrafnabjörgum var ekið að mörkum Hrafnabjarga og Stapadals. Þar var horft upp Veturlandafjall þar sem Bjargaá sást meðal annars. Því næst nam hópurinn staðar í Stapadal þar sem horft var til fjalla. Þar lauk vettvangsferð kl. 19:55.

4.4 Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins gaf skýrslu og svaraði spurningum óbyggðanefndar, lögmanna og fulltrúa málsaðila Sigþór *Valdimar* Eliasson sem ólst upp á Arnarnúpi en fjölskylda hans flutti svo að Sveinseyri.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslu hans er vikið í úrskurði þessum eftir því sem tilefni er til, en uppskrift á henni er meðal hliðsjónargagna málsins.

5 SAGA LANDSVÆÐA

Í þessum kafla verður rakin saga svæðanna sem málið varðar. Í fyrstu er greint frá elstu ritheimildum um landnám þar. Því næst verða raktar heimildir um kröfussvæði málsins og nærliggjandi og tengdar jarðir, einkum afmörkun, eignarréttindi og nýtingu. Umfjöllun um þær jarðir sem liggja að ágreiningssvæðunum takmarkast oftast við heimildir um afmörkun. Að mestu er fylgt tímaröð í hverjum kafla.⁵

5.1 Landnám

Í *Landnámu* segir eftirfarandi um landnám í Arnarfirði:

Örn hét maðr ágætr; hann var frændi Geirmundar heljarskinns; hann fór af Rogalandi fyrir ofríki Haralds konungs. Hann nam land í Arnarfirði svá vítt sem hann vildi; hann sat um vetrinn á Tjaldanesi, því at þar gekk eigi sól af um skammdegi. Ánn rauðfeldr, son Gríms loðinkinna ór Hrafnistu ok son Helgu dóttur Ánar bogsveigis, varð missátttr við Harald konung enn hárfagra ok fór því ór landi í vestrvíking; hann herjaði á Írland ok fekk þar Grélaðar dóttur Bjartmars jarls. Þau fóru til Íslands ok kómu í Arnarfjörð vetri síðar en Örn. Ánn var enn fyrsta vetr í Dufansdal; þar þótti Grélöðu illa ilmat ór jörðu. Örn spurði til Hámundar heljarskinns frænda síns norðr í Eyjafirði, ok fýstisk hann þangat; því seldi hann Áni rauðfeld lönd öll milli Langaness ok Stapa. Ánn gerði bú á Eyri; þar þótti Grélöðu hunangsilmr ór grasi. Dufann var leysingi Ánar; hann bjó eptir í Dufansdal.⁶

Í neðanmálgrein í útgáfu *Landnámu* segir að Stapi, sem afmarki lönd þau sem Án rauðfeldur keypti af Hámundi heljarskinni, sé klettadrangur skammt fyrir utan Stapadal. Þá sé Eyri sú sem síðar var nefnd Hrafnseyri eftir Hrafn Sveinbjarnarsyni goðorðsmanni á 12. og 13. öld.⁷ Þá segir eftirfarandi í *Landnámu* um landnám í Dýrafirði:

Eiríkr hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls ens ytra í Dýrafirði.

[...]

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði ok bjó í Haukadali; hann átti Þórhildi Bjartmarsdóttur, þeira börn Vésteinn ok Auðr. Þorbjörn súrr kom út at albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadali.

[...]

Dýri hét maðr ágætr; hann fór af Sunnmæri til Íslands at ráði Rognvalds jarls, en fyrir ofríki Haralds konungs hárfagra. Dýri nam Dýrafjörð ok bjó at Hálsu.⁸

⁵ Þessi kafli er að mestu leyti byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, dagsettri 5. júní 2023, sem lögð var fram sem skjal nr. 3(3), sbr. einnig eldri gerðir hennar, skjöl nr. 3(1)–3(2), dags. 29. júní 2021 og 10. maí 2022. Þó hefur verið felld út eða stytt umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins, auk þess sem bæst hefur við umfjöllun um gögn sem aflað var annars staðar en á Þjóðskjalasafninu. Í inngangi að greinargerð Þjóðskjalasafnsins er greint frá gagnaflokkum sem leitað var í og tilhögun gagnaöflunar. Einnig skal nefnt að í heildarskilabréfi Þjóðskjalasafns Íslands, skjali nr. 2, minnisblaði yfir gögn í *Íslenzku fornbréfasafni*, skjali nr. 21, og minnisblöðum um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, hliðsjónargögnum nr. 9–11, er gerð grein fyrir fleiri skjölum sem varða jarðir sem fjallað er um hér en ekki þótti tilefni til að leggja fram.

⁶ *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 176, skjal nr. 4(6).

⁷ *Íslenzk fornrit* I (1968), sjá bls. 177, skjal nr. 4(6).

⁸ *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 178–180, skjal nr. 4(6).

Í neðanmálsgreinum segir um landnám Eiríks í Dýrafirði að Hálsar heiti nú þrír klettar sem gangi fram í sjó nokkru fyrir utan Sveinseyri. Þá segir einnig að Háls innri, innri mörkin á landnámi Vésteins, hafi verið talið að væri þar sem nú heitir Brekkuháls, skammt fyrir utan Hvamm, en ósennilegra sé að átt sé við Höfða norðan fjarðar. Loks segir að Hálsar, bú Dýra í Dýrafirði, sé Hvammur.⁹

5.2 Afréttir og afréttarnot

Hinn 3. júlí 1920 skrifaði Jóhannes Ólafsson bréf til sýslumanns Ísafjarðarsýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands, frá 29. desember 1919, um almenninga. Svar Jóhannesar var að hvorki væru almenningar né afréttarlönd í Þingeyrarhreppi og einnig að allar ár og lækir ættu uppsprettur í afskiptum búfjárhögum hverrar jarðar.¹⁰

Hinn 28. júlí 1920 skrifaði Böðvar Bjarnason bréf til sýslumanns Ísafjarðarsýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands, frá 29. desember 1919, um almenninga. Svar Böðvars var að engir almenningar eða afréttir væru í Auðkúluhreppi, nema ef vera skyldi Glámufjallgarður. Böðvar kvaðst vera ókunnugur um landamerki þar, en sagðist þó hafa heyrt að þau væru ákveðin með orðunum „á fjöll upp eftir því sem vötnum hallar“ og því væri ekki um almenninga eða afrétti að ræða í hreppnum.¹¹

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið öllum sveitarstjórnnum fyrirspurnir um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarétt.¹² Sveitarstjóri Þingeyrarhrepps svaraði fyrirspurninni með bréfi dagsettu 6. nóvember sama ár og sagði enga afrétti vera í hreppnum.¹³ Ekki er að sjá að svar hafi borist úr Auðkúluhreppi.

5.3 Stapadalur í Arnarfirði

Í máldaga Álftamýrarkirkju frá 1378 segir að kirkjan eigi Stapadal.¹⁴

Í biskupsvísitasíu um Álftamýrarkirkju í Arnarfirði frá 27. ágúst 1639 segir meðal annars að eignir hennar hafi verið jarðirnar Ós, Hjallkárseyri og Stapadalur. Þá segir að kirkjan eigi skógarhögg í Geirþjófsfirði milli Kollagötuár og Smiðjugils.¹⁵

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*¹⁶ yfir Arnarfjarðarströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Stapadal:

Stapadalur.

⁹ *Íslensk fornrit* I (1968), sjá bls. 179–181, skjal nr. 4(6). Sjá einnig *Árbók Ferðafélags Íslands* 1959, bls. 129; *Árbók hins íslenska fornleifafélags*, 1883, bls. 32–33; *Árbók Ferðafélags Íslands*, 1951, bls. 115; *Árbók hins íslenska fornleifafélags*, 1888–1892, bls. 133; Kristian Kálund, *Bidrag til en historisk-topografisk beskrivelse af Island I*, 1877, bls. 574.

¹⁰ Skjal nr. 2(169).

¹¹ Skjal nr. 2(168).

¹² Skjal nr. 2(170).

¹³ Skjal nr. 2(171).

¹⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* IV, bls. 12–13, skjal nr. 4(40).

¹⁵ Skjal nr. 2(52).

¹⁶ Hér eftir verður vísað til hennar sem *Jarðabókar Árna og Páls*.

Jarðardýrleiki xii hndr., og so tíundast presti og fátækum, en í næstu 13 ár hefur staðarhaldarinn viljað að hjer gyldist kirkjutíund, og segist annar ábúandi hafa goldið hana, en annar ei.

Eigandinn beneficium Álftamýri.

Ábúendur Úlfur Pálsson, Guðmundur Þorbjarnarson, á hálfri hver.

[...]

Útigangur í fjörunni í betra lagi, en lakari á landi. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Svörður lítill og lakur til eldiviðar með taði og tilkeyptu hrísi. Rekavon engin teljandi, nema lítil af hvölum þeim, sem járnaðir eru á Arnarfirði. Hrokkelsaveiði nokkuð lítil eftir árferði.

Engjar eru að mestu eyðilagðar fyrir skriðum. Úthagarnir í sama máta fordjarfaðir af skriðum og haglítið fyrir búfje. Hætt er kvikfje fyrir sjáfarflæðum og so fyrir snjóflóðum.

Heimræði er hjer árið um kríng, nema á vorin um vertíð ut supra, og gengur hjer eitt skip ábúanda, stundum tvö. Inntökuskip er hjer eitt í landinu, þar sem heitir Afgangshlein, og liggja menn þar við tjald í nokkur ár, en áður hefur verbúð verið ein, sem niður er fallin fyrir grjóthruni. Undirgift skipsins hefur verið 2 fjórðungar fiska, en í nokkur ár engin.¹⁷

Við manntalsþing að Auðkúlu 6. maí 1729 seldi Páll Sveinsson Ormi Daðasyni sýslumanni háflendurnar Lokinhamra, 12 hundruð að dýrleika, Hrafnabjörg, sex hundruð, og Svalvoga, 12 hundruð að dýrleika. Við sama þing var upplesinn dómur frá 1537 um að Stapahlíð skyldi fylgja Lokinhömrum. Þá auglýsti sýslumaður landamerki jarðanna. Talsverðar skemmdir eru í dóma- og þingbók sýslumanns en efni hennar er svohljóðandi:

So sem eg hefe i dag a sett ad lýsast Skule Kaupi [...] fyrer halflendunum vid Arnafiord næstkomandi fost[...] a Audkulu Manntals þinge sem giórdest 18 Julij 1727 [...] alþinge umm half Hrafnabjorg umm halfa Lokenhamra Halfa sualvoga, So auglijse eg og hier med, hver landeig[nar] landamerki, sieu tiedra Jarda effter þeim Skiólumm [...]mentum, sem eg i hondum hefe, nefnelega um Stapadals og Hrafnabjarga, er Biargäenn su s[...]re epter [...]dfilgiande döme biskups Ogmundar 1537. Enn a adra [...]du millum hafnar og Sualvoga, Suadsholl, effter maldaga bok Wilkins biskups. Suoöog Bænhused i Lockin[h]omrum Skogar Jtak J Geirpiofs firde J Botnslande þar sem heiter lokenhamra tunga, Enn Hrafn Eyrar kyrkia ä Hvalreka fyrer Sliettanese J greindra Jarda landeign sem maldagienn greiner.¹⁸

Við manntalsþing að Auðkúlu 20. júní 1795 var þinglesið kaupbréf Bjarna Einarssonar fyrir sex hundruðum í Hrafnabjörgum frá sr. Eggerti sáluga Ormssyni, fyrir 96 spesiur. Bréfið var dagsett 23. ágúst 1787.¹⁹

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Stapadals metinn 12 hundruð en jörðin var kirkjujörð frá Álftamýri.²⁰

¹⁷ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 23–24, skjal H-12.

¹⁸ Skjöl nr. 2(111) og 2(112). Sjá *Íslenskt fornbréfasafn* X, bls. 114–115, skjal nr. 4(44).

¹⁹ Skjal nr. 2(113).

²⁰ Skjal nr. 2(16).

Við manntalsþing að Auðkúlu 9. ágúst 1818 var þinglesið byggingarbréf fyrir Stapadal. Hreppstjórinn samþykkti ekki að undirrita þá grein í byggingarbréfinu sem snerist um aðstoð hans við prestinn í húsbyggingum.²¹

Í prófastsvísitasíu um Álftamýrarkirkju frá 7. október 1835 segir að kirkjustaðurinn og undirliggjandi jarðir hans, en meðal kirkjujarða voru Hjallkárseyri, Ós í Arnarfirði og Stapadalur, gangi af sér vegna skriðu og aurárennslis svo að prestakallið tapi töluverðu af sínum fyrri gæðum.²²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Stapadalur í Arnarfirði metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem Álftamýrarkirkjueign.²³

Í prófastsvísitasíu um Álftamýrarkirkju frá 9. ágúst 1849 segir að kirkjan haldi öllum sínum eignum og óðulum en skaði hafi orðið á staðnum sjálfum og tveimur kirkjujörðum, Stapadal og Hjallkárseyri, vegna skriðufalla.²⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Stapadal:

5. Stapadalur: Jörðin þýkir betri enn meðaljörð að hundradatali, þó hún í vetur hafi lidid áfall mikid af skridu, bætir hana mjög útvegur til sjóar er þar má vel nota.²⁵

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 336 ríkisbankadali.²⁶

Í prófastsvísitasíu um Álftamýrarkirkju frá 7. ágúst 1850 segir að hún haldi jörðum sínum en Stapadalur hafi líklega fallið til rýrnunar.²⁷

Landamerkjalyýsing jarðarinnar Stapadals er dagsett 20. júní 1884 en hún var þinglesin við manntalsþing að Auðkúlu 1. júní 1885. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjalyýsing Stapadals í Auðkúluhreppi (Samkv. lögum 17. Marz 1882).

Landamerki Stapadals í Auðkúluhreppi, kirkjujarðar frá Rafnseyri, eru þessi: Að utan milli Loðskinnhamra og Stapadals Bjargaá, að innan milli Álftamýrar og Stapadals Landamerkjasker, þaðan sjónhenda í Tóuhúsholt, og þaðan sjónhenda í hlíð. Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.

Rafnseyri, 20. Júní 1884.

Þorsteinn Benediktsson prestur.²⁸

Hinn 3. júlí 1884 lýsti Þorsteinn Benediktsson því yfir að hann krefðist greiðslu fyrir uppsátur og aðstöðu til haustróðra í landi Stapadals, Álftamýrar og Baulhúsa. Yfirlýsingin var þinglesin 1. júní 1885.²⁹

Í prófastsvísitasíu um Hrafnseyrarkirkju frá 2. september 1886 segir að kirkjan haldi sínum eignum og að landamerkjabréf kirkjujarðanna Tjaldaness, Baulhúsa, Álftamýrar og Stapadals séu samin og þinglesin.³⁰

²¹ Skjal nr. 2(106).

²² Skjal nr. 2(56).

²³ Skjal nr. 4(1), bls. 191.

²⁴ Skjal nr. 2(57).

²⁵ Skjal nr. 2(27).

²⁶ Skjal nr. 2(31).

²⁷ Skjal nr. 2(58).

²⁸ Skjal nr. 2(1).

²⁹ Skjal nr. 2(66).

³⁰ Skjal nr. 2(125).

Í biskupsvísitasíu um Álftamýrarkirkju frá 7. ágúst 1896 segir að kirkjan haldi sínum eignum og ítökum og að landamerkjaskrár fyrir eignum kirkjunnar hafi verið þinglýst án mótmæla.³¹

Við aukarétt 22. febrúar 1909 voru Gísli Ásgeirsson á Álftamýri og Jóhannes Ólafsson, hreppstjóri á Þingeyri, dómkvaddir til að lýsa og meta jörðina Stapadal.³²

Hinn 23. janúar 1911 óskaði Kristján Kristjánsson í Stapadal eftir að fá að kaupa ábúðarjörð sína. Í bréfinu getur Kristján þess að jörðin liggi undir stórskemmdum af völdum náttúrunnar og því sé óvíst hvort hann kaupir hana.³³

Við aukarétti 14. og 15. júlí 1911 fór fram að taka eið af matsmönnum til að meta jörðina Stapadal.³⁴

Í minnisblaði Stjórnarráðs Íslands frá 21. september 1911 segir um jörðina Stapadal að m.t.t. þess að hún hafi orðið fyrir skriðuhlaupum og vegna breyttra fiskveiða sé hún metin á 1.975 kr.³⁵

Við manntalsþing að Auðkúlu 11. júlí 1913 var þinglesið afsalsbréf fyrir Stapadal til Kr. Kristjánssonar. Kaupverðið var 1.975 krónur en bréfið var dagsett 4. desember 1912.³⁶

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Stapadal:

Jörðin Stapadalur ~~liggur~~ er næsta jörð við Hrafnabjörg að innan. Mótekja er á jörðinni. Landamerki að utan sjá Hrafnabjörg, að innan Landamerkjasker.³⁷

Í undirmati II segir um landamerki Stapadals í Arnarfirði að þau séu að utan Stapi en um landamerkin að innan er vísað í jörð nr. 21 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 1.500 kr. en eigandi hennar var Kristján Kristjánsson.³⁸

5.4 Hrafnabjörg í Arnarfirði

Á vitnisburðarskjal um landamerki Svalvoga og Hafnar við Dýrafjörð frá 1411 eru skráð landamerki Hrafnabjarga frá 1668. Í *Fornbréfasafni* segir að bréfið sé varhugavert, en svo virðist sem það eigi einkum við um vitnisburðinn um landamerki Svalvoga og Hafnar. Lýsingin á landmerkjum Hrafnabjarga hljóðar svo:

Þessi eru landamerki aa H(r)afnabiorgum i arnarfirdi ad hid ytra reðr aain epter dalnvm og svo sem bruner raða. en mille St(a)padalls er land(a)merke at biargaa hini ydre.³⁹

³¹ Skjal nr. 2(53).

³² Skjal nr. 2(107).

³³ Skjal nr. 2(61).

³⁴ Skjöl nr. 2(108) og 2(109).

³⁵ Skjal nr. 2(62).

³⁶ Skjal nr. 2(110).

³⁷ Skjal nr. 2(33).

³⁸ Skjal nr. 2(33).

³⁹ *Íslenskt fornbréfasafn* IX, bls. 28–30, skjal nr. 4(46).

Í arfaskiptabréfi sem gert var að Gaulverjabæ í Flóa hinn 3. apríl 1691 segir að sr. Halldóri og Sveini Torfasyni skiptist til samans Lokinhömrum með Hrafnabjörgum og Selvogum, 60 hundruð, auk ýmissa jarða víðar um land.⁴⁰

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Arnarfjarðarströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Hrafnabjörg í Arnarfirði:

Hrafnabjörg.

Jarðardýrleiki xii hndr., og so tíundast 4 tíundum.

Eigandi að vi hndr. Sveinn Thorfason á Múkaþverárklausri. Eigandi að vi hndr. Þuríður Sæmundsdóttir að Haukadal í Árnassýslu.

Ábúandinn Sigurður Bjarnason.

[...]

Útigangur í fjörunni lakur, en á landi í betra lagi. Torfrista og stúnga engin nýtanleg, en brúkast þó. Svarðarstúnga lítil í fjarska. Hvannatekja hefur verið í Lokinhamrató, sem að nú er öldungis eydd og í skriðu fallið.

Engjarnar eru að mestu leyti eyðilagðar fyrir skriðum, og úthagarnir í sama máta af skriðum stórlega fordjarfaðir. Hætt er kvikfje á vetur fyrir sjáfargangi, á vetur þegar að sauðfje rennur í fjöruna undir klettana, sem þar eru við sjóinn. Vatnsvegur er erfiður á vetur fyrir fannlögum. Kirkjuvegur oftlega torsóktur á vetur og hættusamur fyrir sjáfargangi, ella í brattlendi fyrir svellum og harðfenni.

Heimræði er hjer árið um kríng og lending goð, en skipsuppsátrið ekki óhætt fyrir grjótfalli úr fjalli, og hefur af því eitt skip brotnað, og gengur eitt skip ábúanda. Inntökuskip hafa hjer verið flest 2; næstliðið vor gekk hjer eitt þriggja manna far, stundum hefur ekkert gengið, og hefur vertollur hjer almennilega goldist 2 fjórðungar fiska af hverjum manni, sem á skipönum reru, til landsdrotna. Verbúð er hjer ein, önnur er niðurfallin, og bygðu skipverjar þær á sinn kost af viðum.

Sagt er, að þessi jörð sje að fornu þriðjúngur af Lokinhömrum og muna elstu menn það, að hjer var fyrirsvar til þriðjunga við Lokinhamra, er og öllum úthögum óskift milli jarðanna.⁴¹

Við manntalsþing að Auðkúlu 6. maí 1729 seldi Páll Sveinsson Ormi Daðasyni sýslumanni hálfendurnar Lokinhamra, 12 hundruð að dýrleika, Hrafnabjörg, sex hundruð, og Svalvoga, 12 hundruð að dýrleika. Þá auglýsti sýslumaður landamerki jarðanna. Talsverðar skemmdir eru í dóma- og þingbók sýslumanns en efni hennar er svohljóðandi:

So sem eg hefe i dag a sett ad lÿsast Skule Kaupi [...] fyrer halflendunum vid Arnafiord næstkomandi fost[...] a Audkulu Manntals þinge sem giórdest 18 Julij 1727 [...] alþinge umm half Hrafnabjorg umm halfa Lokenhamra Halfa sualvoga, So auglijse eg og hier med, hver landeig[nar] landamerki, sieu tiedra Jarda effter þeim Skiólumm [...]mentum, sem eg i hondum hefe, nefnelega um Stapadals og Hrafnabjarga, er Biargænn su s[...]re epter [...]dfilgiande döme biskups Ogmundar 1537. Enn a adra [...]du millum hafnar og Sualvoga, Suadsholl, effter maldaga bok Wilkins biskups. Suoäog Bænhused i Lockin[h]omrum Skogar Itak J Geirpiofs firde J Botnslande þar

⁴⁰ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 174, skjal H-20.

⁴¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII*, bls. 24–25, skjal H-12.

sem heiter lokenhamra tunga, Enn Hrafn Eyrar kyrkia ä Hvalreka fyrir Sliettanese J greindra Jarda landeign sem maldagienn greiner.⁴²

Við manntalsþing að Auðkúlu 9. ágúst 1802 var þinglesið gjafabréf Bjarna Einarssonar fyrir tveimur hundruðum og 60 álnum í Hrafnabjörgum, uppleið fyrir óuppborin verkalaun og dagsett 29. ágúst 1801.⁴³

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hrafnabjarga metinn 12 hundruð en eigendur jarðarinnar var Þorbjörg Bjarnadóttir í Sauðlauksdal og ábúandinn Bjarni Einarsson.⁴⁴

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hrafnabjörg í Arnarfirði metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.⁴⁵

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hrafnabjörg:

6. Hrafnabjörg: sú jörd er metin nokkru meir en medaljardir vegna hægðar til sjóarabla og nokkurs útigangs.⁴⁶

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 360 ríkisbankadali.⁴⁷

Hinn 21. febrúar 1871 seldi Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum 12 hundruð í Hrafnabjörgum til bræðranna Gísla og Kristjáns Oddsona.⁴⁸

Landamerkjabréf Lokinhamra og Hrafnabjarga er ódagsett en það var þinglesið við manntalsþing að Auðkúlu 30. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá

Kunnugt gjörist, að landamerki á milli Lokinhamra í Auðkúluhreppi og Svalvoga í Þingeyrarhreppi eru eptir gömlum máldögum úr hlíðarstandi strengbergskletti niður úr fjallinu beina sjónhending í klett niður í fjöru, sem kallast „litla barð“, en að sunnan og innanverðu milli Lokinhamra og Hrafnabjarga eru landamerki áin, sem fellur eptir dalnum heilt að upptökum hennar, og þaðan beina sjónhending í fell, sem stendur fyrir miðjum dalbotninum, og kallast Sæólfsfell; milli Hrafnabjarga að innanverðu og Stapadals að utan eru landamerki í stóran standklett í fjörunni milli bæjanna, er kallaður er „Stapi“, og bein sjónhending upp fjallið.

Eignarnaðr: Lokinhamra og Hrafnabjarga: Gísli Oddsson

Eignarnaðr í Lokinhömrum: Kr. Oddsson

Fyrir hönd Guðmundu Samúelsdóttur sem eiganda að Svalvogum: FR. Wendel

Þorsteinn Benediktsson (prestr) sem umráðamaðr Stapadals.⁴⁹

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Hrafnabjörg:

Jörðin Hrafnabjörg næsta jörð við Lokinhamra að innan Landamerki að utan Lokinhamraá, að innan Stapi.

⁴² Skjal nr. 2(17).

⁴³ Skjal nr. 2(114).

⁴⁴ Skjal nr. 2(17).

⁴⁵ Skjal nr. 4(1), bls. 191.

⁴⁶ Skjal nr. 2(27).

⁴⁷ Skjal nr. 2(31).

⁴⁸ Skjal nr. 2(67).

⁴⁹ Skjal nr. 2(2).

Mótekja enginn. Beit ágæt sumar og vetur Útræði gott og aflasælt mjög.⁵⁰

Í undirmati II segir um landamerki Hrafnabjarga í Arnarfirði að þau séu að utan Lokinhamraá en að innan er vísað í lýsingu Stapadals. Jörðin var metin á 1.500 kr. en eigendur hennar voru Ólafur Kristjánsson og Guðrún Guðmundsdóttir.⁵¹

5.5 Lokinhamrar í Arnarfirði

Hinn 11. ágúst 1537 var svo dæmt að Stapahlíð skyldi fylgja jörðinni Lokinhömrum.⁵²

Hinn 21. desember 1557 fóru fram jarðaskipti milli Guðrúnar Björnsdóttur og Eggerts lögmanns Hannessonar. Guðrún seldi Eggerti meðal annars jarðirnar Lokinhamra og Svalvoga í Arnarfirði en einnig Dalsdal og Sléttanes. Á móti fékk Guðrún hálf Kirkjuból í Mosdal og jörðina Skóga í Mosdal.⁵³

Hinn 1. september 1560 fékk Guðrún Eggertsdóttir frá föður sínum, Eggerti Hannessyni, jarðirnar Lokinhamra, Dalsdal, Sléttanes og Svalvoga.⁵⁴

Í arfaskiptabréfi sem gert var að Gaulverjabæ í Flóa hinn 3. apríl 1691 segir að sr. Halldóri og Sveini Torfasyni skiptist til samans Lokinhömrum með Hrafnabjörgum og Selvogum, 60 hundruð, auk ýmissa jarða víðar um land.⁵⁵

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Arnarfjarðarströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Lokinhamra:

Lokinhamrar.

Bænhús er hjer, en ekki tíðir veittar í næstu 20 ár, stendur þó bænhúsið enn.

Jarðardýrleiki xxiiii hndr., og so tíundast 4 tíundum.

Eigendur sömu og áður segir um Hrafnabjörg, á hálfa jörðina hvert.

Ábúendur Bjarni Guðmundsson, Sigurður Guðmundsson, á hálfri hver.

[...]

Útigángur í fjörunni í betra lagi, og so á landi. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Svarðarstúnga lítil í fjarska til eldíngrar með taði undan kvikfje. Hvannatekja hefur verið í björgum, sem nú er að kalla eydd af skriðufalli, voru og til hvannanna stórar ógöngur, og brúkaðist því lítt.

Skógarítak lítið á jörðin í Geirþjófsfirði í Botnslandi, þar sem heitir Lokinhamratúnga. Sá skógur er nú mjög eyddur og valla eður ekki brúkandi til.

Túnið hefur spilst stundum af skriðu og sprottið upp þess á milli. Engjarnar eru að mestu eyðilagðar fyrir skriðum. Hætt er útigángspeníngi fyrir snjóflóðum og sjáfarflæðum, og hefur oft að því stór skaði orðið. Kirkjuvegur sem áður segir um Hrafnabjörg. Hætt er húsum og heyjum fyrir stórveðrum.

Heimræði er hjer árið um kríng og lendíng góð, og gánga hjer 2 skip ábúenda. Skipsuppsátrið er vont undir háa bakka með klettum, og er mjög hætt við að snjóflóð og grjóthrun grandí skipunum, og hafa hjer brotnað 4 skip í manna minni. Inntökuskip

⁵⁰ Skjal nr. 2(34).

⁵¹ Skjal nr. 2(34).

⁵² *Íslenzkt fornbréfasafn* X, bls. 114–115, skjal nr. 4(44).

⁵³ *Íslenzkt fornbréfasafn*, bls. 248–250, skjal nr. 4(50).

⁵⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn*, bls. 517–519, skjal nr. 4(49).

⁵⁵ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 174, skjal H-20.

í heimalendingunni var eitt næstliðið vor, áður hafa stundum verið 2, sjaldan 3, og er hjer almennilega áskilinn vertollur 2 fjórðungar fiska af hverjum manni, sem á skipunum rær, og so hefur verið gömul venja. Verbúðir eru hjer tvær, fylgir önnur jörðunni, aðra eiga leiguliðar, og taka þó þeir ekkert af vertollunum.

Rekavon engin teljandi, nema lítil af hvölum þeim, sem járnaðir verða á Arnarfirði, og njóta landsdrottnar, þegar að það heppnast. Sölvafjara hefur verið bjargleg fyrir heimilið, hún er nú eydd fyrir ísum.

Dalsdalur heitir fornt eyðiból hjer í landinu, og sjást þar ljós byggingamerki, bæði af girðingum og tóftarústum, en ekki hefur hjer búið verið frá gamalli tíð. Munnmæli segja, að þetta eyðiból hafi verið xii hndr., meðan bygt var, og þá það lagðist í eyði, hafi dýrleikinn lagst til Lokinhamra, sem og so hafi þá verið xii hndr.

Ekki má hjer aftur byggja fyrir heyskaparleysi. Lokinhamrar mega og ekki með nokkru móti landsins án vera.

Verstaða er hjer við sjóinn, þar sem heitir Dalsdalsnes, sem byrjaðist fyrir 20 árum og hefur síðan við haldist. Hjer hafa gengið flest 2 skip, en oftast eitt, og er vertollur 2 fjórðungar fiska af hverjum manni, sem áður segir á heima-jörðunni. Vernbúðir hafa verið tvær, önnur þeirra er nú niður fallin, og bygðu skipverjar þær á sinn kost að við.

Selveiði var nokkur á þessu nesi, áður en verstaðan tókst upp, síðan engin.⁵⁶

Við manntalsþing að Auðkúlu 6. maí 1729 seldi Páll Sveinsson Ormi Daðasyni sýslumanni hálfendurnar Lokinhamra, 12 hundruð að dýrleika, Hrafnabjörg, sex hundruð, og Svalvoga, 12 hundruð að dýrleika. Við sama þing var upplesinn dómur frá 1537 um að Stapahlíð skyldi fylgja Lokinhömrum. Þá auglýsti sýslumaður landamerki jarðanna. Talsverðar skemmdir eru í dóma- og þingbók sýslumanns en efni hennar er svohljóðandi:

So sem eg hefe i dag a sett ad lýsast Skule Kaupi [...] fyrer halflendunum vid Arnafjord næstkomandi fost[...] a Audkulu Manntals þinge sem giórdest 18 Julij 1727 [...] alþinge umm half Hrafnabjorg umm halfa Lokenhamra Halfa sualvoga, So auglijse eg og hier med, hver landeig[nar] landamerki, sieu tiedra Jarda effter þeim Skiólumm [...]mentum, sem eg i hondum hefe, nefnelega um Stapadals og Hrafnabjarga, er Biargäenn su s[...]re epter [...]dfilgiande döme biskups Ogmundar 1537. Enn a adra [...]du millum hafnar og Sualvoga, Suadsholl, effter maldaga bok Wilkins biskups. Suoäog Bænhused i Lockin[h]omrum Skogar Jtak J Geirþiofs firde J Botnslande þar sem heiter lokenhamra tunga, Enn Hrafn Eyrar kyrkia ä Hvalreka fyrer Sliettanese J greindra Jarda landeign sem maldagienn greiner.⁵⁷

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Lokinhamra metinn 24 hundruð en eigandi jarðarinnar var Þorbjörg Bjarnadóttir í Sauðlauksdal. Þá segir að eyðihjáleigan Dalsdalur hafi verið nýtt sem beitiland.⁵⁸

Hinn 8. júní 1811 seldi Þorvarður Eggertsson 13 hundruð og 52 og hálfa alin í Lokinhömrum til Guðmundar Schevings sýslumanns. Afsalsbréfið var þinglesið í Landsyfirrétti 3. ágúst 1812.⁵⁹

⁵⁶ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 25–27, skjal H-12.

⁵⁷ Skjöl nr. 2(111) og 2(112). Sjá *Íslenzkt fornbréfasafn* X, bls. 114–115, skjal nr. 4(44).

⁵⁸ Skjal nr. 2(18).

⁵⁹ Skjal nr. 2(68).

Við manntalsþing að Auðkúlu 1. maí 1846 var þinglesið kaupbréf fyrir fjórum hundruðum í Lokinhömrum frá E. Briem sýslumanni til Gísla Jónssonar á Lokinhömrum, dagsett 12. júní 1845. Kaupverðið var 256 ríkisbankadali.⁶⁰

Við manntalsþing að Mýrum 8. maí 1847 var þinglesið makaskiptabréf milli G. Thorstensens á 18 hundruðum í Höfða og Jóns Tómassonar á fjórum hundruðum í Hrauni og sex hundruðum í Lokinhömrum og 60 spesíum. Makaskiptabréfið var dagsett 17. desember 1846.⁶¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Lokinhamrar í Arnarfirði metin 24 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn. Í neðanmálgrein kemur fram að árið 1805 var eyðihjáleigan Dalsdalur höfð til beitar.⁶²

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Lokinhamra:

7. Lodkinhamrar: þessi jörd er metin svo mikils sókum hægðar til sjóarabla og fjóru samt útigangs á vetrardag.⁶³

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 816 ríkisbankadali.⁶⁴ Við rannsóknarþing jarðamatsins 1. maí 1850 var mati á Lokinhömrum breytt í 864 ríkisbankadali.⁶⁵

Hinn 14. október 1857 seldi Jón Tumasson á Höfða í Dýrafirði tvö hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar.⁶⁶

Hinn 16. október 1857 seldi Guðmundur Arason fjögur hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar.⁶⁷

Við manntalsþing að Auðkúlu 31. júlí 1858 var þinglesið kaupbréf þar sem Jón Tómasson seldi tvö hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar fyrir 64 spesíur danskar. Kaupbréfið var dagsett 14. október 1857. Einnig var lesið upp annað bréf, dagsett 16. október 1857, þar sem Guðmundur Arason í Eyrardal seldi fjögur hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar fyrir 190 danskar spesíur.⁶⁸

Landamerkjabréf Lokinhamra og Hrafnabjarga er ódagsett en það var þinglesið við manntalsþing að Auðkúlu 30. maí 1890. Efni þess er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá

Kunnugt gjörist, að landamerki á milli Lokinhamra í Auðkúluhreppi og Svalvoga í Þingeyrarhreppi eru eptir gömlum máldögum úr hlíðarstandi strengbergskletti niður úr fjallinu beina sjónhending í klett niður í fjöru, sem kallast „litla barð“, en að sunnan og innanverðu milli Lokinhamra og Hrafnabjarga eru landamerki áin, sem fellur eptir dalnum heilt að upptökum hennar, og þaðan beina sjónhending í fell, sem stendur fyrir miðjum dalbotninum, og kallast Sæólfsfell; milli Hrafnabjarga að innanverðu og

⁶⁰ Skjal nr. 2(115).

⁶¹ Skjal nr. 2(116).

⁶² Skjal nr. 4(1), bls. 191.

⁶³ Skjal nr. 2(27).

⁶⁴ Skjal nr. 2(31).

⁶⁵ Skjal nr. 2(30).

⁶⁶ Skjal nr. 2(70).

⁶⁷ Skjal nr. 2(69).

⁶⁸ Skjal nr. 2(117).

Stapadals að utan eru landamerki í stóran standklett í fjörunni milli bæjanna, er kallaður er „Stapi“, og bein sjónhending upp fjallið.

Eignarmaður: Lokinhamra og Hrafnabjarga: Gísli Oddsson

Eignarmaður í Lokinhömrum: Kr. Oddsson

Fyrir hönd Guðmundu Samúelsdóttur sem eiganda að Svalvogum: FR. Wendel

Þorsteinn Benediktsson (prestr) sem umráðamaður Stapadals.⁶⁹

Hinn 18. maí 1896 seldi Gísli Oddsson 3/4 hluta úr Lokinhömrum til Kristjáns Oddssonar bróður síns.⁷⁰

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Lokinhamra:

Jörðin Lokinhamrar liggur yst austan Arnarfjarðar

Landamerki að utan sjá Svalvog, að innan milli Lokinhamra og Hrafnabjarga Lokinnhamraá.

Mótekja eengin. Ágætis beitar jörð sumar og vetur. Útræði gott og mjög fiskisælt.⁷¹

Í undirmati II segir að landamerkin séu að innan úr Litlabarði í Hlíðarstand. Jörðin var metin í fjórum hlutum, á 650 kr. hver hlutur.⁷²

5.6 Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar

Hinn 29. júní 1411 var lýst landamerkjum milli jarðanna Svalvoga og Hafnar við Dýrafjörð. Í *Fornbréfasafni* segir að bréfið sé varhugavert, orðfæri þess undarlegt og dagsetning sömuleiðis. Efni bréfsins er svohljóðandi:

ad vestan verdu eru merkin i bardid litla milli geitatótta og toargils en mille Svalvoga og Hafnar skiptest land vid kògrinn epter gomlum garde er þar liggur og sioonhending i Hafnarskard.⁷³

Hinn 21. desember 1557 fórum fram jarðaskipti milli Guðrúnar Björnsdóttur og Eggerts lögmanns Hannessonar. Guðrún seldi Eggerti meðal annars jarðirnar Lokinhamra og Svalvoga í Arnarfirði en einnig Dalsdal og Sléttanes. Á móti fékk Guðrún hálf Kirkjuból í Mosdal og jörðina Skóga í Mosdal.⁷⁴

Hinn 1. september 1560 fékk Guðrún Eggertsdóttir frá föður sínum, Eggerti Hannessyni, jarðirnar Lokinhamra, Dalsdal, Sléttanes og Svalvoga.⁷⁵

Í arfaskiptabréfi sem gert var að Gaulverjabæ í Flóa hinn 3. apríl 1691 segir að sr. Halldóri og Sveini Torfasyni skiptist til samans Lokinhömrum með Hrafnabjörgum og Selvogum, 60 hundruð, auk ýmissa jarða víðar um land.⁷⁶

⁶⁹ Skjal nr. 2(2).

⁷⁰ Skjal nr. 2(71).

⁷¹ Skjal nr. 2(35).

⁷² Skjal nr. 2(35).

⁷³ *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, bls. 28–30, skjal nr. 4(46).

⁷⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII, bls. 248–250, skjal nr. 4(50).

⁷⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII, bls. 517–519, skjal nr. 4(49).

⁷⁶ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 174, skjal H-20.

Í *Jarðabók Árna og Páls* yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Svalvoga:

Selvogar, aðrir kalla **Svalvogar**.

Bænhús segja munnmæli að hjer hafi að fornu verið, sem af sje fallið fyrir manna minni.

Jarðardýrleiki 24 hndr., og so tíundast.

Eigandi að hálfri jörðunni Sveinn Thorfason að Múkaþverárklausu. Að hinum helmíngnum Þuríður Sæmundardóttir að Haukadal í Árnassýslu, og er jörðunni óskift.

Ábúendur ekkjan Agnes Brandsdóttir, ekkjan Íngibjörg Nielsdóttir, á hálfri hver.

[...]

Útigangur góður á landi og so nokkur í fjörunni, þó að hann hafi brugðist stundum í hallæris árum. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Elt er taði undan kvikfje með þönglum og þara, sem rekur af sjó. Hvannatekja er í björgum nokkrum, sem mannhætta er til að sækja fyrir ógöngum, og brúkast því lítt. Rekavon lítil, hefur heppnast lítt í nokkur ár, og legst viðurinn til húsabótar, þá nokkuð ber á fjöruna, en hvalanna nýtur staðarhaldarinn að Hrafnseyri, því kirkjan á hjer hvalreka. Hrokkelsatekja hefur verið lítil, en brúkast lítt fyrir brimi.

Engjarnar eru að mestu eyðilagðar af skriðum, grjóthruni og sandfoki. Úthagarnir eru og mjög skriðurunnir og uppblásnir allvíða. Hætt er kvikfje fyrir snjóflóðum. Kirkjuvegur er torsóktur yfir Hafnar ófæru og þarf að sæta sjáfarföllum.

Heimræði er hjer árið um kríng og lendíng góð, og so sémilegt skips uppsátur, og gengur hjer nú eitt skip ábúenda, en fleiri mætti ganga, ef ábúendur væri so efnaðir. Verstaða við heimalendínguna hefur hjer áður brúkast um nokkurn tíma á vor, og gengu hjer flest 15 skip og fæst 8 og þar í milli, og var vertollur almennilega fiskafjórðungur af hverjum manni, sem á skipunum reru, til landsdrottins. Þetta tollver byrjaðist fyrst fyrir vel 40 árum, og hjelst inn til næstu 23 ára. Síðan hafa hjer ekki inntökuskip verið, nema eitt um fáein ár með venjulegum vertolli.

Verbúðir hafa hjer ekki fleiri en 5 verið, sem nú eru allar niður fallnar, því sjófólkið lá hjer lengst við tjöld en ekki búðir, en þeir, sem búðirnar bygðu, lögðu sjálfir til viðinn og fluttu torfið þangað með sjer.

Sliettanes. Fornt eyðiból í Selvoga landi inn með sjónum að Arnarfirði á leiðina. Þar sjást byggíngaleifar af tóftarústum, en ekki hefur þar byggð staðið síðan í næstu tvö hundruð ár eður lengur, og eru munnmæli að þessi jörð hafi þá verið xii hndr. að dýrleika og Selvogar önnur xii hndr., og hafi þessi jörðin þá lagst til Selvoga, þegar að byggðin tókst af.

Ekki má hjer aftur byggja fyrir heyskaparleysi, þó að túnstæði sje nokkuð lítið, þar með brúka Selvogar landið til beitar, sem að jörðin má ekki án vera.

Hlaðsnesvík er örnefni skamt frá þessu eyðibóli, og meinast í þess landi, þar hefur fyrir xviii árum verstaða byrjast, og hafa þar gengið flest 3 skip, oftari 2, og eru þar 2 verbúðir, sem skipverjarnir byggja á sinn kost að viðum, en brúka landið til ristú og stúngu. Vertollur er hjer almennilega goldinn hálfsljettur dalur undir hvert skip, og ekki meiri eður minni svo menn viti.⁷⁷

⁷⁷ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 28–30, skjal H-12.

Við manntalsþing að Auðkúlu 6. maí 1729 seldi Páll Sveinsson Ormi Daðasyni sýslumanni háflendurnar Lokinhamra, 12 hundruð að dýrleika, Hrafnabjörg, sex hundruð, og Svalvoga, 12 hundruð að dýrleika.⁷⁸

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Svalvoga metinn 24 hundruð en eigendur jarðarinnar voru Ólafur Bjarnason hreppstjóri og ábúandinn Jón Jónsson Vestmann. Þá segir að eyðijörðin Sléttunes með tilheyrandi eyðihjáleigu Hlaðnesvík geti ekki byggst og sé nýtt sem beitiland fyrir Svalvoga.⁷⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 12. mars 1804 var þinglesið afsalsbréf Valgerðar í Vigur á Svalvogum til Jóns Vestmanns fyrir 228 ríkisbankadali. Afsalsbréfið var dagsett 25. janúar 1803.⁸⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 18. júlí 1805 var þinglesið afsalsbréf sr. Markúsar Eyjólfsssonar og sr. Jóns Sigurðssonar á 12 hundruðum í Svalvogum til Ólafs Bjarnasonar, fyrir 17 ríkisdali hvert hundruð.⁸¹

Í óundirskrifuðu og ártalslausu blaði sem skrifað var um 1820 er fjallað um landamerki Hafnar og Svalvoga. Í skjalinu segir:

Eg læt yður vita, Mr. Ólafur, að það, sem þér báðuð mig að komast eptir hjá móður minni um landamerki milli Hafnar og Svalvoga, þá er yður það að segja, að hún segir, að Ívar hafi sagt landamerki í grjótgarð, sem liggur uppfrá Kögri og það til fjalls, og Jón Jónsson gamli hafi sagt finnast kol undir einum steini í garðinum, og Hafnarmenn hafi slegið fyrir utan hól, en Svalvogamenn aldrei, og eg man til þess, þegar eg var ungur í Svalvogum, að þá slógu Hafnarmenn fyrir utan hól, og talaði einginn um það. Þar fyrir megið þér óhræddir eptir þessum hennar framburði bæði slá og beita fyrir utan hól, hvað sem Svalvogamenn segja.⁸²

Við manntalsþing 20. maí 1833 var uppleysið makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum gegn fimm og hálfu hundruði í Arnarnúpi milli Ástríðar Pálsdóttur og sonar hennar, Páls Jónssonar, annars vegar, en Gísla Jónssonar Steenholm hins vegar. Makaskiptabréfið var dagsett 15. nóvember 1832.⁸³ Það var einnig þinglesið við manntalsþing að Auðkúlu 22. júlí 1833.⁸⁴

Hinn 31. maí 1835 gaf Ólafur Bjarnason að sér látnum 12 hundruð í Svalvogum til sonar síns Jóns Ólafssonar. Gjafabréfið var þinglesið 15. júní 1836.⁸⁵

Við manntalsþing að Þingeyri 15. júní 1836 var þinglesið gjafabréf Ólafs Bjarnasonar á 12 hundruðum í Svalvogum til Jóns Ólafssonar sonar hans sem laun fyrir umönnun foreldranna. Bréfið var dagsett 31. maí 1835.⁸⁶

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar metin 24 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn. Í neðanmálgrein

⁷⁸ Skjal nr. 2(111).

⁷⁹ Skjal nr. 2(19).

⁸⁰ Skjal nr. 2(118).

⁸¹ Skjal nr. 2(119).

⁸² Skjal nr. 2(14).

⁸³ Skjal nr. 2(151).

⁸⁴ Skjal nr. 2(152).

⁸⁵ Skjal nr. 2(72).

⁸⁶ Skjal nr. 2(120).

kemur fram að Árni Magnússon einn getur um eyðijörðina Sléttanes og eyðihjáleiguna Hlaðsnesvík, sem árið 1805 voru hafðar til hagalands frá Svalvogum.⁸⁷

Í verðlagsbók jarðamats Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 kemur fram að jörðin Svalvogar var metin á 576 ríkisbankadali.⁸⁸

Hinn 20. mars 1886 gaf Guðrún Jónsdóttir í Svalvogum Guðmundu Guðrúnu Samúelsdóttur hálfa jörðina Svalvoga, níu og hálft hundrað að nýju mati, gegn því að ala önn hennar og kosta útför hennar. Gjafabréfið var þinglesið 6. júlí 1886.⁸⁹

Landamerkjabréf jarðarinnar Svalvoga er dagsett 1. desember 1891 en það var innkomið til þinglesturs 24. desember sama ár. Efni þess er svohljóðandi:

Kunnugt gjörist: Að landamerki á millum Svalvoga í Þingeyrarhreppi í Ísafjarðarsýslu eru að innanverðu, milli þeirra og Loðkinnhamra, í Hlíðarstand í fjallinu, bein sjónhending í klett í fjöru, sem kallast „Litla barð“, en að norðanverðu, milli Svalvoga og Hafnar, úr Kögurpúfu bein sjónhending í Hafnarskarð í fjallinu.

Loðkinnhömrum 1. dec. 1891

Gísli Oddsson, eigandi Loðkinnhamra og ½ Svalvoga.

Jón Ólafsson, eigandi Hafnar.

F.R. Wendel, sem umboðsmaður fyrir G. Samúelsdóttur.⁹⁰

Hinn 1. desember 1892 seldi F. R. Wendel, fyrir hönd Guðmundu Samúelsdóttur, hálfa Svalvoga, 12 hundruð að fornu mati, til Jóns Jónssonar á Hrauni. Kaupbréfið var þinglesið 13. júlí 1893.⁹¹

Með bréfi dagsettu 20. nóvember 1893 skrifaði sr. Richard Torfason á Hrafnseri til stiftsýfirvaldanna vegna hvalreka á milli Tóargils og Svaðhóls á fjöru jarðarinnar Svalvoga. Ágreiningur var um hvort kirkjan ætti í hvalnum og hvar hið svokallaða Sléttanes væri. Eigandi hálfrar jarðarinnar Svalvoga vildi meina að Sléttanes væri tangi mitt á milli Tóargils og Svaðhóls. Presturinn í Hrafnseyri vildi þó meina að Sléttanes væri ekki aðeins þessi tangi heldur allur skaginn að Stapa í Arnarfirði og Keldudal í Dýrafirði og vitnaði í *Landnámu* því til rökstuðnings, en spurði yfirvöldin ráða um næstu skref.⁹²

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Svalvoga:

Jörðin Svalvogar sem er ysta jörðin í Þingeyrarhreppi og liggur framaní Sléttanesi og er næsta jörð fyrir vestan Höfn. Landamerki að austan sjá Höfn, en að vestan eða innanverður milli Svalvoga og lokinnhamra úr Litlabarði í Hlíðarstand. Mótekja enginn.⁹³

⁸⁷ Skjal nr. 4(1), bls. 191.

⁸⁸ Skjal nr. 2(32).

⁸⁹ Skjal nr. 2(73).

⁹⁰ Skjal nr. 2(3).

⁹¹ Skjal nr. 2(74).

⁹² Skjal nr. 2(65).

⁹³ Skjal nr. 2(36).

Í undirmati II segir um landamerki Svalvoga að þau séu að norðaustan Kögurþúfa upp í Hafnarskarð en að vestan er vísað í jörð nr. 24 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 1.200 kr. en eigendur hennar voru Jón Jónsson eldri og Sparisjóður Vestur-Ísafjarðarsýslu til helminga.⁹⁴

5.7 Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð

Hinn 29. júní 1411 var lýst landamerkjum milli jarðanna Svalvoga og Hafnar við Dýrafjörð. Í *Fornbréfasafni* segir að bréfið sé varhugavert, orðfæri þess undarlegt og dagsetning sömuleiðis. Efni bréfsins er svohljóðandi:

ad vestan verdu eru merkin i bardid litla milli geitatótta og toargils en mille Svalvoga og Hafnar skiptest land vid kògrinn epter gomlum garde er þar liggur og sioonhending i Hafnarskard.⁹⁵

Árið 1530 fékk Ögmundur biskups Ólöfu Björnsdóttur til eignar jörðina Höfn í Dýrafirði.⁹⁶

Hinn 30. mars 1604 auglýsti Ólafur Jónsson að hann hefði með samþykki konu sinnar Guðrúnar Pálsdóttur selt frænda sínum Ara Magnússyni jarðarpart sem hún átti. Það voru 12 hundruð í Eyri í Önundarfirði. Á móti gaf Ari jörðina Höfn í Hraunskirkjusókn, 12 hundruð.⁹⁷

Hinn 26. apríl 1632 meðkenndi Ari Magnússon, að hann hafi fengið systur sinni, Kristínu Magnúsdóttur, til eignar jörðina Höfn, 12 hundruð að dýrleika. Á móti fékk Ari 12 hundruð í Miðhúsum í Barðastrandarsýslu.⁹⁸

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Höfn í Hafnardal:

Höfn.

Jarðardýrleiki xii hndr.

Eigendur prófasturinn Sr. Sigurður Jónsson að Holti í Önundarfirði að vi hndr., Bjarni Bjarnason að Arnarbæli á Skarðsströnd að vi hndr.

Ábúandinn Jón Jónsson.

[...]

Útigangur í fjörunni í betra lagi, en lakur á landi. Torfrista og stúnga að kalla engin nýtandi. Elt er taði undan kvikfje með fiskbeinum og þara. Rekavon er valla teljandi, því festifjara er mjög lítil, þó hafa hjer áður upp borið 2 hvalbrot, sem landsdrottinn hefur notið. Hrokkelsaveiði í netjum gagnvæn, þá vel viðrar, annars er hjer mjög brimsamt og spillir það veiðinni.

Túninu hafa grandað skriður og grjóthraun til stórskaða, sem jafnlega áeykst meir og meir. Engjar eru gjörsamlega eyðilagðar fyrir skriðum og grjóthruni. Úthagarnir eru og so mjög forspiltir af skriðum, og því þarf ábúandi að þiggja haga af Selvogum, helst á vetur, og kemur þar á mót óákveðinn góðvilji en enginn viss beitartollur. Hætt er

⁹⁴ Skjal nr. 2(36).

⁹⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, bls. 28–30, skjal nr. 4(46).

⁹⁶ *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, bls. 561, skjal nr. 4(47).

⁹⁷ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 158, skjal H-20.

⁹⁸ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 164, skjal H-20.

kvikfje fyrir sjáfarflæðum. Vatnsból bregðst stundum á vetur, og er þá erfiður vatnsvegur í Hafnará. Kirkjuvegur torsóktur sem áður segir um Selvoga. Hreppamannaflutningur í sama máta torsóktur yfir Hafnar ófæru.

Heimræði er hjer árið um kríng, og lending brimsöm og skerjótt og hættuleg, þegar að amar, og gengur hjer eitt skip ábúanda. Inntökuskip hafa hjer verið í næsta 20 ár (en ekki að jafnaði áður so menn viti) flest iii, eitt næstliðið vor.

Vertollur geldst hjer almennilega fjórðungur af hverjum manni, sem á skipunum rær, til landsdrotna; eitt ár hefur hjer verið tveggja fjórðunga vertollur. Verbúðir eru hjer öngvar og ljær ábúandi fólkinu hús, sem á skipunum rær, og geldst honum þar ekkert fyrir.

Innarehöfn. Verstaða hjer í landinu inn með sjónum, þar hafa gengið flest 4 skip, fæst 2, og byrjaðist þetta tollver fyrir vel 20 árum. Vertollur fiskafjórðungur af hverjum manni, sem áður segir. Verbúðir eru hjer 2 uppi, sem skipverjar upp byggja á sinn kost og flytja torf til, aðrar tvær eru niður fallnar.⁹⁹

Við manntalsþing að Hvammi 13. júní 1729 var upplýst um arfaskifti sem gerð höfðu verið 5. júní 1728 á fasteignum Bjarna sál. Bjarnasonar og konu hans Guðnýjar Hákonardóttur. Guðmundur Bjarnason fékk þá jörðina Hafurhest og hálfa Höfn.¹⁰⁰

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hafnar metinn 12 hundruð en eigandi jarðarinnar var Ólafur Bjarnason hreppstjóri.¹⁰¹

Hinn 8. nóvember 1807 arfleiddi Guðmundur Illugason systurson, Eggert Illugason, þremur hundruðum í Höfn við Dýrafjörð. Arfleiðslubréfið var þinglesið í Landsyfirrétti 14. mars 1808.¹⁰²

Við manntalsþing að Þingeyri 25. júní 1814 var uppleysið makaskipta- og kaupbréf milli Ólafs Bjarnasonar í Haukadal og Guðmundar Illugasonar á Hrauni, dagsett 8. janúar sama ár, hvar með Guðmundur makaskipti til Ólafs fjórum hundruðum í Höfn gegn fjórum hundruðum í Skálará fyrir utan millilag. Við sama þing var uppleysið kaupbréf, dagsett 5. janúar 1814, hvar Ólafur keypti fjögur hundruð í Skálará af ekkjunni Guðrúnu Guðmundsdóttur fyrir 88 ríkisdali.¹⁰³

Í óundirskrifuðu og ártalslausu blaði sem skrifað var um 1820 er fjallað um landamerki Hafnar og Svalvoga. Í skjalinu segir:

Eg læt yður vita, Mr. Ólafur, að það, sem þér báðuð mig að komast eptir hjá móður minni um landamerki milli Hafnar og Svalvoga, þá er yður það að segja, að hún segir, að Ívar hafi sagt landamerki í grjóttgarð, sem liggur uppfrá Kögri og það til fjalls, og Jón Jónsson gamli hafi sagt finnast kol undir einum steini í garðinum, og Hafnarmenn hafi slegið fyrir utan hól, en Svalvogamenn aldrei, og eg man til þess, þegar eg var ungur í Svalvogum, að þá slógu Hafnarmenn fyrir utan hól, og talaði einginn um það. Þar fyrir megið þér óhræddir eptir þessum hennar framburði bæði slá og beita fyrir utan hól, hvað sem Svalvogamenn segja.¹⁰⁴

⁹⁹ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII, bls. 30–31, skjal H-12.

¹⁰⁰ Skjal nr. 2(121).

¹⁰¹ Skjal nr. 2(20).

¹⁰² Skjal nr. 2(75).

¹⁰³ Skjal nr. 2(122).

¹⁰⁴ Skjal nr. 2(14).

Hinn 12. september 1837 seldi Sturla Ólafsson 12 hundruð í Höfn til bróður síns, Ólafs Ólafssonar hreppstjóra. Afsalsbréfið var þinglesið 9. júní 1838.¹⁰⁵

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálgrein kemur fram að þessi jörð er ekki nefnd af presti (1842).¹⁰⁶

Í verðlagsbók jarðamats Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 kemur fram að jörðin Höfn var metin á 264 ríkisbankadali.¹⁰⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hafnar í Hafnardal er dagsett 1. desember 1891 en hún var innkomin til þinglesturs 24. desember sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðina Höfn í Þingeyrarhreppi í Ísafjarðarsýslu.

Landmerki téðrar jarðar eru að utan (vestan), milli Hafnar og Svalvoga, í Kögurpúfu við sjóinn og þaðan sjónhendingu í Hafnarskarð á fjalli uppi. – Að innan (suðaustan), milli Hafnar og Hrauns, í berg uppsprettu læk innan til við Ófæruneð, og þaðan sjónhendingu í fjall upp

Haukadal 1. dec. 1891

Jón Ólafsson Eigandi Hafnar

Meðeigandi ½ Svalvoga samþykkur: Gísli Oddsson

Aðalst. Pálsson. Jón Jónsson. G. Þórðarson G. Bjarnadóttir og Jón Sigurðsson, eigendur að Hrauni, samþykkja.

F.R.wendel, umboðsmaður fyrir Guðmundu Samúelsdóttur, sem eiganda ½ Svalvoga.¹⁰⁸

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Höfn í Hafnardal:

Jörðin Höfn næsta jörð fyrir utan Hraun liggur austan til á Hafnarnesi. Landamerki milli Hrauns og Hafnar sem fyr greinir sjá Hraun. Að utan eða vestan milli Hafnar og Svalvoga. Kögurpúfa og bein lína í Hafnarskarð. Mótekja engin. Beit góð sumar og vetur.¹⁰⁹

Í undirmati II segir um landamerki Hafnar í Hafnardal að þau séu að innan Hafnarófæra en að utan er vísað í jörð nr. 28 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 1.000 kr. en eigandi hennar var Ólafur G. Jónsson.¹¹⁰

5.8 Hraun í Keldudal í Dýrafirði

Í skrá Páls biskups Jónssonar um kirkjur í Skálholtsbiskupsdæmi um 1200 er kirkju getið í Keldudal.¹¹¹

Í máldaga Oddgeirs biskups Þorsteinssonar frá um 1367 segir um kirkju að Hrauni í Keldudal:

¹⁰⁵ Skjal nr. 2(76).

¹⁰⁶ Skjal nr. 4(1), bls. 192.

¹⁰⁷ Skjal nr. 2(32).

¹⁰⁸ Skjal nr. 2(4).

¹⁰⁹ Skjal nr. 2(37).

¹¹⁰ Skjal nr. 2(37).

¹¹¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* XII, bls. 13, skjal nr. 4(38).

Þorlákaskirkia j hraune a land halftt ad saurum skog ä kleifum j dyrafirde.¹¹²

Í máldaga Þorlákaskirkju undir Hrauni í Dýrafirði, er Oddgeir biskups Þorsteinsson setti um 1378, segir meðal annars:

Þorlákz kirkia j hrauni a lannd halft ad gautum. skog a kleifum j dyrafirdi. halfa reka j keflavijk.¹¹³

Í máldaga Vilchins fyrir Hraunskirkju í Keldudal frá um 1397 segir eftirfarandi um eignir og ítök kirkjunnar:

Pollakskirkia ad Hrauni a halftt land ad Saurumm.

skog a Kleifumm j Dýrafirdi.

Reka halfan i Keflavijk.

[...]

Jtem lagdi Jon Lofftson til kirkiu sem svardi var halfa jordina a Saurumm. og a kirkiann nv allann.¹¹⁴

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar segir meðal annars um Hraunskirkju í Keldudal:

Kirkian ä Hraune i Dyrafirdi ä .xij^e. jörd. Saura .Lxxx. alner i landgillde. Skog ä Kleiffum i Dyrefirde.

Jtem hálffann reka i Kiefflavijk.¹¹⁵

Hinn 30. ágúst 1614 fór fram sá gjörningur milli Sæmundar Árnasonar og Nikulásar Oddssonar, vegna brúðkaups barna þeirra Árna Sæmundssonar og Guðrúnar Nikulásdóttur, að Sæmundur gaf Árna syni sínum hundrað hundraða í jörðum en þar á meðal voru jarðirnar Hraun í Keldudal, 60 hundruð að dýrleika og 40 hundruð í jörðinni Haukadal. Þar á móti gaf Nikulás Guðrún dóttur sinni til heimanmundar hundrað hundraða að upphæð. Árni gaf svo Guðrúnu 24 hundruð í jörðinni Haukadal.¹¹⁶

Í biskupsvísitasíu um Hraunskirkju í Keldudal frá 25. ágúst 1639 segir meðal annars:

hun ä vtan sig J hejmalande effter mældaganum ~~Skálara~~ Saurar xij hndr. Skogarhógg i Dränga land effter gamla maldaganum. a kugum kirkjunnar edur ódru hennar götse eda jtókum eff vera mætte, vard einginn skyrsla ä giörd sokum fiærlægðar ejgnarmannssins jardar innar Häkonar Arnasonar. sierdeilis með þuj kirkjunnar bref og maldagar voru ecke fyrer hende. vard þess sökum það ad býða það fyllelegt vpp ad skriffa þar til mældagabokenn i Skalhollte verður yfirlesenn¹¹⁷

Hinn 25. september 1645 seldi Sigurður Jónsson Hákonni Árnasyni jörðina Arnarbæli á Skarðsströnd. Kauphlutinn var tíundarvirtur á 30 hundruð auk þeirrar 10 hundraða sem kirkjan átti í heimalandi. Þessa jörð eignaðist Sigurður eftir skikkun föður síns sáluga fyrir 40 hundruð og til arfaskipta móts við systkini sín. Hér til fékk Sigurður Hákonni jörðina Gautsstaði á Svalbarðsströnd, 40 hundruð að dýrleika. Á móti greiddi

¹¹² *Íslenzkt fornbréfasafn* III, bls. 228, skjal nr. 4(39).

¹¹³ *Íslenzkt fornbréfasafn* III, bls. 330, skjal nr. 4(41).

¹¹⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 144–145, skjal nr. 4(42).

¹¹⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 577–578, skjal nr. 4(43).

¹¹⁶ Skjal nr. 2(60).

¹¹⁷ Skjal nr. 2(44).

Hákon jörðina Hraun í Dýrafirði 60 hundruð að dýrleika, með allri þeirri kirkjueign sem sú kirkja framast átti, hvort það væri í rekum eður skógum, ítölum eður öðrum gagnsemdum. Að auki gaf Hákon Sigurði Skálará, sem hann tilreiknaði Sigurði fyrir 12 hundruð. Samtals voru þetta 72 hundruð og að auki var kirkjunnar kot Saurar. Þá skiptust þeir einnig á kúgildum.¹¹⁸

Hinn 22. júlí 1677 skipti Herdís Ásgeirsdóttir arfi milli barna sinna eftir föður þeirra, Sigurð Jónsson. Bræðurnir Ásgeir, Guðmundur og Jón Sigurðssynir hlutu hver 20 hundruð í Hrauni í Keldudal en systurnar Ástríður, Þorbjörg og Sesselja fengu Rauðsdal efra í Barðastandarsýslu, 24 hundruð og Skálará, átta hundruð.¹¹⁹

Í biskupsvísitasíu um Hraunskirkju í Keldudal frá 29. ágúst 1700 segir að hún eigi land hálf að Saurum, skóg á Kleifum í Dýrafirði, hálfan reka í Keflavík og skógarhögg í Drangalandi.¹²⁰ Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíum frá 29. ágúst 1725, 22. ágúst 1733, 13. september 1749, 25. júní 1775, 15. ágúst 1790, 6. ágúst 1852 en í sumum þeirra segir að kirkjan eigi 12 hundraða jörðina Saura.¹²¹

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Hraun í Keldudal:

Hraun.

Kirkjustaður.

Jarðardýrleiki lx hndr., og so tíundast biskupi, presti og fátækum, en kirkjutíund geldst hjer ekki, en ábúendur vakta kirkjuna og gjöra henni til góða.

Eigandi að xx hndr. Ásgeir Sigurðsson að Ósi í Strandasýslu. Eigendur Guðmundur Sigurðsson að Hóli í Bíldudal að xx hndr., Íngveldur Jóhannsdóttir þar að xx hndr.

Ábúandi á parti Ásgeirs Jón Sveinsson. Á parti Guðmundar Magnús Sigurðsson. Á parti Íngveldar Guðmundur Jónsson.

[...]

Útigangur í fjörunni er sæmilegur, en lítill á landi. Torfrista og stúnga hefur verið næg allt til þessa, en þrýtur nú mjög. Elt er sverði með taði undan kvikfje. Lýngrif lítið. Reki hefur áður lítill verið, en enginn í margt ár. Hrokkelsaveiði lítill.

Rekaítak á kirkjan í Keflavík; ekki hefur hún þess notið so menn viti. Skógarhögg til kolgjörðar á kirkjan á Kleifum vestan til í Dýrafirði, en ekki vita menn glögglega takmörk, sem að afdeilir þetta skógarhögg; hefur þar um og ekki heldur öldungis ágreiningslaust verið, og hafa því stundum ábúendur brúkað þetta skógarhögg, en stundum ei.

Engjarnar eru sumstaðar eyðilagðar af skriðum, en sumstaðar uppþornaðar og í hrjóstur komnar, ítem spillir þeim þverá með grjóts og sands áburði. Hagarnir eru og so mjög fordjarfaðir af skriðum, bæði heimalandið og selhagarnir, og orðsakar þessi grasbrestur stóra nytþurð á búsmalanum. Hætt er kvikfje fyrir jarðgryfjum og lækjum.

Heimræði er hjer ár um kríng og lending sæmileg, þó hún þyki nokkuð brimsöm stundum, og gánga hjer 3 skip, sem ábúendur eiga. Verstaða hefur hjer og brúkast hjer um í vel 20 ár, og hafa hjer gengið flest 18 skip, fæst 2 eður 3, og eru þetta þriggja og

¹¹⁸ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 77–78, skjal H-20.

¹¹⁹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 170, skjal H-20.

¹²⁰ Skjal nr. 2(45).

¹²¹ Skjöl nr. 2(46)–2(51).

fjögra manna för. Vertollur er hjer venjulegur fiskafjórðungur af hverjum manni, sem á skipunum rær, eður stundum hálfur fjórðungur fyrir liðljetting eður unga pilta.

Verbúðir eru hjer 3 uppi og 8 niðurfallar, sem skipverjar byggja og hafa bygt upp af viðum á sinn kost og torf úr sínu landi til flutt.

Tóftarústir sjást hjer í túnshalanum austur frá bænum, og eru munnmæli að það hafi í fyrndinni hjáleiga verið af Hrauni, en ekki hefur hún bygd verið 2 hundruð ár eður lengur. Bygd má hjer setja, en það er til rýrðar heimajörðunni.

Skierbreckur, af öðrum kallað **Þorgerðarbær** og af nokkrum **Sólheimar**. Forn eyðihjáleiga eður eyðiból hjer í landinu, skamt fyrir ofan lendinguna uppá bökkunum. Þar sjást byggíngaleifar bæði af tóftum og túngarðsleifum, en ekki hefur hjer bygt verið í manna minni. Ekki má aftur byggja fyrir heyskaparleysi.¹²²

Við manntalsþing að Þingeyri 15. júní 1785 var þinglesið kaupbréf Gríms Guðmundssonar fyrir 20 hundruðum í Hrauni í Keldudal frá sr. Eggert Ormssyni fyrir 190 ríkisdali.¹²³

Við manntalsþing að Þingeyri 26. apríl 1797 lýsti Jón Grímsson brigðum á eitt og hálf hundruð í Hrauni í Keldudal af Jóni Jónssyni og bauð peninga til innlausnar en Jón Jónsson tók þeim ekki.¹²⁴

Við manntalsþing að Auðkúlu 15. júní 1801 var afsalsbréfum Illuga Finssonar á sex hundruðum 80 álnum og Þorsteins Jónssonar á sex hundruðum 80 álnum, beggja í Hrauni í Keldudal til Páls Halldórssonar á Lokinhömrum. Bréfin voru dagsett 9. júní 1801.¹²⁵

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hrauns metinn 60 hundruð en eigendur jarðarinnar voru Jón Jónsson, Gísli Jónsson og Jón Jónsson. Þá segir að eyðihjáleigurnar Skerbrekka og Sólheimar hafi verið nýttar sem beitiland.¹²⁶

Við manntalsþing að Þingeyri 13. júní 1808 var upplestið afsalsbréf Bjarna Ólafssonar og Jóns Jónssonar fyrir 10 hundruðum í Hrauni til A. Steenbacks, dagsett 17. apríl 1808, fyrir 157 ríkisdali og 48 skildinga til beggja.¹²⁷

Við manntalsþing að Þingeyri 12. maí 1809 var þinglesið afsalsbréf frá 7. júlí 1808 þar sem ekkjan Ólöf Níelsdóttir seldi A. Steenbach faktor 10 hundruð í Hrauni í Keldudal fyrir 136 ríkisdali.¹²⁸

Við manntalsþing að Þingeyri 12. apríl 1813 var þinglesið kaupbréf dagsett 14. október 1812 þar sem Jón Jónsson seldi sex hundruð í Hrauni í Keldudal fyrir 126 ríkisdali courant til A. Steenback faktors. Þá var á sama þingi upplestið makaskiptabréf, dagsett sama dag og kaupbréfið, þar sem seld var jörðin Hraun, 12 hundruð og með henni sem kirkjueigninni fylgir í Saurum, gegn 12 hundruðum í Haukadal milli Jóns Sumarliðasonar og Jóns Jónssonar eldri á Hrauni.¹²⁹

¹²² *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 31–33, skjal H-12.

¹²³ Skjal nr. 2(123).

¹²⁴ Skjal nr. 2(147).

¹²⁵ Skjal nr. 2(124).

¹²⁶ Skjal nr. 2(21).

¹²⁷ Skjal nr. 2(126).

¹²⁸ Skjal nr. 2(127).

¹²⁹ Skjal nr. 2(128).

Við manntalsþing að Þingeyri 13. apríl 1815 var þinglesið kaupbréf, dagsett 2. apríl 1814, fyrir 10 hundruðum í Hrauni í Keldudal fyrir 200 ríkisdali. Seljandi var Steenbach faktor en kaupandi var Jón Sigmundsson á Haukadal. Við sama þing var þinglesið annað kaupbréf milli þeirra tveggja þar sem Jón keypti þrjú hundruð og 40 álnir í Hrauni fyrir 80 ríkisdali.¹³⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 5. júní 1816 var uppleysið kaupbréf, dagsett 13. apríl sama ár, fyrir sex hundruðum í Hrauni fyrir 126 ríkisdali. Seljandi var A. Steenbach faktor en kaupandi var Ólafur Bjarnason í Haukadal. Við sama þing var uppleysið kaupbréf, dagsett 17. júní 1815, fyrir sex hundruðum og 80 álum í Hrauni fyrir 160 ríkisdali. Seljandi var A. Steenbach faktor en kaupandi var Jón Sigmundsson.¹³¹

Við manntalsþing að Auðkúlu 4. ágúst 1823 voru boðin upp fimm hundruð og 40 álnir í Hrauni í Keldudal. Fyrir þessi fimm hundruð og 40 álnir voru 26 ríkisdalir fyrir hundraðið, en þar sem bróðir ekkjunnar, Ólafur Pálsson, var ekki til staðar var jarðarparturinn ekki tilsleginn hreppstjóranum Steinhólmi. Fyrst þyrfti Ólafur að tilkynna hvort hann vildi bjóða hærra.¹³²

Við manntalsþing að Þingeyri 19. júlí 1828 var þinglesið kaupbréf þar sem Ásbjörn Pálsson seldi 12 hundruð í Hrauni til Torfa Gíslasonar, fyrir 264 ríkisbankadali. Bréfið var dagsett 12. maí 1827.¹³³

Við manntalsþing að Þingeyri 25. júlí 1829 seldi Ásbjörn Pálsson sex hundruð í Hrauni til Bjarna og Jóns Ólafssona, fyrir 132 ríkisbankadali. Kaupbréfið var þinglesið og dagsett 24. júní 1829.¹³⁴

Við manntalsþing að Þingeyri 1. júní 1835 var þinglesið kaupbréf fyrir níu hundruðum og 100 álum í Hrauni í Keldudal en einnig afsal fyrir einu hundraði og 60 álum í sömu jörð. Þá var þinglesið kaupbréf fyrir tveimur hundruðum í jörðinni frá Ásbirni Pálssyni.¹³⁵

Hinn 2. júní 1834 seldi Ásbjörn Pálsson tvö hundruð í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar. Kaupbréfið var þinglesið 1. júní 1835.¹³⁶

Hinn 15. júlí 1834 seldi Torfi Gíslason níu hundruð og 100 álnir í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar. Þar að auki seldi Torfi eitt hundrað og 60 álnir í Hrauni til Páls sem arf og meðgjöf með Þorlaugu dóttur sinni. Kaupbréfið var þinglesið 1. júní 1835.¹³⁷

Í prófastsvísitasíu um Hraunskirkju frá 1. júlí 1837 segir að kirkjan haldi öllum sínum eignum og ítökum en þau hafi þó ekki undanfarið verið notuð.¹³⁸

¹³⁰ Skjal nr. 2(150).

¹³¹ Skjal nr. 2(163).

¹³² Skjal nr. 2(130).

¹³³ Skjal nr. 2(131).

¹³⁴ Skjal nr. 2(132).

¹³⁵ Skjal nr. 2(133).

¹³⁶ Skjal nr. 2(77).

¹³⁷ Skjal nr. 2(78).

¹³⁸ Skjal nr. 2(54).

Hinn 22. júlí 1841 seldu feðgarnir Jón Sigmundsson og Bjarni Jónsson 10 hundruð í Hrauni í Keldudal til Ólafs Ólafssonar í Haukadal. Kaupbréfið var þinglesið 2. júní 1842.¹³⁹

Við manntalsþing að Meðaldal 2. júní 1842 var þinglesið afsalsbréf, dagsett 2. nóvember 1840, fyrir fjórum hundruðum í Hrauni fyrir 36 spesíur frá Ásbirni Pálssyni til Bjarna sonar hans.¹⁴⁰ Við sama manntalsþing var einnig þinglesið kaupbréf, dagsett 22. júlí 1841, þar sem Jón Sigmundsson og Björn Jónsson seldu og afhentu Ólafi Ólafssyni í Haukadal 10 hundruð í Hrauni fyrir 280 ríkisbankadali.¹⁴¹

Við manntalsþing að Þingeyri 26. júlí 1844 var þinglesið makaskiptabréf fyrir 10 hundruðum í Hrauni og 10 hundruðum í Haukadal. Páll Jónsson í Hrauni makaskipti við Ólaf Ólafsson. Makaskiptabréfið var dagsett 5. apríl 1844.¹⁴²

Við manntalsþing að Meðaldal 10. júní 1845 var þinglesið afsalsbréf Jóns Sigmundssonar á 90 álnum í Hrauni til sonar síns Ingimundar fyrir 21 ríkisbankadal.¹⁴³

Við manntalsþing að Mýrum 8. maí 1847 var þinglesið makaskiptabréf milli G. Thorstensens á 18 hundruðum í Höfða og Jóns Tómassonar á fjórum hundruðum í Hrauni og sex hundruðum í Lokinhömrum og 60 spesíum. Makaskiptabréfið var dagsett 17. desember 1846.¹⁴⁴

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hraun í Dýrafirði metin 60 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálgrein kemur fram að árið 1805 voru eyðihjáleigurnar Skerbrekka og Sólheimar hafðar til beitar.¹⁴⁵

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hraun:

1. Hraun: jörd sú er að vísu allgód og hagsæl, en híd forna hundradatal er nærsta til mikid móti óðrum jörðum.¹⁴⁶

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 1.140 ríkisbankadali.¹⁴⁷

- Í prófastsvísitasíu um Hraunskirkju frá 29. ágúst 1858 segir að kirkjan haldi öllum sínum eignum og ítökum, en með bréfi biskups, dagsettu 15. ágúst 1857, hafi verið samþykkt að jörðin Sveinseyri leggjðist frá Hrauni til Sanda, bæði að kirkjusókn og gjöldum.¹⁴⁸

Við manntalsþing að Meðaldal 8. maí 1850 var uppleysið kaupbréf, dagsett 20. apríl sama ár, fyrir átta hundruðum í Hrauni frá B. Ásbjörnssyni til Guðmundar Sveinssonar fyrir 136 ríkisdali. Við sama þing var þinglesið makaskiptabréf frá 17. október 1849 um skipti á 10 hundruðum í Hrauni gegn 12 hundruðum í Botni í Dýrafirði. Þá var

¹³⁹ Skjal nr. 2(79).

¹⁴⁰ Skjal nr. 2(134).

¹⁴¹ Skjal nr. 2(134).

¹⁴² Skjal nr. 2(135).

¹⁴³ Skjal nr. 2(153).

¹⁴⁴ Skjal nr. 2(116).

¹⁴⁵ Skjal nr. 4(1), bls. 192.

¹⁴⁶ Skjal nr. 2(29).

¹⁴⁷ Skjal nr. 2(32).

¹⁴⁸ Skjal nr. 2(55).

einnig þinglesið kaupbréf frá 20. janúar 1849 fyrir tveimur hundruðum í Hrauni fyrir 32 spesíur.¹⁴⁹

Við manntalsþing að Mýrum 10. maí 1850 var þinglesið makaskiptabréf frá 17. október 1849 á Botni í Dýrafirði og hluta í Hrauni, 10 hundruð, milli B. Ásbjörnssonar og Sveins Magnússonar.¹⁵⁰

Hinn 3. ágúst 1862 seldi Páll Jónsson sjö hundruð í ytri bæjarjörð í Hrauni í Keldudal til Bjarna Bjarnasonar. Kaupbréfið var þinglesið 26. ágúst 1863.¹⁵¹

Hinn 25. ágúst 1863 gáfu Sveinn Magnússon og Málfríður Pálsdóttir 10 hundruð að fornu mati í Hrauni í Keldudal til Rósinkars Kjartanssonar. Þar með voru talin tvö hundruð í Saurum í Keldudal. Gjafabréfið var þinglesið 26. ágúst sama ár.¹⁵²

Við manntalsþing að Meðaldal 26. ágúst 1863 var þinglesið gjafabréf Sveins Magnússonar og Málfríðar Pálsdóttur til Rósinkars Kjartanssonar, dagsett 25. ágúst 1863, upp á 10 hundruð úr Hrauni og tvö hundruð úr Saurum og að auki lausafé, metið alls á 380 ríkisdali.¹⁵³

Við manntalsþing að Auðkúlu 28. ágúst 1863 var þinglesið kaupbréf Bjarna Bjarnasonar, dagsett 3. ágúst 1862, upp á sjö hundruð í Hrauni í Keldudal fyrir 280 ríkisdali.¹⁵⁴

Hinn 12. febrúar 1877 lögfestu Aðalsteinn Pálsson og Jón Sigurðsson jörðina Hraun í Keldudal. Lögfestan var þinglesin 30. júlí sama ár en efni hennar hljóðar svo:

Við undirskrifaðir lögfestum hjermeð í dag eignarjörð okkar Hraun í Keldudal, akra og töður, engjar og skóga, holt og haga, vötn og veiðistaði, og allar landsnyttjar þær, er því landi eiga að fylgja, til ummerkja þeirra, er aðrir eiga í móti oss, bæði að orðfullu og lögmáli rjettu, innan þeirra takmarka er nú skal greina: Það sem áin ræður fram eptir, allt þar til Sporsteinn ber rjett í Hundshornsgjótu sjónhending rjetta, síðan það sem fjallabrúnir ráða útseptir, en að utanverðu í skerið fremsta, sjónhending úr því upp í teiginn, og þaðan beint í gnýpuna. – Fyrirbjóðum við ~~öllum~~ ^{öllum} hverjum manni í að vinna, eður sjer að nytja, nema okkar sje lof eður leyfi til að vitni allra þeirra er lögfestu þessa heyra, nema skipsuppsátur frá Skálará er leyft ~~eins~~ ^{eins} í Hraunslandi, eins og að undanfögnu.¹⁵⁵

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hrauns í Keldudal með kirkjujörðinni Saurum er dagsett 20. maí 1886 en hún var þinglesin við manntalsþing að Meðaldal 6. júlí sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðunni Hrauni í Keldudal með kirkjujörðunni Saurum í Meðaldalsþinghá í Ísafjarðarsýslu.

Öllum þeim mönnum sem þetta bréf sjá eða heyra, kunngjörist hérmeð, að þessi eru landamerki Hrauns í Keldudal: Að utanverðu eru merkin í vatnsbunu á, er fellur fram úr berginu innan til í ófærunefinu á ytri Hlíð og þaðan beina sjónhending á brún upp, en hið innra milli Hrauns og Skálarár eru merkin í Sporstein, þaðan í Oddnýjartópt, en

¹⁴⁹ Skjal nr. 2(136).

¹⁵⁰ Skjal nr. 2(137).

¹⁵¹ Skjal nr. 2(80).

¹⁵² Skjal nr. 2(81).

¹⁵³ Skjal nr. 2(138).

¹⁵⁴ Skjal nr. 2(139).

¹⁵⁵ Skjal nr. 2(82).

úr henni sjónhending í Hundshornsgjótu. Milli Arnarnúps og Hrauns skiptir áin landi jarðanna með þeirri athugasemd, að hóll sá, sem húsin standa á, innan til við árkjaptinn niðri við sjóinn hefir fyrir nokkrum tíma verið fyrir utan ána og þannig legið í Hrauns landi, og tilheyrir því Hrauns landi enn Hóll þessi er enn í dag kallaður „Hólmi“. – Kirkjan í Hrauni á skóg á Kleifum í Dýrafirði og reka hálfan í Keflavík.

Þessi eru landamerki á Saurum; Að utanverðu milli Saura og Skálarár skilur Svarðarholt og þaðan sjónhending í merkisstein í Hvyllfarbrekkum, en þaðan beina sjónhending á fjallsbrún upp. Þaðan liggur land jarðarinnar fram eptir dalnum, svo sem áin ræður, og beina sjónhending í Hálfánargjá. Hinar svonefndu Staðareyrar, sem eru nú Arnarnúpsmegin við ána, hafa verið í Sauralandi, eins og glöggur og gamall árfarvegur sýnir. Þær eyrar hafa á seinni tímum legið undir Hraun, og eiga að fylgja þeirri jörð hér eptir.

Hrauni í Keldudal þann 20. Maí 1886

B. Bjarnason sem meðeigandi Hrauns og eigandi Skálarár

Aðalsteinn Pálsson

Rósinkranz Kjartansson.

Sem eigendur að Arnarnúpi höfum við ekkert út á merkjaskrá þess að setja. Guðmundur Guðmundsson. Gísli Oddsson Guðmundur Eggertsson

Sem eigandi að Höfn hefi ég ekkert út á merkjaskrá þessa að setja. Jón Ólafsson.¹⁵⁶

Í landamerkjaskrá Saura í Keldudal, sem er ódagsett en var innkomin til þinglesturs 16. desember 1891, segir síðan um merkin milli Saura og Hrauns:

En merkin að framan í þverá, er rennur úr Álftaskál. En dalurinn þar fyrir framan er eign Hrauns eptir því sem áin ræður beint í Hálfánargjá.¹⁵⁷

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Hraun í Keldudal:

Jörðin Hraun liggur neðst og yst í Keldudal. Landamerki milli Hrauns og Skálar sem fýrgreinir, að utan, milli Hrauns og Hafnar lækur sem rennur ofan Hafnarófæru. Mótekja dalitil er á jörðinni. Fjöru beit er á jörðinni. Jörðin er mjög erfið til allra að flutninga.¹⁵⁸

Í undirmati II um landamerki að þau séu að innan Arnarnúpsá, að ofan úr Sporsteini um Oddnýjartópt í Hundshornsgjótu, en um merkin að innan er vísað í jörð nr. 29 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 2.800 kr. en eigendur hennar voru nokkrir.¹⁵⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 7. júlí 1923 var þinglesið kaup- og afsalsbréf Þorsteins Jónssonar til Maríu dóttur hans, á 18 hundruðum að fornu mati í Hrauni og þremur hundruðum að fornu mati í Saurum. Dagsetning bréfsins var 19. maí 1923.¹⁶⁰

5.9 Skálará í Dýrafirði

Hinn 5. nóvember 1604 seldi Ari Magnússon sr. Sveini Símonarsyni 10 hundruð í Arnarnúpi og Skálará, átta hundruð að dýrleika, með samþykki Ragnheiðar Pálsdóttur

¹⁵⁶ Skjal nr. 2(5).

¹⁵⁷ Skjal nr. 2(7).

¹⁵⁸ Skjal nr. 2(38).

¹⁵⁹ Skjal nr. 2(38).

¹⁶⁰ Skjal nr. 2(140).

konu sinnar. Á móti greiddi Sveinn með sjö hundruðum í Súðavík og sex hundruðum í Seljalandi. Einnig seldi sr. Sveinn konu sinni til fullrar eignar 13 hundruð í Arnarnúpi fyrir áðurskrifaða parta í Súðavík og Seljalandi, sem voru eignir hennar. Í tilgjöf hennar gaf Sveinn Ragnheiði 17 hundruð í Arnarnúpi með því skilyrði að allur Arnarnúpur skyldi hverfa til erfingja þeirra, sem þau kynnu að eignast.¹⁶¹

Hinn 25. september 1645 seldi Sigurður Jónsson Hákoní Árnasyni jörðina Arnarbæli á Skarðsströnd. Kauphlutinn var tíundarvirtur á 30 hundruð auk þeirrar 10 hundraða sem kirkjan átti í heimalandi. Þessa jörð eignaðist Sigurður eftir skikkun föður síns sáluga fyrir 40 hundruð og til arfaskipta móts við systkini sín. Hér til fékk Sigurður Hákoní jörðina Gautsstaði á Svalbarðsströnd, 40 hundruð að dýrleika. Á móti greiddi Hákoní jörðina Hraun í Dýrafirði 60 hundruð að dýrleika, með allri þeirri kirkjueign sem sú kirkja framast átti, hvort það væri í rekum eður skógum, ítölum eður öðrum gagnsemdum. Að auki gaf Hákoní Sigurði Skálará, sem hann tilreiknaði Sigurði fyrir 12 hundruð. Samtals voru þetta 72 hundruð og að auki var kirkjunnar kot Saurar. Þá skiptust þeir einnig á kúgildum.¹⁶²

Hinn 22. júlí 1677 skipti Herdís Ásgeirsdóttir arfi milli barna sinna eftir föður þeirra, Sigurð Jónsson. Bræðurnir Ásgeir, Guðmundur og Jón Sigurðssynir hlutu hver 20 hundruð í Hrauni í Keldudal en systurnar Ástríður, Þorbjörg og Sesselja fengu Rauðsdal efra í Barðastandarsýslu, 24 hundruð og Skálará, átta hundruð.¹⁶³

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Skálará:

Skálará.

Munnmæli eru að þessi jörð hafi að fornu verið hjáleiga af Hrauni, bygð á fornu stekkjarsæði, en þó hefur þetta verið haldin lögbýlisjörð í manna minni.

Jarðardýrleiki viii hndr., og so tíundast 4 tíundum.

Eigandinn Þorbjörg Sigurðardóttir á Auðkúlu í Arnarfirði.

Ábúandinn Jón Ívarsson.

[...]

Útigangur er lítill og lakur í heimalandi. Torfrísta og stúnga næg. Elt er taði undan kvikfje. Svarðarstúnga lítil, brúkast ei Lýngrif lítið. Silúngsveiði hefur að fornu verið í Hraunsá og Silúngalæk, en nú engin í margt ár.

Skipstöðu brúkar jörðin tollfrí í Hraunslandi, þar sem verstaðan er, í því nafni, að Skálará sje partur af Hrauni, en sumir af Hrauns eigendum vilja þó að vertollurinn gjaldist, en hafa því ei á komið.

Túninu grandar lækjargil með landbroti og grjóts áburði til stórskaða, og enginu með grjóts áburði í sama máta og Hraunsá, þó það sje í minna lagi. Landþröngt er, og gengur búfje mjög á nágranna bæði vetur og sumar, og brúka Saurar fyrir þessa beit lítinn

¹⁶¹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 158, skjal H-20.

¹⁶² *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 77–78, skjal H-20.

¹⁶³ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 170, skjal H-20.

slægjuspotta af þessari jörðu. Hætt er kvikfje fyrir afætu dýjum. Ekki sýnist bænum til lengdar óhætt fyrir landbroti, sem lækjargil gjörir.¹⁶⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Skálarár metinn átta hundruð en eigandi jarðarinnar var Guðmundur Greipsson.¹⁶⁵

Við manntalsþing að Þingeyri 25. júní 1814 var upplestið makaskipta- og kaupbréf milli Ólafs Bjarnasonar í Haukadal og Guðmundar Illugasonar á Hrauni, dagsett 8. janúar sama ár, hvar með Guðmundur makaskipti til Ólafs fjórum hundruðum í Höfn gegn fjórum hundruðum í Skálará fyrir utan millilag. Við sama þing var upplestið kaupbréf, dagsett 5. janúar 1814, hvar Ólafur keypti fjögur hundruð í Skálará af ekkjunni Guðrúnu Guðmundsdóttur fyrir 88 ríkisdali.¹⁶⁶

Við manntalsþing að Þingeyri 5. júní 1816 var upplestið kaupbréf, dagsett 24. febrúar sama ár, fyrir einu hundraði í Skálará fyrir 22 ríkisdali. Seljandi var Jón Vigfússon en kaupandi var Jón Sumarliðason hreppstjóri.¹⁶⁷

Við manntalsþing að Þingeyri 31. mars 1817 var upplestið afsalsbréf, dagsett 3. maí 1815, þar sem Margrét Guðmundsdóttir seldi Bjarna Jónssyni eitt hundrað í Skálará fyrir 20 ríkisdali.¹⁶⁸

Við manntalsþing að Þingeyri 5. júní 1820 var þinglesið kaupbréf, dagsett 5. október 1818, fyrir einu hundraði í Skálará fyrir 30 ríkisdali. Seljandi var Bjarni Jónsson en kaupandi Andreas Steenbach. Þá afsalaði Jón Sumarliðason til A. Steenbachs þann 25. október 1818, þremur hundruðum í Skálará fyrir 90 ríkisbankadali. Það bréf var einnig þinglesið.¹⁶⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 29. maí 1826 var þinglesið afsalsbréf þar sem Friðrik Svendsen seldi þann 30. mars 1826 Guðmundi Snorrasyni fjögur hundruð í Skálará, fyrir 96 ríkisbankadali.¹⁷⁰

Við manntalsþing að Meðaldal 6. maí 1847 var þinglesið makaskiptabréf, dagsett 24. október 1846, milli Guðmundar Snorrasonar á þremur hundruðum og 110 álnum í Arnarnúpi og Bjarna heitnum Bjarnasonar á Hrafnabjörgum á fjórum hundruðum í Skálará. Við sama þing var þinglesið próventubríf Ástríðar Pálsdóttur fyrir fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi til Ólafs Ólafssonar og Þórdísar Jónsdóttur. Bréfið var dagsett 3. júlí 1846.¹⁷¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Skálará í Dýrafirði metin átta hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn.¹⁷²

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Skálará:

¹⁶⁴ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 33–34, skjal H-12.

¹⁶⁵ Skjal nr. 2(22).

¹⁶⁶ Skjal nr. 2(122).

¹⁶⁷ Skjal nr. 2(163).

¹⁶⁸ Skjal nr. 2(141).

¹⁶⁹ Skjal nr. 2(142).

¹⁷⁰ Skjal nr. 2(143).

¹⁷¹ Skjal nr. 2(154).

¹⁷² Skjal nr. 4(1), bls. 192.

1. Skálará; sú jörð er meira metin fyrir hægðarsakir og grasvóxt og með því líka hún er lítil að hundradali.¹⁷³

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 272 ríkisbankadali.¹⁷⁴

Hinn 20. febrúar 1860 seldi Arnbjörn Jónsson eitt hundrað í Skálará til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Kaupbréfið var þinglesið 26. ágúst 1863.¹⁷⁵

Hinn 2. júlí 1862 seldi Kristín Bjarnadóttir eitt hundrað í Skálará til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Kaupbréfið var þinglesið í Meðaldal 26. ágúst 1863.¹⁷⁶

Við manntalsþing að Meðaldal 26. ágúst 1863 var þinglesið kaupbréf frá Sigmundi Eggertssyni til Guðmundar Eggertssonar, dagsett 28. júní 1863, upp á eitt hundrað og 40 álnir úr Skálará, fyrir 48 ríkisdali. Einnig var þinglesið kaupbréf Kára Bjarnasonar, dagsett 20. febrúar 1860, upp á eitt hundrað úr Skálará fyrir 32 ríkisdali. Þá var þinglesið kaupbréf þess sama, dagsett 2. júlí 1862, upp á eitt hundrað úr Skálará fyrir 16 spesíur.¹⁷⁷

Hinn 28. júní 1863 seldi Sigmundur Eggertsson á Skálará eitt hundrað og 40 álnir í Skálará til bróður síns, Guðmundar Eggertssonar á Arnarnúpi. Kaupbréfið var þinglesið 26. ágúst sama ár.¹⁷⁸

Hinn 6. mars 1866 seldi Guðmundur Eggertsson tvö hundruð í Skálará til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Afsalsbréfið var þinglesið 11. september sama ár.¹⁷⁹

Við manntalsþing að Meðaldal 11. september 1866 var þinglesið kaupbréf Kára Bjarnasonar, dagsett 6. mars 1866, fyrir tveimur hundruðum úr Skálará fyrir 80 ríkisdali.¹⁸⁰

Hinn 5. desember 1870 fóru fram makaskipti hvar Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum afhenti níu og hálft hundrað að fornu mati í Kirkjubóli í Dýrafirði til bróður síns, Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli, en hann lét Bjarna á móti fá átta hundruð í Skálará í Keldudal. Makaskiptabréfið var þinglesið 22. ágúst 1871.¹⁸¹

Hinn 20. janúar 1876 lögfesti Bjarni Bjarnason eignarjörð sína Skálará. Efni lögfestunnar er svohljóðandi:

Jeg undirritaður lögfesti hjer í dag eignar og óðalsjörð mína Skálará, liggjandi í Þingeyrarhreppi í Ísafjarðarsýslu lögfesti jeg tún og töðuvöll, engjar og úthaga, holt og haga, vötn og veiðistöðu og allar landsnyttjar þar er því landi eiga að fylgja til ummerkja þeirra er aðrir menn eiga á móti mjer, bæði af orðfullu og lögmáli rjettu. Lögfesti jeg land mitt fram að Marksteinum þeim þremur, sem eru á milli Skálarár og Saura sjónhending hvor upp af öðrum en að utanverðu milli Hrauns og Skálarár sjónhending úr Hundshornsgjótu enni ytri og í miðja Oddnýjar tópt og þaðan í beinni línu í á þá er þar rennur. Fyrir býð jeg hverjum manni í að vinna innan þessara takmarka eða sjer að

¹⁷³ Skjal nr. 2(28).

¹⁷⁴ Skjal nr. 2(32).

¹⁷⁵ Skjal nr. 2(84).

¹⁷⁶ Skjal nr. 2(83).

¹⁷⁷ Skjal nr. 2(138).

¹⁷⁸ Skjal nr. 2(85).

¹⁷⁹ Skjal nr. 2(86).

¹⁸⁰ Skjal nr. 2(144).

¹⁸¹ Skjal nr. 2(87).

nytja nema mitt sje lof eður leyfi til, að vitni allra þeirra er þessa lögfestu heyra eður sjá.¹⁸²

Landamerkjaskrá jarðarinnar Skálarár í Keldudal er dagsett 5. desember 1891 en hún var innkomin til þinglesturs 24. desember sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðina Skálará í Þingeyrarhreppi í Ísafjarðarsýslu.

Landamerki téðrar jarðar eru að utan (norðan), milli Skálarár og Hrauns, í „Sporstein“ og „Oddnýjartóft, og þaðan sjónhending í Hundhornsgjótu.

Að framan (sunnan), milli Skálarár og Saura, í stein á Svarðarholti og annan í Skálarár Hvylltar-brekum, og eptir þessum steinum í beina línu frá á og á fjallsbrún.

Skálará 5. dec. 1891

Margrét Bjarnadóttir (Eigandi Skálarár)

Aðalsteinn Pálsson, eigandi í Hrauni og Saurum.

Jón Jónsson eigandi í Hrauni.

Guðm. Þórðarson, eigandi í Hrauni

Gísli Oddsson, eigandi í Hrauni.¹⁸³

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Skálará:

Jörðin Skálará en næsta jörð neðan til við Saura og sama megin í dalnum túnin saman. Mótekja lík og á Saurum. Landamerki milli Skálarár og Saura sem fyr greinir. Milli Skálarár og Hrauns, úr Sporsteini á móti Arnarnupi, þaðan um Oddnýjartóft og í Hundshornsgjótu.¹⁸⁴

Í undirmati II segir um landamerki Skálarár að þau séu að innan Arnarnesá, að ofan Skálarárhvilt gagnvart Saurum. Um merkin að neðan er vísað í jörð nr. 30 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 700 kr. en eigandi hennar var Guðbjörg Bjarnadóttir.¹⁸⁵

5.10 Saurar í Keldudal

Hinn 25. september 1645 seldi Sigurður Jónsson Hákoní Árnasyni jörðina Arnarbæli á Skarðsströnd. Kauphlutinn var tíundarvirtur á 30 hundruð auk þeirrar 10 hundraða sem kirkjan átti í heimalandi. Þessa jörð eignaðist Sigurður eftir skikkun föður síns sáluga fyrir 40 hundruð og til arfaskipta móts við systkini sín. Hér til fékk Sigurður Hákoní jörðina Gautsstaði á Svalbarðsströnd, 40 hundruð að dýrleika. Á móti greiddi Hákoní jörðina Hraun í Dýrafirði 60 hundruð að dýrleika, með allri þeirri kirkjueign sem sú kirkja framast átti, hvort það væri í rekum eður skógum, ítölum eður öðrum gagnsemdum. Að auki gaf Hákoní Sigurði Skálará, sem hann tilreiknaði Sigurði fyrir 12 hundruð. Samtals voru þetta 72 hundruð og að auki var kirkjunnar kot Saurar. Þá skiptust þeir einnig á kúgildum.¹⁸⁶

¹⁸² Skjal nr. 2(88).

¹⁸³ Skjal nr. 2(6).

¹⁸⁴ Skjal nr. 2(39).

¹⁸⁵ Skjal nr. 2(39).

¹⁸⁶ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 77–78, skjal H-20.

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Saura í Keldudal:

Saurar.

Jarðardýrleiki xii <hndr.>, og so tíundast biskupi, presti og fátækum.

Eigandi Hrauns kirkja og proprietarii þar til.

Ábúandinn Páll Grímsson.

[...]

Útigángur í skárri lagi. Torfrista og stúnga sæmileg. Móskurður til eldiviðar hefur verið, meinast vera, brúkast ei. Elt er taði undan kvikfje. Lýngrif er lítið. Silúngsveiði lítil, sem áður segir um Skálará.

Enginu hefur spilt Hraunsá með landbroti og so nokkuð skriður úr brattlendi. Haga selur jörðin Skálará fyrir lítinn engjaspott, sem áður segir um Skálará. Hætt er kvikfje fyrir afætudýjum og so Hraunsá.¹⁸⁷

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Saura metinn 12 hundruð en jörðin var kirkjujörð frá Hrauni.¹⁸⁸

Við manntalsþing að Þingeyri 12. apríl 1813 var þinglesið kaupbréf dagsett 14. október 1812 þar sem Jón Jónsson seldi sex hundruð í Hrauni í Keldudal fyrir 126 ríkisdali courant til A. Steenback faktors. Þá var á sama þingi uppleysið makaskiptabréf, dagsett sama dag og kaupbréfið, þar sem seld var jörðin Hraun, 12 hundruð og með henni sem kirkjueigninni fylgir í Saurum, gegn 12 hundruðum í Haukadal milli Jóns Sumarliðasonar og Jóns Jónssonar eldri á Hrauni.¹⁸⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 19. júlí 1828 var jörðin Saurar í Keldudal boðin upp til ábýlis. með fullri afgift. Enginn vildi taka tilboðinu nema ef til kæmi afsláttur á afgift jarðarinnar.¹⁹⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 15. júní 1836 var jörðin Saurar, 12 hundruð að dýrleika, boðin upp til ábúðar frá næstu fardögum 1837 af Ásbirni Pálssyni á Hrauni.¹⁹¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Saurar í Keldudal metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem Hraunskirkjueign.¹⁹²

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Saura:

2. Saurar: vegna slægna er sú jörd litlu meir virdt enn medaljardir.¹⁹³

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 312 ríkisbankadali.¹⁹⁴

¹⁸⁷ *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII, bls. 34, skjal H-12.

¹⁸⁸ Skjal nr. 2(23).

¹⁸⁹ Skjal nr. 2(128).

¹⁹⁰ Skjal nr. 2(131).

¹⁹¹ Skjal nr. 2(120).

¹⁹² Skjal nr. 4(1), bls. 192.

¹⁹³ Skjal nr. 2(28).

¹⁹⁴ Skjal nr. 2(32).

Hinn 25. ágúst 1863 gáfu Sveinn Magnússon og Málfríður Pálsdóttir 10 hundruð að fornu mati í Hrauni í Keldudal til Rósinkars Kjartanssonar. Þar með voru talin tvö hundruð í Saurum í Keldudal. Gjafabréfið var þinglesið 26. ágúst sama ár.¹⁹⁵

Við manntalsþing að Meðaldal 26. ágúst 1863 var þinglesið gjafabréf Sveins Magnússonar og Málfríðar Pálsdóttur til Rósinkars Kjartanssonar, dagsett 25. ágúst 1863, upp á 10 hundruð úr Hrauni og tvö hundruð úr Saurum og að auki lausafé, metið alls á 380 ríkisdali.¹⁹⁶

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hrauns í Keldudal með kirkjujörðinni Saurum er dagsett 20. maí 1886 en hún var þinglesin við manntalsþing að Meðaldal 6. júlí sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðunni Hrauni í Keldudal með kirkjujörðunni Saurum í Meðaldalsþinghá í Ísafjarðarsýslu.

Öllum þeim mönnum sem þetta bréf sjá eða heyra, kunngjörist hérmeð, að þessi eru landamerki Hrauns í Keldudal: Að utanverðu eru merkin í vatnsbunu á, er fellur fram úr berginu innan til í ófæruneftinu á ytri Hlíð og þaðan beina sjónhending á brún upp, en hið innra milli Hrauns og Skálarár eru merkin í Sporstein, þaðan í Oddnýjartópt, en úr henni sjónhending í Hundshornsgjótu. Milli Arnarnúps og Hrauns skiptir áin landi jarðanna með þeirri athugasemd, að hóll sá, sem húsin standa á, innan til við árkjaptinn niðri við sjóinn hefir fyrir nokkrum tíma verið fyrir utan ána og þannig legið í Hrauns landi, og tilheyrir því Hrauns landi enn Hóll þessi er enn í dag kallaður „Hólmi“. – Kirkjan í Hrauni á skóg á Kleifum í Dýrafirði og reka hálfan í Keflavík.

Þessi eru landamerki á Saurum; Að utanverðu milli Saura og Skálarár skilur Svarðarholt og þaðan sjónhending í merkisstein í Hvyllftarbrekkum, en þaðan beina sjónhending á fjallsbrún upp. Þaðan liggur land jarðarinnar fram eptir dalnum, svo sem áin ræður, og beina sjónhending í Hálfðánargjá. Hinar svonefndu Staðareyrar, sem eru nú Arnarnúpsmegin við ána, hafa verið í Sauralandi, eins og glöggur og gamall árfarvegur sýnir. Þær eyrar hafa á seinni tímum legið undir Hraun, og eiga að fylgja þeirri jörð hér eptir.

Hrauni í Keldudal þann 20. Maí 1886

B. Bjarnason sem meðeigandi Hrauns og eigandi Skálarár

Aðalsteinn Pálsson

Rósinkranz Kjartansson.

Sem eigendur að Arnarnúpi höfum við ekkert út á merkjaskrá þess að setja. Guðmundur Guðmundsson. Gísli Oddsson Guðmundur Eggertsson

Sem eigandi að Höfn hefi ég ekkert út á merkjaskrá þessa að setja. Jón Ólafsson.¹⁹⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Saura í Keldudal er ódagsett en hún var innkomin til þinglesturs 16. desember 1891. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðina Saura í Keldudal í Þingeyrarhreppi.

Merkin eru þannig: Milli Saura og Skálarár í stein í hinu svonefnda Svarðarholti og beint í á, og aptur úr þeim sama steini beint í annan merkistein í Skálaráar Hvyllftarbrekkum, og þaðan beina sjónhendingu í fjallsbrún upp. – En merkin að framan

¹⁹⁵ Skjal nr. 2(81).

¹⁹⁶ Skjal nr. 2(138).

¹⁹⁷ Skjal nr. 2(5).

í þverá, er rennur úr Álftaskál. En dalurinn þar fyrir framan er eign Hrauns eptir því sem áin ræður beint í Hálfðánargjá.

Aðalsteinn Pálsson, eigandi í Saurum. Gísli Oddsson, Jón Jónsson G. Þórðarson.¹⁹⁸

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Saura:

Jörðin Saurar liggur ~~framt~~ innst að vestan verður í Keldudal. Landamerki milli Saura og Arnarnúps eru Langá, milli Saura og Skálarár er merkið í Skálarár hvilft, að innan eða upp í dalnum er óvíst um merki milli Hrauns sem talið er að eigi ~~fram~~inn dalinn Mótekja er ljeleg vegna vætu. Jörðin Saurar ~~liggjandi~~ liggur undir jörðina Hraun sem er kirkjubænda eign þannig að hverju hundraði í Hrauni fylgir brot úr hundraði í Saurum.¹⁹⁹

Í undirmati II segir um landamerki Saura í Keldudal að óglögg merki séu að innan eða upp í dalnum. Um landamerkin að utan er vísað í jörð nr. 35 í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 700 kr. en eigendur hennar voru Guðrún Guðmundsdóttir, Guðbjörg Bjarnadóttir, Aðalsteinn Aðalsteinsson, Bjarni Aðalsteinsson og fleiri.²⁰⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 7. júlí 1923 var þinglesið kaup- og afsalsbréf Þorsteins Jónssonar til Maríu dóttur hans, á 18 hundruðum að fornu mati í Hrauni og þremur hundruðum að fornu mati í Saurum. Dagsetning bréfsins var 19. maí 1923.²⁰¹

5.11 Arnarnúpur í Keldudal

Í vitnisburði Jóns Guðmundssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dagsettum 1. maí 1596, segir eftirfarandi:

Suo latanda vitnisburd ber ec jon guðmundzson vmm landamerki j millum eyrar og Arnarnups j dyrafirdi, sem hier greiner, og er þat min lysing i fyrstu ad ec var vistfastr æ Arnarnupi upp j ix. ar semfleitt og heyrdar ec þa sagt af aurlum þeim ellstu monnum sem ec til heyrdar oc umm þat ræddu ad Arnarnups ofæra skildi landeign fyrgreindra jarda, og þat gil sem þar er alla leid vid ofærunefit oc kallad er grämeitu gil, og nu allt jafnt sidan hefi ec heyrtd ad þat væri riect landa merki j millum fyr greindra jarda, og allan þann tyme sem ec a Arnar nupi var þa vissa eg alldri pening rekinn fra Arnarnupi leingra en ad þeirri ofæru hvorki vetr nie sumar oc var ec þar fienadar madr, og var mier alldre skipad ad beita jn yfer þa ofæru. Þat heyrdar eg ad þeir sem æ Arnar Nupi biuggu, villdu eigna Arnar nupi land jn j þad gil sem rennur ur þeirri hvilft sem þar er fyrer jnnan ofæruna, og alla tyme hefr verid kaullud eyrar huilt Enn þat hefi ec alldri heyrtd ad Arnar nupr ætti jnn j þat streingberg sem þar er æ hlidenne fyr en ec heyrdar þat haft efter joni jonssyne, þa hann hafði laugfest Arnarnup²⁰²

Hinn 3. febrúar 1599 var í Meðaldal tekinn fyrir ágreiningur um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar. Ólafur B. Jónsson hafði klagt Jón Jónsson um að eigna sér land umfram landamerki Arnarnúps og birti hann nokkra vitnisburði um landamerki jarðanna og einnig um hefð þeirra sem á Sveinseyri höfðu búið um að Sveinseyri ætti land í þá ofæru sem væri fyrir utan þá hvilft sem kallaðist Eyrarhvilft. Jón hafði engin

¹⁹⁸ Skjal nr. 2(7).

¹⁹⁹ Skjal nr. 2(40).

²⁰⁰ Skjal nr. 2(40).

²⁰¹ Skjal nr. 2(140).

²⁰² Skjal nr. 2(13).

gögn til að leggja fram. Með vísan í landsleigubálk og búnaðarbálk var svohljóðandi dómur felldur:

Þui J Gudz nafni Amen, að svo profudu male og fyrir oss komnu, og fyrir þessar greinar laganna og aðrar fleire er hier að lúta, dæmdum vier underlaged löglegt, og Jon Jonsson riettiliga fyreer kalladann: Suo dæmdum vier og Olafi B. Jonssyni til eignarhallds þau landamerki er hanns vitnisburður upp á hlýða, og fyrr er getid suo leinge að eigandenn að Arnar Núpi syner eckj skialligre vitnisburde enn frammkomu af hendi Olafs um ädrsögd landamerki.²⁰³

Í vitnisburði Guðmundar Oddssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dagsettum 20. september 1596, segir eftirfarandi:

Enn J þa æfru, sem þar er J millum. fra eyri at ofæru nefinu jnnan til og j það gyl. sem þar er vit ofæru nefit, lyka ut vit sioinn j ofæru skierit, so og hefi ec heyrð sagt, at Eyri ætti^{allt} Land jnn fra sier at Haukadal vid J þann hrygg sem gengr undan fialle þui sem gengr j millum hauka dals og Eyrar dals og gagnvart vndan hryggnum og ofan til sioar. so lyka upp fra hryggnum beint a fiall upp, efter þui sem fiallsraundinn helldr, sem er j millum hauka dalz og Eyrardals, og alldri hefi eg annað heyrð af þeim Ellztu monnum hier bædi konum og kollum a medan ec hefi verit j Dyrafirði Enn þetta fyr greindra jarda, Arnar Nups og Eyrar, oc j þau ar sem ec var a Eyri, voru alldri onnur landamerki halldinn en j adur greinda ofæru, enn vid utanverda Eyrar hlyd, hefir alltyd verit kollut Eyrar hvylt²⁰⁴

Hinn 5. nóvember 1604 seldi Ari Magnússon sr. Sveini Símonarsyni 10 hundruð í Arnarnúpi og Skálará, átta hundruð að dýrleika, með samþykki Ragnheiðar Pálsdóttur konu sinnar. Á móti greiddi Sveinn með sjö hundruðum í Súðavík og sex hundruðum í Seljalandi. Einnig seldi sr. Sveinn konu sinni til fullrar eignar 13 hundruð í Arnarnúpi fyrir áðurskrifaða parta í Súðavík og Seljalandi, sem voru eignir hennar. Í tilgjöf hennar gaf Sveinn Ragnheiði 17 hundruð í Arnarnúpi með því skilyrði að allur Arnarnúpur skyldi hverfa til erfingja þeirra, sem þau kynnu að eignast.²⁰⁵

Hinn 12. febrúar 1676 greindi Gissur Sveinsson, bróðir Brynjólfs biskups Sveinssonar, frá jarðagóssi sínum og fasteignakaupum. Eftir foreldra sína fékk hann meðal annars Arnarnúp, Nauteyri, Botn í Dýrafirði og hálft fimmta hundruð í Gljúfurá. Í arf eftir bróður sinn, Magnús sál. Gissurarson, fékk hann meðal annars keypti átta eða níu hundruð í Klukkulandi af Magnúsi sál. Jónssyni fyrir sex hundruð í Svarfhóli og þrjú hundruð í lausafé, en þennan part í Svarfhóli átti Margrét Jónsdóttir, kona Gissurar. Þann átta hundruð part í Klukkulandi, sem Gissur meðtók vegna Margrétar, fékk hann meistara Brynjólfi. Þegar sr. Jón Jónsson giftist Halldóru Jónsdóttur, gaf Gissur honum hálft níunda hundruð í Gljúfurá. Nauteyri seldi Gissur Bjarna Sigurðssyni fyrir Hofsstæði í Þorskafirði. Brynjólfur Sveinsson fékk meðal annars í fasteign Þorfinnsstæði. Í arf eftir Magnús sál. Gissurarson fékk Brynjólfur Selvoga.²⁰⁶

Hinn 8. september 1697 fóru fram arfaskipti milli erfingja sr. Björns Þorleifssonar, þeirra Gísla Björnssonar, Sigurðar, Guðmundar og Þórðar, sem komnir voru til

²⁰³ Skjal nr. 2(11).

²⁰⁴ Skjal nr. 2(12).

²⁰⁵ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 158, skjal H-20.

²⁰⁶ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 169–170, skjal H-20.

lögaldurs, og Árna og Gissurar Björnssona, sömuleiðis Gyriðar Björnsdóttur systur þeirra. Gísli og Guðmundur eignuðust 14 hundruð í Haukadal. Árni fékk fjögur hundruð í Haukadal, þrjú hundruð í Veðrará og eitt hundruð í Arnarnúpi. Gissur, yngsti bróðirinn, fékk í Hjarðardal stærri 15 hundruð. Gyriður fékk hálfan Botn í Dýrafirði, sex hundruð, og eftirlifandi kona Björns, Þórunn Árnadóttir, eignaðist hálfan Arnarnúp.²⁰⁷

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Arnarnúp í Keldudal:

Arnarnupur.

Bænhús er sagt að hjer hafi að fornu verið, en ekki tíðir veittar í manna minni.

Jarðardýrleiki xxx hndr., og so tíundast.

Eigendur Jón Níelsson hjer heima að viij hundraði. Guðrún Jónsdóttir hjer heima að viij hndr. Guðmundur Þorbjörnsson að Stapadal að viii hndr. Íngibjörg Þórðardóttir, undir fjárhaldi móður sinnar Valdísar Jónsdóttir að Höfn hjer í sveit, að vii hndr.

Ábúandi á sínum parti og Guðrúnar áðurnefndur Jón Níelsson.

[...]

Ábúandi á parti Guðmundar og Íngibjargar Jón Jónsson.

[...]

Útigangur góður í fjörunni, en lítill á landi. Torfrista og stúnga lök. Elt er sverði með litlu taði undan kvikfje. Lýngrif lítið. Silúngsveiði hefur verið lítil ut supra. Reki hefur áður verið nokkur, en ekki til hlunninda teljandi í manna minni. Hrokkelsaveiði lítil í netjum.

Engiarnar spillast stórlega af skriðum og eru víða fyrir því eyðilagðar. Úthagarnir og so mjög uppblásnir og víða skriðurunnir. Ekki sýnist bænum eða túninu óhætt fyrir snjóflóðum eður grjóthruni, þó hefur það hingað til ekki að meini orðið.

Heimræði er hjer árið um kring og lending góð, en lángræði í meira lagi, og því fara ábúendur með skip sitt á vorin um vertíð úti Hrauns verstöðu og gjalda þar venjulegan vertoll. Skipsuppsátrið er mjög erfitt upp á sjáfarbakkana, annars er því ekki óhætt fyrir brimi og stórstraums flæði.

Inntökuskip hafa hjer aldrei verið, utan eitt um fáein ár tvisvar sinnum, og varð langt á milli, en ekki vita menn að hjer hafi vertollur goldist. Verbúð hjer hjer verið ein, þá skipin gengu hjer, og sjest enn nú til tóftarinnar.²⁰⁸

Við manntalsþing 8. júní 1792 var uppleið kaupbréf, dagsett 21. október 1791, þar sem Ólafur Bjarnason í Haukadal keypti hálft þriðja hundrað í Arnarnúpi af Jóni Jónssyni á Gljúfurá fyrir 27 og hálfan ríkisdal.²⁰⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 16. júní 1794 var uppleið kaupbréf Ólafs Bjarnasonar hreppstjóra, dagsett 21. október 1793, fyrir hálfu þriðja hundraði í Arnarnúpi af Pétri Níelssyni fyrir 33 ríkisdali og 72 skildinga.²¹⁰

²⁰⁷ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 177–178, skjal H-20.

²⁰⁸ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII*, bls. 34–36, skjal H-12.

²⁰⁹ Skjal nr. 2(145).

²¹⁰ Skjal nr. 2(146).

Við manntalsþing að Þingeyri 26. apríl 1797 var upplestið afsalsbréf J. Arnórssonar sýslumanns vegna Torfa Jónssonar, dagsett 29. ágúst 1795, fyrir sex hundruðum í Arnarnúpi til Ólafs Bjarnasonar í Haukadal. Ólafur var hæstbjóðandi með 72 ríkisdali.²¹¹

Við manntalsþing að Þingeyri 26. júní 1798 var þinglesið makasíptabréf þar sem Ólafur Bjarnason hreppstjóri skipti 11 hundruðum í Arnarnúpi til ekkjunnar Guðrúnar Halldórsdóttur fyrir 10 hundruð í Haukadal. Ólafur greiddi einnig 12 ríkisdali og 41 skilding í millilag til Guðrúnar.²¹²

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Arnarnúps metinn 30 hundruð en eigendur jarðarinnar voru ábúendurnir Eggert Andrésson hreppstjóri, Guðrún Halldórsdóttir ekkja og Björn Þorleifsson.²¹³

Við manntalsþing að Auðkúlu 10. apríl 1813 var upplestið kaupbréf, dagsett 27. apríl 1812, fyrir 12 hundruðum og 40 álum í Arnarnúpi fyrir 27 ríkisdali og 48 skildinga hvert hundruð. Páll Jónsson var kaupandinn og hafði keypt eigninga við uppboð af erfingjum Guðrúnar Halldórsdóttur.²¹⁴

Við manntalsþing að Þingeyri 13. apríl 1815 var þinglesið kaupbréf, dagsett 2. júlí 1814, fyrir tveimur hundruðum og 80 álum í Arnarnúpi fyrir 58 ríkisdali og 64 skildinga. Seljandi var Björn Þorleifsson á Arnarnúpi en kaupandi var Þorvaldur Sveinsson í Hvammi.²¹⁵

Við manntalsþing 20. maí 1833 var upplestið makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum gegn fimm og hálfu hundruði í Arnarnúpi milli Ástríðar Pálsdóttur og sonar hennar, Páls Jónssonar, annars vegar, en Gísla Jónssonar Steenholm hins vegar. Makaskiptabréfið var dagsett 15. nóvember 1832.²¹⁶ Það var einnig þinglesið við manntalsþing að Auðkúlu 22. júlí 1833.²¹⁷

Við manntalsþing að Meðaldal 10. júní 1845 var þinglesið afsalsbréf Margrétar Magnúsdóttur á einu hundruði og 105 álum í Arnarnúpi til Eggerts Magnússonar á Haukadal fyrir 52 ríkisbankadali. Einnig var þinglesið makaskipta- og kaupbréf milli Guðmundar Björnssonar og Magnúsar Halldórssonar á fjórum og hálfu hundruði í Meðaldal gegn tveimur hundruðum í Arnarnúpi og 40 ríkisbankadölum.²¹⁸

Við manntalsþing að Meðaldal 6. maí 1847 var þinglesið makaskiptabréf, dagsett 24. október 1846, milli Guðmundar Snorrasonar á þremur hundruðum og 110 álum í Arnarnúpi og Bjarna heitnum Bjarnasonar á Hrafnabjörgum á fjórum hundruðum í Skálará. Við sama þing var þinglesið próventubríf Ástríðar Pálsdóttur fyrir fimm og

²¹¹ Skjal nr. 2(147).

²¹² Skjal nr. 2(148).

²¹³ Skjal nr. 2(24).

²¹⁴ Skjal nr. 2(149).

²¹⁵ Skjal nr. 2(150).

²¹⁶ Skjal nr. 2(151).

²¹⁷ Skjal nr. 2(152).

²¹⁸ Skjal nr. 2(153).

hálfu hundraði í Arnarnúpi til Ólafs Ólafssonar og Þórdísar Jónsdóttur. Bréfið var dagsett 3. júlí 1846.²¹⁹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Arnarnúpur í Keldudal metin 30 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn.²²⁰

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Arnarnúp:

2. Arnarnúpur: vegna árenslis á tún og eingjar og landbrota af á má þessi jörð eigi ná mídlúngstali.²²¹

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 600 ríkisbankadali.²²²

Við manntalsþing að Meðaldal 27. maí 1854 var þinglesið kaupbréf Eggerts Magnússonar á tveimur hundruðum í Arnarnúpi. Bréfið var dagsett 1. febrúar 1854.²²³

Hinn 19. desember 1860 seldi Kristján Jónsson í Hvammi tvö hundruð í Arnarnúpi í Keldudal til Eggerts Magnússonar. Afsalsbréfið var þinglesið 26. júní 1861.²²⁴

Við manntalsþing að Meðaldal 26. júní 1861 var þinglesið kaupbréf Eggerts Magnússonar frá 19. desember 1860 fyrir tveimur hundruðum í Arnarnúpi fyrir 70 ríkisdali.²²⁵

Hinn 4. apríl 1868 fóru fram makaskipti þannig að Kr. Símonarson afhenti sex og hálfu hundrað að fornu mati í Arnarnúpi til bróður síns, Páls Símonarsonar á Dynjanda, sem afhenti á móti fimm hundruð og 20 álnir í Hringsdal í Arnarfirði. Makaskiptabréfið var þinglesið 7. júlí 1868.²²⁶

Við manntalsþing að Meðaldal 7. júlí 1868 var þinglesið makaskiptabréf P. Símonarsonar, dagsett 4. apríl sama ár, fyrir fimm hundruðum og 20 álum í Hringsdal gegn sex og hálfu hundraði úr Arnarnúpi.²²⁷

Hinn 20. september 1876 fóru fram makaskipti þannig að Guðmundur Eggertsson afhenti átta hundruð að fornu mati í Arnarnúpi til Guðmundar Guðmundssonar á Skálará, sem afhenti á móti 10 hundruð að fornu mati í Haukadal. Makaskiptabréfið var þinglesið 30. júlí 1877.²²⁸

Landamerkjaskrá jarðarinnar Arnarnúps í Keldudal er dagsett 1. desember 1889 en hún var innkomin til þinglesturs 16. janúar 1890. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir Arnarnúp í Dýrafirði

Eptir því sem gamlir og réttorðir menn hafa frá sagt, því eru þessi landamerki fyrir jörðinni á Arnarnúpi: Allt neðan frá sjó ræður áin fram eptir dalnum og beina sjónhending í „Hálfánargjá“, að fráteknunum hinum svo nefndu „Staðareyrum“, sem nú eru Arnarnúps megin við ána, og „hólmunum“ niðri við ár ósinn, sem getið er um í

²¹⁹ Skjal nr. 2(154).

²²⁰ Skjal nr. 4(1), bls. 192.

²²¹ Skjal nr. 2(29).

²²² Skjal nr. 2(32).

²²³ Skjal nr. 2(155).

²²⁴ Skjal nr. 2(89).

²²⁵ Skjal nr. 2(156).

²²⁶ Skjal nr. 2(90).

²²⁷ Skjal nr. 2(157).

²²⁸ Skjal nr. 2(91).

Hraunsmerkja skrá. En á milli Arnarnúps og Sveinseyrar eru merkin í sker það, sem er fyrir innan svo nefnda „ófæru“, og nefnist „Ófærusker“, þaðan beina sjónhending á fjall upp.

Þessu til staðfestu eru okkar undirrituð nöfn.

Núpi 1. dec. 1889

Kristján Oddsson

Guðm. Eggertsson

Guðbjörg Bjarnadóttir

(Eigendur Arnarnúps)

Aðalsteinn Pálsson

Gísli Oddson

(Eigendur Hrauns)

Guðm. Eggertsson

Jón Hákonarson

(Eigendur Sveinseyrar)²²⁹

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Arnarnúp:

Jörðin Arnarnúpur er næsta jörð fyrir utan Sveinseyri liggur austan vert í Kjeldudal. Landamerki að austan eða innan sjá Sveinseyri að vestan eða framan Hálfánargjá. Mótekja er á jörðinni og fjörubeit.²³⁰

Í undirmati II segir um landamerki Arnarnúps í Kjeldudal að þau séu að utan Arnarnúpsá og eftir henni í Hálfánargjá, en að innan Eyrarófæra. Jörðin var metin á 1.950 kr. en eigendur hennar voru nokkrir.²³¹

Við manntalsþing Þingeyrarhrepps 14. júlí 1921 var þinglesið afsal Gísla Kristjánssonar fyrir sex og hálfu hundraði í Arnarnúpi til Guðjóns, en eftirnafn hans vantar í dóma- og þingbókina þar sem strikað er yfir nafnið Kristjánsson.²³²

5.12 Sveinseyri við Dýrafjörð

Í vitnisburði Jóns Guðmundssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dagsettum 1. maí 1596, segir eftirfarandi:

Suo latanda vitnisburd ber ec jon gudmundzson vmm landamerki j millum eyrar og Arnarnups j dyrafirdi, sem hier greiner, og er þat min lysing i fyrstu ad ec var vistfastr æ Arnarnupi upp j ix. ar semfleitt og heyda ec þa sagt af aurlum þeim ellstu monnum sem ec til heyda oc umm þat ræddu ad Arnarnups ofæra skildi landeign fyrgreindra jarda, og þat gil sem þar er alla leid vid ofæruneftit oc kallad er grämeitu gil, og nu allt jafnt sidan hefi ec heyrt ad þat væri riett landa merki j millum fyr greindra jarda, og allan þann tyme sem ec a Arnar nupi var þa vissa eg alldri pening rekinn fra Arnarnupi leingra en ad þeirri ofæru hvorki vetr nie sumar oc var ec þar fienadar madr, og var mier alldre skipad ad beita jn yfer þa ofæru. Þat heyda eg ad þeir sem æ Arnar Nupi

²²⁹ Skjal nr. 2(8).

²³⁰ Skjal nr. 2(41).

²³¹ Skjal nr. 2(41).

²³² Skjal nr. 2(158).

biuggu, villdu eigna Arnar nupi land jn j það gil sem rennur ur þeirri hvilt sem þar er fyrir jnnan ofærana, og alla tyme hefr verid kaullud eyrar huilt Enn þat hefi ec alldri heyrnt ad Arnar nupr ætti jnn j þat streingberg sem þar er a hlidenne fyr en ec heyrdad þat haft efter joni jonssyne, þa hann hafði laugfest Arnarnup²³³

Hinn 3. febrúar 1599 var í Meðaldal tekinn fyrir ágreiningur um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar. Ólafur B. Jónsson hafði klagad Jón Jónsson um að eigna sér land umfram landamerki Arnarnúps og birti hann nokkra vitnisburði um landamerki jarðanna og einnig um hefð þeirra sem á Sveinseyri höfðu búið um að Sveinseyri ætti land í þá ofæru sem væri fyrir utan þá hvílt sem kallaðist Eyrarhvílt. Jón hafði engin gögn til að leggja fram. Með vísan í landsleigubálk og búnaðarbálk var svohljóðandi dómur felldur:

Þui J Gudz nafni Amen, ad svo profudu male og fyrir oss komnu, og fyrir þessar greinar laganna og adrar fleire er hier ad lúta, dæmdum vier underlaged löglegt, og Jon Jonsson riettiliga fyreer kalladann: Suo dæmdum vier og Olafi B. Jonssyni til eignarhallds Þau landamerki er hanns vitnisburður upp ä hlýda, og fyrr er getid suo leinge ad eigandenn ad Arnar Núpi syner eckj skialligre vitnisburde enn frammkomú af hendi Olafs um ädrsgögd landamerki.²³⁴

Í vitnisburði Guðmundar Oddssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dagsettum 20. september 1596, segir eftirfarandi:

Enn J þa æfru, sem þar er J millum. fra eyri at ofæru nefinu jnnan til og j það gyl. sem þar er vit ofæru nefit, lyka ut vit sioinn j ofæru skierit, so og hefi ec heyrnt sagt, at Eyri ætti allt Land jnn fra sier at Haukadal vid J þann hrygg sem gengr undan fialle þui sem gengr j millum hauka dals og Eyrar dals og gagnvart vndan hryggnum og ofan til sioar. so lyka upp fra hryggnum beint a fiall upp, efter þui sem fiallsraundinn helldr, sem er j millum hauka dalz og Eyrardals, og alldri hefi eg annad heyrnt af þeim Ellztu monnum hier bædi konum og kollum a medan ec hefi verit j Dyrafirdi Enn þetta fyr greindra jarda, Arnar Nups og Eyrar, oc j þau ar sem ec var a Eyri, voru alldri onnur landamerki halldinn en j adur greinda ofæru, enn vid utanverda Eyrar hlyd, hefir alltyd verit kollut Eyrar hvílt²³⁵

Hinn 31. maí 1672 fékk Helga Jónsdóttir bróður sínum, sr. Sigurði Jónssyni, fjögur hundruð í Sveinseyri.²³⁶

Hinn 14. október 1676 seldi Arnþór Pálsson sr. Sigurði Jónssyni fjögur hundruð í Sveinseyri.²³⁷

Með skýrslu dagsettri 19. maí 1703 lýsti Sigurður Jónsson því yfir að hann og eiginkona hans, Helga Pálsdóttir væru eigendur að 16 hundruðum í Sveinseyri, fjórum hundruðum í Vatnadal fremri í Súgandafirði, átta hundruðum í Sæbóli í Aðalvík, 12 hundruðum í Breiðabóli í Skálavík og níu hundruðum í Alviðruparti.²³⁸

Hinn 14. júní 1703 skýrðu Torfi Magnússon og Þorleifur Magnússon frá því að Ólöf sáluga Þorleifsdóttir hefði erfð átta hundruð í Sveinseyri eftir bróður sinn sr. Ólaf

²³³ Skjal nr. 2(13).

²³⁴ Skjal nr. 2(11).

²³⁵ Skjal nr. 2(12).

²³⁶ Jarðabréf frá 16. og 17. öld, bls. 168, skjal H-20.

²³⁷ Jarðabréf frá 16. og 17. öld, bls. 170, skjal H-20.

²³⁸ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns XIII, bls. 253, skjal H-21.

Þorleifsson. Þessi átta hundruð gaf hún bróðurdóttur sinni, Guðrúnu Bjarnadóttur, með góðfúslegu samþykki erfingja hennar, Torfa og Þorleifs.²³⁹

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Sveinseyri við Dýrafjörð:

Sveinseire.

Bænhús hefur hjer að fornu verið, sem af er fallið fyrir manna minni, og sjest hjer enn til bænhústóftar og kirkjugarðsleifa.

Jarðardýrleiki xxiiii hndr., og so tíundast 4 tíundum.

Eigandi að xvi hndr. prófasturinn Sr. Sgurður Jónsson að Holti í Önundarfirði. Eigandi að viii hndr. Guðrún Bjarnadóttir að Auðkúlu í Arnarfirði.

Ábúandi á parti prófastsins Ólafur Þorláksson. Ábúandi á parti Guðrúnar Jón Jónsson.

[...]

Útigángur í fjörunni í betra lagi, en lakari á landi. Torfrista og stúnga lök og sendin. Móskurður til eldiviðar lítill fram á Eyrardal, sem er erfitt til að sækja. Lýngrif bjarglegt, en brúkast lítt. Reki meinast hjer verið hafa að fornu, en ekki hefur hann heppnast í manna minni. Hrokkelsaveiði hefur verið sæmileg, fer til rýrðar, en brúkast þó.

Túnið fordjarfast af sandfoki og af skriðum úr fjallinu, og hefur fyrir nokkrum árum þetta skriðufall tekið 4 hús með fje og hestum, sem á túninu stóðu. Engjarnar spillast og af skriðum og blása upp sumstaðar og spretta lítt. Úthagarnir og so mjög fordjarfaðir af skriðum. Hætt er kvikfje fyrir snjóflóðum. Kirkjuvegurinn er torsóktur yfir Eyrar ófæru til Hrauns í Keldudal, og er þetta varla mannhættulaust á vetur, nema um stórstraums fjöru. Hreppamannaflutningurinn er yfir sömu ófæru á aðra síðuna.

Heimræði er hjer og lending sæmileg, en þó lángræði sje í meira lagi, svo fyrir því fara menn á vorin með skip sín í verstöður og gjalda almennilega vertolla. Einn bátur gengur nú hjá hverjum ábúanda.²⁴⁰

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Sveinseyrar metinn 24 hundruð en eigendur jarðarinnar voru ábúendurnir Magnús Andrússon og Bjarni Sumarliðason.²⁴¹

Við manntalsþing að Þingeyri 11. júní 1827 var þinglesið afsalsbréf þar sem Jón Ásgrímsson seldi þrjú hundruð og 40 álnir í Sveinseyri til Bjarna Sumarliðasonar fyrir 40 spesíur. Bréfið var dagsett 23. júní 1826.²⁴²

Við manntalsþing að Þingeyri 25. maí 1831 var þinglesið makaskiptabréf þar sem Bjarni Sumarliðason makaskipti fimm hundruðum í Sveinseyri á móti fjórum hundruðum og 60 álum í Meðaldal, með 15 ríkisbankadala millilagi. Skjalið var dagsett 15. apríl 1830.²⁴³

Hinn 15. júlí 1833 seldu hjónin Bjarni Sumarliðason og Sigurfljóð Jónsdóttir tvö hundruð og 80 álnir í Sveinseyri til Eyjólfssonar á Kirkjubóli. Hinn 20. maí 1835 framseldi Eyjólfur áðurnefndan hlut í Sveinseyri til Bjarna Þorvaldssonar í

²³⁹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 163, skjal H-20.

²⁴⁰ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII*, bls. 36–37, skjal H-12.

²⁴¹ Skjal nr. 2(25).

²⁴² Skjal nr. 2(159).

²⁴³ Skjal nr. 2(160).

Hvammi sem greiðslu fyrir uppeldi Þorbjargar dóttur sína. Afsalsbréfið var þinglesið 1. júní 1835.²⁴⁴

Við manntalsþing að Þingeyri 1. júní 1835 var þinglesið afsalsbréf fyrir tveimur hundruðum og 80 álnum í Sveinseyri til Eyjólfss á Kirkjubóli og aftur frá Ásbirni til Bjarna Þorvaldssonar.²⁴⁵

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Sveinseyri við Dýrafjörð metin 24 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.²⁴⁶

Við manntalsþing að Meðaldal 21. júní 1848 voru þinglesin afsalsbréf á sex hundruðum í Sveinseyri til Jóns Einarssonar fyrir 234 ríkisbankadali. Eitt var frá Guðmundi Halldórssyni fyrir þremur hundruðum á 136 ríkisbankadali, dagsett 25. maí 1847. Annað var frá Bjarna Þorvaldssyni fyrir tveimur hundruðum og 80 álnum á 96 ríkisbankadali, dagsett 2. júní 1847 og hið þriðja var frá Bjarna Össurarsyni fyrir 40 álnum á 12 ríkisbankadali, dagsett 12. júní 1848.²⁴⁷

Í prófastsvísitasíu um Hraunskirkju frá 29. ágúst 1858 segir að kirkjan haldi öllum sínum eignum og ítökum, en með bréfi biskups, dagsettu 15. ágúst 1857, hafi verið samþykkt að jörðin Sveinseyri leggjðist frá Hrauni til Sanda, bæði að kirkjusókn og gjöldum.²⁴⁸

Hinn 19. maí 1859 seldi Þóra Sigurðardóttir sex hundruð í Sveinseyri í Dýrafirði til Jóns Hákonarsonar. Kaupbréfið var þinglesið 19. júlí sama ár.²⁴⁹

Við manntalsþing að Meðaldal 16. júlí 1859 var þinglesið kaupbréf J. Hákonarsonar, dagsett 19. maí 1859, fyrir sex hundruðum í Sveinseyri frá ekkjunni Þóru Sigurðardóttur. Kaupverðið var 267 ríkisdalir.²⁵⁰

Hinn 18. febrúar 1871 seldi Magnús Kristjánsson á Múla níu hundruð að fornu mati í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra. Afsalsbréfið var þinglesið 3. júní 1891.²⁵¹

Hinn 30. maí 1880 seldi Jón Hákonarson fimm hundruð í Sveinseyri til sonar síns, Sturlu F. Jónssonar.²⁵²

Hinn 14. nóvember 1890 seldu Guðmundur Eggertsson í Haukadal, Sigurður Jónsson skipstjóri og Eggert Andrússon á Skálará níu hundruð að fornu mati í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra í Haukadal. Kaupbréfið var þinglesið 3. júní 1891.²⁵³

²⁴⁴ Skjal nr. 2(92).

²⁴⁵ Skjal nr. 2(133).

²⁴⁶ Skjal nr. 4(1), bls. 192.

²⁴⁷ Skjal nr. 2(161).

²⁴⁸ Skjal nr. 2(55).

²⁴⁹ Skjal nr. 2(93).

²⁵⁰ Skjal nr. 2(162).

²⁵¹ Skjal nr. 2(96).

²⁵² Skjal nr. 2(94).

²⁵³ Skjal nr. 2(97).

Hinn 18. nóvember 1890 fóru fram makaskipti þar sem Guðni Bjarnason afhenti eitt hundrað og 96 álnir í Arnarnesi til Gils Þórarinssonar, í umboði Ásgeirs Þorleifssonar vinnumanns síns, en á móti fékk Guðni þrjú hundruð að fornu mati í Sveinseyri.²⁵⁴

Landamerkjaskrá jarðarinnar Sveinseyrar er dagsett 10. desember 1891 en hún var innkomin til þinglesturs 24. desember sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá Sveinseyrar

Milli Haukadals og Sveinseyrar eru merkin eptir svokölluðum Merkishrygg, upp í fjallsrönd og ofan í sjó úr tóuhúsi svokölluðu, en á milli Sveinseyrar og Arnarnúps í svokallað Ófærusker fyrir innan Ófæru og beina sjónhendingu upp til fjalls, sem um er getið í Arnarnúps landamerkjaskrá.

Þessu til staðfestu skrifum við nöfn okkar undir.

10/12 1891

Andrés Pétursson Ólafur Jónsson Magnús Jónsson Guðni Bjarnason Sturla Jónsson Ástríður Jónsdóttir Eigendur Sveinseyrar.

Kr. Oddson Guðm. Eggertsson Eigendur Arnarnúps.

Ólafur Jónsson Jón Ólafsson Guðm. Eggertsson Eigendur Haukadals.²⁵⁵

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Sveinseyri:

3. Sveinseyri: vegna hægðar og fjörubeitar þó sandfok skemmi tún tóluverdt.²⁵⁶

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 600 ríkisbankadali.²⁵⁷

Hinn 18. nóvember 1890 fóru fram makaskipti hvar Guðni Bjarnason í Brautarholti í Haukadal afhenti eitt hundrað og 96 álnir í Arnarnesi í Mýrahreppi til Gils Þórarinssonar á Arnarnesi, í umboði Ásgeirs Þorleifssonar vinnumanns síns, en fékk á móti þrjú hundruð að fornu mati í Sveinseyri í Þingeyrarhreppi.²⁵⁸

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir um Sveinseyri:

Jörðin Sveinseyri liggur næst fyrir utan Haukadal landamerki að innan sjá Haukadal, að utan Eyrarófæra Mótekja er ~~geð~~ dálítið og fjörubeit einnig. Kúfiskstekja dálítill²⁵⁹

Í undirmati II segir um landamerki Sveinseyrar við Dýrafjörð að þau séu að innan Merkishryggur í Sveinseyrarós en um merkin að utan er vísað í lýsingu Arnarnúps í fasteignamatinu. Jörðin var metin á 1.500 kr. en eigendur hennar voru Ólafur Jónsson, Guðmundur Kristjánsson, Benóný Stefánsson og Ástríður Jónsdóttir.²⁶⁰

²⁵⁴ Skjal nr. 2(95).

²⁵⁵ Skjal nr. 2(9).

²⁵⁶ Skjal nr. 2(28).

²⁵⁷ Skjal nr. 2(32).

²⁵⁸ Skjal nr. 2(95).

²⁵⁹ Skjal nr. 2(42).

²⁶⁰ Skjal nr. 2(42).

5.13 Haukadalur í Dýrafirði

Hinn 3. ágúst 1460 vitnaði Einar Þórðarson um að Guðmundur Arason hefði haft jarðirnar Haukadal í Dýrafirði, Kirkjuból í Valþjófsdal og Eyri í Önundarfirði.²⁶¹

Árið 1576 gerði Eggert Hannesson grein fyrir fasteignum sínum að fráskildum þeim fasteignum sem þær kirkjur áttu, sem hann hafði þá að halda, og þeim 70 hundruðum er hann átti fyrir norðan og hafði áður veðsett Jóni Jónssyni lögmanni til kaups. Meðal jarða hans voru Auðshaugur, 24 hundruð, Hokinsdalur, fjögur hundruð, Skógar í Mosdal, 12 hundruð, Dynjandi í Arnarfirði, 18 hundruð, í Haukadal, sjö hundruð, Alviðra, 78 hundruð, Sæból, 60 hundruð, Fremri-Breiðadalur, 12 hundruð og Kjaransstaðir, 12 hundruð.²⁶²

Hinn 12. apríl 1608 seldi Ari Magnússon Sæmundi Árnasyni 24 hundruð í Haukadal. Á móti gaf Sæmundur, með samþykki konu sinnar, jörðina Botn í Dýrafirði, 12 hundruð og Hörgshlíð, 12 hundruð og eitt hundrað að auki sem kona Sæmundar átti í Birnustöðum í Ögursveit.²⁶³

Hinn 30. ágúst 1614 fór fram sá gjörningur milli Sæmundar Árnasonar og Nikulásar Oddssonar, vegna brúðkaups barna þeirra Árna Sæmundssonar og Guðrúnar Nikulásdóttur, að Sæmundur gaf Árna syni sínum hundrað hundraða í jörðum en þar á meðal voru jarðirnar Hraun í Keldudal, 60 hundruð að dýrleika og 40 hundruð í jörðinni Haukadal. Þar á móti gaf Nikulás Guðrún dóttur sinni til heimanmundar hundrað hundraða að upphæð. Árni gaf svo Guðrúnu 24 hundruð í jörðinni Haukadal.²⁶⁴

Hinn 29. ágúst 1619 taldi Þorleifur Bjarnason Oddi syni sínum hundrað hundraða í jörðunum Borg í Borgarfirði, 80 hundruð, Rauðanesi, 30 hundruð, Hvítuhlíð, 12 hundruð auk málnytukúgilda og annarra þarflegra peninga. Á móti gaf Sæmundur Árnason dóttur sinni, Guðrúnu, Snældubeinsstaði, 30 hundruð, Hrímsstaði í Borgarfirði, 16 hundruð, fjögur hundruð í Norðurá í Borgarfirði og 10 hundruð í Dvergasteini í Álftafirði. Hjónin Sæmundur og Elín lofuðu að selja Guðrúnu dóttur sinni þau átta hundruð sem umfram voru þessi 10 hundruð í Dvergasteini, fyrir þau átta hundruð í Haukadal, sem Gísli Árnason föðurbróðir hennar hafði gefið henni.²⁶⁵

Hinn 28. september 1645 seldu bræðurnir Magnús og Guðmundur Jónssynir Hákonni Árnasyni jarðirnar Hróðnýjarstaði og Sámstaði en fengu á móti frá Hákonni 42 hundruð í Haukadal í Dýrafirði. Fyrir þau 14 hundruð sem Eggert átti í Sámstöðum greiddi Hákon Magnúsi 10 hundruð í kolum og Hof í Sandakirkjusókn, sex hundruð en jörðin hafði verið í eyði um langt árabil.²⁶⁶

²⁶¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* V, bls. 215–217, skjal nr. 4(48).

²⁶² *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 103–104, skjal H-20.

²⁶³ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 156, skjal H-20.

²⁶⁴ Skjal nr. 2(60).

²⁶⁵ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 47–48, skjal H-20.

²⁶⁶ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 78, skjal H-20.

Hinn 23. október 1648 seldi Ólöf Torfadóttir sr. Jóni Jónssyni 32 hundruð í Haukadal.²⁶⁷

Hinn 11. október 1655 seldi Páll Ólafsson sr. Páli Björnssyni Kirkjuból í Dýrafirði, 24 hundruð að dýrleika fyrir hálfa Suðureyri og 10 hundruð í Haukadal.²⁶⁸

Hinn 25. október 1693 keyptu sr. Björn Þorleifsson og Torfi Magnússon lögréttumaður í umboði Ástríðar Jónsdóttur, Innri-Hjarðardal, 18 hundruð, eign sr. Björns og 18 hundruð í Haukdal sem var eign Ástríðar. Sr. Björn tilskildi að Ástríður gæfi 20 ríkisdali í milligjöf, því að Innri-Hjarðardalur (18 hundruð) væri jörð út af fyrir sig en 18 hundruð í Haukadal væri hluti af 60 hundruðum í jörðinni.²⁶⁹

Hinn 8. september 1697 fóru fram arfaskipti milli erfingja sr. Björns Þorleifssonar, þeirra Gísla Björnssonar, Sigurðar, Guðmundar og Þórðar, sem komnir voru til lögaldurs, og Árna og Gissurar Björnssona, sömuleiðis Gyríðar Björnsdóttur systur þeirra. Gísli og Guðmundur eignuðust 14 hundruð í Haukadal. Árni fékk fjögur hundruð í Haukadal, þrjú hundruð í Veðrará og eitt hundruð í Arnarnúpi. Gissur, yngsti bróðirinn, fékk í Hjarðardal stærri 15 hundruð. Gyríður fékk hálfan Botn í Dýrafirði, sex hundruð, og eftirlifandi kona Björns, Þórunn Árnadóttir, eignaðist hálfan Arnarnúp.²⁷⁰

Hinn 28. mars 1700 seldi sr. Sigurður Hallsson, í umboði Guðmundar Björnssonar, Guðmundi Þorbjörnssyni eitt hundruð af þeim sjö hundruðum sem téðum Guðmundi Björnssyni voru til erfða fallin í Haukadal fyrir 10 ríkisdali in specie.²⁷¹

Hinn 4. ágúst 1700 seldi Gísli Björnsson Guðmundi Þorbjörnssyni ektamanni systur sinnar, eitt hundrað af þeim sjö hundruð sem honum voru til erfða fallin í Haukadal, fyrir 10 ríkisdali in specie.²⁷²

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Dýrafjarðarhrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Haukadal í Dýrafirði:

Haukadalur.

Bænhús hefur hjer verið að fornu, sem af er fallið fyrir manna minni.

Jarðardýrleiki lx hndr., og so tíundast 4 tíundum.

Eigandi að xxxii hndr. Árni Guðmundsson að Hóli í Bíldudal. Að x hndr. Jón Pálsson hjer heima. Að xii hndr. Guðmundur Þorbjörnsson í Stapadal í Arnarfirði. Að iii hndr. Dís Jónsdóttir að Hvammi í Dýrafirði. Að ii hndr. barnið Bjarni Gíslason í Stapadal hjá Guðmundi áður nefndum.

Ábúandi á xx hndr. tveimur og hálfu af parti Árna Magnús Nielsson. Ábúandi á ix hndr. og hálfu af parti Árna og sínum eigin x hundruðum áður nefndur Jón Pálsson.

[...]

Ábúandi á parti Guðmundar, Dísar og barnsins Bjarni Jónsson.

²⁶⁷ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 159, skjal H-20.

²⁶⁸ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 165, skjal H-20.

²⁶⁹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 159, skjal H-20.

²⁷⁰ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 177–178, skjal H-20.

²⁷¹ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 179–180, skjal H-20.

²⁷² *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 179, skjal H-20.

[...]

Útigangur í fjörunni sæmilegur, en á landi lítill. Torfrista hefur verið næg, en er að mestu þrotin. Móskurður til eldiviðar hefur verið, en verður nú ei skorinn, því skriða hefur fallið yfir það pláts sem mótakið var. Silúngsveiði lítill í Haukadalsá. Reki hefur ei heppnast þó landið liggi til sjáfar. Hrokkelsaveiði lítill.

Túninu hafa skriður spilt til stórskaða og eyðileggíngar, sem að sýnilegt er að áaukist meir og meir. Engjarnar í sama máta fordjarfast stórlega af skriðum, og hafa eyðilagt þær til helmínga. Úthagar eru enn nú bjarglegir, þó að þeir sjeu allvíðast skriðurunnir og mjög so fordjarfaðir. Hætt er kvikfje fyrir afætudýjum, forum, torfgröfum og einnri seftjörn. Kirkjuvegur bæjarleið lengri, en eins torsóktur og áður segir um Sveinseyri. Hætt sýnist bænum fyrir skriðum úr fjallinu, og hafa fjósin 2 undan þessu skriðuhlaupi færð verið, sem þó stóðu allnærri bænum.

Heimræði er hjer og lending góð, en lángræði ærið þegar að fiskur gengur ekki inn á Dýrafjörð, og því ganga hjer ekki skip heima um vertíð, heldur út í verstöðum, sem áður segir um Sveinseyri. 3 bátar ganga hjer nú heima, sem ábúendur eiga.

Sæbool. Fornt eyðiból skamt austur frá heimatúninu; þar eru girðingar stórar og tóftaleifar miklar, en ekki hefur hjer byggð verið síðan í gamallri tíð.

Bænhús segja munnmæli að hjer hafi verið, og sjást þess nokkur líkindi af einnri tóft með girðing í kríng í líking eftir kirkjugarði. Ekki má hjer aftur byggja fyrir heyskaparleysi, þar með er túnstæðið uppblásið og í óberju mosa komið og af vatni sundur jetið.

1. Gíslahóll,

2. Annmarkastader,

3. Orrastader, nú kallað Kolltur,

4. Skammfotarmire og

5. Nefstader heita fimm eyðiból, sem hjer liggja öll í Haukadal og Haukadalslandi, fram frá Haukadalsbæ um kríng dalinn eftir þeirri röð, sem hjer eru þau skrifuð, og sjest á sjerhvörju þessu eyðibóli ljós byggíngamerki af tóftarústum og sumstaðar af túngarðsleifum, nema Annmarkastöðum, þar er stórt jarðhlaup yfir runnið, og er sagt að það hafi eyðilagt byggðina og drepið mennina. Ekki hafa þessi eyðiból frá gamalli tíð byggð verið, og má ekkert þeirra aftur byggja fyrir heyskaparleysi, því dalurinn er allur af skriðum fordjarfaður.²⁷³

Við manntalsþing að Þingeyri 26. júní 1798 var þinglesið makasíptabréf þar sem Ólafur Bjarnason hreppstjóri skipti 11 hundruðum í Arnarnúpi til ekkjunnar Guðrúnar Halldórsdóttur fyrir 10 hundruð í Haukadal. Ólafur greiddi einnig 12 ríkisdali og 41 skilding í millilag til Guðrúnar.²⁷⁴

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Haukadals metinn 60 hundruð en eigendur jarðarinnar voru ábúendurnir Ólafur Bjarnason hreppstjóri, Ólafur Jónsson, Guðrún Jónsdóttir, Guðrún Ólafsdóttir og Guðrún Illugadóttir. Þá segir að jörðin byggi á eyðijörðunum Sæbóli, Gíslahól, Annmarkastað, Orrastað, Skammfótarmýri og Nefstað sem áður hafi verið byggðar út frá Haukadal en nýtist nú sem beitoland.²⁷⁵

Við manntalsþing að Þingeyri 12. apríl 1813 var þinglesið kaupbréf, dagsett 4. desember 1812, fyrir þremur hundruðum og 40 álnum í Haukadal við Dýrafjörð fyrir

²⁷³ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII, bls. 37–39, skjal H-12.

²⁷⁴ Skjal nr. 2(148).

²⁷⁵ Skjal nr. 2(26).

60 ríkisbankadali courant. Seljandi var Illugi Jónsson en kaupandi A. Steenbach. Við sama þing var uppleið makaskiptabréf, dagsett 14. október 1812, þar sem seld var jörðin Hraun, 12 hundruð og með henni sem kirkjueigninni fylgir í Saurum, gegn 12 hundruðum í Haukadal milli Jóns Sumarliðasonar og Jóns Jónssonar eldri á Hrauni.²⁷⁶

Við manntalsþing að Þingeyri 13. apríl 1815 var þinglesið kaupbréf, dagsett 20. október 1814, fyrir fjórum hundruðum í Haukadal fyrir 64 ríkisdali. Seljandi var Þorvaldur Sveinsson. Við sama þing var þinglesið kaupbréf fyrir tveimur hundruðum í sömu jörð, dagsett 21. september 1814, fyrir 26 ríkisdali. Seljandi var Bjarni Jónsson á Tjaldanesi. Ólafur Jónsson í Haukadal var kaupandi á báðum kaupbréfunum. Þá var einnig þinglesið við sama þing kaupbréf frá 24. desember 1813 þar sem Jón Jónsson á Haukadal seldi tvö hundruð í samnefndri jörð til A. Steenbachs fyrri 40 ríkisdali.²⁷⁷

Við manntalsþing að Þingeyri 5. júní 1816 var uppleið kaupbréf, dagsett 18. maí sama ár, fyrir fimm hundruðum í Haukadal fyrir 120 ríkisdali. Seljandi var A. Steenbach faktor en kaupandi var Ólafur Bjarnason í Haukadal. Við sama þing var uppleið kaupbréf, dagsett 18. maí sama ár, fyrir 10 hundruðum í Haukadal fyrir 240 ríkisdali. Seljandi var Jón Jónsson en kaupandi var áður nefndur Ólafur Bjarnason.²⁷⁸

Hinn 7. júní 1830 seldi Vigdís Magnúsdóttir eitt hundrað í Haukadal til Jóns Ólafssonar. Þá seldi Vigdís Jóni önnur fjögur hundruð í sömu jörð 10. október 1836. Kaupbréfið er dagsett 28. febrúar 1838 en það var þinglesið 9. júní sama ár.²⁷⁹

Við manntalsþing að Þingeyri 7. júní 1830 var þinglesið kaupbréf fyrir einu hundraði og 60 álnum í Haukadal, dagsett 24. maí 1830. Kaupverðið var 30 ríkisbankadali. Kaupandi var Jón Ólafsson en seljendur Niels og Ögmundur Jónssynir, Guðrún Nielsdóttir og Þórir Pálsson. Þá var þinglesið afsal hvar Greipur Ólafsson afsalaði 11 hundruðum í sömu jörð og systir hans Hallbjörg Ólafsdóttir einu hundraði í jörðinni gegn ummönnum, uppheldi og jarðarför, fyrir 192 ríkisdali og 48 skildinga. Þessi kaupgjörningur var vottaður og dagsettur undir dags dato til Sveins Þorvaldssonar á Hvammi.²⁸⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 9. júní 1838 var þinglesið afsalsbréf fyrir 12 hundruðum í Höfn í Dýrafirði til Ólafs Ólafssonar í Haukadal fyrir 96 ríkisbankadali reiðusilfurs. Bréfið var dagsett 12. september 1837. Þá var uppleið afsalsbréf, dagsett 28. febrúar 1838, þar sem ekkjan Vigdís Magnúsdóttir afhenti eign sína fjögur hundruð í Haukadal Jóni Ólafssyni, fyrir 112 ríkisbankadali.²⁸¹

²⁷⁶ Skjal nr. 2(128).

²⁷⁷ Skjal nr. 2(150).

²⁷⁸ Skjal nr. 2(163).

²⁷⁹ Skjal nr. 2(98).

²⁸⁰ Skjal nr. 2(164).

²⁸¹ Skjal nr. 2(165).

Við manntalsþing að Þingeyri 26. júlí 1844 var þinglesið makaskiptabréf fyrir 10 hundruðum í Hrauni og 10 hundruðum í Haukadal. Páll Jónsson í Hrauni makaskipti við Ólaf Ólafsson. Makaskiptabréfið var dagsett 5. apríl 1844.²⁸²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Haukadalur í Dýrafirði metin 60 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálsgrein kemur fram að eyðijarðir þær, sem Árni Magnússon taldi í landinu, Sæból, Gíslahóll, Annmarkastaðir, Orrastaðir, Skammfótarmýri og Nefstaðir, voru árið 1805 hafðar til slægna og beitar frá Haukadal og heitir landsplássið, sem innihélt sér jarðir þessar, með einu nafni Haukadalur (eða í Haukadal).²⁸³

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Haukadal:

3. Haukadalur: sókum árenslis og skridna á tún og eingi ætla matsmenn þessa jörd mjög svo illa geta náð hinu forna hundradatali.²⁸⁴

Í verðlagsbók jarðamatsins kemur fram að jörðin var metin á 1.020 ríkisbankadali.²⁸⁵

Hinn 18. desember 1875 mótmælti Jón Ólafsson því að Bjarni Bjarnason byggi honum út af helmingi sem hann hafði haft á leigu í Haukadal og kvað Bjarna færa engin rök fyrir útbyggingunni.²⁸⁶

Hinn 19. júlí 1876 gaf Bjarni Bjarnason dóttur sinni Guðbjörgu 10 hundruð í Haukadal.²⁸⁷

Hinn 20. september 1876 fóru fram makaskipti þannig að Guðmundur Eggertsson afhenti átta hundruð að fornu mati í Arnarnúpi til Guðmundar Guðmundssonar á Skálará, sem afhenti á móti 10 hundruð að fornu mati í Haukadal. Makaskiptabréfið var þinglesið 30. júlí 1877.²⁸⁸

Hinn 16. desember 1876 lýsti Bjarni Bjarnason forboði frá komandi fardögum á fimm af þeim 10 hundruðum sem Jón Ólafsson hafði leigt honum í Haukadal.²⁸⁹

Hinn 7. júní 1884 seldu Guðmundur Eggertsson og Jón Hákonarson svokallaðan Malarkamb í landi Haukadals til Jóns Guðmundssonar, kaupmanns frá Flatey. Kaup- og afsalsbréfið var innkomið til þinglesturs 24. júlí 1885 en eigninni er lýst svo:

Jeg Guðmundur Eggertsson og jeg Jón Hákonarson seljum hérmeð og afhendum frá okkur og okkar erfingjum eign vora – frá jörðinni Haukadal – svokallaðan malarkamb, eptir sem áin ræður upp í holtið, og neðantil við svokallaða seftjörn, eptir því sem hún ræður út að reitunum beint í sjó niður, líka grundina frá veggnum – sem áttæringurinn er vanur að liggja upp við, eptir því sem mýrin ræður, út í lækinn beint í sjó niður á báða vegi til kaupmanns Jóns Guðmundssonar frá Flatey fyrir umsamið kaupverð 50 (fimmtíu) krónur, sem okkur nú eru samstundis borgaðar.²⁹⁰

²⁸² Skjal nr. 2(135).

²⁸³ Skjal nr. 4(1), bls. 192.

²⁸⁴ Skjal nr. 2(29).

²⁸⁵ Skjal nr. 2(32).

²⁸⁶ Skjal nr. 2(101).

²⁸⁷ Skjal nr. 2(99).

²⁸⁸ Skjal nr. 2(91).

²⁸⁹ Skjal nr. 2(100).

²⁹⁰ Skjal nr. 2(102).

Hinn 8. mars 1886 gáfu hjónin Ólafur Jónsson og Ingibjörg Jónsdóttir syni sínum Jóhannesi stykki úr landi Haukadals, svokallaða Sjávarþúfu. Gjafabréfið var þinglesið í Meðaldal, en dagsetning þinglýsingarinnar er ekki tilgreind.²⁹¹

Landamerkjaskrá jarðarinnar Haukadals er dagsett 3. júlí 1886 en hún var þinglesin við manntalsþing að Meðaldal 6. júlí sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá fyrir jörðina Haukadal í Meðaldalsþinghá í Ísafjarðarsýslu.

Öllum mönnum, er þetta bréf sjá eður heyra, kunngjörst hérmeð, að eptir því sem gamlir og gagnkunnugir menn hafa frá skýrt, eru eptirfylgjandi landamerki jarðarinnar Haukadals í Meðaldalsþinghá: Að utanverðu frá Fellsrönd niður eptir Ytri-Merkishrygg um svokallað Tóuhús í Sveinseyrarármynni. Að innan ræður Merkishryggur beint í sjó niður í nes það, er liggur utanvert við Helluvík. Innan þessara takmarka á Haukadalur land allt milli fjalls og fjöru fram í fremstu daladrög.

Haukadal, 3. Júlí 1886.

Eggert Magnússon. Ólafur Jónsson. Jón Ólafsson. Jón Hákonarson

Sem eigendur að jörðunum Meðaldal og Sveinseyri höfum vér ekkert á móti þessari merkjaskrá

Sigríður Benóníardóttir. Guðný Halldórsdóttir.²⁹²

Hinn 26. september 1896 seldu J. Guðmundsson og Björn Sigurðsson Haukadal til verslunar Chr. Grams í Dýrafirði. Kaupbréfið var þinglesið 7. júlí 1897.²⁹³

Hinn 29. janúar 1903 seldi Ingibjörg Jónsdóttir, ekkja í Haukadal, fimm hundruð að fornu mati í Haukadal til Hákonar Jónssonar. Afsalsbréfið var þinglesið 2. júlí sama ár.²⁹⁴

Í undirmati I að fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir eftirfarandi um Haukadal í Dýrafirði:

Jörðin Haukadalur liggur næst fyrir utan Meðaldal

Landamerki að innan sjá Meðaldal, að utan Merkishryggur úr fellsrönd niður í Nasa við Sveinseyrarárós. Mótekja er nægjanleg og góð.²⁹⁵

Í undirmati II segir um landamerki Haukadals að þau séu að innan Merkishryggur en um merkin að utan er vísað í jörð nr. 38 í fasteignamatinu. Nokkur fjöldi eigenda var að jörðinni.²⁹⁶

Hinn 18. júní 1919 foru fram landskipti á jörðinni Haukadal. Leitað var upplýsinga af hálfu landskiptamanna um það hvort ekki væru til viðurkennd merki er sýndu skipti jarðarinnar milli eigenda og ábúenda. Allir töldu svo vera nema Bent Bjarnason sem kvað slíkt ekki gilda um fimm hundruð að fornu mati úr jörðinni. Til sönnunar þess að nefnd fimm hundruð ættu ákveðið umsamið land, lagði Ólafur Hákonarson fram bréf

²⁹¹ Skjal nr. 2(103).

²⁹² Skjal nr. 2(10).

²⁹³ Skjal nr. 2(104).

²⁹⁴ Skjal nr. 2(105).

²⁹⁵ Skjal nr. 2(43).

²⁹⁶ Skjal nr. 2(43).

Matthíasar Ólafssonar frá 20. júní 1919. Engin önnur gögn voru fyrir hendi og voru skiptamenn sammála um að skiptin yrðu ekki framkvæmd að sinni.²⁹⁷

Með bréfi dagsettu 22. apríl 1922 skrifaði Bent Bjarnason til sýslumanns þar sem hann óskaði eftir að hraðað yrði fyrirtöku á landskiptum á jörðinni Haukadal.²⁹⁸ Hinn 8. maí sama ár skrifaði sýslumaður um hugsanleg landskipti á jörðinni Haukadal. Í bréfinu er greint frá kaupum og sölum á fimm hundruðum í jörðinni. Í fyrsta lagi hafi Matthías Ólafsson, fyrrverandi alþingismaður, selt Ólafi V. Davíðssyni útgerðarmanni þau fimm hundruð með afsalsbréfi frá 27. mars 1916, en jörðin hafi öll verið 33,7 hundruð að fornu mati og í sameign sex eða fleiri eigenda. Þá hafi Bent Bjarnason kaupmaður í umboði Ólafs óskað landskipta á öllu landi jarðarinnar með bréfi dagsettu 10. júní 1919. Úttektarmenn voru kvaddir til af sýslumanni með bréfi 18. júní 1921 en á fundi um skiptin hafi allir aðilar nema Ólafur verið sammála um að til væru viðurkennd merki sem sýndu skipti jarðarinnar milli eigenda og ábúenda. Meðal annars hafi einn landeigenda lagt fram skriflega yfirlýsingu frá fyrrum eiganda, áður nefndum Matthíasi Ólafssyni, um að við kaup á nefndum fimm hundruðum hafi hann fengið í sinn hlut svokallaðan Hólapart gegn því að hann afsalaði sér öllu tilkalli til útslæгна og engja. Þessi fimm hundruð hafi svo verið seld til Ólafs með sömu landamerkjum. Úttektarmenn hafi í framhaldinu komist að þeirri niðurstöðu að skiptin yrðu ekki framkvæmd nema frekari gögn kæmu fram. Til að svara kröfu Bents Bjarnasonar frá 22. apríl segir í bréfinu að samkvæmt úttektarbók Þingeyrarhrepps hafi hinn 3. maí 1901 farið fram úttekt og skipti á nefndum fimm hundruðum. Fyrst hafi verið framkvæmd ítarleg skipti á túni og um skipti á engjapartinum segi í úttektarbókinni að Matthías fengi Hólasund beggja megin lækjarins 1.307 ferfaðma og Hólapart allan 6.310 ferfaðma í stað engjaparta. Fullkomin skipti hafi því þegar farið fram.²⁹⁹

Við skiptarétt 8. júlí 1922 fór fram fjárnám á jörðinni Haukadal.³⁰⁰

Við manntalsþing að Þingeyri 10. júlí 1934 bað Guðmundur Einarsson á Þingeyri að gerð yrði bókun vegna þinglýsingar grunnleigusamnings milli eigenda Haukadals og Jóhanns Jónssonar, dagsettum 26. september 1933. Guðmundur sagði að þar sem hann væri eigandi að tveimur landspildum í Haukadal þá áskildi hann sér rétt til að láta fara fram greinileg merkjaskipti á umræddum spildum. Þá mótmælti hann gildi hins þinglýsta skjals að því leyti sem það kynni að brjóta í bága við rétt hans.³⁰¹

²⁹⁷ Skjal nr. 2(15).

²⁹⁸ Skjal nr. 2(63).

²⁹⁹ Skjal nr. 2(64).

³⁰⁰ Skjal nr. 2(166).

³⁰¹ Skjal nr. 2(167).

6 SJÓNARMÍÐ AÐILA

6.1 Íslenska ríkið

Hér verður fyrst gerð grein fyrir almennum sjónarmiðum íslenska ríkisins en sjónarmiðum sem varða hvert kröfussvæði sérstaklega eru síðan gerð skil í undirköflum.

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt byggt á því að þau svæði sem gerðar eru kröfur til teljist landsvæði utan eignarlanda í skilningi 2. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Þau atriði sem einkum sé litið til við skilgreiningu á þjóðlendumörkum á svæði 10B séu heimildir um landnám, jarðir og jarðamörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður, og önnur atriði sem gerð er grein fyrir í umfjöllun um hvert svæði fyrir sig. Að öðru leyti er vísað til almennra sjónarmiða sem gilda í þjóðlendumálum, dómafordæma Hæstaréttar Íslands og til almennra niðurstaða óbyggðanefndar, með viðaukum, sem birtar eru á heimasíðu nefndarinnar.

Af hálfu ríkisins er byggt á því að þegar vísað er í fjallsbrún eða fjallsbrúnir sé átt við frambrún fjalls þar sem skörp skil eru oft í hæðarlínu s.s. frambrún kletta eða önnur skýr skil, nema annað sé tekið fram. Í slíkum tilvikum séu landfræðilegar aðstæður oft með þeim hætti að innan fjallsbrúnar/fjallsbrúna, þ.e. ofan á fjalli, liggi tiltölulega flatlent svæði eða skýrt afmarkað. Þegar landamerkjum sé lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall sé almennt litið svo á að merki jarða séu dregin í fjallsbrúnir, eins og þeim sé lýst hér að framan, milli slíkra merkja. Sé merkjum ekki lýst lengra, séu landamerkjalýsingar óskýrar, séu landfræðilegar aðstæður með þeim hætti að svæði séu t.d. lítt aðgengileg, lítt gróin eða í töluverðri hæð sé víða gerð krafa um að slíkt land, ofan fjallsbrúna, verði lýst þjóðlenda.

Í nokkrum kröfulýsingum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Það sé gert þegar fyrir liggi að um jörð sé að ræða en landamerkjalýsing liggi ekki fyrir, er óljós eða óskýr og ekki hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun sem hægt hafi verið að styðja kröfulínu við. Hæðarlína hafi þá jafnan verið valin með hliðsjón af þekktum punkti eða punktum í merkjalýsingu og reynt að miða við landshætti s.s. gróðurfur og landslag.

Um lagarök er af hálfu ríkisins vísað til þjóðlendulaga nr. 58/1998 auk 72. gr. stjórnarskrárinnar. Byggt er á meginreglum eignarréttar um nám, töku og óslitin not, meginreglna um eignarráð fasteignaeigenda, almennra reglna samninga- og kröfuréttar, auk hefðarlaga nr. 14/1905. Þá er vísað til laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986 auk ýmissa eignaréttarreglna Grágásar og Jónsbókar.

Um málsástæður og heimildir er í greinargerð íslenska ríkisins vísað til kröfulýsingar, dags. 15. september 2020, og sögulegrar greinargerðar Þjóðskjalasafns Íslands. Jafnframt sé byggt á því að þau landsvæði sem kröfur ríkisins ná til séu svæði utan eignarlanda og því þjóðlendur, sbr. 1. og 2. gr. laga nr. 58/1998.

6.1.1 *Veturlandafjall og Skeggi*

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfussvæði sem af hálfu þess er nefnt *Veturlandafjall og Skeggi* sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum Stapadals, Hrafnabjarga og Haukadals. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfussvæðis og staðhætti en land innan þess sé að mestu í rúmlega 600m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.

6.1.2 *Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall*

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfussvæði sem af hálfu þess er nefnt *Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall* sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum Salvoga, Lokinhamra, Haukadals, Arnarnúps og Hrauns. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfussvæðis og staðhætti en land innan þess sé að mestu í rúmlega 600m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.

6.1.3 *Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn*

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfussvæði sem af hálfu þess er nefnt *Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn* sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum Salvoga, Hafnar, Hrauns, Skálarár og Saura. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfussvæðis og staðhætti en land innan þess sé að mestu í rúmlega 450–810m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað. Kröfu um frávísun sé mótmælt. Skortur á tilgreiningu aðliggjandi jarðar, Lokinhamra, að kröfussvæðinu hafi ekki leitt til réttarspjalla fyrir gagnaðila.

6.1.4 *Eyrarfjall og Seljafjall*

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfussvæði sem af hálfu þess er nefnt *Eyrarfjall og Seljafjall* sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum Arnarnúps, Sveinseyrar og Haukadals. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfussvæðis og staðhætti en land innan þess sé lægst í um 500m hæð og í allt að tæplega 810m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.

6.2 Gagnaðilar íslenska ríkisins

Hér verður gerð grein fyrir sjónarmiðum gagnaðila íslenska ríkisins. Í þeim tilvikum þar sem sami lögmaður gætir hagsmuna vegna margra jarða er fyrst getið sameiginlegra sjónarmiða vegna viðkomandi jarða en sjónarmiðum sem varða hverja jörð sérstaklega eru svo gerð skil í undirköflum, eftir því sem við á.

6.2.1 Stapadalur, Hrafnabjörg og Lokinhamrar í Arnarfirði; Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar; Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð; Hraun í Keldudal; Skálará í Dýrafirði; Saurar og Arnarnúpur í Keldudal; og Sveinseyri og Haukadalur í Dýrafirði

Hér verður fyrst gerð grein fyrir sameiginlegum sjónarmiðum gagnaðila íslenska ríkisins sem eru eigendur jarðanna Stapadals, Hrafnabjarga og Lokinhamra í Arnarfirði; Svalvoga milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar; Hafnar í Hafnardal við Dýrafjörð; Hrauns í Keldudal; Skálarár í Dýrafirði; Saura og Arnarnúps í Keldudal; og Sveinseyrar og Haukadals í Dýrafirði en sjónarmiðum sem varða hverja jörð sérstaklega eru síðan gerð skil í undirköflum.

Af hálfu framangreindra gagnaðila íslenska ríkisins er á því byggt að landsvæðið sem ríkið lýsi þjóðlendukröfu sinni í sé hluti eignarlands jarðanna, sbr. 2. gr. jarðalaga nr. 81/2004. Kröfusvæðið sé því ekki utan eignarlands jarðanna og falli því ekki undir skilgreiningu á hugtakinu þjóðlenda, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Ríkið segi í kröfulýsingu sinni að við skilgreiningu á þjóðlendumörkum sé einkum litið til heimilda um landnám, jarðir og jarðarmörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður. Vestfirðir séu mjög fjalllent svæði með mjög lítið undirlendi og segi það sig sjálft að landmerkjabréf tali oft um fjallshlíðar, þar sem landamerki séu dregin frá fjöru til fjalls.

Kröfur landeigenda byggi á því að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hefur um aldir.

Kröfulýsing ríkisins byggi á fjórum atriðum; hugtakinu fjallsbrún sem hvergi komi fram í landmerkjabréfum, hæð (væntanlega yfir sjávarmáli), og því að land sé gróðursnautt og líklega lítt nytjað. Enginn rök séu færð fyrir því að landið sé gróðursnautt eða lítt nytjað, eða að fjallsbrún eins og ríkið skilgreini hana í kröfulýsingu eigi við á kröfulínunni. Í nokkrum kröfulýsingum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Oft sé fjallsbrún, frambrún fjalls ekki með skörp skil í hæðarlínum, s.s. frambrún kletta eða önnur skýr skil. Ríkið geti ekki byggt þjóðlendukröfulínur sínar á landslagi, fjallsbrúnunum sem oft séu óljósar, hæðarlínum og því að land ofan á fjalli sé flatt. Þetta séu því allt atriði sem sé ekki hægt að byggja landamerki á, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919.

Í kröfulýsingum jarðanna sé byggt á landmerkjabréfi Stapadals frá 1884, þar sem segi m.a. eftirfarandi:

„Jörðin Stapadalur í Arnarfirði afmarkast í heild með þeim hætti sem lýst er í Landmerkjabréfi jarðarinnar dagsett 20. júní 1884 þar sem merkjum er lýst:“

Að utan milli Loðskinnhamra og Stapadals Bjargaá, að innan milli Álptamýrar og Stapadals Landmerkjasker, þaðan sjónhenda í Tóuhúsholt, og þaðan sjónhenda í hlíð. Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.

Á þessum tíma, árið 1884, þegar nefnt landamerkjabréf hafi verið ritað sé jörðin Hrafnabjörg hluti af óðalsjörðinni Lokinhamrar, sem sé hin forna óðalsjörð svæðisins. Landamerkjabréf Stapadals sé frá 1884 og eldra en landamerkjabréfið No. 141 frá 30. maí 1890 sem lýsi Stapa sem landamerki jarðanna Hrafnabjarga og Stapadals. Landeigendur bæði Hrafnabjarga og Stapadals hafi ætíð litið á Bjargána sem landamerki jarðanna. Hér megi einnig benda á að varðandi kröfugerð ríkisins á Skálahlíðarfjalli í Mosdal sem lúti að jörðinni Skógar byggji ríkið á eldra landamerkjabréfi jarðarinnar, ekki á yngra landamerkjabréfi Skóga sem sé frá 1922.

Ríkið segi í greinargerð sinni að ekki hafi komið fram skýringar á hvar landeigendur telji örnefnið „Stapa“ sé að finna. Hér sé vísað til vettvangsferðar aðila með óbyggðanefnd í ágúst í fyrra um svæðið í málinu – fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Þar hafi verið stoppað við Bjargána og bent á hvar Stapi væri innan við Sléttubjörg og Skútabjörg, sem síðan hafi ekki verið undir, áður en ekið hafi verið framhjá klettadrangnum í gegnum svokallað Stapasund á leið inn í Stapadal.

Í fundargerð óbyggðanefndar frá miðvikudeginum 18. ágúst 2021 um vettvangsferð um ágreiningssvæði í máli nr. 2/2021: Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, komi fram eftirfarandi:

„Frá Hrafnabjörgum var ekið að mörkum Hrafnabjarga og Stapadals. Þar var horft upp Veturlandafjall þar sem Bjargaáin sást meðal annars. Því næst nam hópurinn staðar í Stapadal þar sem horft var til fjalla. Þar lauk vettvangsferð kl. 19:55.“

Athugasemdir landeigenda Hrafnabjarga og Stapadals lúti ekki að staðsetningu örnefnisins „Stapi“ eða framsetningu kröfupunkts nr. 1 sem byggji á staðsetningu örnefnisins Stapi. Athugasemdin líti að því að landamerki jarðanna sé ekki klettadrangurinn Stapi heldur Bjargáin. Landeigendur Hrafnabjarga og Stapadals geri athugasemd við staðsetningu Bjargárinnar á korti 6. Á kortinu sé Bjargáin ekki rétt staðsett, þar sem áin sé sýnd fyrir innan Stapa. Bjargáin sé merkt á kortið þar sem Stapáin sé. Bjargáin sé fyrir utan Stapa, við Sléttubjörg utan við Skútabjörg.

Á vefnum Sögur og sagnir segi Kjartan Ólafsson í kaflanum um Stapadal eftirfarandi:

„Utan við Skútabjörg taka við Sléttubjörg og ná út að allstórri gjótu í fjallshlíðinni. Um gjótuna fellur lítill lækur og á fyrri tíð var hún stundum nefnd Áragjóta. Lækjarsprænan Bjarg(a)á er utar og björgin ofan við fjöruna ná út að henni. Við Bjarg(a)á eru landamerki Stapadals og Hrafnabjarga og fyrrum var algengt að öll björgin, alveg út að merkjunum, væru nefnd Skútabjörg.“

Í greinargerð ríkisins sé tekið fram að engar breytingar hafi verið gerðar á kröfum á kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall frá upphaflegri kröfulýsingu. Mikilvægt sé að vekja athygli hér á að upphafspunktur á kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall sé í Tóarfjalli, sem sé hluti af kröfusvæðinu Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn. Þessi upphafspunktur sé því ekki á kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall. Þetta sé ekki leiðrétt í greinargerð ríkisins og því beri að vísa málinu frá.

Í fundargerð óbyggðanefndar frá miðvikudeginum 18. ágúst 2021 vegna vettvangsferðar um ágreiningssvæði í máli nr. 2/2021: Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, komi fram eftirfarandi:

„Klukkan 17:40 staðnæmdist hópurinn við mörk Hafnar og Hrauns og þar var litið upp Helgafell og á Ófærunef. Þá var ekið að mörkum Hafnar og Svalvoga en þar sást meðal annars í Hafnarskarð og í grjót sem Kögurþúfa dregur nafn sitt af. Að því búnu nam hópurinn staðar á mörkum Svalvoga og Lokinhamra. Þar var horft upp Tóarfjall og sást meðal annars í Hlíðarstand, Strengbergsklett og í Litlabarð.“

Óumdeilanleg staðreynd sé að upphafspunkturinn í kröfugerð ríkisins á kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall sé í Tóarfjalli, líkt og hafi komið fram í vettvangsferð óbyggðanefndar með lögmönnum ríkisins og fyrirsvarsmönnum jarðeigenda. Upphafspunktur í kröfugerð ríkisins sem sé ekki á því kröfusvæði sem krafan sé gerð, heldur öðru kröfusvæði, geti einungis leitt til frávísunar hennar.

Við lýsingu á umræddu kröfusvæði sé ekki minnst á upphafspunktinn Hlíðarstand steinbergklett sem sé í beinni sjónhendingu í kletti niður í fjöru sem kallist Litla Barð. Þessi punkturinn sé í Tóarfjalli og gömul hreppamörk Auðkúluhrepps hins forna og Þingeyrarhrepps hins forna og þekkt landamerki Lokinhamra og Svalvoga. Hann upphafspunktur í kröfulínu ríkis á kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall, sem sagt í röngu fjalli og á upphafspunktur á röngu kröfusvæði. Þessi upphafspunktur ætti að vera upphafspunktur í kröfulínu kröfusvæðisins Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn. Þetta sé það mikil vanreifun að leiða eigi til frávísunar sem ekki hafi verið bætt úr í greinargerð en ítrekuð í greinargerð ríkisins og ætti því að leiða til frávísunar.

Í greinargerð ríkisins segi að ekki séu gerðar neinar breytingar á kröfusvæðinu *Tóarfjall, Hafnarhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn* frá upphaflegri kröfulýsingu. Hér sé vísað til kröfulýsingar jarðarinnar Lokinhamrar, sérstaklega kaflann „Kröfulína ríkisins á Tóarfjalli án Lokinhamra“. Í kaflanum segi í lokamálsgrein að, þessi mikla vanreifun í kröfugerð eigi að leiða til frávísunar hvað varði Lokinhamra. Eignarhald á Tóarfjalli yrði þá með sama hætti og verið hafi frá landnámi.

Í greinargerð ríkisins segi að skortur á tilgreiningu aðliggjandi jarðar, Lokinhamra, að kröfusvæðinu Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn hafi ekki leitt til réttarspjalla fyrir gagnaðila.

Jörðin Lokinhamrar sé aðliggjandi jörð að Tóarfjalli. Það sem ríkið kalli tilgreiningu á jörðinni sem aðliggjandi jörð að kröfusvæði sé grundvöllur þess að jörðin eigi aðild að því og málinu. Skortur á að tilgreina jörðina Lokinhamra að kröfusvæðinu Tóarfjall, Hrafnhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn sé það mikil vanreifun sem ekki hafi verið bætt úr og beri því að leiða til frávísunar. Greinargerð ríkisins reyni ekki að bæta úr þessu og því beri að vísa málinu frá vegna vanreifar.

Í málástæðum ríkisins í greinargerð komi fram að við afmörkun kröfulínu ríkisins á kröfusvæðunum hafi fyrst og fremst verið stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum

samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfussvæða og staðhætti en land innan þeirra sé að mestu í 450–810m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.

Hér sé mikilvægt að geta þess að í landmerkjabréfi Stapadals frá 20. júní 1884 sé sérstaklega tekið fram: „Til fjalla ráði vatnahalli merkjum.“ Af þessu megi sjá að landamerki Stapadals séu þar sem vatnahalli ráði merkjum til fjalla. Sama eigi við um jörðina Hrafnabjörg sem sé aðliggjandi jörð Stapadals og þar með á kröfussvæðinu Veturlandafjall og Skeggi og almennt. Til fjalla ráði vatnahalli merkjum sé almenn fullyrðing sem sé ótengd landamerkjalýsingu, staðhátum eða örnefnum jarðarinnar. Það sé því ekki einungis í landamerkjum Stapadals sem vatnshalli ráði merkjum til fjalla. Hér sé um almenna reglu að ræða, sem kveðið sé á um í landbrigðabálki Jónsbókar, kap. 6.

Ljóst sé að við gerð fyrstu landmerkjalýsinga í tíð landamerkjalaga nr. 5/1882 hafi landeigendur haft hliðsjón af ákvæðum Jónsbókar um vatnaskil til fjalla og netlög til sjávar. Óþarfi hafi verið að skrifa upp ákvæði Landbrigðabálks Jónsbókar um vatnaskil til fjalla enda hafi verið talið óþarft að skrifa upp lög í gerningum á milli manna.

Í landbrigðabálki Jónsbókar, kap. 6, Um landamerki og lagakaup segi eftirfarandi: „Eigi er skylt að ganga á merki þar er fjöll þau eru, er vatnföll deilast millum heraða, ok eigi er skylt að ganga úr búfjárgangi á fjöll upp, kveða skal þar á merki.“

Líkt og eigi hafi verið skylt að ganga á merki þar sem fjöll þau er vatnföll deilist, hafi verið óþarfi að skrifa upp ákvæði 6. kafla landbrigðabálks Jónsbókar. Það hafi almennt ekki gerst fyrr en eftir gildistöku laga um landamerki o.fl. nr. 41/1919, að landamerkjalýsingar fjalla um vatnaskil til fjalla. Gott dæmi um það sé landamerkjabréf Kirkjubóls og Skóga frá árinu 1922. Undantekning í málum nr. 1/2021 og 2/2021 sé landamerkjalýsing Stapadals í Arnarfirði frá 1884, þar sem segi: Til fjalla ræður vatnahalli merkjum. Eins og áður segði sé þetta almenn fullyrðing sem sé ótengd landamerkjalýsingu, staðhátum eða örnefnum jarðarinnar. Það hafu ekki bara verið í landamerkjum Stapadals sem vatnshalli ráði merkjum til fjalla, það hafi verið almennt.

Ekkert í lögum eða landamerkjalögum eða öðrum heimildum styðji það að miða eigi landamerki jarðaeigenda við fjallsbrúnir. Að miða við fjallsbrúnir í kröfugerð sinni sé uppfinning ríkisins sem eigi við engin rök að styðjast.

Land innan kröfussvæðis í rúmlega 500m hæð / 600 m hæð / 450–810m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað: Varðandi þetta atriði og eignarhald á landi ofan fjallsbrúna megi meðal annars vísa til kaflans „Jarðmat 1849–1850 um fjöll sem hluta jarðar – fjöll nærfelt gjörsamlega graslaus“ í kröfulýsingum jarðeigenda. Þar segi m.a. eftirfarandi:

Jarðamat árið 1849 mat lesti jarða líkt og þar kemur fram, þar á meðal grasleysi. Fjöll voru metin gjörsamlega graslaus. Matsmenn hefðu ekki farið að meta fjöllin væru þau ekki hluti af eignarlandi jarðanna. Jarðmatið 1849–1850 mat því fjöll sem hluta af jarðamati jarða í Auðkúluhreppi. Sama á viðum jarðir Þingeyrarhrepp, sbr. gerðarbók jarðamatsþings sem haldið var 24. júlí 1849 að Söndum í Dýrafirði.

Af þessu megi sjá að eignarhald jarðeigenda ofan fjallsbrúnar styðjist við landbrigðabálki Jónsbókar, kap. 6, Um landamerki og lagakaup, landnám, notkun og nýttjar og jarðamöt fyrri alda.

Þjóðlendukröfur ríkisins geti einungis byggt á því hvar almenningar hafi verið að fornu, enda hafi land verið numið á Íslandi sem fullkomið eignarland. Ónumið land hafi verið almenningur, og þeir gætu einnig orðið við greiðslu sektarfjár. Landsleigubálki Jónsbókar segi: „Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra.“ Þetta á við um almenninga til fjalla (hit efra) og sjávar (hit ytra).

Orðið almenningur komi tvisvar fyrir í *Landnámu*. Geirmundur heljarskinn hafi farð á Strandir og numið land frá Rytagnúp vestan Horns austur til Straumness. Þar hafi hann gert fjögur bú. Eitt á almenningum hinum vestrum, það hafi Björn þræll han varðveits, er sekur hafi orðið um sauðatöku eftir dag Geirmundar; af hans sektarfé urðu almenningar. Ekki sé hægt að álykta að einhver svæði Íslands eftir landnám hafi verið ónumið land en ekki verið almenningur. Ríkinu beri að rannsaka hvar almenningar hafi verið að fornu, sbr. landleigubálkur Jónsbókar.

Í Grágás lagasafni þjóðveldisins (930–1262) segi: „Þat er mælt at almenningar ero a landi her. Þat er almenning er fíorðungs menn eiga allir saman.“ Íslandi hafi árið 965 verið skipt í fjórðunga fyrir fjórðungsþing og -dóma.

Með lögtöku Jónsbókar 1281 hafi meginreglan um almenninga ekki breyst, sbr. þessi orð í Landsleigubálki: „Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra.“

Með þessari lagareglu, sem sé gild lög í dag, hafi forfeður okkar verið að ákveða reglur um hvar almenningar væru og hvar ekki. Menn hafi greint á um það hvar almenningar væru, svo og hvernig eignarrétti að þeim væri háttað. Segja megi að almenningar séu land sem ekki séu undir eignarrétti, þó hægt sé að eiga þar takmörkuð réttindi. Afréttir geti verið á almenningum enda þeir oft gott beitiland.

Hugtakið afréttur sé í Landbrigðapætti Grágásar og Landsleigubálki Jónsbókar, en merking þess þar sé ekki ótvíræð. Í þjóðlendlögum sé afréttur landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hafi verið notað til sumarbeitar fyrir búfé. Afréttur sé beitiland og sé fé smalað af afrétti til réttar, þar sem fé sé dregið í dilka úr almenningi þegar réttað sé. Afréttarlönd jarðanna Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar og Svalvogar við Arnarfjörð og jarðirnar Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur Sveinseyri og Haukadalur í Dýrafirði á láglendi og til fjalla séu allt fullkomin eignarlönd.

Sé almenningur eða þjóðlenda ákvörðuð á landi sem ekki hafi verið almenningur að fornu sé skert eignarland sem hafi byggst í upphafi á námi nema landið sé ónumið. Íslenska ríkið sé ekki í landnámi með kröfugerð sinni. Kröfur ríkisins um þjóðlendur feli þó einmitt það í sér og þær gangi mun lengra en almenningar hafi verið til forna. Ríkið byggi ekki á því að þjóðlendur skuli vera þar sem almenningar hafi verið til forna eða reyni að sanna að svo hafi verið.

Engar heimildir séu til um það að almenningar hafi að fornu verið á kröfusvæðum ríkisins sem skerði jarðirnar Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar og Svalvogar við Arnarfjörð og jarðirnar Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur Sveinseyri og Haukadalur í Dýrafirði. Þegar af þeirri ástæðu beri að hafna kröfum ríkisins í málinu.

Með kröfugerð sinni hafi ríkið farið í eignaupptöku eða landnám sem náí langt út fyrir heimildir elstu laga landsins um að almenningar skuli vera sem að fornu hafi verið. Ef land sem enginn á sé ekki almenningur, geti það ekki verið annað en ónumið land. Ekki þurfi að lesa kröfulýsingar ríkisins lengi til að sjá þær gangi gegn friðhelgi eignarréttarins á landi.

Með vísan til ofangreinds og málsástæðna og lagaraka í kröfulýsingum jarðeigenda jarðanna Stapadals, Hrafnabjarga, Lokinhamra, Svalvoga við Arnarfjörð og jarðanna Hafnar, Hrauns, Skálarár, Saura, Arnarnúps, Sveinseyrar og Haukadals í Dýrafirði beri að hafna öllum kröfum ríkisins í landareign jarðanna í máli nr. 2/2021 – Fjalllendi milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.

Kröfugerð ríkisins í Skeggja – Veturlandafjall byggja á einu landamerki aðliggjandi jarðar, Hrafnabjarga og Stapadals, sem sé rangt. Í kröfulínu ríkisins sé eftir fjallsbrúnum Veturlandafjalls innst í Stapadal og að fjallsbrúnum sem liggi að fremstu daladrögum Haukdals. Hvernig fjallsbrún geti legið að fremstu daladrögum sé óljóst, einnig hver eigi þá landið á milli fremstu daladraga og fjallsbrúnar. Það að byggja á einu landamerki sem sé þar að auki rangt sé ekki nægjanlegt til að byggja kröfugerð á.

Sum fjöll jarðanna á svæðinu séu án fjallsbrúnar líkt og henni sé lýst hér að ofan, eða fjallsbrún er mjög ávöll þannig að erfitt sé að staðsetja hana. Fjallið í utanverðum Stapadal heiti Veturlandafjall og fjallshlíðin dalnum utanverðum Veturlönd. Veturlandafjall hafi ekki fjallsbrún líkt og hún sé skilgreind af ríkinu. Slík fjallsbrún geti ekki talist glögg merki af völdum náttúrunnar, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl.

Hér megi einnig nefna Flárnar og Hlíðarfjall í Lokinhamradal, og Dalsdalsfjall. Einnig megi nefna Bringjafjall í Hokindal en ofar séu Skarðanúpur og Laugabólsfjall. Ekki sé munur á þeim og t.d. Blesfjalli og Krákudal við Álftamýri innar í Arnarfirði, þar sem ríkið geri enga kröfu.

Ríkið segi að í nokkrum kröfulýsingum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Hvorki sé minnst á hæðarlínu kröfugerð ríkisins né í afmörkun kröfulínu. Í öllum þessum köflum segi eftirfarandi: „Jafnframt er miðað við landfræðilega legu kröfusvæðis og staðhætti en land innan þess er að mestu í rúmlega [ákveðin]m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.“ Í tilfelli Veturlandafjalls - Skeggi sé hæðin 600–900 metrar.

Þessi hæð komi ekki fram í kröfugerð ríkisins og sé því ekki hluti af henni. Þar sem ríkið dragi kröfulínu eftir fjallsbrún en engin fjallsbrún sé jafngildir það í raun skorti á kröfulínu og því vanreifun. Ekki sé hægt byggja úrskurð á kröfulínu, hér fjallsbrún, sem ekki sé til staðar. Ekki sé hægt að líta til hæðarlína enda ekki í kröfugerð og hinni

afmörkuðu þjóðlendukröfulínu. Hæðarlína sé ekki glögg merki af völdum náttúrunnar og standist engan vegin kröfur laga um landamerki, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919.

Eigendur Arnarnúps og Sveinseyrar byggi á því að í tilfelli Eyrarfjalls og Seljafjalls sé hæðin um 500m í allt að 810m hæð. Þessar hæðir komi hvorki fram í lýsingu þjóðlendukröfulínu né kröfugerða og því ekki hluti af henni. Þar sem ríkið dragi kröfulínu eftir fjallsbrún en engin fjallsbrún samkvæmt skilgreiningu ríkisins sé til staðar jafngildi það skorti á kröfulínu og því vanreifun. Ekki sé hægt byggja úrskurð á kröfulínu, hér fjallsbrún, sem ekki sé til staðar. Engan veginn sé hægt að líta til hæðarlína við afmörkun þjóðlendukröfulínu og þar með þjóðlendu.

Ef fjallsbrún hafi ekki skörp skil í hæðarlínu, s.s. frambrún kletta eða önnur skýr skil, geti ekki verið um glögg merki af völdum náttúrunnar, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919. Hæðarlína sé ekki glögg merki af völdum náttúrunnar og standist engan veginn kröfur laga um landamerki, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919. Orðið fjallsbrún komi einungis fram í kröfugerð ríkisins og byggi það alla kröfulínu sína í Eyrarfjall á því hugtaki. Ekki sé því hægt að byggja kröfu ríkisins um þjóðlendu ofan fjallsbrúnar á svæðinu á orði sem ekki sé í landamerkjalyýsingu.

Í landamerkjabréfi Sveinseyrar, sem dagsett sé 10. desember 1891, sé ekki minnst einu orði á orðið fjallsbrún og að land jarðarinnar nái að fjallsbrún líkt og ríkið byggi kröfur sínar á. Í bréfinu sé talað um „beina sjónhendingu upp til fjalls.“ Í landamerkjabréfi Arnarnúps, sem sé dagsett 1. desember 1889, sé merkjum Sveinseyrar og Arnarnúps lýst og talað um „beina sjónhending á fjall upp.“ Orðin „á fjall upp“ beri að skýra að sjónhending sé upp fjallið og takmarki landamerki jarðanna ekki við fjallsbrún, sbr. orðin „á fjall“. Það hafi einfaldlega engin ástæða verið til að lýsa landamerkjum á milli Arnarnúps og Sveinseyrar uppi á Eyrarfjalli. Það þýði ekki að landamerki jarðanna séu þar ekki.

Ríkið byggi hér kröfulýsingu sína og afmörkun þjóðlendukröfulínu fyrst og fremst á afmörkun aðliggjandi jarða að Eyrarfjalli og Seljafjalli samkvæmt landamerkjabréfum Arnarnúps, Sveinseyrar og Haukadals þar sem landamerkjum sé lýst á Eyrarhlíð og innar. Engin landamerki séu Keldudals megin. Hvað ef Eyrarfjall og Seljafjall væru innan marka einnar jarðar og engin landamerki í fjallinu? Augljóst sé að krafa ríkisins byggi á hugtakinu fjallsbrún sem ekki komi fram í landamerkjabréfum og feli ekki í sér eignarmörk á svæðinu. Engin landamerki og engin landamerkjalyýsing sé á Eyrarfjalli og Seljafjalli frá Keldudal. Samt dragi ríkið kröfulínu þar ofan fjallsbrúnar út allan Keldudal. Ekki sé hægt að takmarka eignarhald Arnarnúps á Eyrarfjalli frá Keldudal með vísan til landamerkja á Eyrarhlíð og það með hugtaki „fjallsbrún“ sem ekki komi fyrir í því landamerkjabréfi.

Eigendur Stapadals, Hrafnabjarga, Lokinhamra, Arnarnúps og Sveinseyrar byggi á að í kafla 5.1 í kröfulýsingu ríkisins komi fram „að þegar vísað er í fjallsbrún eða fjallsbrúnir í eftirfarandi kröfulýsingunum er átt við frambrún fjalls þar sem skörp skil

eru oft í hæðarlínum s.s. frambrún kletta eða önnur skýr skil, nema annað sé tekið fram.“
Síðar segi eftirfarandi:

Þegar landamerkjum er lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall er almennt litið svo á í kröfugerðinni að merki jarða séu dregin í fjallsbrúnir, eins og þeim er lýst hér að framan, milli slíkra merkja. Sé merkjum ekki lýst lengra, séu landamerkjalýsingar óskýrar, séu landfræðilegar aðstæður með þeim hætti að svæði séu t.d. lítt aðgengileg, lítt gróin, í töluverðri hæð er víða gerð krafa um að slíkt land, ofan fjallsbrúna, verði lýst þjóðlenda.

Einnig segi að í nokkrum kröfulýsingum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Segi að hæðarlína sé jafnan valin með hliðsjón af þekktum punkti eða punktum í merkjalýsingu og reynt að miða við landshætti s.s. gróðurfur og landslag.

Eigendur Stapadals og Hrafnbjarga byggi á að ríkið segi umrætt land Skeggja-Veturlandafjalls líklega gróðursnautt og lítt nytjað. Hér sé um ágiskun að ræða án raka. Hvorki sé vísað til gróðurrannsóknna né heimilda um gróður og nytjar í kröfulýsingu ríkisins. Veturlandafjall sé ekki gróðursnautt eða berir melar. Sauðfé gangi og hafi gengið á Veturlandafjall og Skeggja fram til dagsins í dag.

Stapadalur hafi farið í eyði árið 1955 en land jarðarinnar verið nytjað frá Hrafnabjörgum sem sauðfjárbétiland og það keypt í þeim tilgangi af Guðmundi V. Ragnarssyni, bónda á Hrafnabjörgum. Búskap hafi lokið á Hrafnabjörgum árið 1998, við andlát Sigríðar Ragnarsdóttur bónda, systur Guðmundar. Þegar búskapur hafi verið á Hrafnabjörgum hafi sauðfé gengið á Veturlandafjall og Skeggja og muni núverandi landeigendur, sem aldir séu upp á Lokinhömrum og Hrafnabjörgum frá 1940, eftir að hafa smalað fjallið í leit að fé bæði að sumri til aftektar og haustsmölun. Sama geri sá er þetta skrifi. Eftir að búskap hafi lokið á Hrafnabjörgum árið 1998 hafi fé frá Kirkjubóli í Dýrafirði gengið á Stapadal og Veturlandafjall og sé fjallið smalað á haustin frá Stapadal.

Veturlandafjall sé yfirleitt smalað með því að fara á fjallið frá Stapadal en fyrr hafi einnig verið farið upp Ytra-gilið á Bjargarhlíðinni og þaðan inn á Skeggja og Veturlandafjall. Fé hafi getað komist í sjálfheldu í Skeggja sem það komist í ofan af Veturlandafjalli og í giljum Veturlandafjalls sem snúi að Arnarfirði. Dæmi hafi verið um að sauðfé sem hafi gengið á Veturlandafjall hafi farið yfir í Haukadal og öfugt. Veturlandafjall hafi því verið og sé enn í dag nytjað enda sé fjallið órjúfanlegur hluti Stapadalsjarðarinnar og Hrafnbjarga frá Bjargarhlíð og Lokinhamradal. Sauðfé hafi getað farið upp af Lambadal inn á Veturlandafjall. Dæmi séu um að fé hafi farið frá Haukadal yfir í Lokinhamradal og Stapadal og öfugt.

Eigendur Lokinhamra, Svalvoga, Hrauns, Hafnar, Skálarár og Saura byggi á því að ríkið segi að kröfusvæðin „Bæjarfjall/Skjöldur Þverfjall“ og „Tóarfjall, Hafnarhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ séu líklega gróðursnautt og lítt nytjað. Hér sé um ágiskun að ræða án raka. Hvorki sé vísað til gróðurrannsóknna né heimilda um gróður og nytjar í kröfulýsingu ríkisins.

Eftir að búskap hafi verið lokið í Lokinhamradal um 2000 hafi sauðfé frá Hólum í Dýrafirði verið í högum og beitolandi Lokinhamra. Sauðfé hafi gengið á Tóarfjall og í Flárnar, Hlíðarfjall, sem séu framan Indriðaskriðugilsins, sem og inn á Þverfjall. Dæmi hafi verið um að fé frá Lokinhömrum hafi farið yfir í Haukdal frá Lokinhamradal og yfir í Keldudal frá Dalsdal og öfugt. Tóarfjall sé enn smalað. Fyrr á tímum hafi þurft að setja girðingar að ofan frá Tóarfjalli svo sauðfé færi ekki í sjálfheldu í klettum og þræðingu fjallsins, t.d. á stöðum líkt og Tóin og Hvammurinn. Tóarfjall sé enn smalað í haustsmölun að hluta að minnsta kosti skv. upplýsingum frá smölum og sé þá farið upp Krossgili yst í Dalsdal eða inn á Dalsdal.

Sauðfé gangi og hafi gengið á Tóarfjall. Í dag gangi fé frá Hólum í Dýrafirði inn í Lokinhamradal á svæðið utan Haukdals inn fyrir Lokinhamradal og inn á Bjargarhlíð. Sauðfé frá Kirkjubóli í Kirkjubólsdal í Dýrafirði gangi frá Fossdal fram á Stapadal og út með Bjargarhlíð og í Lokinhamradal. Hluti Tóarfjalls sé smalaður í haustsmölun og sé þá farið upp Krossgili yst í Dalsdal eða fremst í dalnum. Veturlandafjall sé smalað að hausti frá Stapadal.

Til landkosta Lokinhamra hafi áður verið talin hin hið mikla hvannstóð í Lokinhamrató, yst í landareigninni í Tóarfjalli. Í Lokinhamrató hafi a.m.k. þrjár kirkjur átt rétt til hvannskurðar. Bændur á Lokinhömrum hafi oft verið auðugir vegna landkosta jarðarinnar. Ofar Lokinhamrató í Tóarfjalli og beint upp af henni sé önnur tó sem á síðari tímum hafi verið nefnd Hraunstó. Ætla megi að hún sé kennd við Hraun í Keldudal í Dýrafirði og sé líklegt að sú jörð eða Hraunskirkja hafi átt þarna ítak um lengri eða skemmri tíma.

Af þessu megi sjá að miklar nytjar hafi verið af Tóarfjalli fyrir Hraunskirkju í Keldudal í Dýrafirði og hafi töluverður samgangur við á milli Keldudals og Lokinhamra yfir fjallið. Sauðfé hafi gengið á Tóarfjall frá Keldudal og Lokinhömrum frá Dalsdal og dæmi um að fé færi yfir fjallið líkt og áður sé getið. Ekki sé útilokað að fé hafi gengið á Tóarfjall frá Hafnardal, og þá upp af dalnum fyrir botni innanverðum.

Heimildir séu fyrir því að Lokinhamrató hafi verið nýtt „allt fram yfir 1860“ og sé sú staðhæfing ekki talin fjarri lagi. Menn hafi sótt hana frá „nálægum og fjarlægum bæjum“ hvannir í þessa merkilegu tó og sem hafi verið „stærsta og fegursta hvannstóð á Vestfjörðum og þótt víðar væri leitað“. Í Lokinhamrató sé fært úr Tóargili og nærri lætur að hæð klettanna neðan við hana sé 30 faðmar. Í efri tóna, sem nú sé nefnd Hraunstó, verður að síga en ofan í hana séu aðeins nokkrir metrar frá fjallsbrúnni. Ætla megi að hvannir sem skornar hafi verið í neðri tónni hafi verið látnar síga niður fyrir klettana en þær sem sóttar voru í efri tóna hafi verið hífðar upp á brún.

Af þessu megi sjá að tóin hafi verið nýtt að hluta að minnsta kosti frá fjallsbrún eða ofan af fjallstoppi Tóarfjalls enda hann órjúfanlegur hluti Lokinhamrajarðarinnar.

Tvímælalaust sé að þrjár af kirkjunum fjórum í Arnarfirði hafi átt hvannskurðarrétt í Lokinhamrató, Álftamýrarkirkja, Rafnseyrarkirkja og Selárdalskirkja en tó þessi hafi stundum verið nefnd Neðri-Tó á fyrri tíð. Í máldögum frá 16. öld sé tekið fram að

kirkjan á Álftamýri eigi „búnautnar hvannskurð“ í Lokinhamrató en kirkjan í Selárdal „tólf hjóna hvannskurð“. Þau orð gefi til kynna að fólki prestsins á Álftamýri hafi verið gert að miða hvannatekjuna við heimilisþarfir en guðsmaðurinn í Selárdal hafi mátt láta tólf vinnuhjú sín starfa hér að hvannskurði frá morgni til kvölds, einn dag á ári. Fólk frá öðrum bæjum muni einnig hafa skorið hvannir í Tónni og fengið til þess leyfi hjá húsráðendum í Lokinhömrum.

Gísli Oddsson í Lokinhömrum hafi verið einn auðugasti bóndi á Vestfjörðum um sína daga. Vorið 1896 hafi hann keypt Akureyjar á Breiðafirði og flust þangað sextugur að aldri en komið aftur í Arnarfjörð sex árum síðar og sest að á Hrafnabjörgum er þá höfðu lengi verið nytjuð af Lokinhamrafólki. Dalsdalur hafi á fyrri öldum verið sérstök bújörð, 12 hundruð að dýrleika, en á árunum 1621 til 1658 hafi hún verið lögð undir Lokinhamra. Líklegt sé að bærinn hafi fallið í eyði á sextánda öld. Af þessu megi sjá að Tóarfjall og fjalllendi utanverðs Lokinhamradalar hafi verið veigamikill þáttur í landkostum Lokinhamra.

Um Tóarfjall riti Sigríður Guðmundsdóttir frá Höfn í örnefnalýsingu í júlí 1953:

Fyrir botni Hafnardal eru Dalbotnshillur. Að vestanverðu eru þessi fjöll: Fremst Lambavegur tekur við af Dalbotnshillum; það eru greiðfær klettabelti. Liggur götuslóði um þau upp á brú á Tóarfjalli. Tóarfjal er nokkuð breitt og langt fjall, sem nær alla leið vesturað Dalsdal í Lokinhamralandi. Grösugt er það nokkuð. Viða er þakið gamburmost og gnægð var þar fjallagrasa fyrrum. Gengið var þaðan árlega til grasa fram eftir búskaparárum foreldra minna.» «Foreldrar mínir fluttust að Höfn 1890 og bjuggu þar til 1922.

Hafnardalur, sem sé ofan bæjarhúsanna í Höfn, sé smalaður og þaðan geti fé gengið á Tóarfjall úr botni dalsins að vestanverðu. Hafnarhyrna, norðurendi Tóarfjalls, sé vestan Hafnardals. Hinum megin við dalinn sé Helgafell (um 550 m.y.s.) og skilji að Hafnardal og Keldudal. Seltóftir séu í austanverðum Hafnardal en úr vestanverðum dalnum, framan við Hafnarhyrnu, hafi verið farið um Lambaveg til grasa upp á Tóarfjall. Um aldamótin 1900 hafi slíkar grasaferðir verið enn farnar á hverju ári frá Höfn.

Þegar Keldudalsjarðirnar Hraun, Skálará, Saurar og Arnarnúpur voru í byggð og búskapur stundaður þar hafi sauðfé gengið á Tóarfjall, Helgafell og Skálarfjall enda gróður á fjöllum og ekki bert malarholt. Einnig hafi þar gengið fé af Keldudal frá Sveinseyri og Haukadal. Enn í dag gangi fé á svæðið og séu Helgafellshlíðar smalaðar og farið þaðan upp á fjallið og finnist kindur við leitir á svæðinu. Einnig hafi verið og sé enn í dag farið til fjallagrasa og rjúpnaveiða á fjöllum og hafi það verið mikil auðlind fyrr á tímum. Dæmi sé um að fé frá Keldudal færi yfir í Dalsdal, sem sé hluti Lokinhamra í Arnarfirði, og öfugt. Tóarfjall, Helgafell og Skálarfjall og kröfussvæðið í heild hafi því verið nytjað enda órjúfanlegur hluti þeirra. Svipaða sögu sé að segja um kröfussvæðið „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ hvað varði Keldudalsjarðir, en Hraun og Arnarnúpur eigi land að því.

Eigendur Arnarnúps og Sveinseyrar byggi á því að ríkið segi að kröfusvæðið „*Eyrarfjall og Seljafjall*“ sé gróðursnautt og líklega lítt nytjað. Hér sé um ágiskun að ræða án raka. Hvorki sé vísað til gróðurrannsóknna né heimilda um gróður og nytjar í kröfulýsingu ríkisins.

Sauðfé gangi á Eyrarfjall og Seljafjall og farið þangað til fjallagrasa og rjúpnna, sem hafi verið álitinn mikil hlunnindi áður fyrr. Féð fari upp Sveinseyrarhvilft þaðan inn á Eyrarfjall og Seljafjall enda gróður upp á fjöllum og ekki bert malarholt. Sá er þetta riti ræddi við og sé frá Arnarnúpi og Sveinseyri hafi síðast farið þarna upp til smölunar síðasta haust. Hafi þá verið farið upp framan við Arnarnúpskvíft. Eyrarfjall og Seljafjall sé nytjað enda fjöllin órjúfanlegur hluti þeirra.

Sauðfé hafi getað farið upp af Lambadal inn á Seljafjall. Dæmi séu um að fé hafi farið frá Haukadal yfir í Lokinhamradal og Stapadal og öfugt.

Nafnið Seljafjall dragi nafn sitt af orðinu sel, sem sé dvalarstaður með húsakosti í sumarhögum langt frá bæ þar sem búsmali sé mjólkaður. Beitarhús sé annað nafn á seli. Af nafninu megi sjá að umrætt fjall dragi nafn sitt af nytjum enda sé það ástæða nafngiftarinnar, annað væri undarlegt.

Á Eyrardal vestanverðum sé gamalt sel og framan við það lækur sem Sellækur heitir. Undir hlíðum Kolturshornsins, niður við Haukadalsá, heiti Seljaeyrar en selin frá Haukadal hafi verið utan við Haukadalsána. Þar séu seltóttirnar enn þó öllum seljabúskap hafi verið hætt í Haukadal árið 1828. Neðantil í dalnum séu fjöllin beggja vegna hans mun lægri en í kringum dalbotninn. Undir hlíðum Kolturshornsins, niður við Haukadalsá, heiti Seljaeyrar en selin frá Haukadal hafi verið utan við Haukadalsána.

Sauðfé hafi getað farið upp af Lambadal inn á Seljafjall. Dæmi séu um að fé hafi farið frá Haukadal yfir í Lokinhamradal og Stapadal og öfugt.

Ekki sé getið um sel Arnarnúpsbænda í prentuðum heimildum en fram í Keldudal beint niður af Arnarnúpskvíft séu Fornusel. Þar séu miklar tóttarústir á sléttlendi heimantil við læk sem komi ofan úr hvíltinni og heitir Seljalækur. Mörg fleiri sel séu í Keldudal. Fjallið framan við Arnarnúpskvíft sé Seljafjall.

Áður fyrr hafi verið skógur í Haukadal og Lambadal, þar sem nú séu smá hjallar og víða upp blásið. Haukadalur sé líka enn svo frjósamur, þó hann sé orðinn mjög eyðilagður af skriðum hið efra, að líklegt sé, að þar hafi sumstaðar verið þykkur skógur í fornöld, einkannlega upp í dalnum. Hér hafi verið sem Gísla saga Súrssonar segi að Gísli hafi tekið fjárhlut sinn til skógar. Úr Lambadal muni Gísli hafa farið upp á fjallið vestan Haukdals eða það sem kallað hafi verið að húsabaki. Land með skóg upp í hlíðar og sé með gróið land á sléttunum ofan fjallsbrúnar. Sigurður Vigfússon segi svo frá í ritgerð sinni Rannsókn um Vestfirði 1882.

Eftir að búskap lauk í Lokinhamradal um 2000 hefur sauðfé frá Hólum í Dýrafirði verið í högum og beitolandi Lokinhamra. Sauðfé hefur gengið á Tóarfjall. Dæmi voru um að fé frá Lokinhömrum hafi farið yfir í Keldudal frá Dalsdal og öfugt. Tóarfjall er enn smalað. Fyrr á tímum þurfti að setja girðingar að ofan frá Tóarfjalli svo sauðfé færi ekki í sjálfheldu klettum og þræðingu fjallsins, t.d. á stöðum líkt og Tóin og

Hvammurinn. Tóarfjall er enn smalað í haustsmölun að hluta að minnsta kosti skv. upplýsingum frá smölum og er þá farið upp Krossgili yst í Dalsdal eða inn á Dalsdal.

Þegar Keldudalsjarðirnar Hraun, Skálará, Saurar og Arnarnúpur hafi verið í byggð og búskapur stundaður þar hafi sauðfé gengið á Tóarfjall, Helgafell og Skálarfjall enda gróður á fjöllum og ekki bert malarholt. Hafi þar einnig gengið fé af Keldudal frá Sveinseyri og Haukadal. Enn í dag gangi fé á svæðið og séu Helgafellshlíðar smalaðar og farið þaðan upp á fjallið og finnist kindur við leitir á svæðinu. Einnig hafi verið og sé enn í dag farið til fjallagraða og rjúpnaveiða á fjöllum og hafi það verið mikil auðlind fyrir á tímum. Dæmi séu um að fé frá Keldudal færi yfir í Dalsdal, sem sé hluti Lokinhamra í Arnarfirði, og öfugt. Tóarfjall, Helgafell og Skálarfjall og kröfussvæðið í heild hafi því verið nytjað enda órjúfanlegur hluti þeirra. Svipaða sögu sé að segja um kröfussvæðið „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ hvað varði Keldudalsjarðir, en Hraun og Arnarnúpur eigi land að því.

Eigendur Stapadals, Hrafnabjarga, Lokinhamra og Svalvoga byggja á því að ekki sé ólíklegt að orðið Sléttunes sé hér hið rétta orð. Hér sé átt við landnám sem markist af Stapa fyrir utan Stapadal í Arnarfirði og Hálsu í Dýrafirði, sem séu innan við miðja Eyrarhlíð fyrir utan Haukadals í Dýrafirði. Fyrir utan Sveinseyri séu Eyrarhálsar og þar sé einn háls með klettum að framan sem gangi fram úr fjallinu og til sjávar svo ekki verði komist fyrir hann. Þetta sé Háls hinn ytri sem *Landnáma* tali um. Í daglegu tali kunnugra séu Eyrarhálsar aðeins nefndir Hálsar. Ótvírætt sé að Eyrarhálsar utan Haukadals hafi skilið að landnám Eiríks Dýrafjarðar megin og landnám Vésteins Végeirssonar er fyrstur hafi byggt í Haukadal.

Frá fornu fari hafi ysti hluti hins mikla hálendissskaga sem skilji að Arnarfjörð og Dýrafjörð borið nafnið Sléttanes. Til marks um þetta megi nefna að í Þórðar sögu kakala, sem talin sé að hafi verið rituð fyrir lok 13. aldar, sé talað um Selvoga á Sléttanesi en Selvogar séu gamalt nafn á hinu forna býli sem nú hafi lengi verið nefnt Svalvogar. Í vitnisburðarbréfi frá því um 1510 sé nafnið Sléttanes líka greinilega notað í þessari sömu merkingu. Einnig heiti Sléttanes gróið og sléttlent nes, þar sem fyrrum hafi staðið um skeið samnefndur bær, einum til tveimur kílómetrum fyrir utan hreppamörk Auðkúluhrepps og Þingeyrarhrepps.

Sléttanes eða Sléttunes nái því yfir ysta hluta hálendissskagans á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Sé það í samræmi við lýsingu *Landnámu* um landnám Dýrafjarðar og Sléttuness til Stapa í Arnarfirði og Háls hins ytri í Dýrafirði. Fráleitt sé að ætla að *Landnáma* sé í lýsingu sinni á landnámi Íslands að fjalla um grasbalann sem kallist Sléttanes, þar sem samnefnt kotbýli hafi verið.

Allt land beggja vegna láglandisspildunnar Sléttanes sé andhverfa þess sem gæti borið það nafn. Fyrir innan nesið séu Hlaðsnes og Urðarnes og Geitatóftir. Fyrir utan séu Svalvogabrekkur, Svalvogar og áfram mjög stórgrýtt svæði og Svaðshóll að bænum Höfn. Svalvogar sé lítill vogur en ekki nes, sbr. nefnt vitnisburðarbréf 1510. Megi líkja þessu við að tala um Snæfellsnes sem láglandisspildu yst á Snæfellsnesi.

Hálendissskaginn, fjalllend allt og fjallstoppar, hafi verið numið samkvæmt *Landnámu*. Frá þeim tíma hafi hálendissskaginn og fjalllendið verið órjúfanlegur hluti jarða á svæðinu enda órjúfanlegur hluti lífsviðurværis og lífs á Vestfjörðum frá landnámi. Ekkert bendi til að í eignakveðju lands á svæðinu hafi jarðir á skaganum takmarkast við fjallsbrún. Aldrei sé minnst á það hugtak í landamerkjabréfum. Í kröfugerð ríkisins á svæðinu og á Vestfjörðum sé beitt aðferðarfræði sem sé ekki í tengslum við héraðið en gæti kannski átt við á miðhálandi Íslands.

Mögulegt sé að nafnið Sléttanes eða Sléttunes á hálendissskaganum eigi uppruna sinn í sléttum þeim sem séu ofan á fjöllum skagans. Einnig hvernig skaginn beri við himinn séð frá hafi, en algengt sé um nafngiftir lands við ströndina taki nafn sitt frá því sjónarhorni. Séð frá Selárdal og Ketildölum og alla leið frá Suðurfjörðum Arnarfjarðar, t.d. Reykjarfirði, beri Veturlandafjall utan Stapadals við himinn sem slétt útlína sem halli að sjávarrönd. Svipað sé hvernig fjalllendið utan Haukadals sjáist frá Dýrafirði. Sé það í mótsetningu við fjöllin innar á skaganum, sem hafi verið kölluð vestfirsku Alparnir. Arnarfjörður sé stærsti fjörður Vestfjarða með innfjörðum og víkki frá Stapadal en sé þó ekki flói.

Landnám Eiríks, sem búið hafi í Keldudal, hafi markast af Stapadal og Haukadall og af fjallendinu frá utanverðum dölunum, sem gangi inn til móts hvor öðrum á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Sé það rökrétt enda fyrir utan báða dalina miklar ófærur, Bjargarhlíð í Arnarfirði og Eyrarhlíð í Dýrafirði. Ekki sé hægt að skilja landnám Sléttaness að það hafi eingöngu náð til lands neðan fjallsbrúnar á hálendissskaganum, eða að jarðir á svæðinu (landnámsins) hafi á hverjum tímapunkti í sögunni hætt að ná til fjalla og hálendissskagans Sléttanes. Það hefði verið undarlegt landnám.

Eigendur Stapadals, Hrafnabjarga, Lokinhamra og Svalvoga byggi á að í Landlegubálki Jónsbókar frá 1282, kap. 52, segi að svo skulu almenningar veri sem að fornu hafa verið. Ekki séu neindir almenningar á umræddu kröfusvæði.

Í sóknarlýsingu Vestfjarða sé Álftamýrarsókn í Arnarfirði og Sanda- og Hraunssókn í Dýrafirði lýst:

Í lýsingu Álftamýrarsóknar komi fram að ekkert markvert sé til í þessu plássi, „svo mér sé vitanlegt eður öðrum, sem við hef talað, ekki heldur selstöður eður afréttarlönd annarsstaðar en um er getið.“

Í lýsingu Sanda- og Hraunssóknar í Dýrafirði segi: „Afréttarlönd eða almenningar eru hér hvergi.“ Stapadalur, Hrafnabjörg og Lokinhamrar hafi tilheyrt Álftamýrarsókn.

Eigendur Stapadals, Hrafnabjarga, Lokinhamra, Svalvoga, Hrauns, Arnarnúps og Sveinseyrar byggi á að Haukadallur sé ysta jörð Sandasóknar. Jarðir Hraunssóknar séu Sveinseyri, Keldudalsjarðirnar Arnarnúpur, Hraun, Saurar og Skálará, einnig Höfn í Hafnardal og Svalvogar. Ystu jarðir Álftamýrarsóknar séu Lokinhamrar, Hrafnabjörg og Stapadalur. Þessar 11 jarðir séu aðliggjandi jarðir fjögurra kröfusvæða ríkisins á annesinu á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals.

Eigendu Hafnar, Skálarár og Saura byggi á því að Höfn se næst ysti bærinn í Hraunssókn, utar séu Svalvogar sem sé aðliggjandi jörð sé sá ysti. “Haukadalur, ysta jörð Sandasóknar. Jarðir Hraunssóknar séu Sveinseyri, Keldudalsjarðirnar Arnarnúpur, Hraun, Saurar og Skálará, einnig Höfn í Hafnardal og Svalvogar. Ystu jarðir Álftamýrarsóknar séu Lokinhamrar, Hrafnabjörg og Stapadalur. Þessar 11 jarðir séu aðliggjandi jarðir fjögurra kröfusvæða ríkisins á annesinu á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals.

Eigendur allra jarðanna byggi á að af lýsingum Álftamýrarsóknar og Sanda- og Hraunssóknar sé ljóst að fjöll í landi sóknanna séu hvorki afréttarlönd eða almenningar og hafi aldrei verið, hvorki að fornu né nýju. Hafi svo verið hefði það komið fram í sóknarlýsingum sóknanna enda um mikilvægar upplýsingar um land í bændasamfélagi. Það sé ekki gert, heldur sé þvert á móti tekið fram í lýsingu Sanda- og Hraunsóknar að afréttarlönd eða almenningar séu þar hvergi. Þeirra sé heldur ekki getið í lýsingu Álftamýrarsóknar né í öðrum heimildum. Af þessu megi sjá að fjalllendið á annesinu utan Stapadals og Haukadals geti hvorki talist afréttarlönd né almenningar. Það sé því eignarland með beinum eignarrétti landeigenda hverju sinni.

Ríkið hafi ekki fært nein rök fyrir því að kröfusvæðin fjögur; 1. Veturlandafjall-Skeggi; 2. Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall; 3. Tóarfjall, Hafnarhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingardalshorn; og 4. Eyrarfjall og Seljafjall séu almenningar. Engin rök eða grundvöllur sé fyrir að úrskurðað sé að kröfusvæðin séu þjóðlenda.

Samkvæmt jarðamati 1849–1850 hafi verið haldið jarðamatsþing á Auðkúlu í Arnarfirði 23. júlí 1849 og daginn eftir á Söndum í Dýrafirði eða þann 24. júlí 1849.

Í gerðarbók jarðamatsþingsins á Auðkúlu segi að þar hafði verið „fyrirtekið: að meta jarðir allar á Auðkúluhrepp til verdlags að ríkisdala tali.“

Í gerðarbókinni segi m.a. eftirfarandi:

“kom þá matsmönnum, eptir umráð við sýslumann, saman um, að sú grundvallarregla mundi einna farsælust, að meta fyrst kosti og lesti jarðar hvórrar og síðan ætla á hvórr sanngjarn leigumáli Sje á jörð hvórri, kúgildi hve móg og hve mikil landskuld, og meta eptir því hvað mikid jörð hvór geti metist; eptir reglum þessum máttu menn hreppsins jarðir og vard endíng sú á sem hin bókin lógildta skírir frá;“

Síðar segi:

„Matsmönnum þókti hæfa að meðalhundrað í hrepp þessum, eptir því sem jarðir koma nú fyrir og geta virst eptir landmeigin og sjóabla, er feikilega hlýtur að hafa hrörnad frá því, er að fornu hefur verid, mætti að sannsýni metast á 12 Specíur, því hvervetna er hjer sæbratt og undirlendi nær því ekki, en fjöll nærfelt gjórsamlega graslaus. Yfir þennan hundrada dýrleika að dalatali eru þó nokkrar metnar og það eru þessar jarðir:“ Hokinsdalur, Stapadalur, Hrafnabjörg og Lokinhamrar eru á meðal þeirra jarða sem taldar eru upp.

Í sömu bókun gerðarbókar jarðamatsþingsins á Auðkúlu komi fram að miður hafi verið metin: „Enn midur eru þessar metnar;“ Horn í Mosdal, Ós í Arnarfirði, Karlsstaðir, Hrafnseyri og Auðkúla.

Hinn 24. júlí 1849 hafi verið jarðamatsþing haldið að Söndum í Dýrafirði.

Í gerðarbók þessa jarðamatsþingsins segi að þar hafði verið „fyrirtekið: að meta jarðir allar í Þingeyrarhrepp ad dalatali.“

Í gerðabókinni segi eftirfarandi:

„Var því nærst til starfa tekið: kom þá matsmönnum hjer ad öllu leiti saman um þær grundvallar ástæður er við hófdu varid hafdar á nærstundanförnu jarðamatsþingi og móttu síðan jarðirnar ad því er hin löggildta bókin hermir. Sama athugasemd var og af matsmönnum gerd hjer sem í Arnarfirdi ad kúgilda tala skýldi tiltekin á jördu hvórri“

Á jarðamatsþinginu á Söndum hafi matsmenn verið sammála um að nota sömu grundvallarástæður við jarðamatið og viðhaft hafi verið á Auðkúlu deginum áður. Sama athugasemd hafi og af matsmönnum verið gerð á Sandaþinginu um jarðir Þingeyrarhrepps (*gerd hjer*) sem í Arnarfirði.

Jarðamat árið 1849 hafi metið lesti jarða líkt og þar komi fram, þar á meðal grasleysi. Fjöll hafi verið metin gjörsamlega graslaus. Matsmenn hefðu ekki farið ad meta fjöllin væru þau ekki hluti af eignarlandi jarðanna. Jarðamatið 1849–1850 hafi því metið fjöll sem hluta af jarðamati jarða í Auðkúlurhreppi og Þingeyrarhreppi. Fjöllin hafi talist árið 1849 því til eignarlanda jarðanna og sé svo enn í dag.

Fjöllin á annesinu á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals sem séu á fjórum kröfusvæðum ríkisins séu því hluti af eignarlöndum jarðanna Stapadals, Hrafnabjarga og Lokinhamra í fyrrum Auðkúlurhreppi, og jarðanna Svalvogar, Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur og Haukadalur í fyrrum Þingeyrarhreppi. Allar jarðirnar séu nú Ísafjarðarbæ.

Fjöllin Skarðanúpur, Laugabólsfjall og Skálarhlíðarfjall séu einnig hluti af eignarlöndum jarðanna Laugaból og Kirkjuból í Mosdal og Hokinsdalur sem allar séu í fyrrum Auðkúlurhreppi, nú Ísafjarðarbæ.

Í landbrigðabálki Jónsbókar, kap. 6, Um landamerki og lagakaup segi: „Eigi er skylt að ganga á merki þar er fjöll þau eru, er vatnföll deilast millum heraða, ok eigi er skylt að ganga úr búfjargangi á fjöll upp, kveða skal þar á merki.“

Samhljóða texti sé í báðum handritum Þjóðveldislaganna, Grágásar. Grágás I. Konungsbók. 1852. Text. II. 80–81 og Grágás. II. Staðarhólsbók. 1879. s. 421. Ákvæðið sé því fornt, frá fyrstu dögum byggðar á Íslandi eða frá Þjóðveldisöld 930–1262. Falla nú öll vötn til Dýrafjarðar í Gíslasögu Súrssonar sé ein frægasta setning Íslendingasagna. Það að landamerki séu þar sem vötn deilist eða vötnum halli sé ævafornt ákvæði og lifandi í réttarvitund almennings enn í dag og hafi verið um árhundruð. Svo hafi einnig verið á tíma ritunar landamerkjabréfa á annesinu á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, utan Stapadals og Haukadals 1884–1891 og í Mosdal og Hokinsdal á Langanesi.

Við gerð landamerkjalýsingar Hokinsdals 18. mars 1886 og Skóga í Mosdal í 18. febrúar 1892 hafi bændur nánast örugglega haft í huga nefnda reglu Jónsbókar um að eigi væri skylt að ganga á merki þar er fjöll séu, er vatnföll deilist. Sama eigi við um landamerkjalýsingar allra jarðanna á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals

og Haukadals en öll landamerkjabréf á svæðinu séu gerð í tíð landamerkjalaga nr. 5/1882, og séu eftirfarandi:

Landamerkjabréf Stapadals, dags. 20. júní 1884.

Landamerkjabréf Lokinhamra, Svalvoga, Hrafnabjarga og Stapadals, dags. 30. maí 1890.

Landamerkjabréf Hafnar, dags. 1. desember 1891.

Landamerkjabréf Hrauns og Saura, dags. 20. maí 1886.

Landamerkjabréf Saura, ódagsett.

Landamerkjabréf Skálarár, dags. 5. desember 1891.

Landamerkjabréf Arnarnúps, dags. 1. desember 1889.

Landamerkjabréf Sveinseyrar, dags. 20. desember 1891.

Landamerkjabréf Haukadals, dags. 3. júlí 1886.

Þessi landamerkjabréf séu skrifuð með sama hætti og landamerkjabréf Skóga frá 17. febrúar 1892. Í engu þeirra sé þó minnst á orðið fjallsbrún líkt og í Skógabréfinu. Landi á fjöllum og merkjum þar sé ekki lýst. Bændur á svæðinu hafi talið það óþarft líkt og bændur í Mosdal í tilfelli Skóga árið 1891 og Hokindals árið 1886. Við gerð landamerkjalýsingar hafi þeir haft í huga þá meira en 600 ára reglu Jónsbókar um að eigi væri skylt að ganga á merki þar er fjöll séu, er vatnföll deilist millum heraða. Í elsta landamerkjabréfinu um Stapadals frá 1884 sé þessi regla nefnd, en þar segi: „Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.“ Sé það reglan sem gildi til fjalla á umræddum kröfussvæðum.

Grundvallarmunur sé á landamerkjabréfum gerðum fyrir og eftir gildistöku nógildandi laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl. Öll landamerkjabréf jarða á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Dýrafjarðar séu gerð á 19. öld eða vel fyrir árið 1919. Það elsta sé frá árinu 1884 (Stapadalur) og það yngsta frá 20. desember 1891 (Sveinseyri).

Til séu tvö landamerkjabréf Skóga í Mosdal í Auðkúluhreppi í Arnarfirði frá árunum 1892 og 1922. Fyrri landamerkjabréfið sé gert í gildistíð landamerkjalaga nr. 5/1882 en hafi það verið fyrstu landamerkjalög á Íslandi. Seinna bréfið sé gert í tíð nógildandi laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl. Á þessum tveim landamerkjabréfum sé grundvallarmunur er líti að lýsingu á mörkum Skóga til fjalla.

Landamerkjabréf Skóga, dagsett 17. febrúar 1892, sé merkjum lýst eftirfarandi:

„Landamerkjaskrá fyrir jörðina Skóga í Mosdal í Auðkúluhreppi innan Ísafjarðarsýslu.

Að innanverðu frá sjó úr Ósárósi og upp eptir henni í merkjalæk, og þaðan sjónhending í Örnólfsgil í fjallsbrún.

Að utanverðu í Hornárós og eptir henni í ytri Krók í miðjum flóa, og þaðan sjónhending í þverlæk í fjallsbrún.“

Landamerkjabréf Skóga, dagsett 18. febrúar 1922, sé merkjum lýst eftirfarandi:

„Að austanverðu úr Ósárósi uppeftir ánni til óss Merkjalækjar. Þaðan eftir beinni sjónhendingu í Örnólfsgilsgljúfur á fjallsbrún. Þaðan á fjall upp og út eftir fjallinu eftir

Því sem vötnum hallar til skógalands að Þverlæk á brún, þaðan eftir beinni sjónhendingu í dý, sem er á milli bæjanna Horns og Skóga rétt fyrir neðan veginn. Þaðan í svo nefnda Geil við Hornsá í flóanum. Því næst ræður Hornsá merkjum til óss. Eftir sjónhendingunni eru hlaðnar vörður.“

Hér megi sjá að í landamerkjabréfi Skóga frá árinu 1922 sé mun ítarlegra en bréfið frá 1891 og sé þar fjallað land ofan fjallsbrúnar, á Skálarfjalli ofan Örnólfsfjalls og að mörk jarðarinnar sé „út eftir fjallinu eftir því sem vötnum hallar til skógalands“.

Í landamerkjabréfi Kirkjubólss frá 31. mars 1922, sem sé aðliggjandi jörð að Skógum að sunnanverðu í Mosdal, segi að merki jarðarinnar á sama fjalli sé „út eftir fjallinu sunnanverðu dalsins, þangað sem Örnólfsfjall steypist af brún, alt eftir því, sem vötnum hallar til Kirkjubólsslands.“ Sömu eigendur beggja jarða, Skóga og Kirkjubólss, undirriti bæði bréfin. Báðar landamerkjálýsingar séu gerðar í tíð nágildandi laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl. Báðar marki þær jarðirnar ofan fjallsbrúnar á Skálahlíðarfjalli og kveði á um að landamerkin skuli vera eftir því sem vötnum halli til hvors lands.

Engin breyting hafi orðið á stærð jarðarinnar Skóga á árunum 1892–1922 enda það ekki ástæða breyttra landamerkjaskrár jarðarinnar. Breyting hafi orðið á lögum um landamerki. Grundvallarmunur sé hér hvort merkjum sé lýst í tíð landamerkjalaga nr. 5/1882 eða laga um landamerki o.fl. nr. 41/1919.

Eigendur allra jarðanna byggja á því að landamerkjälög nr. 5/1882 hafi verið fyrstu lög um efnið á Íslandi, eins og áður hafi sagt. Kveði þau á um skyldu landeiganda til að halda við glöggum landamerkjum fyrir jörð sinni og skyldu til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkum jarðar sinnar, eins og hann viti þau réttust.

Á Alþingi árið 1917 hafi verið borið fram frumvarp til landamerkjalaga. Aðalstefna þessa frumvarps hafi verið í því fólgin, að öll landamerki skyld af nýju rannsökuð, að landamerkjaskrár skyldu allar af nýju gerðar og að sýslumenn skyldu, eftir að þetta hafði farið fram, ótilkvaddir stefna aðiljum fyrir dóm, þeim er eigi urðu á merki sáttir. Meirihluti landbúnaðarnefndar hafi viljað láta samþykkja frumvarpið óbreytt.

Í nefndarálit meirihluta landbúnaðarnefndar komi fram eftirfarandi:

„Ýmsar merkjalýsingar eru svo óglöggar, að mikill vafi leikur á, hvar eða hver merkin eru, og sumar gefa ranga hugmynd um, hvað við er átt.“

Fjöldi merkjalýsinga er þannig nú orðin úrelt skjöld, sem lítið eða ekkert sanna þá er á þarf að halda.“

Síðar segir í nefndarálitinu: „Aðhald og eftirlit framkvæmda er í lögnum falið sýslumönnum; þetta hefir að litlu eða engu haldi komið, vegna fráleitrar aðstöðu og ókunnugleika þeirra.“

Á meðal helstu breytinga á lögnum frá 17. mars 1882, sem frumvarpið ásamt breytingartillögum við það vilji gera, voru meðal annars: „1. Að allar merkjalýsingar skuli skráðar eða endurskráðar innan ákveðins tíma.“

Minni hluti landbúnaðarnefndar hafi ekki talið þurfa að gera nýjar landamerkjaskrár. Hafi niðurstaðan orðið að þingið beindi því til landsstjórnarinnar, að hún rannsakaði það fram til næsta reglulega þings hvort nauðsyn væri á endursamningu landamerkjalaga og legði fyrir þingið, ef nauðsyn þætti á, nýtt frumvarp til

landamerkjálaga. Niðurstaðan hafi verið frumvarp til laga sem varð að lögum nr. 41/1919 um landamerki o.fl. Í því frumvarpi hafi verið farinn meðalvegur um merkjalýsingar, sem minnihlutinn landbúnaðarnefndar hneigðist að.

Af þessu megi sjá að árið 1917 hafi verið komnar fram miklar efasemdir um merkjalýsingar samkvæmt lögum nr. 5/1882. Svo miklar að talið var að; „Fjöldi merkjalýsinga er þannig nú orðin úrelt skjöld, sem lítið eða ekkert sanna þá er á þarf að halda.“ Lagt hafi því verið til í lagafrumvarpi 1917 að öll landamerki skyldu að nýju rannsökuð og landamerkjaskrár skyldu allar gerðar af nýju.

Dæmi um merkjalýsingu fyrir árið 1919 séu landamerkjabréf allra fyrrnefndra jarða á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Haukdals og Stapadals. Einnig landamerkjabréf Hokinsdals, Skóga í Mosdal og Kirkjubóls sem sé frá 1922. Tvö landamerkjabréf Skóga frá 1892 og 1922 sýni mikinn mun á landamerkjalýsingum fyrir og eftir gildistöku laga 41/1919.

Landeigendur byggja á að stjórnvöld hafi aldrei með vísan til laga nr. 41/1919 um landamerki ofl. farið fram á það við eigendur jarða á annesinu milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals að sett verði landamerki á milli jarðanna, sbr. 1. gr. laganna. Sama eigi við um eigendur Hokinsdals og Skóga og Laugabóls í Mosdal. Landeigendur hafi heldur aldrei verið krafðir af stjórnvöldum um að lýsa landamerkjum til fjalla í löggilta landamerkjabók er stjórnvöld haldi og hafi í vörslum sínum. Ástæður fyrir því séu augljósar, engin þörf hafi verið á því og engar deilur hafi verið þar um landamerki. Kröfufsvæði ríkisins á Sléttanesi (annesinu) og á Langanesi séu ekki það sem eldri lög kalli þrætuland.

Sérstaklega sé tekið fram í 6. gr. laganna, að jafnskjótt og þau komi til framkvæmda skuli sýslumenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka hvort merkjaskrá hafi verið þinglýst. Komi í ljós að svo hafi ekki verið eða samþykki aðila vanti, sé tekið fram að sýslumaður skuli bjóða landeiganda að gera merkjaskrá innan ákveðins tíma og láta þinglýsa henni samkvæmt lögnum. Einnig sé þar tekið fram í lögnum að sýslumenn og hreppstjórar skuli gefa því gætur að ákvæðum laganna um merkjagerð, merkjaskrár og viðhald merkja sé fylgt. Verði hreppstjóri var við misbrest í þeim efnum skal hann tilkynna það sýslumanni.

Í athugasemdum frumvarps við 6. gr. laganna segi eftirfarandi:

Ef nokkurn reka á að gera að því, að halda gölögum landamerkjum, sýnist ekki hjá því komist að rannsaka, hvaða merkjaskrár hafi þinglýstar verið, og að skylda manna til að bæta úr misfellum, sem í því efni finnast. Síðari málgr. Skyldar bæði sýslumenn og hreppstjóra til að gæta þess sjerstaklega eftirleiðis, að lögnum verði fylgt.

Hvorki sýslumenn né hreppstjórar hafi sinnt þessari lagaskyldu sinni. Engin merkjagerð, merkjaskrár eða viðhald merkja hafi verið hvorki til fjalla né annars staðar. Það hafi hvorki verið gert vegna landamerkjabréfa sem hafi verið gerð fyrir gildistöku nágildandi laga nr. 41/1919 né eftir. Íslenska ríkið hafi því ekki sinnt skyldu sinni samkvæmt þessum lögum frá Alþingi frá setningu þeirra. Ríkið hafi t.d. ekki gert athugasemdir við að í landamerkjabréfum Skóga og Kirkjubóls í Mosdal frá 1922 sé

talað um að eftir því sem vötnum halli til Skógalands/Kirkjubólslands sem merki. Það teljist ekki glögg merki af völdum náttúrunnar, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919.

Sama megi segja um framkvæmd laga nr. 6/1986 um afréttarmáefni, fjallskil ofl, a.m.k. hvað varði svokallaða afréttarskrá. Land kröfusvæðisins sem hér um ræði sé ekki á afréttarskrá og hafi aldrei verið enda sé það hvorki afréttarland né almenningur. Ljóst sé að lög nr. 58/1998 um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta sé ætlað að ná til afrétta og almenninga, líkt og komi fram í fyrstu setningu athugasemda í frumvarpi því sem varð að lögum nr. 58/1998, sem sé eftirfarandi:

Alla þessa öld og raunar að vissu marki fyrr hafa öðru hvoru risið upp deilur hér á landi um eignarrétt yfir hálendissvæðum landsins eða þeim landsvæðum sem lengst af hafa verið nefnd afréttir og almenningar.

Ríkið geti því ekki byggt kröfugerð sína í land á svæðinu á því að landamerkjalyásing í landamerkjabréfum sé óljós þegar ríkið sjálft beri ábyrgð á framfylgd laga um þau. Landeigendur beri ekki halla af þessari vanrækslu ríkisins á framfylgd laganna og séu landamerki á milli jarða einkaréttarlegt mál á milli aðila og framkvæmd laga um opinbera skráningu þeirra í höndum ríkisins líkt lög nr. 41/1919 um landamerki ofl. kveði á um.

Í 2. gr. segi að landeigandi skuli við gerð landamerkjalyásingar í landamerkjaskrá „sýna hverjum þeim, sem land á til móts við hann, eða fyrirsvarsmanni hans, svo og aðiljum ítaka og hlunninda samkvæmt framanskráðu. Rita skulu þeir samþykki sitt á merkjaskrá, nema þeir telji hana ranga, enda skal þess þá getið, ef einhver þeirra vill eigi samþykkja. Að þessu loknu skal merkjaskrá afhent hreppstjóra ásamt þinglýsingar- og stimpilgjaldi.“ Sýni þetta að landamerkjalyásing á milli landeigenda sé einkaréttarlegt mál á milli landeigenda og sé ekki á verksviði óbyggðanefndar úrskurða um þau.

Þegar Lokinhamarheiðin á milli Lokinhamradals og Haukadals sé gengin sé farið yfir mörk aðliggjandi jarða, Lokinhamra og Haukadals. Þessum landamerkjum sé ekki lýst í landamerkjabréfi. Það þýði ekki að jarðirnar séu ekki aðliggjandi. Annað dæmi séu landamerki á milli Stapadals og Haukadals, Lokinhamra og Hrauns o.s.frv. Sama eigi við um mörk annarra jarða á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.

Í kröfulýsingu ríkisins segi að, „þegar landamerkjum er lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall er almennt litið svo á í kröfugerð að merki jarða séu dregin í fjallsbrúnir, eins og þeim er lýst hér að framan, milli slíkra merkja.“ Í engu landamerkjabréfi nema einu sé minnst á fjallsbrún. Það sé í landamerkjabréfi Skóga frá 18. febrúar 1892. Nýtt bréf hafi verið gert árið 1922 sem marki land ofan fjallsbrúnar eftir því sem vötnum halli að Skógalandi. Annað bréf frá Kirkjubóli 1922 geri það sama, líkt og að ofan greinir.

Hugtakið fjallsbrún sem ríkið noti í kröfugerð sinni og eigi sér enga stoð í landamerkjabréfum sem ekki noti það orð. Geri það ekki einu sinni í landamerkjabréfi Skóga 1891, þar sem það sé notað. Vestfirðir séu mjög fjalllent svæði með mjög lítið undirlendi, og segi það sig sjálft að landamerkjabréf tali oft um fjallshlíðar, þar sem landamerki sé dregið frá fjöru til fjalls. Lok tilvitnaðar setningar sýni að ríkið byggi

kröfugerð sína á því að geta dregið punkta á milli landamerkja, punkta sem ríkið setji á landamerkjalinur jarðanna og séu frá fjöru til fjalls.

Kröfugerð ríkisins á þessu annesi Vestfjarða virðist eingöngu byggja á því að fjallstoppar séu tiltölulega flatir á svæðinu. Kröfugerðin byggir því á halla fjallstoppa en ekki hæð. Séu fjöll annessins sundurskorin, þverhnipt eða án sjáanlegrar fjallsbrúnar geri ríkið engar kröfu í land, enda geri ríkið enga kröfu í land á svæðinu á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar frá Veturlandafjalli að Hrafnseyrarheið og Hrafnseyri. Sé hér um meira en 20 kílómetra inn með Arnarfirði að ræða. Augljóst sé af þessu að krafa ríkisins byggir í raun eingöngu á því hvernig lega fjallstoppanna sé á svæðinu. Hér virðist ríkið vera að beita aðferðarfræði á annes á Vestfjörðum sem hafi engin tengsl við svæðið og eigi kannski meira heima inni á miðhálandi Íslands. Með engu móti sé hægt að yfirfæra þessa aðferðarfræði á umrætt svæði, einangrað annes á milli tveggja fjarða. Eigi það í raun við um stóra hluta Vestfjarða.

6.2.1.1 Sameiginleg sjónarmið vegna Stapadals og Hrafnabjarga í Arnarfirði

Eigendur Stapadals og Hrafnabjarga byggir á því að aðliggjandi jarðir að kröfusvæði ríkisins „Veturlandafjall - Skeggi“ séu Stapadalur, Hrafnabjörg og Haukadalur.

Landamerkjum Stapadals og Lokinhamra sé lýst í landamerkjabréfi dags. 20. júní 1884. Í þeim landamerkjum sé ekki minnst á orðið fjallsbrún en þar sé talað um að utan séu landamerkin Bjargá, að innan á milli Álftamýrar og Stapadals Landamerkjasker, þaðan sjónhenda í Tóuholtshús, og þaðan sjónhenda í hlið. Til fjalla ráði vatnshalli merkjum. Miðað við kröfur ríkisins mætti draga þá ályktun að ríkið ætti að lýsa kröfum í svæðið fyrir utan Landamerkjaskers. Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eigenda Stapadals til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé það til fjalla en þar markist landamerkjum aðliggjandi jarða og þar ráði vatnshalli líkt og tekið sé fram í landamerkjabréfinu. Engar deilur séu á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Þar sem Bjargáin sé landamerki á milli Hrafnabjarga og Stapadals sé ekki minnst á fjallsbrún, sem ríkið byggir kröfur sínar á. Fylgja beri Bjargánni í landamerkjum Hrafnabjarga og Stapadals óháð fjallsbrún. Í nefndri landamerkjaskrá Stapadals segi: „Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.“ Sýni það að landamerki jarðanna hafi náð inn til fjalla. Samkvæmt þessu ættu landamerki Hrafnabjarga og Stapadals að fylgja Bjargánni en vatnahalli að öðru leyti að ráða merkjum uppi á Veturlandafjalli ofan fjallsbrúnar. Halli vötnum á Veturlandafjalli til Stapadalssands tilheyri landið Stapadal. Halli vötnum á fjallinu til Hrafnabjargalands tilheyri landið Hrafnabjörgum.

Landeigendur jarðanna Hrafnabjarga og Stapadals hafi ávallt litið svo á að landamerki jarðanna sé Bjargáin, sem renni til sjávar rétt fyrir utan Skútubjörg utan

Stapa. Um það sé kveðið í landamerkjaskrá Stapadals, sem sé upphaflega dagsett 20. júní 1884, þar sem merkjum sé lýst:

„Að utan milli Loðkinnhamra og Stapadals Bjargaá, að innan milli Álptamýrar og Stapadals Landamerkjasker, þaðan sjónhenda í Tóuhúsholt, og þaðan sjónhenda í hlið. Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.“

Lokinhamrar séu gamla óðalsjörð Lokinhamradals og jörðin Hrafnabjörg verið tekin út úr þeirri jörð samkvæmt landamerkjabók og markist hún af Lokinhamraánni sem renni eftir samnefndum dal og Bjargánni. Það hafi verið gert á tímabilinu júní 1884 til maí 1890, sbr. landamerkjabréfi Stapadals, dags. 2 júní 1884, sem tali um Loðkinnhamra. Í landamerkjabréfi Lokinhamra, Svalvoga, Hrafnabjarga og Stapadals, dags. 30. maí 1890, sé talað um jörðina Hrafnabjörg. Þegar jörðin Hrafnabjörg hafi verið tekin út úr Lokinhamrajörðinni hafi landamerkin gagnvart Stapadal ekki færst til þannig að jörðin Stapadalur skertist sem nemi svæðinu á milli Bjargár og Stapa.

Í Landlegubálki Jónsbókar, kap. 52, segi að svo skulu almenningar vera sem að fornu hafa verið. Af bæði lýsingum Álftamýrarsóknar og Sanda- og Hraunssóknar megi sjá að Veturlandafjall sé hvorki afréttarlönd eða almenningar og hafi aldrei verið, hvorki að fornu né nýju. Hafi svo verið hefði það komið fram í sóknarlýsingum beggja sókna enda um mikilvægt atriði að ræða. Það sé ekki gert. Af þessu megi sjá að Skeggi-Veturlandafjall geti hvorki talist til afréttarlands né almennings og sé því eignarland með beinum eignarrétti landeigenda hverju sinni. Ríkið hafi ekki fært nein rök fyrir því að Skeggi-Veturlandafjall séu almenningar og sé því ekki grundvöllur fyrir því að þeir séu þjóðlenda.

Bjargáin sé ekki rétt staðsett á korti 6: Fjalllendi milli Önundarfjarðar og Arnarfjarðar, þar sem áin sé sýnd fyrir innan Stapa. Bjargáin sé merkt á kortið þar sem Stapáin sé. Bjargáin sé fyrir utan Stapa, við Sléttubjörg utan við Skútabjörg.

Skútabjörg heiti klettabeltið utan klettsins Stapa. Það hefjist nokkru utan við Stapa Skútabjörg taki nafn af þeim hluta bjargsins, þar sem skúti slúti yfir fjöruna og bílar aki undir á fjöru. Innar í bjarginu sé Pétursnefið, nef skagi fram í fjöruna og sjór flæði að á flóði. Sléttubjörg taki við af Skútabjörgum utar og endi utan við fossinn í Bjargánni sem falli ofan af bjarginu ofan í fjöruna, þar sem akvegurinn upp á Bjarghlíðina hefjist. Vegatálminn á leiðinni milli Hrafnabjarg og Stapadals sé við Skútabjörg, þar sem sæta þurfi sjávarföllum.

Bjargáin sé glögg og náttúrulegu landamerki á milli jarðanna, sbr. landamerkjälög nr. 5/1882 og 1. gr. laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl.

Ríkið byggi kröfulýsingu sína og afmörkun þjóðlendu-kröfulínu fyrst og fremst á afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum Stapadals, Hrafnabjarga og Haukadals. Jafnframt sé miðað við landfræðilega legu kröfusvæðis og staðhætti en land innan þess sé að mestu í rúmlega 600–900m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað. Ríkið byggi á landamerkjabréfi Lokinhamra, Svalvoga, Hrafnabjarga og Stapadals, dags. 30. maí 1890, þar sem nafn jarðarinnar Hrafnabjörg fyrst komi fram, ekki á eldra

landabréfi frá 1884, sem fjalli um landamerki jarðanna Loðkinhamra (fékk síðar nafnið Lokinhamra) og Stapadals. Eldra landamerkjabréfið frá 1884 sé réttara hvað varði landmerki Stapadals að utan gagnvart Lokinhömrum áður og Hrafnabjögum síðar. Það sé einnig í samræmi við skilning landeigenda og rökréttara þegar litið sé til Hrafnabjarga og landamerkja gagnvart Stapadal. Land Stapadals minnkaði ekki við það að Hrafnabjarga hafi verið getið í landamerkjabók í stað Lokinhamra.

Eigendur Stapadals og Hrafnabjarga byggja á því að ríkið byggja kröfulínu sína Veturlandafjall-Skeggi á upphafspunkti sem sé í fjallbrún sem sé í beinni sjónhendingu í Stapa. Landamerkjum Hrafnabjarga sé lýst í landamerkjabréfi dags. 30. maí 1890 og ríkið virðist byggja á. Þar sé talað um beina sjónhendingu upp fjallið. Þar sé ekki talað um neina fjallsbrún og ekki hægt að byggja kröfulínu á henni. Sjónhending upp fjallið sé ekki það sama og fjallsbrún sem sé í beinni sjónhendingu. Fjallsbrún sé heldur ekki punktur sem hægt sé að byggja landamerki á heldur lína/brún sem beri við himinn séð að neðan. Ekki sé hægt að byggja landamerki hér á fjallsbrún. Spurningin sé hvar á fjallsbrúninni er upphafspunkturinn í kröfulýsingu ríkisins sem er í beinni sjónhendingu í Stapa? Þeirri spurningu sé ósvarað.

Við Stapa sé svokallað Stapasund og þaðan sjáist ekki upp til fjalls eða upp á fjallsbrún. Hættulegt hafi þótt að fara upp á Stapa og hafi það aldrei verið gert. Ef miðað hefði verið við að staðið væri upp á Stapa hefði það verið tekið fram með skýrum hætti. Það sé ekki gert. Beri að byggja á landamerkjabréfi frá 1884, sem að ofan sé lýst, og skilningi landeigenda Hrafnabjarga og Stapadals. Jörðin Stapadalur hafi ekki verið skert þegar Hrafnabjörg hafi verið tekin út úr óðalsjörðinni Lokinhamrar, líkt og komi fram hér að ofan.

6.2.1.2 *Stapadalur í Arnarfirði*

Af hálfu eigenda Stapadals er á því byggt á því að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Stapadals hafi ávallt litið svo á að Veturlandafjall væri órjúfanlegur hluti jarðarinnar, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Ekkert í landamerkjalyýsingu landamerkjabréfa Stapadals, Hrafnabjarga, og Haukadals gefi vísbendingu um að innri hluti Veturlandafjalls tilheyri ekki Stapadal sem eignarland og takmarkist að utan af landi Hrafnabjarga og inn til landsins af fjallsbrúnunum sem liggi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukdals.

Stapidalur hafi ekki verið í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði. Rétt sé að fjalla um landnám bæði utan og innan Stapa því Veturlandafjall tilheyri landnámi Eiríks og Stapadal eftir því sem vötnum halli og landamerki Stapadals séu utan Stapa í Bjargá utan Skútabjarga.

Í *Landnámu* segi í 47. kafla um landnám hluta Arnarfjörðar, þar á meðal Langaness, eftirfarandi:

Örn hét maður ágætur; hann var frændi Geirmundar heljarskinns; hann fór af Rogalandi fyrir ofríki Haralds konungs. Hann nam land í Arnarfirði svo vítt sem hann vildi; hann sat um veturinn á Tjaldanesi, því að þar gekk eigi sól af um skammdegi.

Örn spurði til Hámundar heljarskinns frænda síns norður í Eyjafirði, og fýstist hann þangað; því seldi hann Áni rauðfeld lönd öll milli Langaness og Stapa. Ánn gerði bú á Eyri; þar þótti Grélöðu hunangsilmur úr grasi.

Geirþjófur Valþjófsson nam land í Arnarfirði, Fossfjörð, Reykjarfjörð, Trostansfjörð, Geirþjófsfjörð, og bjó í Geirþjófsfirði; hann átti Valgerði, dóttur Úlfs hins skjálga.

Tjaldanes, þar sem Örn landsnámsmaður hafði setið um veturinn, sé beint á móti Langanesi, hinum megin Arnarfjarðar. Örn hafði selt Áni rauðfeld lönd öll milli Langaness og Stapa. Inn af suðurströnd Langaness, Suðurfjarðamegin í Arnarfirði, sé það landsvæðið sem náði að Geirþjófsfirði og markist af Krosseyri. Tjaldanes skagi út í fjörðinn á norðanverðri Arnarfjarðarströnd til móts við Langanes, sem skipti firðinum í Suðurfirði til suðurs og að norðan innar í Borgarfjörð og Dynjandisvog. Mjög góð fjarðarsýn sé frá Tjaldanesi, inn fjörðinn til Dynjandi og út fjörðinn.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadali;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadali.

6.2.1.3 Hrafnabjörg í Arnarfirði

Af hálfu eigenda Hrafnabjarga er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Hrafnabjarga hafi ávallt litið svo á að Skeggi-Veturlandafjall væri órjúfanlegur hluti jarðarinnar, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Hrafnabjarga, Stapadals og Haukadals gefi vísbendingu um að Skeggi og stærsti og ytri hluti Veturlandafjalls tilheyri ekki jörðinni Hrafnabjörg sem eignarland og takmarkist að innan af landi Stapadals og inn til landsins af fjallsbrúnum sem liggja að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukdals.

Dómur frá árinu 1537 sýni að þá var litið á Hrafnabjörg sem hjálendu frá Lokinhömrum. Árið 1621 hafi Hrafnabjörg hins vegar verið talin vera sérstök bújörð. Formleg ákvörðun um landamerki Hrafnabjarga og Lokinhamra hafi þó ekki verið tekin fyrr en löngu síðar því haglendi jarðanna hafi enn verið sameiginlegt árið 1710. Á árunum 1865–1902 hafi Hrafnabjörg verið nytjuð frá Lokinhömrum. Á Hrafnabjörgum hafi búskapur hafist á ný árið 1902.

Búskapur hafi lokið á Hrafnabjörgum árið 1998, við andlát Sigríðar Ragnarsdóttur bónda, og hafi jörðin farið í eyði. Þegar búskapur hafi verið á Hrafnabjörgum hafi sauðfé gengið á Veturlandafjall og Skeggja og muni núverandi landeigendur, sem aldir

séu upp á Lokinhömrum og Hrafnabjörgum frá 1940, eftir að hafa smalað fjallið í leit að fé bæði að sumri til aftektar og haustsmölun. Sama geri sá er þetta skrifí. Eftir að búskap hafi lokið á Hrafnabjörgum hafi fé frá Kirkjubóli í Dýrafirði gengið á Veturlandafjall frá Stapadal og sé fjallið smalað á haustin frá Stapadal.

Hrafnabjörg séu í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadal;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadal.

6.2.1.4 Lokinhamrar í Arnarfirði

Af hálfu eigenda Lokinhamra er á því byggt að eigendur jarðarinnar hafi ávallt litið svo á að „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ og „Tóarfjall“ væru órjúfanlegir hlutar jarðarinnar, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Lokinhamra og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ og „Tóarfjall“ tilheyri ekki Lokinhömrum sem eignarland. Eignarland Lokinhamra á fyrrnefndu fjöllum takmarkist af landi Hrauns og af fjallsbrúnum sem liggi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukdals. Eignarland Lokinhamra á Tóarfjalli takmarkist af landi Svalvoga og Hrauns.

Kröfur eigenda Lokinhamra byggi á því að eignarhald á landi á svæðunum sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Lokinhamradalur hafi farið í eyði um árið 2000, þegar Sigurjón Jónasson bóndi hafi hætt búskap á Lokinhömrum II en hann hafi búið á Aðalbóli, sem hafi verið annað grasbýla Lokinhamra. Hitt hafi verið Garðstaðir. Árið 1998 hafi búskap lokið á Lokinhömrum I og Hrafnabjörgum, við andlát Sigríðar Ragnarsdóttur bónda, og hafi jörðin farið í eyði. Íbúðarhúsið hafi verið á Hrafnabjörgum.

Þegar búskapur hafi verið í Lokinhamradal hafi sauðfé gengið á Tóarfjall og Skútafjall, Flárnar og Þverfjall, sem tilheyri kröfusvæðinu Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall. Muni núverandi landeigendur, sem aldir séu upp á Lokinhömrum og Hrafnabjörgum frá 1940, eftir að hafa smalað fjöllin í leit að fé bæði að sumri til aftektar og haustsmölun. Sama geri sá er þetta skrifí.

Landamerkjum Lokinhamra og Svalvoga sé lýst í landamerkjabréfi dags. 30. maí 1890. Í þeim landamerkjum sé ekki minnst á orðið fjallsbrún en þar sé talað um Hlíðarstand stenbergs-klett niður úr fjallinu beina sjónhendingu í klett niður í fjöru, sem kallist Litla barð. Miðað við kröfur ríkisins mætti álykta að ríkið ætti að lýsa kröfum í svæðið fyrir utan Litla barð í fjörunni. Því svæði sé ólýst í landamerkjabréfinu. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eigenda Lokinhamra

til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsföruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur séu á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Þegar Lokinhamarheiðin á milli Lokinhamradals og Haukadals, sé farin sé farið yfir mörk aðliggjandi jarða, Lokinhamra og Haukadals. Heiðin, sem sé þjóðleið á milli dalanna sé hestfær og farið hafi verið með sláturfé yfir heiðina áður en vegur hafi komið fyrir annesið árið 1974. Þessum landamerkjum á Lokinhamraheiði sé ekki lýst í landamerkjabréfi. Það þýði ekki að jarðirnar séu ekki aðliggjandi. Sama eigi við um mörk annarra jarða á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.

Upphafspunktur í kröfulýsingu ríkisins fyrir kröfusvæðið Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall sé í Tóarfjalli. Af þessum ástæðum sé þess krafist að kröfu ríkisins í svæðið verði vísað frá. Hér sé um grundvallaratriði í kröfugerð ríkisins að ræða sem ekki verði bætt úr á síðari stigum sem varði frávísun.

Í umfjöllun um nefnt kröfusvæði í kröfulýsingu ríkisins sé aldrei minnst á Lokinhamra. Ekki sé fjallað um Lokinhamra sem aðliggjandi jörð kröfusvæðisins. Sjá kafla 4.1.5 í kröfulýsingu ríkisins. Einnig sé aldrei minnst á svæðið út með Dalsdal (Dalsdalsfjall) og Tóarfjall, hvorki í umfjöllun um kröfulínur og í kröfugerð. Hér sé því sleppt stærstum hluta kröfusvæðisins, Tóarfjalli. Þessi mikla vanreifun í kröfulýsingu ríkisins eigi að leiða til frávísunar.

Ríkið geri ekki ráð fyrir að Lokinhamrar eigi land að Tóarfjalli og endurspeglist það í kröfugerð ríkisins um að þjóðlenda sé innan eftirfarandi þjóðlendukröfulínu:

Upphafspunktur er í Hafnarskarði sem ræður merkjum Salvoga og Hafnar (1). Þaðan ráða fjallsbrúnir í fjallsbrún sem er í sjónhendingu í uppsprettu lækjar innan til við Ófærunef sem ræður merkjum Hafnar og Hrauns (2). Þaðan eftir fjallsbrúnum í Hundhornsgjótu sem ræður merkjum Hrauns og Skálarár (3). Þaðan í fjallsbrún sem er í sjónhendingu í merkisstein í Hvilftarbrekkum, sem ræður merkjum Skálarár og Saura (4). Þaðan eftir fjallsbrúnum um Geldingshorn og í upphafspunkt.

Ríkið dragu kröfulínu frá óljósum punkti (4) í Keldudal í Dýrafirði eftir fjallsbrún í upphafspunkt í Hafnarskarði í Dýrafirði. Ekkert sé fjallað um kröfulínuna í Arnarfirði, hvorki í Dalsdal né Tóarfjalli.

Ekkert sé fjallað um Lokinhamra, landstærstu jörð Tóarfjalls. Ríkið geri kröfu í Tóarfjall án þess að minnst á Tóarfjall. Tóarfjall sé heildarheiti fjallsins milli Dalsdals að Hafnardal.

Þessi mikla vanreifun í kröfugerð eigi að leiða frávísunar hvað varði Lokinhamra. Eignarhald á Tóarfjalli yrði þá með sama hætti og verið hafi frá landnámi.

Sum fjöll Lokinhamra séu án fjallsbrúnar líkt og henni sé hér lýst, eða fjallsbrún sé mjög ávöll þannig að erfitt sé að staðsetja hana. Hér megi nefna Flárnar og Hlíðarfjall í Lokinhamradal, og Dalsdalsfjall. Einnig megi nefna Bringjafjall í Hokindal en ofar séu Skarðanúpur og Laugabólsfjall. Ekki sé munur á þeim og t.d. Blesfjalli og Krákudal við Álftamýri innar í Arnarfirði, þar sem ríkið geri enga kröfu.

Í kröfugerð sinni í „Tóarfjall, Hafnarhyrnu, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ dragi ríkið kröfulínu frá fjallsbrún sem sé í sjónhendingu í merkisstein í Hvilftarbrekkum í Keldudal, sem ráði merkjum Skálarár og Saura (4), þaðan eftir fjallsbrúnum um Geldingarhorn innar í Keldudal í upphafspunkt í Hafnarskarði í Dýrafirði, sem ráði merkjum Svalvoga og Hafnar. Hér sé hluti leiðarinnar án fjallsbrúnar skv. skilgreiningu ríkisins. Það sé í Dalsdalsfjalli í utanverðum Dalsdal. Í Bæjarfjalli sé kröfulína dregin frá upphafspunkti, sem sé punktur í Tóarfjalli (rangt fjall), eftir fjallsbrúnum fram Lokinhamradal í landamerki Haukadals á fjallsbrúnum Þverfjalls. Flárnar og Hlíðarfjall hafi ekki fjallsbrún líkt og hún sé skilgreind af ríkinu hér að ofan. Fyrir utan grundvallargalla um upphafspunkt í röngu fjalli þá sé kröfulína ríkisins hér ekki eftir fjallsbrún, sbr. skilgreiningu ríkisins. Nefndar fjallsbrúnir geti ekki talist glögg merki af völdum náttúrunnar, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919 um landamerki o.fl.

Ríkið segi að í nokkrum kröfulýsingum sé þjóðlendukrafa afmörkuð með hæðarlínu. Hvorki sé minnst á hæðarlínu í kröfugerð ríkisins né í afmörkun kröfulínu. Í öllum þessum köflum segi eftirfarandi: „Jafnframt er miðað við landfræðilega legu kröfusvæðis og staðhætti en land innan þess er að mestu í rúmlega [ákveðin]m hæð, gróðursnautt og líklega lítt nytjað.“

Í tilfelli Bæjarfjalls sé hæðin rúmlega 600m. Í tilfelli Tóarfjalls sé hæðin rúmlega 450–810m hæð. Þessar hæðir komi hvorki fram í lýsingu þjóðlendukröfulínu né kröfugerða og því ekki hluti af henni. Þar sem ríkið dragi kröfulínu eftir fjallsbrún en engin fjallsbrún samkvæmt skilgreiningu ríkisins sé ekki til staðar jafngildir það skorti á kröfulínu og því vanreifun. Ekki sé hægt byggja úrskurð á kröfulínu, hér fjallsbrún, sem ekki sé til staðar. Engan veginn sé hægt að líta til hæðarlína við afmörkun þjóðlendukröfulínu og þar með þjóðlendu. Hæðarlína sé ekki glögg merki af völdum náttúrunnar og standist engan veginn kröfur laga um landamerki, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1919.

Lokinhamrar séu í landnámi Eiríks er nam Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadal;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadal.

6.2.1.5 Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar

Af hálfu eigenda jarðarinnar Svalvoga er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Svalvoga hafi ávallt litið svo á að kröfusvæðið „Tóarfjall, Hafnarhryna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ sé órjúfanlegur hlutar jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Svalvoga og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að kröfusvæðið tilheyri ekki Svalvogum sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Svalvoga á Tóarfjalli, Bæjarnúpi og Hafnarhrynu takmarkist af landi Lokinhamra og Hafnar.

Árið 1978 hafi síðustu íbúarnir flust frá Svalvogum en þá hafi ekki lengur þurft fólk til að sinna vitanum sem hafi verið reistur árið 1920. Árið 1905 hafi hjón sest að í Svalvogum en þau og þeirra niðjar hafi staðið fyrir búi allt til ársins 1976. Þeim hafi búnast vel í Svalvogum en hafi þar flest verið með fornu lagi á fyrstu áratugum tuttugustu aldar. Kirkjusókn hafi átt Svalvogamenn að Hrauni í Keldudal.

Landamerkjum Lokinhamra og Svalvoga sé lýst í landamerkjabréfi dags. 30. maí 1890. Í þeim landamerkjum sé ekki minnst á orðið fjallsbrún en þar sé talað um Hlíðarstand stenbergs-klett niður úr fjallinu beina sjónhendingu í klett niður í fjöru, sem kallist Litla barð. Landamerki á milli Hafnar og Hrauns, sé í berg uppsprettu læk innan til við Ófæruneð, og þaðan sjónhendingu í fjall upp.

Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Svalvoga til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur sé á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Svalvogar séu í landnámi Eiríks er nam Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadal;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadal.

6.2.1.6 Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð

Af hálfu eigenda jarðarinnar Hafnar er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Hafnar hafi ávallt litið svo á að kröfusvæðið „Tóarfjall, Hafnarhryna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ væru órjúfanlegir hlutar jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Hafnar og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Höfn sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Hafnar á Helgafelli, Tóarfjalli ofan botns Hafnards, Bæjarnúpi og Hafnarhrynu takmarkist af landi Hrauns og Svalvoga.

Allt frá árinu 1943 hafi Höfn verið í eyði. Þar standi nú tvö hús, sumarbústaður og gamla bænum sé viðhaldið. Kirkjusókn hafi átt Hafnarfólk að Hrauni í Keldudal.

Landamerkjum Hafnar sé lýst í landamerkjabréfi dagsettu 1. desember 1891. Þar sé landamerkjum lýst að utan (vestan), milli Hafnar og Svalvoga, í Kögurpúfu við sjóinn og þaðan sjónhendingu í Hafnarskarð á fjalli uppi. – Að innan (suðaustan), milli Hafnar og Hrauns, í berg uppsprettu læk innan til við Ófærunef, og þaðan sjónhendingu í fjall upp.

Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Arnarnúps til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur séu á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Höfn í Hafnardal sé í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadals;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadals.

6.2.1.7 *Hraun í Keldudal í Dýrafirði*

Af hálfu eigenda jarðarinnar Hrauns er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Hrauns hafi ávallt litið svo á að kröfusvæðið „Tóarfjall, Hafnarhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ og „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ væru órjúfanlegir hlutar jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalýsingu landamerkjabréfa Hrauns og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Hrauni sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Hrauns á Helgafelli, Tóarfjalli takmarkist af landi Hafnar, Skálarár, Saura, Lokinhamra og Svalvoga.

Eigendur Hrauns hafi ávallt litið svo á að kröfusvæðin „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ og „Tóarfjall“ væru órjúfanlegir hlutar jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalýsingu landamerkjabréfa Hrauns og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ og „Tóarfjall“ tilheyri ekki Hrauni sem eignarland. Eignarland Hrauns á fyrrnefndu fjöllum takmarkist af landi Lokinhamra og af fjallsbrúnum sem liggi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukdals. Eignarland Hrauns á Tóarfjalli takmarkist af landi Hafnar, Svalvoga, Skálarár, Saura og Lokinhamra.

Hraun í Keldudal hafi verið frá fornu fari kirkjustaður og ein fjögurra stærstu jarða við vestanverðan Dýrafjörð. Árið 1703 hafi íbúafjöldi Keldudals verið 80 manneskjur, árið 1801 hafi íbúatalan verið 90, árið 1870 50 og árið 1901 98 en úr því hafi íbúum dalsins tekið að fækka. Um 1920 hafi bóndinn á Skálará fengið fyrstu hestakerruna sem komið hafi í Keldudal. Kerruvegur hafi þá verið lagður frá Skálará að Saurum og sést enn móta fyrir þeirri braut á stöku stað. Árið 1966 hafi dalurinn farið í eyði er síðasta fjölskyldan hafi flust frá Arnarnúpi inn að Sveinseyri. Hvergi sé hestfært upp úr Keldudal. Sýni það mikilvægi Tóarfjalls fyrir byggð í dalnum í gegnum árin. Hraunstö í Tóarfjalli í Arnarfirði hafi verið ítak Hraunskirkju. Sýni það að samgöngur hafi verið yfir Tóarfjall til Arnarfjarðar og eflaust yfir í Hafnardal til Hafnar og Svalvoga. Í Gíslasögu Súrssonar sé talað um að fara að húsabaki er hann fór úr Lambadal upp á fjallið vestan Haukdals yfir í Keldudal.

Landamerkjum Hrauns sé lýst í landamerkjabréfi dagsettu 1. desember 1891. Þar sé landamerkjum ekki lýst út til sjávar, það er að segja til netlaga. Því svæði sé ólýst í landamerkjabréfinu. Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli landamerkja aðliggjandi jarða Hrauns til sjávar enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Hrauns til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur sé á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Hraun sé í landnámi Eiríks er nam Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadals;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadals.

6.2.1.8 Skálará í Dýrafirði

Af hálfu eigenda jarðarinnar Skálár er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Skálarár hafi ávallt litið svo á að Hundshorn væri órjúfanlegur hlutar jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalýsingu landamerkjabréfa Skálaráar og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Skálará sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Skálaráar á Hundshorni takmarkist af landi Hrauns og Saura.

Skálará hafi farið í eyði árið 1946. Bærinn sé fallinn í tóft en sjá að gaflinn á honum hafi verið steypdur. Utan við bæjartóftina séu rústir af hlöðu og fjárhúsum. Um 1920

hafi bóndinn á Skálará fengið fyrstu hestakerruna sem komið hafi í Keldudal. Kerruvegur hafi þá verið lagður frá Skálará að Saurum og sést enn móta fyrir þeirri braut á stöku stað. Skálará sé í Hraunssókn líkt og aðrar Keldudalsjarðir. Árið 1703 hafi íbúafjöldi Keldudals verið 80 manneskjur, árið 1801 hafi íbúatalan verið 90, árið 1870 50 og árið 1901 98 en úr því hafi íbúum dalsins tekið að fækka. Um 1920 hafi bóndinn á Skálará fengið fyrstu hestakerruna sem hafi komið í Keldudal. Árið 1966 hafi dalurinn farið í eyði er síðasta fjölskyldan hafi flust frá Arnarnúpi inn að Sveinseyri. Hvergi sé hestfært upp úr Keldudal. Sýni það mikilvægi Tóarfjalls fyrir byggð í dalnum í gegnum árin. Hraunstö í Tóarfjalli í Arnarfirði hafi verið ítak Hraunskirkju. Sýni það að samgöngur hafi verið yfir Tóarfjall til Arnarfjarðar og eflaust yfir í Hafnardal til Hafnar og Svalvoga. Í Gíslasögu Súrssonar sé talað um að fara að húsabaki er hann fór úr Lambadal upp á fjallið vestan Haukdals yfir í Keldudal.

Skálará sé í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadals;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadals.

6.2.1.9 Saurar í Keldudal

Af hálfu eigenda Saura er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Saura hafi ávallt litið svo á að Saurahorn og Skálarfjall á kröfusvæðinu „Tóarfjall, Hafnarhyrna, Helgafell, Skálarfjall og Geldingadalshorn“ væri órjúfanlegur hluti jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Saura og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Saurum sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Saura á Saurahorn og Skálarfjalli takmarkist af landi Hrauns og Skálarár.

Saurar hafi farið í eyði árið 1933. Steyptur skorsteinn liggi nú í bæjartóftinni. Á Saurum hafi Þorkell, sonur Eiríks landnámsmanns í Keldudal, búið samkvæmt frásögn Gísla sögu Súrssonar, en hvergi sé sagt hvar í dalnum Eiríkur faðir hans hafi búið. Er Gísli hafi farið í útlegð hafi hann selt Þorkatli land sitt og á útlegðarárunum hafi hann dvalist um tíma hjá þessum vini sínum á Saurum. Á Saurum hafi verið útigangur talinn í skárri lagi árið 1710. Það hafi verið vegna beitar á Saurahorni og Skálarfjalli. Saurar eigi land fram að Þverá sem komi úr Álftaskál, sem sé 2 kílómetra frá bæjarrústunum. Heiman til við Þverá og dálítið upp með henni séu rústir af beitarhúsum en þar hafi verið fé haldið til beitar að vetrarlagi.

Árið 1703 hafi íbúafjöldi Keldudals verið 80 manneskjur, árið 1801 hafi íbúatalan verið 90, árið 1870 50 og árið 1901 98 en úr því hafi íbúum dalsins tekið að fækka. Um 1920 hafi bóndinn á Skálará fengið fyrstu hestakerruna sem hafi komið í Keldudal. Kerruvegur hafi þá verið lagður frá Skálará að Saurum og sést enn móta fyrir þeirri braut á stöku stað. Árið 1966 hafi dalurinn farið í eyði er síðasta fjölskyldan hafi flust frá Arnarnúpi inn að Sveinseyri. Hvergi sé hestfært upp úr Keldudal. Sýni það mikilvægi Tóarfjalls fyrir byggð í dalnum í gegnum árin. Hraunstó í Tóarfjalli í Arnarfirði hafi verið ítak Hraunskirkju. Sýni það að samgöngur hafi verið yfir Tóarfjall til Arnarfjarðar og eflaust yfir í Hafnardal til Hafnar og Svalvoga. Í Gíslasögu Súrssonar sé talað um að fara að húsabaki er hann fór úr Lambadal upp á fjallið vestan Haukdals yfir í Keldudal.

Saurar séu í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadals;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadals.

6.2.1.10 Arnarnúpur í Keldudal

Af hálfu eigenda Arnarnúps í Keldudal er á því byggt að eigandi jarðarinnar hafi ávallt litið svo á að Eyrarfjall og Seljafjall og Þverfjall á kröfusvæðinu „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ væru órjúfanlegir hluti jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalyðingu landamerkjabréfa Arnarnúps og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Arnarnúpi sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Arnarnúps á Eyrarfjalli og Seljafjalli og á Þverfjalli takmarkist af landi Lokinhamra, Sveinseyrar og af fjallsbrúnum sem liggi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukadals.

Arnarnúpur hafi farið í eyði árið 1966 er síðasta fjölskyldan hafi flust inn að Sveinseyri. Keldudalur hafi farð með því í eyði. Árið 1703 hafi íbúafjöldi Keldudals verið 80 manneskjur, árið 1801 hafi íbúatalan verið 90, árið 1870 50 og árið 1901 98 en úr því hafi íbúum dalsins tekið að fækka. Um 1920 hafi bóndinn á Skálará fengið fyrstu hestakerruna sem komið hafi í Keldudal. Kerruvegur hafi þá verið lagður frá Skálará að Saurum og sést enn móta fyrir þeirri braut á stöku stað. Hvergi sé hestfært upp úr Keldudal. Sýni það mikilvægi Tóarfjalls fyrir byggð í dalnum í gegnum árin. Sýni það að samgöngur hafi verið yfir Tóarfjall til Arnarfjarðar og eflaust yfir í Hafnardal til Hafnar og Svalvoga. Hraunstó í Tóarfjalli í Arnarfirði hafi verið ítak Hraunskirkju. Í Gíslasögu Súrssonar sé talað um að fara að húsabaki er hann fór úr Lambadal upp á fjallið vestan Haukdals yfir í Keldudal.

Landamerkjum Arnarnúps sé lýst í landamerkjabréfi dagsettu 1. desember 1889. Þar sé landamerkjum ekki lýst út til sjávar, það er að segja til netlaga. Í landabréfinu segir: „Allt neðan frá sjó ræður áin fram eptir dalnum. En á milli Arnarnúps og Sveinseyrar eru merkin í sker það, sem er fyrir innan svo nefnda „ófæru“, og nefnist „Ófærusker“, þaðan beina sjónhending á fjall upp.“ Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Arnarnúps til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur sé á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Arnarnúpur sé í landnámi Eiríks er hafi numið Dýrfjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadal;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadal.

6.2.1.11 Sveinseyri við Dýrafjörð

Af hálfu eigenda jarðarinnar Sveinseyrar er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigandi Sveinseyrar hafi ávallt litið svo á að Eyrarfjall og Seljafjall væri órjúfanlegur hluti jarðarinnar. Ekkert í landamerkjalýsingu landamerkjabréfa Sveinseyrar og aðliggjandi jarða gefi vísbendingu um að hluti kröfusvæðisins tilheyri ekki Sveinseyri sem eignarland, sbr. kröfugerð og kröfulínur á korti. Eignarland Sveinseyrar á Eyrarfjalli og Seljafjalli takmarkist af landi Arnarnúps og af fjallsbrúnum sem liggi að fremstu daladrögum Haukadals sem ráði merkjum Haukadals.

Landamerkjum Sveinseyrar sé lýst í landamerkjabréfi dagsettu 10. desember 1891. Þar sé landamerkjum lýst til sjávar milli Sveinseyrar og Haukdals; frá Merkishrygg og ofan í sjó, og á milli Sveinseyrar og Arnarnúps; í Ófærusker innan Ófæru. Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Sveinseyrar til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur séu á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Ríkið segi í kröfulýsingu sinni að við skilgreiningu á þjóðlendumörkum sé einkum litið til heimilda um landnám, jarðir og jarðarmörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar

aðstæður. Vestfirðir séu mjög fjalllent svæði með mjög lítið undirlendi og segi það sig sjálft að landmerkjabréf tali oft um fjallshlíðar, þar sem landamerki séu dregin frá fjöru til fjalls.

Sveinseyri sé í landnámi Vésteins Végeirssonar er hafi numið land milli Hálsa í Dýrafirði og hafi búið í Haukadals.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadals;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadals.

Í *Landnámu* segi í 47. kafla um landnám hluta Arnarfjörðar, þar á meðal Langaness, eftirfarandi:

Örn hét maður ágætur; hann var frændi Geirmundar heljarskinns; hann fór af Rogalandi fyrir ofríki Haralds konungs. Hann nam land í Arnarfirði svo vítt sem hann vildi; hann sat um veturinn á Tjaldanesi, því að þar gekk eigi sól af um skammdegi.

Örn spurði til Hámundar heljarskinns frænda síns norður í Eyjafirði, og fýstist hann þangað; því seldi hann Áni rauðfeld lönd öll milli Langaness og Stapa. Ánn gerði bú á Eyri; þar þótti Grélöðu hunangsilmur úr grasi.

Geirþjófur Valþjófsson nam land í Arnarfirði, Fossfjörð, Reykjarfjörð, Trostansfjörð, Geirþjófsfjörð, og bjó í Geirþjófsfirði; hann átti Valgerði, dóttur Úlfs hins skjálga.

Landnám Vésteins, sem hafi búið í Haukdal, markist að utan af landnámi Eiríks er hafi numið Dýrafjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði. Landnám Vésteins ofan botns Haukadals markist af Stapadal sem sé í landnámi Arnar er hafi numið Arnarfjörð svo vítt hann vildi, líkt og segi í *Landnámu*.

6.2.1.12 Haukadalur í Dýrafirði

Af hálfu eigenda Haukadals er á því byggt að eignarhald á landi á svæðinu sem ríkið geri kröfur í verði óbreytt og með þeim hætti sem verið hafi um aldir.

Eigendur Haukdals líti svo á að *Haukadalsfell*, *Seljaþfall*, *Pverfjall* og *Veturlandaþfall* séu hluti jarðarinnar. Eignarland Haukadals á þessum fjöllum takmarkist af landi Sveinseyrar, Arnarnúps, Lokinhamra, Hrafnbjarga og Stapdals, sbr. landamerkjabréf, kröfugerð og kröfulínur á korti.

Landamerkjum Haukadals sé lýst í landamerkjabréfi dagsettu 3. júlí 1886. Þar sé landamerkjum lýst til sjávar milli Sveinseyrar og Haukadals: Að utan frá Ytri-Merkishrygg og ofan í sjó, og á milli Sveinseyrar og Arnarnúps; í Ófærusker innan Ófæru. Að innan ræður Merkishryggur beint í sjó niður í nes það, er liggur utanvert við Helluvík. Af kröfum ríkisins megi álykta að ríkið gæti lýst kröfum í eignarland jarðarinnar utan fjöruborðs á milli nefndra landamerkja enda netlögum ekki lýst í landamerkjabréfi. Af augljósum ástæðum sé ekki þörf á því enda nái beint eignarhald eiganda Haukadals til netlaga, sem séu 115 metrar frá stórstraumsfjöruborði. Svipað sé

til fjalla en þar markist land af landi aðliggjandi jarða. Engar deilur séu á milli eigenda aðliggjandi jarða um landamerki ofan fjallsbrúna og hafi ekki verið í árhundruð.

Ríkið segi í kröfulýsingu sinni að við skilgreiningu á þjóðlendumörkum sé einkum lítið til heimilda um landnám, jarðir og jarðarmörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður. Vestfirðir séu mjög fjalllent svæði með mjög lítið undirlendi og segi það sig sjálft að landmerkjabréf tali oft um fjallshlíðar, þar sem landamerki séu dregin frá fjöru til fjalls.

Ríkið rökstyðji kröfur sínar í nefnd kröfusvæði með því að við afmörkun þjóðlendu-kröfulínu sé fyrst og fremst stuðst við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjum þeirra, þ.e. Arnarnúps, Sveinseyrar og Haukadals. Engin afmörkun sé á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjum þeirra á Seljafjalli og Haukadalsfelli.

Kröfugerð ríkisins á kröfusvæðunum byggir á því að landamerkjum aðliggjandi jarða sé lýst í landamerkjabréfi. Sé það ekki gert sé ekki gerð krafa í land. Með kröfugerð ríkisins beri landeigendur aðliggjandi jarða halla af því að landamerkjum sé lýst í landamerkjabréfi. Sé því ekki lýst í landamerkjabréfi geri ríkið ekki kröfu í land jarðareiganda, sbr. margendurtekinn rökstuðningur ríkisins fyrir kröfum sínum.

Á Eyrarfjalli og Seljafjalli séu tvenn landamerki, annars vegar á milli Arnarnúps og Sveinseyrar og hins vegar á milli Sveinseyrar og Haukadals. Þessum landamerkjum sé lýst í landamerkjabréfum jarðanna. Haukadalsfell sé ekki frammi í fremstu daladrögum Haukadals, sbr. landamerkjabréf Haukadals. Eigendur Haukadals líta svo á að Haukadalsfjall (talað um Haukadalsfell á korti) á milli Haukadals og Eyrardals tilheyrir Haukdal sem eignarland og markist af landi Sveinseyrar og Arnarnúps á fjallinu.

Landamerkjum Haukadals sé ekki lýst í Þverfjalli í landamerkjabréfi jarðarinnar. Það þýði ekki að jörðin Haukdalur eigi ekki land að jörðunum Lokinhamrar og Hrafnabjörg til fjalla upp af Lambadal, inn af Kolturshorni og upp af Botnhjalla.

Ríkið geri kröfur í Veturlandafjall sem Haukadalur á land að upp af Botnhjalla. Landamerkjum í landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, sem eru Stapadalur og Hrafnabjörg, sé hér ekki lýst að Haukadals.

Á milli Þverfjalls og Veturlandafjalls sé Lokinhamraheiðin. Þegar Lokinhamraheiðin á milli Lokinhamradals og Haukadals sé farin er farið yfir mörk aðliggjandi jarða, Lokinhamra og Haukadals. Heiðin, sem sé þjóðleið á milli dalanna sé hestfær og farið hafi verið með sláturfé yfir heiðina áður en vegur hafi komið fyrir annesið árið 1974. Þessum landamerkjum á Lokinhamraheiði sé ekki lýst í landamerkjabréfi. Það þýði ekki að jarðirnar séu ekki aðliggjandi. Sama eigi við um mörk annarra jarða á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar.

Ríkið geri ekki kröfu í fjallið á milli Lambadals og Geldingadals í Keldudal, í Lokinhamraheiði og Sæólfsfell og fjallið á milli Haukadals og Stapadals í Arnarfirði enda fjallstoppar þar ekki flatir. Ríkið geti ekki byggt kröfur sínar í land á legu lands

og landslagi með þessu hætti. Það að land ofan á fjalli sé flatt sé ekki grundvöllur landakröfu.

Í landamerkjabréfi Haukadals, sem sé dagsett 3. júlí 1886, sé ekki minnst á orðið „fjallsbrún“ og að land jarðarinnar nái að fjallsbrún líkt og ríkið byggi kröfur sínar á. Það orð komi einungis fram í kröfugerð ríkisins og byggi það alla kröfulínur sínar á því hugtaki. Ekki sé því hægt að byggja kröfu ríkisins um þjóðlendu ofan fjallsbrúnar á svæðinu á hugtaki sem ekki sé í landamerkjalýsingu.

Ríkið segi kröfusvæðin „Eyrarfjall og Seljafjall“, „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ og „Skeggi – Veturlandafjall“ séu gróðursnauð og líklega lítt nytjað. Hér sé um ágiskun að ræða án raka. Hvorki sé vísað til gróðurrannsókna né heimilda um gróður og nytjar í kröfulýsingu ríkisins.

Sauðfé gangi á Eyrarfjall og Seljafjall og fari þangað til fjallagrasa og rjúpna, sem hafi verið álitin mikil hlunnindi áður fyrr. Féð fari upp Sveinseyrarhvilft þaðan inn á Eyrarfjall og Seljafjall enda gróður upp á fjöllum og ekki bert malarholt. Sá er þetta riti hafi síðast farið þarna upp til smölunar síðasta haust. Hafi þá verið farið upp framan við Arnarnúpsrhvilt. Eyrarfjall og Seljafjall sé nytjað enda fjöllin órjúfanlegur hluti þeirra. Sauðfé hafi getað farið upp af Lambadal inn á Seljafjall. Dæmi séu um að fé hafi farið frá Haukadal yfir í Lokinhamradal og Stapadal og öfugt.

Nafnið Seljafjall dragi nafn sitt af orðinu sel, sem sé dvalarstaður með húsakosti í sumarhögum langt frá bæ þar sem búsmali er mjólkaður. Beitarhús sé annað nafn á seli. Af nafninu megi sjá að umrætt fjall dragi nafn sitt af nytjum enda sé það ástæða nafngiftarinnar, annað væri undarlegt.

Á Eyrardal vestanverðum sé gamalt sel og framan við það lækur sem Sellækur heiti. Undir hliðum Kolturshornsins, niður við Haukadalsá, heiti Seljaeyrar en selin frá Haukadal voru utan við Haukadalsána. Þar eru seltóttirnar enn þó öllum seljabúskap hafi verið hætt í Haukadal árið 1828. Neðantil í dalnum eru fjöllin beggja vegna hans mun lægri en í kringum dalbotninn. Undir hliðum Kolturshornsins, niður við Haukadalsá, heita Seljaeyrar en selin frá Haukadal voru utan við Haukadalsána.

Sauðfé gat farið upp af Lambadal inn á Seljafjall. Dæmi eru um að fé hafi farið frá Haukadal yfir í Lokinhamradal og Stapadal og öfugt. Sjá nánar umfjöllun kröfulýsinga aðliggjandi jarða.

Ekki sé getið um sel Arnarnúpsbænda í prentuðum heimildum en fram í Keldudal beint niður af Arnarnúpsrhvilt séu Fornusel. Þar séu miklar tóttarústir á sléttlendi heimantil við læk sem kemur ofan úr hviltinni og heiti Seljalækur. Mörg fleiri sel séu í Keldudal. Fjallið framan við Arnarnúpsrhvilt sé Seljafjall.

Áður fyrr hafi verið skógur í Haukadal og Lambadal, þar sem nú séu smá hjallar og víða upp blásið. Haukadalur sé líka enn svo frjósamur, þó hann sé orðinn mjög eyðilagður af skriðum hið efra, að líklegt sé, að þar hafi sumstaðar verið þykkur skógur í fornöld, einkannlega upp í dalnum. Hér hafi verið sem Gísla saga Súrssonar segi að Gísli hafi tekið fjárhlut sinn til skógar. Úr Lambadal muni Gísli hafa farið upp á fjallið

vestan Haukdals eða það sem kallað hafi verið að húsabaki. Land með skóg upp í hlíðar og sé með gróið land á sléttunum ofan fjallsbrúnar. Sigurður Vigfússon segi svo frá í ritgerð sinni Rannsókn um Vestfirði 1882.

Þegar Keldudalsjarðirnar Hraun, Skálará, Saurar og Arnarnúpur hafi verið í byggð og búskapur stundaður þar hafi fé gengið af Keldudal frá Sveinseyri og Haukadal. Enn í dag gangi fé á svæðið og séu Helgafellshlíðar smalaðar og farið þaðan upp á fjallið og finnist kindur við leitir á svæðinu. Einnig hafi verið og sé enn í dag farið til fjallagrasa og rjúpnaveiða á fjöllum og hafi það verið mikil auðlind fyrr á tímum. Dæmi séu um að fé frá Keldudal færi yfir í Dalsdal, sem sé hluti Lokinhamra í Arnarfirði, og öfugt. Tóarfjall, Helgafell og Skálarfjall og kröfuvæðið í heild hafi því verið nytjað enda órjúfanlegur hluti þeirra. Svipaða sögu sé að segja um kröfuvæðið „Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall“ hvað varði Haukadal og Keldudalsjarðir, en Hraun og Arnarnúpur eigi land að því.

Haukadalur sé í landnámi Vésteins Végeirssonar er hafi numið land milli Hálsa í Dýrafirði og hafi búið í Haukadal.

Í *Landnámu* segi í 48. kafla um svæðið á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar utan Stapadals og Haukadals eftirfarandi:

Eiríkur hét maðr, er nam Dýrafjörð ok Sléttanes til Stapa ok til Háls en ytra í Dýrafirði.

Vésteinn son Végeirs, bróðir Vébjarnar Sygnakappa, nam land milli Hálsa í Dýrafirði og bjó í Haukadal;

Þorbjörn súr kom út að albyggðu landi; honum gaf Vésteinn hálfan Haukadal.

Í *Landnámu* segi í 47. kafla um landnám hluta Arnarfjörðar, þar á meðal Langaness, eftirfarandi:

Örn hét maður ágætur; hann var frændi Geirmundar heljarskinns; hann fór af Rogalandi fyrir ofríki Haralds konungs. Hann nam land í Arnarfirði svo vítt sem hann vildi; hann sat um veturinn á Tjaldanesi, því að þar gekk eigi sól af um skammdegi.

Örn spurði til Hámundar heljarskinns frænda síns norður í Eyjafirði, og fýstist hann þangað; því seldi hann Áni rauðfeld lönd öll milli Langaness og Stapa. Ánn gerði bú á Eyri; þar þótti Grélöðu hunangsilmur úr grasi.

Geirþjófur Valþjófsson nam land í Arnarfirði, Fossfjörð, Reykjarfjörð, Trostansfjörð, Geirþjófsfjörð, og bjó í Geirþjófsfirði; hann átti Valgerði, dóttur Úlfs hins skjálga.

Landnám Vésteins, sem hafi búið í Haukdal, markist að utan af landnámi Eiríks er hafi numið Dýrafjörð og Sléttanes til Stapa og Háls en ytra í Dýrafirði. Landnám Vésteins ofan botns Haukadals markist af Stapadal sem sé í landnámi Arnar er hafi numið Arnarfjörð svo vítt hann vildi, líkt og segi í *Landnámu*.

7 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

7.1 Inngangur

Hér á eftir verður fyrst fjallað um ýmis almenn atriði í kafla 7.2. Þar verður gerð grein fyrir *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* og vikið að fyrirbyggjandi dómafordæmum í þjóðlendumálum. Þá verður fjallað sérstaklega um sameiginleg álitæfni sem varða fjallsbrúnir, hæðarlínur o.fl. Að því búnu verður gerð grein fyrir landnámi á því svæði sem mál þetta varðar.

Því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um afmörkun og eignarréttarlega stöðu ágreiningssvæða málsins. Í kafla 7.3 er fjallað um staðhætti á ágreiningssvæðunum og landamerki jarða og í kafla 7.4 um eignarréttarlega stöðu ágreiningssvæðanna. Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar í kafla 7.5.

Kröfur íslenska ríkisins í málinu taka til fjögurra aðgreindra svæða á skaganum milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Kröfulínur ríkisins fylgja að öllu leyti fjallsbrúnum samkvæmt málatilbúnaði þess sem tekinn er til sérstakrar skoðunar að þessu leyti í kafla 7.2.3. Af hálfu þeirra jarðeigenda sem lýst hafa kröfum um eignarréttindi er á því byggt að einstakir hlutar ágreiningssvæðanna séu innan marka jarða þeirra. Kröfur gagnaðila ná til kröfusvæða ríkisins í heild og ná jafnan saman á fjöllum.

Þar sem heimildir benda ekki til þess að ágreiningssvæði málsins hafi lotið sjálfstæðri afmörkun í eignarréttarlegu tilliti ráðast niðurstöður fyrst og fremst af því hvort þau teljist vera innan landamerkja jarða. Í rökstuðningi fyrir niðurstöðum nefndarinnar varðandi landamerki og eignarréttarlega stöðu eru gögnum málsins gerð skil að því marki sem þurfa þykir en saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar ágreiningssvæðanna er rakin ítarlegar í 5. kafla.

Kröfur íslenska ríkisins um þjóðlendur á þeim svæðum sem um ræðir byggjast á því að um sé að ræða svæði utan landamerkja aðliggjandi jarða en gagnaðilar ríkisins byggja aftur á móti á því að jarðir þeirra nái inn á ágreiningssvæðin og nái saman á fjöllum en kröfur þeirra ná til kröfusvæða ríkisins í heild.

7.2 Almenn atriði

7.2.1 *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítils háttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–6. *Almennu niðurstöðurnar* fylgdu einnig í viðauka með úrskurðum í málum á svæði 7A, en þá hafði verið bætt við þær nokkrum köflum úr úrskurðum á svæðum 5–6. Í þeim köflum hafði verið tekin almenn afstaða til tiltekinna staðreynda og lagaatriða sem þar reyndi á. Þær útgáfur *Almennra niðurstöðna óbyggða-*

nefndar sem fylgdu úrskurðum á svæðum 7B, 8A, 8B og 10A höfðu með sama hætti verið uppfærðar með umfjöllun um almenn atriði úr úrskurðum á næsta svæði á undan. Þegar úrskurðað var um svæði 9A, 9B og 10C þótti hins vegar ekki þörf á að uppfæra þær að nýju með efni úr úrskurðum á svæðunum á undan. Nú hafa *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* að nýju verið uppfærðar með efni úr úrskurðum á svæði 10C um nýgengna dóma, einkum atriði sem varða stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýla-tilskipunar frá 1776.

Umfjöllun og niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum, sbr. kafla 7 hér á eftir, eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*, með framangreindum viðbótum, og þar er vísað til þeirra eftir því sem við á.

7.2.2 Dómafordæmi í þjóðlendumálum

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar eða Landsréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurðir í málum á svæði 10C, þ.e. Barðastrandarsýslu, voru kveðnir upp 22. desember 2020. Frá þeim tíma hefur Hæstiréttur kveðið upp einn dóm í þjóðlendumáli. Um er að ræða dóm réttarins frá 31. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjartungur). Því liggja fyrir samtals 69 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998. Frá sama tíma hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum sem ekki hafa komið til kasta Hæstaréttar og eru því endanlegir. Um er að ræða dóma réttarins frá 28. maí 2021 í máli nr. 104/2020 (Tvidægra, Sámsstaðaselland, Reykholtsselland, austurhluti Síðumúlaskógar og Helgavatnsselland)³⁰², 3. júní 2022 í máli nr. 490/2020 (Austurhluti Ystutunguafréttar)³⁰³, og frá 4. nóvember 2022 í málum nr. 514/2021 (Fjalllendi Borgarhrepps)³⁰⁴ og nr. 515/2021 (Fjallendi Hraunhrepps)³⁰⁵.

Í öllum framangreindum dómum Landsréttar voru niðurstöður óbyggðanefndar um svæðin sem deilt var um staðfestar. Í framangreindum dómi Hæstaréttar komst meirihluti réttarins hins vegar að þeirri niðurstöðu að svæðið sem deilt var um, Þóreyjartungur í Borgarfirði, væri eignarland, en óbyggðanefnd hafði komist að þeirri niðurstöðu að það væri þjóðlenda. Minnihluti Hæstaréttar taldi að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar. Verður nú vikið nánar að dómi Hæstaréttar.

Í úrskurði óbyggðanefndar 11. október 2016 í máli nr. 5/2014 komst nefndin að þeirri niðurstöðu að Þóreyjartungur í Borgarfirði væru þjóðlenda í afréttareign Sjálfseignarstofnunarinnar Oks. Í dómi Hæstaréttar kom fram að þrátt fyrir að lýsingar í hinum ýmsu gerðum *Landnámu* af landnámi á svæðinu væru ekki að öllu leyti glöggar og

³⁰² Ekki var óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar.

³⁰³ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 10. október 2022 nr. 2022-98.

³⁰⁴ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-151.

³⁰⁵ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-152.

samrýmanlegar yrði sú ályktun dregin af þeim að umþrætt landsvæði hefði í upphafi tilheyrt hinu víðfeðma landnámi Skalla-Gríms. Um landnám Þóreyjartungna vísaði dómurinn til þess að óbyggðanefnd hefði komist að þeirri niðurstöðu að aðliggjandi heiðarlönd, Lundartunga og Oddsstaðatunga, hefðu verið numin í öndverðu og teldust eignarlönd. Þá hefði íslenska ríkið ekki gert kröfu fyrir óbyggðanefnd um að landsvæði norður af Þóreyjartungum teldist þjóðlenda. Að mati meirihluta Hæstaréttar ættu flest sömu sjónarmið við um Þóreyjartungur og umrædd heiðarlönd, að því er varðaði lýsingar *Landnámu* á landnámi á svæðinu, staðháttum, hæð yfir sjávarmáli og gróðurfari. Ekki stæðu rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði nám Þóreyjartungna og því talið nægilega sýnt fram á að þær hefðu verið numdar með þeim hætti að beinn eignarréttur hefði stofnast yfir þeim.

Að fenginni þeirri niðurstöðu tók Hæstiréttur til skoðunar hvort beinn eignarréttur hefði haldist frá landnámi. Dómurinn tiltók að niðurstaða um það réðist einkum af heildarmati á heimildum um eignarréttindi yfir Þóreyjartungum og inntaki þeirra, heimildum um nýtingu þeirra og fyrirliggjandi upplýsingum um gróðurfar og staðhætti. Að mati meirihluta Hæstaréttar veittu fyrirliggjandi heimildir um jörðina Hrísa í Flóka-dal og Þóreyjartungur því næga stoð að Þóreyjartungur hefðu lengst af verið hluti af jörðinni Hrísum og að beinn eignarréttur hefði ekki fallið niður þótt Reykholtskirkja, sem átti hálfa jörðina Hrísa og ýmist hálfar eða allar Þóreyjartungur, hefði í lok 19. aldar selt landsvæðið til sveitarfélags. Með vísan til ólíkrar niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna annars vegar og Lundartungu og Oddsstaðatungu hins vegar taldi dómurinn rétt að bera saman þá þætti sem helst þættu skipta máli varðandi eignarréttarlega stöðu landsvæðanna. Um þá þætti sem talið var að greindu Þóreyjartungur frá hinum heiðarlöndunum segir eftirfarandi í dóminum:

Í fyrsta lagi eru heimildir ekki jafn skýrar um hvaða landnámi Þóreyjartungur tilheyrðu og hvað varðar Lundartungu og Oddsstaðatungu. Samkvæmt framansögðu er þó líklegast að öll landsvæðin hafi verið innan upphaflegs landnáms Skalla-Gríms. Í öðru lagi eru eignarréttarleg tengsl jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna ekki jafn skýr og samfelld og jarðarinnar Lundar og Lundartungu annars vegar og jarðarinnar Oddsstaða og Oddsstaðatungu hins vegar að því leyti að á löngu tímabili átti Reykholtskirkja hálfa jörðina Hrísa en allar Þóreyjartungur. Í þriðja lagi var Þóreyjartungna jafnan getið sérstaklega í eldri heimildum þótt yfirleitt hafi það verið í tengslum við jörðina Hrísa en jörðinni Oddsstöðum og landamerkjum hennar hins vegar að jafnaði lýst þannig að landsvæðið Oddsstaðatunga taldist í raun hluti af henni. Í fjórða lagi hafði verið gert landamerkjabréf fyrir jörðina Oddsstaði 29. maí 1885 áður en Oddsstaðatunga var seld frá Oddsstöðum árið 1930 og náði lýsing á merkjum einnig yfir Oddsstaðatungu án þess að hún hafi sérstaklega verið þar tilgreind eða afmörkuð.

Hvað varðar þá þætti sem talið var að umrædd heiðarlönd ættu sameiginlega í eignarréttarlegu tilliti segir eftirfarandi:

Í fyrsta lagi eru landsvæðin afar einsleit hvað varðar landfræðilega legu, gróðurfar og hæð yfir sjávarmáli. Í öðru lagi hafa landsvæðin svo lengi sem elstu heimildir greina verið nýtt sem séreignarafréttir sem ekki hafa staðið öðrum en eigendum þeirra til afnota án leyfis. Í þriðja lagi rofnuðu eignarréttarleg tengsl milli landsvæðanna og þeirra jarða sem landsvæðin tengdust ekki fyrr en í lok 19. og byrjun 20. aldar og þau

þá gerð að samnotaafréttum. Í fjórða lagi hefur meðferð eigenda landsvæðanna verið án athugasemda yfirvalda og nágranna og að mestu ágreiningslaus. Í fimmta lagi fjalla heimildir um öll landsvæðin fyrst og fremst um beit og önnur þrengri og sambærileg not svo sem selstöðu sem heimildir eru um á þeim öllum. Í sjötta lagi var landsvæðanna ekki getið sérstaklega í lýsingu á jörðunum Hrísum, Lundi og Oddsstöðum í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1708 en takmarkaðar ályktanir verða af því dregnar. Í sjöunda lagi var Lundartungu lýst með svipuðum hætti í eldri heimildum í tengslum við lýsingu á Lundi eða Lundarkirkju og Þóreyjartungum var lýst í tengslum við lýsingu á Hrísum. Lundartungu eða Lundarheiði var þannig ekki getið sérstaklega í eldri heimildum um jörðina Lund og Lundarkirkju en svæðisins fyrst getið í vísitásiu fyrir Lund frá árinu 1647 og staðsetningu hennar þar fyrst lýst. Í lögfestum Lundar frá árunum 1665, 1671, 1679, 1694 og 1703 var Lundarheiði tilgreind með svipuðum hætti gagnvart jörðinni Lundi og Þóreyjartungur gagnvart jörðinni Hrísum. Þannig var Lundarheiði lögfest Lundi sérstaklega í lögfestu frá árinu 1694 og í vísitasíum fyrir Lundarkirkju frá árunum 1827 og 1868 er landamerkjum Lundar lýst annars vegar og Lundarheiðar hins vegar gagnvart öðrum landsvæðum. Í áttunda lagi hafði hvorki verið gert landamerkjabréf fyrir Hrísa né Lund áður en Þóreyjartungur voru seldar árið 1895 og Lundartungur árið 1910, gagnstætt við Oddsstaði þegar Oddsstaðatunga var seld árið 1930.

Samkvæmt þessu taldi meirihluti Hæstaréttar að Þóreyjartunga og Lundartunga ættu að nær öllu leyti og Oddsstaðatunga að flestu leyti þá þætti sameiginlega sem mestu máli skiptu við afmörkun á eignarlöndum og þjóðlendum. Ekkert væri fram komið sem stutt gæti að munur yrði gerður á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum og því stæðu ekki rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna, Lundartungu og Oddsstaðatungu, þ.e. að Þóreyjartunga teldist eignarland en ekki þjóðlenda.

Í sératkvæði tveggja dómara Hæstaréttar var komist að öndverðri niðurstöðu. Að því marki sem talið yrði að Þóreyjartungur hefðu verið numdar í öndverðu hefðu þær verið innan landnáms Björns gullbera, sem hefði numið land milli Grímsár og Flókadalsár. Þar sem því væri lýst í *Landnámu* að síðarnefnda áin hefði skilið milli landa hans og jarðarinnar Hrísa hefðu Þóreyjartungur ekki verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum. Að mati minnihluta Hæstaréttar veittu heimildir um Hrísa og Þóreyjartungur því ekki stóð að Þóreyjartungur hefðu verið hluti af jörðinni Hrísum, enda væru tungurnar tilgreindar sérstaklega og í lögfestum allt frá árinu 1739 með öðrum eignum og ítökum Reykholtskirkju. Þvert á móti taldi minnihluti Hæstaréttar að heimildir bentu fremur til þess að Þóreyjartungur hefðu verið sérstakt landsvæði og ekki hluti af jörðinni. Í sératkvæðinu er þess getið að ekkert hafi komið fram í heimildum um að Þóreyjartungur hefðu verið nýttar til annars en upprekstrar búfjár. Engin viðhlítandi rök stæðu því til annars en að líta svo á að réttindi Reykholtskirkju, og þeirra sem leiddu rétt sinn til landsins frá henni, hefðu verið fólgin í óbeinum eignarréttindum til hefðbundinna nota á því til upprekstrar og annars þess sem afréttir hefðu í aldanna rás almennt verið hafðir til. Um samanburð á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum segir í sératkvæðinu:

Við tókum undir þá lýsingu í atkvæði meirihluta dómenda að niðurstaða um hvort landsvæði telst hafa verið numið í öndverðu og hvort það telst eignarland eða þjóðlenda geti meðal annars ráðist af samanburði við niðurstöður um aðliggjandi landsvæði sem telja verður sambærileg með tilliti til gróðurfars og hæðar yfir sjávarmáli. Þetta er þó

aðeins einn af mörgum þáttum í heildarmati en kemur ekki í stað kröfu um að efnislega áþekkar heimildir séu til stuðnings eignarhaldi á samliggjandi landsvæðum.

Þegar litið er til aðliggjandi landsvæða, Lundartungu og Oddsstaðatungu, sem liggja sunnan Þóreyjartungna og talin voru eignarlönd í fyrrnefndum úrskurði óbyggðanefndar, sést að til grundvallar þeirri niðurstöðu lágu mun skýrari heimildir í samanburði við Þóreyjartungur, bæði um nám í öndverðu og þaðan í frá um óslitin og óumdeild tengsl þeirra sem hluta viðkomandi landsnámsjarða. Allt þetta landsvæði er vissulega áþekkt að gróðurfari og staðhættum sem rennir stöðum undir þá ályktun að Þóreyjartungur hafi verið numdar í upphafi. Þar sem ekki nýtur við styrkari heimilda um að Þóreyjartungur hafi upphaflega verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum og beinn eignarréttur að landinu hafi með henni færst á hendur annarra geta áþekkir staðhættir þó ekki einir sér ráðið úrslitum til staðfestingar því að um eignarland stefndu sé að ræða.

Að þessu virtu var niðurstaða minnihluta Hæstaréttar að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar.

Af dómnum má ráða að talsverð áhersla hafi verið lögð á samanburð við aðliggjandi landsvæði og miklu virðist hafa ráðið í niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar að óbyggðanefnd hafi komist að öndverðri niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu Lundartungu og Oddsstaðatungu, þrátt fyrir að margt væri sameiginlegt með þeim og Þóreyjartungum. Þessi sjónarmið sem koma fram af hálfu meirihluta Hæstaréttar í dómnum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á eignarréttarlegri stöðu í tilvikum sem talist geta sambærileg. Hins vegar virðist munurinn á niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar og óbyggðanefndar einnig grundvallast á ólíku mati á sambandi jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna, en óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu að heimildir um Hrísa og Þóreyjartungur bentu til þess að Þóreyjartungur hefðu ekki verið hluti jarðarinnar heldur sérstakt landsvæði, aðskilið frá jörðinni, líkt og minnihluti Hæstaréttar.

7.2.3 Almenn álitafni um eignarréttarlega stöðu efstu hluta fjalla

7.2.3.1 Almenn

Sá ágreiningur sem uppi er milli íslenska ríkisins og gagnaðila þess í málum nr. 1–8/2021 á svæði 10B snýr að verulegu leyti að því hvort efstu hlutar fjalla séu þjóðlendur eða hvort eignarlönd jarða beggja vegna nái saman uppi á fjöllum. Íslenska ríkið byggir gjarnan á því að þær fjallsbrúnir sem mynda skörp skil í landslagi, t.d. við frambrún kletta, ráði merkjum eignarlanda gagnvart þjóðlendum. Vísað er til þess af hálfu ríkisins að í slíkum tilvikum séu landfræðilegar aðstæður oft með þeim hætti að innan fjallsbrúna, þ.e. ofan á fjalli, liggi tiltölulega flatlent svæði eða skýrt afmarkað. Þegar landamerkjum sé lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall sé almennt litið svo á að merki séu dregin í fjallsbrúnir í þeirri merkingu. Sé merkjum ekki lýst lengra, landamerkjalysingar séu óskýrar eða landfræðilegar aðstæður með þeim hætti að svæði séu t.d. lítt aðgengileg, lítt gróin og í töluverðri hæð sé víða gerð krafa um að slíkt land, ofan fjallsbrúna, verði úrskurðað þjóðlenda. Kröfugerð ríkisins er í þeim tilvikum iðulega háttáð þannig að kröfulínur eru sagðar fylgja fjallsbrúnum, eins og þær eru skilgreindar af hálfu ríkisins, en tilgreindir punktar á línunum sem miðast við efstu punkta í

landamerkjalyásingum, en eru ekki endilega nákvæmlega þeir sömu. Þá eru kröfulínur ríkisins í sumum tilvikum miðaðar við hæðarlínur. Fram kemur í kröfugerð ríkisins að það sé gert þegar fyrir liggi að um jörð sé að ræða en landamerkjalyásing liggi ekki fyrir, sé óljós eða óskýr og ekki sé hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki sé hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun til að miða við. Hæðarlína hafi þó jafnan verið valin með hliðsjón af þekktum punkti eða punktum í merkjalýsingu og reynt að miða við landshætti, s.s. gróðurfar og landslag.³⁰⁶

Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja aftur á móti jafnan á því að túlka beri landamerkjabréf og aðrar heimildir um merki jarða á þessu svæði á þann veg að landamerki jarðanna nái upp á efstu hluta fjallanna og að þegar hugtakið fjallsbrún kemur fyrir í merkjalýsingu sé átt við vatnaskil. Því séu engar þjóðlendur uppi á fjöllum.³⁰⁷ Við úrlausn um framangreind atriði reynir m.a. á túlkun hugtaksins „fjallsbrún“ og sambærilegra hugtaka í merkjalýsingu, mat á þýðingu þess að merkjalýsingar til fjalla séu óljósar og áhrif atriða á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð á sönnunarmat. Þar sem víða reynir á atriði af þessu tagi við úrlausn málanna er ástæða til að fjalla almennt um þau hér, áður en að því kemur að taka afstöðu til einstakra tilvika.

Við úrlausn þjóðlendumála skal m.a. gætt samræmis og jafnræðis. Í því sambandi ber ekki einungis að líta til niðurstaðna einstakra ágreiningsmála heldur einnig þess hvernig kröfugerð íslenska ríkisins hefur verið háttáð. Má í því sambandi geta um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 345/2006 (Fell í Suðursveit). Þar var m.a. deilt um hvort miða ætti mörk þjóðlendu á Vatnajökli við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga árið 1998 eða þann tíma þegar landamerkjabréf jarðarinnar Fells var gert. Þar sem ríkið undi þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að miða við fyrrnefnda tímamarkið gagnvart öðrum jörðum í Suðursveit og Örfum án þess að láta reyna á þau fyrir dómi taldi Hæstiréttur að vegna jafnræðisreglu yrði ekki hróflað við ákvörðun nefndarinnar gagnvart eignarlandi Fells að þessu leyti.

Fyrir uppkvaðningu úrskurða í málum á svæði 10B hefur óbyggðanefnd lokið almennt málsmeðferð á um 91% meginlandsins og úrskurðir nefndarinnar í þjóðlendumálum eru orðnir 66 talsins, en í hverju máli hefur iðulega verið fjallað um nokkur ágreiningssvæði og fjölda jarða. Þá liggja fyrir 69 hæstaréttardómar í þjóðlendumálum, 8 dómar Landsréttar og 107 héraðsdómar. Þegar litið er heildstætt á endanlegar niðurstöður málanna finnast ekki dæmi þess að efstu hlutar fjalla teljist þjóðlendur nema um sé að ræða nokkuð víðfeðm heiðarlönd eða hluta af þjóðlendum sem ná jafnframt yfir nærliggjandi landsvæði. Þá hafa gjarnan legið fyrir heimildir um að viðkomandi svæði hafi aðra stöðu að eignarrétti en land aðliggjandi jarða, svo sem

³⁰⁶ Fjallað er um kröfur og sjónarmið íslenska ríkisins í máli þessu í köflum 3.1 og 6.1.

³⁰⁷ Fjallað er um kröfur og sjónarmið annarra en ríkisins í köflum 3.2–3.12 og 6.2.

að þar séu eða hafi verið afréttir eða almenningar.³⁰⁸ Enn fremur hafa fjölmörg fjöll talist eignarlönd í heild þegar af þeirri ástæðu að íslenska ríkið lýsti ekki kröfum um að þau eða hlutar þeirra væru þjóðlendur. Ætla verður að til grundvallar þeirri afstöðu ríkisins hafi legið það mat að um eignarlönd væri að ræða. Víða um land eru staðhættir sambærilegir við Ísafjarðarsýslur að því leyti að fjöll skilja þar gjarnan á milli eignarlanda jarða í dölum og fjörðum, án þess að endilega sé um að ræða víðáttumikla fjallgarða eða stór og samfelld heiðarlönd. Má í því sambandi nefna sem dæmi Barðastrandarsýslur sem auðkenndar voru sem svæði 10C við málsmeðferð óbyggðanefndar en um ágreiningssvæði þar var fjallað í úrskurðum nefndarinnar í málum nr. 1–4/2021.

Greining óbyggðanefndar á landamerkjum sem varða ágreiningssvæði í þeim landshlutum þar sem nefndin hefur lokið málsmeðferð hefur leitt í ljós að mjög algengt er að vatnaskil efst á fjöllum ráði merkjum milli jarða, sérstaklega í tilvikum þar sem ekki er um að ræða mjög víðfeðma fjallgarða eða heiðarlönd, eða að lönd jarða nái a.m.k. saman uppi á fjöllum án þess að nákvæmlega sé skilgreint með hvaða hætti. Í þessu sambandi má nefna sem dæmi fjallgarðinn milli Lóns og Nesja í málum nr. 4/2001 (Nes) og 5/2001 (Lón), Esju í sameinuðum málum nr. 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós), Smjörfjöll í málum nr. 2/2005 (Jökuldalur norðan og vestan Jökulsár á Jökuldal ásamt Jökulsárhlíð) og 3/2005 (Vopnafjarðarhreppur), Lambafjöll og fjallgarðinn á Tjörnesi í máli nr. 2/2007 (Tjörnes og Þeistareykir), Kinnar- og Víknafjöll í máli nr. 4/2007 (Kinnar- og Víknafjöll ásamt Flateyjarðalsheiði austan Dalsár), fjalllendi í Grýtubakkahreppi í máli nr. 5/2007 (Grýtubakkahreppur ásamt Flateyjarðalsheiði vestan Dalsár), fjöll sem skilja að jarðir í fyrrum Hörðudals- og Miðdalahreppum í Dalasýslu í máli nr. 3/2016 (Hörðudalshreppur og Miðdalahreppur vestan Miðár) og fjalllendi inn af Vatnsfirði í máli nr. 2/2020 (Austurhluti fyrrum Barðastrandahrepps). Niðurstöður allra þessara mála standa óraskaðar af dómstólum að þessu leyti enda undi íslenska ríkið við þær. Þá eru ótalin tilvik þar sem ágreiningslaust var milli íslenska ríkisins og landeigenda að eignarlönd næðu saman uppi á fjöllum þar sem ríkið lýsti ekki kröfum um þjóðlendur þar.

Algengt er þó að merkjalýsingar til fjalla séu ekki eins nákvæmar og niðri á láglandi. Að mati nefndarinnar er líklegt að oft stafi það annars vegar af því að meiri hagsmunir voru bundnir við að merki milli nytjalanda jarða á láglandi væru skýr heldur en merki til fjalla. Hins vegar má að mati nefndarinnar ætla að sú útbreidda venja, sbr. fyrrgreind dæmi, að vatnaskil og hæstu brúnir fjalla ráði merkjum hafi gert það að verkum að minni ástæða hafi þótt til að lýsa þeim hluta merkjanna en merkjum gagnvart aðliggjandi jörðum á láglandi í tilvikum þar sem fjöllin fólu í sér skýr landamerki af náttúrunnar hendi. Þar sem fjöll skilja að dali og firði sem eru eða hafa verið í byggð

³⁰⁸ Hvað varðar nánari umfjöllun um jarðir, afrétti og almenninga vísast til kafla 4.2–4.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar eru í viðauka með úrskurðinum.

má að mati nefndarinnar oft telja líklegt að merki jarða nái saman á fjöllum, nema heimildir eða staðhættir mæli því sérstaklega í mót.

7.2.3.2 *Nánar um áhrif staðháttanna o.fl. á sönnunarmat*

Fjölmörg dæmi eru um það í réttarframkvæmd að atriði á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð hafi haft áhrif á mat á því hvort landsvæði væru eignarlönd eða þjóðlendur. Staðhættir geta verið þannig að meiri kröfur en ella séu gerðar um sönnun þess að svæði sé eignarland. Til marks um það eru t.d. tveir dómur sem voru meðal þeirra fyrstu sem Hæstiréttur kvað upp í þjóðlendumálum en þar gaf rétturinn til kynna þá afstöðu að í ljósi staðháttanna og gróðurfars hefðu tiltekin svæði átt að teljast þjóðlendur ef ríkið hefði gert sérstakar kröfur um það. Um er að ræða dóma réttarins frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), að því er varðar fjalllendi nærri mörkum fyrrum Biskupstungna- og Laugardalshreppa, og frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell) að því er varðar tiltekið landsvæði sunnan og vestan Jökulsár í Lóni. Tilvikin sem um ræðir í þessum tveimur dómum eru frábrugðin flestum tilvikum í Ísafjarðarsýslum sem nú eru til umfjöllunar að því leyti að þar er ekki um að ræða tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi sem skilur milli eignarlanda jarða heldur lítt gróin hálendissvæði sem eru nokkuð fjarri byggð en liggja nærri samfelldri þjóðlendu á miðhálandinu. Þá hefur Hæstiréttur einnig staðfest að hálend og lítt gróin svæði geti verið innan eignarlanda ef fullnægjandi heimildir liggja því til grundvallar, sbr. t.d. dóm réttarins frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 (Fljótshverfi). Með dómnum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að hin umdeildu svæði, sem afmörkuð voru í landamerkjabréfum viðkomandi jarða, væru eignarlönd. Þar á meðal var lítt gróið land í um og yfir 1.000 m hæð yfir sjávarmáli sem heimildir bentu til að hefði einungis verið háð mjög takmörkuðum notum.

Af framangreindu er ljóst að það að svæði er hálent, lítt gróið, fjarri byggð og lítt nytjað leiðir ekki sjálfkrafa til niðurstöðu um þjóðlendu, þótt allt séu þetta atriði sem geta ásamt skriflegum heimildum haft áhrif á sönnunarmatið.

7.2.3.3 *Áhrif þess að landamerkjabréf skortir eða merkjalýsing er óljós*

Með lögum um landamerki nr. 5/1882 var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrá landamerki jarða sinna. Skrásetja skyldi nákvæma lýsingu á landamerkjum, afla áritana eigenda aðliggjandi landsvæða ef þeir voru samþykkir lýsingunni og fá sýslumanni skrána í hendur til þinglýsingar á næsta manntalsþingi, sbr. 3. og 4. gr. laganna. Kveðið var á um sambærilegar skyldur í 2. gr. laga um landamerki nr. 41/1919 sem leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Þessar skrár eða merkjalýsingar sem lög nr. 5/1882 og síðar lög nr. 41/1919 kváðu á um eru jafnan nefndar landamerkjabréf. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt á landi og í fyrir-

liggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd.

Þrátt fyrir að landamerkjabréf jarða hafi almennt mjög mikið vægi við sönnun um eignarland³⁰⁹ hefur í réttarframkvæmd ekki verið gerð fortakslaus krafa um að merkjalýsingar þeirra séu að öllu leyti ótvíræðar og raunar eru nokkur dæmi um að svæði hafi verið talin eignarlönd þótt ekki séu fyrir hendi landamerkjabréf og jafnvel ekki heldur aðrar merkjalýsingar. Á það sérstaklega við ef landamerki geta talist glögg af náttúrunnar hendi, t.d. ár og lækir, strandlengjan og jökulrendur. Má í því sambandi nefna úrskurði óbyggðanefndar í málum á svæði 2 (Sveitarfélagið Hornafjörður) og svæði 3 (Rangárvallasýsla og Vestur-Skaftafellssýsla) þar sem merkjum jarða gagnvart jöklum var ekki endilega lýst í landamerkjabréfum en nefndin komst þó almennt að þeirri niðurstöðu að jöklarnir hefðu afmarkað það land sem máli skipti með svo augljósum hætti að umfjöllunar hefði ekki talist þörf.

Í þessu sambandi er vert að leggja áherslu á að þótt lögð væri á skylda til skrásetningar landamerkja með lögum nr. 5/1882 og síðar lögum nr. 41/1919 var ræksla þeirrar skyldu aldrei forsenda þess að eignarréttindi héldust við. Eignarréttindi féllu ekki niður vegna vanrækslu skyldunnar og að sama skapi hefur aldrei verið unnt að stofna til nýrra eignarréttinda, umfram þau sem fyrir voru, með því að útbúa landamerkjabréf.³¹⁰ Um var að ræða skrásetningu réttinda sem þegar voru til staðar og eftir atvikum ákvörðun um mörk þeirra, í samráði við eigendur eða umráðamenn aðliggjandi landsvæða. Af þessu leiðir að þýðing landamerkjabréfs við úrlausn þjóðlendumála er fyrst og fremst sönnunarlegs eðlis en tilvist þess er ekki fortakslaus skilyrði þess að fallist sé á að landsvæði sé háð beinum eignarrétti, ef rétt þykir að draga slíka ályktun af öðrum atriðum.

Að mati óbyggðanefndar leiðir það af eðli máls að ef fyrir liggur að landsvæði hafi stöðu jarðar að lögum en merkjalýsingu skortir þarf að ákvarða merkin að álitum, m.a. út frá staðhátum. Sem dæmi um tilvik þar sem úrskurðað hefur verið um eignarland þrátt fyrir vöntun á landamerkjabréfi og öðrum merkjalýsingum má nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 3/2018 (Eyrarbotn). Þar voru ekki fyrir hendi landamerkjabréf eða aðrar merkjalýsingar fyrir jörðina Hrafnkelsstaði en með hliðsjón af staðhátum og öðrum fyrirliggjandi heimildum komst nefndin að þeirri niðurstöðu að mörk jarðar-

³⁰⁹ Sjá umfjöllun um landamerkjabréf í köflum 5.5, 7.1.1, 10.2, 11.2 og 12.1 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*.

³¹⁰ Um stofnunarhætti eignarréttinda er fjallað í 3. kafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar eru í viðauka með úrskurðinum. Tekið skal fram að þótt ekki sé hægt að stofna til nýrra eignarréttinda með landamerkjabréfi, þá er unnt að semja með landamerkjabréfi um breytingu á landamerkjum milli eignarlanda, enda eru landamerkjabréf í eðli sínu samningar, sbr. til hliðsjónar dóma Hæstaréttar í málum nr. 457/2011 (Krýsuvík), 547/2012 (Reykjahlið), 360/2013 (Hrollaugsstaðir og Ásgrímsstaðir), 222/2014 (Miðhús og Barmar), 637/2014 (Brekka/Snartastaðir), 127/2015 (Dyrhólaey) og 136/2017 (Á og Skarð), sem og: Þorgeir Örlygsson, Karl Axelsson og Víðir Smári Petersen: *Eignaréttur II*. Reykjavík 2023, bls. 168–171. Ef þannig er samið um breytingu á landamerkjum er um að ræða svonefnda *afleidda stofnun* eignarréttinda en ekki frumstofnun þeirra.

innar gagnvart þjóðlendu í Eyrarbotni lægju um efstu brúnir Gunnungsfells á vatna-skilum.

Í réttarframkvæmd finnast á hinn bóginn nokkur dæmi þess að mörk þjóðlendna og eignarlanda séu dregin um beinar línur milli efstu kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum eða öðrum merkjalýsingum. Má í því sambandi fyrst nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 1/2018 (Snæfellsjökull og landsvæði sunnan og austan hans) en nánar er vikið að honum í kafla 7.2.3.5. Sömu nálgun var beitt í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 8/2003 (Síða, Landbrot og Brunasandur ásamt fyrrum Leiðvallahreppi) og dómi Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir). Með dómnum staðfesti Hæstiréttur þá niðurstöðu óbyggðanefndar að mörk þjóðlendunnar Síðumannaafréttar gagnvart umræddum jörðum skyldu dregin um beina línu milli upptaka Geirlandsár og Þverár. Niðurstaða óbyggðanefndar um að miða merkin að þessu leyti við beina línu byggðist m.a. á því að náttúrulegar aðstæður á svæðinu veittu litla vísbendingu um legu norðurmerkja jarðanna og engin glögg skil væru frá náttúrunnar hendi til að styðjast við. Hæstiréttur staðfesti niðurstöðu nefndarinnar að þessu leyti. Annað dæmi um að Hæstiréttur dragi mörk þjóðlendu gagnvart eignarlöndum eftir beinum línun milli þeirra kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum og liggja næst viðkomandi þjóðlendum er dómur réttarins frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Mjóidalur, Sörlastaðir og Hjaltadalur ásamt Kambfellskjálka) en þar breytti rétturinn niðurstöðu óbyggðanefndar um mörk þjóðlendunnar afréttarlands í Þingeyjarsveit gagnvart umræddum jörðum, sbr. úrskurð nefndarinnar í máli nr. 3/2007 (Þingeyjarsveit sunnan Ljósavatnsskarðs og vestan Skjálfafljóts). Við samanburð þessara tilvika við þau sem til úrlausnar eru á svæði 10B ber þess að gæta að bæði Síðumannaafréttur og afréttarland í Þingeyjarsveit eru svæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum nutu stöðu afrétta að lögum fyrir gildistöku þjóðlendulaga nr. 58/1998 og tilheyra nú víðáttumiklu og samfelldu svæði þjóðlendna á miðhálandi Íslands. Í þessum tilvikum var því ekki um að ræða álitafni um efstu hluta fjalla sem skilja á milli eignarlanda jarða.

7.2.3.4 Túlkun hugtaksins „fjallsbrún“ og sambærilegra tilvísana í merkjalýsingum

Í málunum sem hér eru til úrlausnar hefur óbyggðanefnd lagt fram álitserð Orðabókar Háskólans frá árinu 2006 um merkingu hugtaksins fjallsbrún en hennar var á sínum tíma aflað vegna meðferðar nefndarinnar á málum 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós). Meginniðurstaðan sem þar er lýst er sú að fjallsbrún geti verið hvort sem er „hæsti hluti fjalls eða sá hluti sem hæst ber, séður af tilteknum stað“. Í umræddum málum reyndi á túlkun hugtaksins í landamerkjabréfum jarða umhverfis Esju. Þá líkt og nú byggði íslenska ríkið á því að fjallsbrún væri þar sem halli breyttist mest á tilteknum stað, t.d. í klettabrún, en jarðeigendur byggðu á því að fjallsbrún væri þar sem fjall er hæst eða þar sem vötnum hallar. Í úrskurði óbyggðanefndar í sameinuðum málum nr. 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós) fjallaði nefndin um landamerkjabréf jarða sem liggja að Esju og

komst að þeirri niðurstöðu að merki nokkurra jarða tækju að einhverju leyti til hæsta hluta fjallsins. Aðrar lýsingar væru óljósari en nefndu þó gjarnan vatnaskil, brúnir eða jafnvel hæstu brúnir. Nefndin túlkaði umræddar heimildir með hliðsjón af staðháttum og komst að þeirri niðurstöðu að landamerki jarða næðu upp á efstu brúnir Esju, þ.e. vatnaskil, sbr. eftirfarandi texta í úrskurðinum:

Esjan er hár og brattur móbergsstapi, mótaður af jöklum, ám og lækjum; skorin með dölum og giljum í allar áttir. Á hryggjum milli dala er víðast bratt til beggja hliða og ekki mikið um flatt land ofan á fjallinu. Á flestum stöðum eru því engin vandkvæði á að finna hvar vötnum hallar á Esjunni. Hugtakið fjallsbrún er notað í landamerkjabréfum jarða í kringum Esjuna, jafnvel þar sem erfitt er að átta sig á hvar fjallsbrún í skilningi íslenska ríkisins ætti að vera, nema þá að litlum hluta.

Samkvæmt framangreindum heimildum um merki og staðháttum á Esjusvæðinu telur óbyggðanefnd eðlilegt að leggja til grundvallar að hugtakið fjallsbrún í umræddum landamerkjalyðingum vísi til þeirra hluta Esjunnar sem hæstir eru og vötnum hallar frá.

Niðurstaða nefndarinnar varð því sú að ekki væri þjóðlenda á efsta hluta Esju. Íslenska ríkið skaut þeirri niðurstöðu ekki til dómstóla. Sambærileg álitæfni voru uppi varðandi Smjörfjöll í málum nr. 2/2005 (Jökuldalur norðan og vestan Jökulsár á Jökuldal ásamt Jökulsárhlíð) og 3/2005 (Vopnafjarðarhreppur). Í úrskurðum óbyggðanefndar kemur fram að Smjörfjöll séu firnabreiður fjallgarður sem sé mikill um sig og rísi hæstu hnjúkarnir í yfir 1.200 m hæð yfir sjávarmáli. Jökulsárhlíðarmegin halli Smjörfjöll mót austri og séu skorin giljum. Frá bæjarstæðum í Jökulsárhlíð að sveitarfélagamörkum séu um 12–13 km í beinni loftlínu. Vopnafjarðarmegin séu Smjörfjöll með hamróttar brúnir, þar sem smáir hvíltarjökklar hafi grafið sig niður á nokkrum stöðum og myndað skálar og ekið fram jökulruðningi á nokkrum stöðum. Frá bæjarstæðum jarða Vopnafjarðarmegin að sveitarfélagamörkum á Smjörfjöllum séu um 9,5–13 km, mælt í beinni loftlínu.

Í umræddum málum greindi óbyggðanefnd landamerkjabréf jarða sem liggja að Smjörfjöllum með sambærilegum hætti og gert var í áðurnefndum málum vegna jarða sem liggja að Esju. Sú greining leiddi í ljós að í landamerkjabréfum jarða Jökulsárhlíðarmegin væri merkjum oftast lýst að vatnaskilum í Smjörfjöllum eða svo að merki næðu að fjallsbrún. Í öðrum tilvikum væri vísað til upptaka áa í Smjörfjöllum við sveitarfélagamörk Fljótsdalshéraðs og Vopnafjarðar. Vopnafjarðarmegin væri landamerkjum sömuleiðis gjarnan lýst að vatnaskilum og stundum vísað til kennileita í háfjöllunum. Þá voru eldri heimildir taldar renna frekari stoðum undir landamerkjabréfin hvað varðaði efri mörk jarðanna til fjalla. Niðurstaða nefndarinnar varð því sú að jarðir í Vopnafjarðarhreppi og í Jökulsárhlíð lægju saman í Smjörfjöllum og þar með væru ekki þjóðlendur efst á fjöllunum. Líkt og í tilviki Esju undi íslenska ríkið þessum niðurstöðum.

Fyrir liggur hestaréttardómur þar sem lagt var til grundvallar að með tilvísun til fjallsbrúnar í landamerkjabréfi væri átt við vatnaskil, þ.e. dómur Hæstaréttar frá 20. október 2016 í máli nr. 59/2016 (Torfufell, Hólsgærði og Úlfá). Í dómnum segir m.a.:

Í landamerkjabréfi Úlfar sagði sem áður var getið að merki jarðarinnar til suðurs fylgdu Hafrá „til fjallsbrúnar“, en að vestan réði „fjallsbrúnin.“ Úr því að lýsingin hljóðaði á þennan veg verður að teknu tilliti til úrskurðar óbyggðanefndar og krafna málsaðila að líta svo að fjallsbrúnin, sem fylgja átti Hafrá til, sé við upptök árinna og þar með við vatnaskil. Merkin til vesturs fylgi síðan þessari fjallsbrún og þar með vatnaskilum.

Með þessu er ljóst að Hæstiréttur hefur fallist á að með tilvísun til fjallsbrúnar í landamerkjabréfi kunni að vera átt við efsta hluta fjalls, þ.e. vatnaskil. Að mati óbyggðanefndar er þó ekki unnt að líta á það sem algilda reglu að túlka beri slíkt orðalag í landamerkjabréfum á þann hátt. Eftir sem áður þarf að túlka orðalag landamerkjabréfa og annarra merkjalýsinga með atviksbundnum hætti, m.a. að teknu tilliti til staðhátta á viðkomandi svæði. Þá þarf jafnframt að gæta að því að með gerð landamerkjabréfs gátu menn ekki aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði og fyrir gildistöku þjóðlendulaga nr. 58/1998 var engum til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist þjóðlenda, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum).

7.2.3.5 Þjóðlendu ofan „fjallsbrúna“

Sem dæmi um tilvik þar sem svæði ofan þeirra brúna sem mynda skörp skil í landslagi, neðan vatnaskila, var úrskurðað þjóðlenda má nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 1/2018 (Snæfellsjökull og landsvæði sunnan og austan hans). Þar var úrskurðað um þjóðlendu á landsvæði sunnan og austan Snæfellsjökuls. Suður- og austurmörk þjóðlendunnar liggja að talsverðu leyti um kennileiti sem eru nærri fjallsbrúnum í þessum skilningi, nánar tiltekið eftir línun sem dregnar eru í beina stefnu milli efstu kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum og öðrum merkjalýsingum jarða sem liggja að þessum hluta þjóðlendumarkanna. Byggðist sú niðurstaða m.a. á heildstæðu mati á heimildum sem lágu fyrir um viðkomandi jarðir með hliðsjón af staðhátum, þar á meðal því að sýnilegar fjallsbrúnir mynduðu sums staðar glögg skil í landslaginu. Einnig hafði samanburðarskýring á landamerkjabréfum jarða á vestanverðu Snæfellsnesi áhrif á þetta mat, þ.e. samanburður við jarðir sem óumdeilt var að ættu land upp að jökli. Þau landamerkjabréf voru talin benda til þess að alvanalegt væri á þessum slóðum að lýsa merkjum í Snæfellsjökul berum orðum þar sem landeigendur töldu sig á annað borð eiga land að honum. Það var aftur á móti ekki gert í tilvikum umræddra jarða sem liggja hlið við hlið sunnan og austan jökulsins, sem ásamt öðru var talið benda til þess að eignarlönd jarðanna næðu skemur til fjalla þar. Sú niðurstaða að draga mörk þjóðlendunnar um beinar línur milli efstu punkta sem getið var um í viðkomandi merkjalýsingum byggðist m.a. á því að ekki væri fyrir að fara glöggum náttúrulegum skilum á borð við vatnaskil sem eðlilegt væri að styðjast við. Þó kemur fram í úrskurðinum að brúnir Botnsfjalls og Hamraendafjalls myndi að vísu nokkuð glögg skil í landslaginu, þótt ekki séu þar vatnaskil, en með því að draga beinar línur milli framangreindra efstu merkjapunkta sé brúnunum að mestu leyti fylgt. Norðurmörk

sömu þjóðlendu voru aftur á móti miðuð við vatnaskil gagnvart óumdeildu eignarlandi jarðarinnar Fossárdals í samræmi við breytingu sem gerð var á legu kröfulínu ríkisins eftir að aflað var greiningar frá Veðurstofu Íslands á vatnaskilunum. Í úrskurði óbyggðanefndar kemur fram að heimildir mæli því ekki í mót að línan sé dregin með þessum hætti milli syðstu punkta á merkjum Fossárdals, enda liggi punktarnir á vatnaskilum og algengt sé að mörk fasteigna liggi um vatnaskil þegar svo háttar til.

7.2.3.6 Samanburður tilvika

Að framan var fjallað um niðurstöður óbyggðanefndar í málum nr. 3–4/2004 og 2–3/2005 þess efnis að eignarlönd jarða umhverfis Esju og Smjörfjöll næðu upp á efstu brúnir fjallanna, þ.e. vatnaskil, en nú síðast um úrskurð nefndarinnar í máli nr. 1/2018 þar sem niðurstaðan var að landamerki jarða austan Snæfellsjökuls næðu einungis að kennileitum nærri þeim fjallsbrúnum sem mynda skörp skil í landslagi, milli brattrar hliða og hallaminna lands ofan þeirra, en ofan þessara fjallsbrúna væri þjóðlenda. Vert er að skoða nánar hvað þarna skilur helst á milli. Annars vegar er einkum um það að ræða að í fyrrnefndu málunum voru fyrir hendi landamerkjabréf og aðrar merkjalýsingar sem lýstu merkjum jarða upp á efstu fjallsbrúnir á vatnaskilum en í síðastnefnda málinu voru ekki fyrir hendi nein landamerkjabréf eða aðrar heimildir sem veittu því viðhlítandi stoð að merki jarðanna næðu hærra upp til fjalla en að þeim kennileitum sem þjóðlendumörkin voru miðuð við. Hins vegar er munur á staðháttum sem styður við þessar ólíku niðurstöður. Svæðið sem deilt var um í máli nr. 1/2018 tilheyrir samfelldu fjalllendi sem skilur á milli norðan- og sunnanverðs Snæfellsness og rís hæst í Snæfellsjökli sem einnig er þjóðlenda og liggur að umræddri þjóðlendu sunnan og austan jökulsins. Þá er víðátta svæðisins allnokkur í samanburði við stærð eignarlanda umræddra jarða neðan þeirra fjallsbrúna sem liggja nærri þjóðlendumörkunum, ólíkt því sem á við um a.m.k. flestar jarðir sem liggja að Esju og Smjörfjöllum.

7.2.3.7 Hæðarlínur

Eins og að framan greinir miðar íslenska ríkið kröfugerð sína í sumum tilvikum við hæðarlínur, þ.e. þegar óumdeilt er að um jörð er að ræða en landamerkjalyýsing liggur ekki fyrir eða er óljós eða óskýr að mati ríkisins og „ekki hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun sem hægt var að styðja kröfulínu við“, eins og segir í rökstuðningi kröfugerðar ríkisins.

Þegar á fyrsta svæðinu sem óbyggðanefnd tók til meðferðar, þ.e. svæði 1 (Árnessýsla), byggði íslenska ríkið kröfugerð sína að talsverðu leyti á hæðarlínum, innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum jarða, sbr. t.d. mál nr. 4/2000 (Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi), þar sem gjarnan var miðað við hæðarlínur, ýmist í 250, 300 eða 400 m hæð yfir sjávarmáli. Kröfugerð ríkisins var m.a. byggð á því að hálendi, fjöll og öræfi hefðu ekki verið numin til eignar

og að hæðarlínur skiptu miklu máli í því tilliti. Óbyggðanefnd féllst ekki á þessi sjónarmið ríkisins heldur úrskurðaði að um eignarlönd væri að ræða innan þeirra merkja sem lýst er í landamerkjabréfum jarða á svæðinu. Hæstiréttur staðfesti þá niðurstöðu nefndarinnar með dómi 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þá eru fjölmörg dæmi um það í síðari réttarframkvæmd að fallist hafi verið á eignarlönd í mun meiri hæð en kröfur ríkisins í umræddu máli miðuðust við, sbr. t.d. áður nefndan dóm Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 (Fljótshverfi). Því er ljóst að hæðarlínur eru ekki í eðli sínu eignarréttarleg mörk heldur er það háð mati hverju sinni hvort hálend svæði séu háð beinum eignarrétti eða ekki.

Eins og áður kom fram getur þurft að ákvarða mörk eignarlands að álitum, m.a. út frá staðháttum, ef fyrir liggur að um er að ræða jörð en landamerkjabréf og aðrar merkjalýsingar skortir. Ekki er útilokað að hæðarlínur geti í einhverjum tilvikum þótt eðlileg mörk við þær aðstæður. Ef um er að ræða tilvik þar sem tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli eignarlanda jarða í dölum og fjörðum, líkt og víða er raunin í Ísafjarðarsýslum, liggur þó að mati óbyggðanefndar beinna við að ganga út frá því að merki jarða nái saman efst á fjöllum og á vatnaskilum, enda eru merkin þá glögg af náttúrunnar hendi.

7.2.3.8 Landamerkjalyýsingar og staðhættir í Ísafjarðarsýslum

Líkt og áður hefur verið vikið að eru staðhættir meðal þeirra atriða sem horfa þarf til við túlkun merkjalýsinga. Jafnframt hefur verið greint frá dæmum um hvernig munur á staðháttum hefur stutt við ólíkar niðurstöður óbyggðanefndar um hversu langt til fjalla landamerki jarða hafi talist ná.

Andstæður í landslagi eru einkennandi fyrir Ísafjarðarsýslur og þar eru há og tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi iðulega á mörkum eignarlanda jarða í dölum og fjörðum. Fjöllin fela í sér glögg landamerki af náttúrunnar hendi og fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu hluta fjalla eru oftast litlar. Hér á eftir verður fjallað um einkenni merkjalýsinga á svæðinu og áritanir um samþykki landamerkjabréfa.

Almenn athugun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum jarða í Ísafjarðarsýslum þar sem staðhættir eru af fyrrgreindu tagi leiðir í ljós að orðalag merkjalýsinga er iðulega með þeim hætti að merkjum milli jarða er lýst frá tilteknum stað á láglandi *til fjalls*, í *fjallsbrún* eða í tiltekið örnefni í fjalli, sé merkjum á annað borð lýst til fjalla, en ekki er gerð grein fyrir því hvernig merki liggi milli efstu kennileita sem vísað er til. Oft geyma landamerkjabréf tvær lýsingar af þessu tagi, þ.e. á merkjum tiltekinnar jarðar gagnvart jörðunum beggja vegna en einnig lýsa sum landamerkjabréf merkjum milli tveggja jarða án þess að gerð sé grein fyrir merkjum þeirra að öðru leyti. Sem dæmi um slíkt má nefna ýmis landamerkjabréf jarða í Jökulfjörðum og á Hornströndum þar sem

merkjum milli tveggja jarða er gjarnan lýst með vísan til ákveðins kennileitis, oft við sjó.³¹¹

Að mati óbyggðanefndar má jafnan telja ljóst að ætlunin hafi ekki verið að gera merkjum viðkomandi jarða tæmandi skil eða takmarka beinan eignarrétt jarðanna við land neðan efstu kennileita sem nefnd eru. Þá eru óglöggar merkjalýsingar til fjalla ekki endilega til marks um að jarðirnar hafi ekki talist ná þangað, enda fjöllin glögg skil af náttúrunnar hendi. Í þessu sambandi má nefna að í 2. gr. eldri landamerkjálaga, nr. 5/1882, voru fjöll nefnd sem dæmi um „glögg landamerki, er náttúran hefur sett“, í tengslum við þá skyldu sem lögð var á að setja merki þar sem þau væru ekki glögg af náttúrunnar hendi. Að því gættu að fjöllin mynda glögg náttúruleg merki er að mati nefndarinnar ekki hægt að leggja almennt til grundvallar að jarðirnar afmarkist í slíkum tilvikum af línunum sem dregnar eru í beina stefnu milli efstu punkta í merkjalýsingum eða eftir atvikum um klettabrúnir eða önnur skil í landslagi sem íslenska ríkið vísar til sem fjallsbrúna í málatalibúnaði sínum, né heldur af hæðarlínunum. Þá eru jafnframt dæmi þess að merkjum jarða sé lýst um önnur glögg merki af náttúrunnar hendi, svo sem tiltekna á. Telja má að viðkomandi kennileiti í fjalli, árfarvegur eða lína sem dregin var til fjalls, hafi þótt skýr og hentug viðmiðun en að mati nefndarinnar má telja líklegt að litið hafi verið svo á að línan lægi áfram efst upp á fjall eða að vatnaskilum. Í sumum tilfellum eru efstu kennileiti í merkjalýsingum jafnvel niðri við sjó og þá er augljóst að heildarmerkjum er ekki lýst. Þegar landamerkjabréfin eru skoðuð í samhengi við þá staðhætti sem að framan er lýst, þar sem tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur að jarðir og fjarlægðir eru litlar á milli bæjarstæða og efstu hluta fjalla, telur óbyggðanefnd í ljósi framangreindrar umfjöllunar alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Í landamerkjabréfum jarða í Ísafjarðarsýslum er merkjum samkvæmt framansögðu sjaldan lýst berum orðum í hæsta punkt fjalls eða að vatnaskilum en þó má finna landamerkjabréf á svæðinu þar sem sú er raunin. Til að mynda er merkjum Karlsstaða við Arnarfjörð m.a. lýst „eftir því sem vötnum hallar til Karlsstaðalanda“ í landamerkjabréfi jarðarinnar. Ekki er að sjá að landamerkjabréf sem lýsa merkjum berum orðum til vatnaskila eigi endilega önnur einkenni sameiginleg. Flest þeirra eru reyndar gerð í gildistíð yngri landamerkjálaga, nr. 41/1919, en það er ekki algilt. Þá finnast jafnframt dæmi um að merkjum milli jarða sé lýst að hreppamörkum en í landamerkjabréfum Hvilftar og Eyrar í Önundarfirði frá 1921 er merkjum milli jarðanna lýst „til fjalls að hreppatakörkum“. Hreppamörk milli Suðureyrarhrepps og Mosvallahrepps voru eftir endilöngum fjallgarðinum milli Súgandafjarðar og Önundarfjarðar og því á þeim stað þar sem eigendur jarða beggja vegna fjallgarðsins telja þær ná saman.

³¹¹ Hér má sem dæmi nefna bréf um landamerki milli Álfstaða í Hrafnfirði og Kvía í Lónafirði, dags. 24. júní 1889, sjá kafla 5.3 í úrskurði í máli nr. 8/2021.

Ekki liggur fyrir hvers vegna merkjum er lýst nánar til fjalla í fyrrgreindum landamerkjabréfum en almennt gerist á svæðinu en að mati óbyggðanefndar er ólíklegt að merki jarðanna og beinn eignarréttur eigenda þeirra hafi í reynd náð lengra til fjalls en merki aðliggjandi jarða í sama dal eða firði og jarða hinum megin fjallsins. Í þessu samhengi skal bent á að meðal atriða sem geta haft áhrif á úrlausn þjóðlendumála er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða, sbr. t.d. dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004, að því er varðar efstu jarðir í Biskupstungum, 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006, að því er varðar Stórhöfða í Mýrdal, og 13. október 2021 í máli nr. 41/2020, að því er varðar Þóreyjartungur í Borgarfirði. Það skyti skökku við ef komist yrði að mismunandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu sambærilegra aðliggjandi landsvæða án þess að annað og meira en óljós merkjalýsing annars svæðisins styddi slíka ályktun. Telja verður hið sama eiga við um landsvæði þar sem merkjalýsingu skortir, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.3, og að því verði að horfa til eignarréttarlegrar stöðu aðliggjandi svæða auk staðhátta við mat á eignarréttarlegri stöðu.

Líkt og áður hefur komið fram hafa landamerkjabréf jarða almennt mikið vægi við sönnun um eignarland. Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Svo framarlega sem eigendur aðliggjandi jarða og rétthafar ítaka væru sammála um efni landamerkjabréfsins skyldu þeir árita samþykki sitt á bréfið. Af áritunum um samþykki landamerkjabréfa vegna aðliggjandi jarða má stundum sjá vísbendingar um hvort sátt eða ágreiningur hafi verið uppi um merki milli jarðanna við gerð bréfanna og það hverjir árita tiltekið landamerkjabréf getur gefið til kynna hvaða jarðir hafa talist aðliggjandi. Ekki verður litið fram hjá því að svo virðist sem landamerkjabréf jarða í Ísafjarðarsýslum hafi alla jafna ekki verið árituð vegna jarða sem liggja hinum megin fjalla en ekki er endilega hægt að draga almennar ályktanir af því. Almenn könnun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum á svæði 10C, í Barðastrandarsýslum, leiddi t.d. á sínum tíma í ljós að landamerkjabréf jarða þar eru almennt aðeins árituð um samþykki vegna jarða sem eru aðliggjandi á láglendi, þ.e. í sama firði, sbr. úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 2/2020 (Austurhluti fyrrum Barðastrandarrhepps). Við mat á merkjum tiltekinnar jarðar þar þótti ekki hafa sérstaka þýðingu að landamerkjabréf jarða í aðliggjandi fjörðum væru almennt ekki árituð um samþykki vegna jarðarinnar. Almenn könnun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum í Ísafjarðarsýslum leiðir hið sama í ljós, þ.e. að þau séu almennt aðeins árituð um samþykki vegna jarða sem eru aðliggjandi á láglendi eða í sama dal. Því verður ekki talið hafa sérstaka þýðingu að landamerkjabréf jarða í Ísafjarðarsýslum séu ekki árituð vegna jarða hinum megin fjalla, enda virðist það hafa verið venjan á Vestfjörðum, og raunar víðar um landið, þegar staðhættir eru með fyrrgreindum hætti.

7.2.3.9 Ályktanir og niðurstöður

Eins og að framan greinir er sú venja útbreidd víða um land að eignarlönd nái saman efst á fjöllum eða á vatnaskilum, sérstaklega þar sem staðhættir eru þannig að fremur mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli dala og fjarða. Sú er almennt raunin í landshlutum þar sem óbyggðanefnd hefur lokið málsmeðferð, þ.e. á langstærstum hluta landsins.³¹² Þá hefur réttarframkvæmd ótvírætt leitt í ljós að hálend svæði geta eftir atvikum verið eignarlönd, þótt þau séu lítið eða jafnvel ekkert gróin og þótt nytjar af þeim séu litlar eða jafnvel engar. Séu merkjalýsingar landamerkjabréfa og annarra heimilda um merki óljósar eru þær jafnan túlkaðar með hliðsjón af atriðum á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð. Minni kröfur en ella hafa verið gerðar til skýrleika merkjalýsinga ef merki teljast glögg frá náttúrunnar hendi. Þá eru þess dæmi að dregin hafi verið ályktun um merki út frá staðháttum, eftir atvikum með hliðsjón af landamerkjum nærliggjandi jarða, ef landamerkjabréf og aðrar skriflegar heimildir um merki skortir, eða ef ljóst þykir að heildamerkjum jarðar sé ekki lýst í landamerkjabréfi. Í tilvikum þar sem ekki er fyrir að fara víðáttumiklu fjalllendi eða heiðarlöndum telur óbyggðanefnd, líkt og áður segir, alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Að framan voru niðurstöður óbyggðanefndar í málum nr. 3–4/2004 og 2–3/2005 annars vegar og í máli nr. 1/2018 hins vegar bornar saman og greint frá því að munur á staðháttum hafi meðal annars stutt við ólíkar niðurstöður. Almennt má að mati óbyggðanefndar segja um þau tilvik í Ísafjarðarsýslum þar sem deilt er um efstu hluta fjalla að þau eru mun líkari framangreindum tilvikum Esju og Smjörfjalla heldur en tilviki svæðisins sunnan og austan Snæfellsjökuls að því leyti að fjalllendi milli jarða er ekki víðfeðmt í samanburði við stærð óumdeilda eignarlanda jarðanna neðan þeirra fjallsbrúna sem íslenska ríkið miðar kröfur sínar við. Skoðun landamerkjabréfa og annarra heimilda um merki jarða í Ísafjarðarsýslum leiðir þó í ljós að þar er algengara en í tilvikum Esju og Smjörfjalla að merkjalýsingar til fjalla séu óljósar eða að merkjum sé yfirhöfuð ekki lýst til fjalla. Aftur á móti eru fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu hluta fjallanna í flestum tilvikum litlar og fjöllin mynda skýr náttúruleg skil. Að teknu tilliti til alls þess sem hér hefur verið rakið er því að mati óbyggðanefndar í flestum tilvikum þar sem deilt er um efstu hluta fjalla í Ísafjarðarsýslum rétt að leggja til grundvallar að land jarða nái saman á fjöllum og því séu ekki þjóðlendur þar. Á þetta við um flest ágreiningssvæði sem fjallað er um í málum nr. 1–4/2021 og hluta þeirra svæða sem fjallað er um í málum nr. 5/2021 og 7–8/2021, þ.e. svæði þar sem fremur mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli dala og fjarða. Þessi almennu sjónarmið eiga aftur á móti síður við í tilvikum þar sem staðhættir eru öðruvísi og deilt er um víðáttumeiri hálendissvæði. Við úrlausn um einstök ágreiningssvæði hér á eftir verður vísað til þessarar almennu umfjöllunar eftir því sem við getur átt hverju sinni.

³¹² Ísafjarðarsýslur eru það fimmtánda af sextán svæðum á meginlandinu sem óbyggðanefnd úrskurðar um en fyrri svæðin fjórtán ná yfir 91% af meginlandinu.

Samkvæmt framangreindu gengur kröfugerð íslenska ríkisins í Ísafjarðarsýslum í veigamiklum atriðum gegn fyrri réttarframkvæmd á sviði þjóðlendumála. Þá hefur ríkið ekki nema að litlu leyti dregið úr kröfum sínum undir rekstri málanna, þrátt fyrir gögn sem hafa komið fram og gefið tilefni til þess, sáttaumleitanir óbyggðanefndar og ítrekaðar ábendingar nefndarinnar til lögmanna íslenska ríkisins um að endurmeta kröfurnar með hliðsjón af framangreindum atriðum. Með þessu hefur fjöldi jarðeigenda að ófyrirsynju þurft að sæta málsmeðferð sem hefur reynst tímafrek og þannig íþyngjandi fyrir viðkomandi málsaðila.

7.2.4 Landnám

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir *Landnámu* hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í *Landnámu* verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.³¹³ Má í þessu sambandi t.d. vísa til dóms Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 (Hoffells-Lambatungur í Nesjum).

Í kafla 5.1 hér að framan er gerð grein fyrir frásögnum *Landnámu* sem lúta að landsvæði því sem hér er til umfjöllunar. *Sturlubók* og *Hauksbók* greina báðar frá því að Örn, frændi Geirmundar heljarskinns, hafi numið land í Arnarfirði svo vítt sem hann vildi. Seinna hafi hann selt Án rauðfeldi öll lönd milli Langaness og Stapa. *Sturlubók* greinir einnig frá því að Eiríkur hafi numið Dýrafjörð og Sléttanes til Stapa og til Háls ytra í Dýrafirði. Í *Hauksbók* segir að hann hafi numið Keldudal fyrir sunnan Dýrafjörð og Sléttanes til Stapa í Arnarfirði, en til Háls ytra í Dýrafirði. Í *Sturlubók* og *Hauksbók* kemur fram að Vésteinn Végeirsson hafi numið land milli Hálsa í Dýrafirði og búið í Haukadal og að Dýri hafi numið Dýrafjörð og búið að Hálsum.

Af framangreindum frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hvort ágreiningssvæði málsins hafi verið numin, enda eru landnámsmörk upp til fjalla og inn til lands ekki tiltekin. Að mati óbyggðanefndar mæla staðhættir og fjarlægðir því þó ekki í mót að svæðin hafi verið numin, þó svo að sums staðar séu nokkuð skörp skil milli fjalllendis og láglendis, enda fjarlægðir frá byggð ekki miklar. Almennt telur nefndin ekki sérstakar líkur á að landnám hafi miðast við þær brúnir sem íslenska ríkið miðar mála-tilbúnað sinn að verulegu leyti við, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3, enda fela þær almennt ekki í sér slíka farartálma að þær hafi reist landnámi augljósar skorður.

7.3 Afmörkun

Hér á eftir verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirliggjandi heimildum um merki jarða sem liggja að ágreiningssvæðunum en ekki er fyrir að fara heimildum sem varða merki ágreiningssvæðanna sérstaklega. Jafnframt verður fjallað stuttlega um

³¹³ Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

staðhætti á ágreiningssvæðunum.³¹⁴ Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki ágreiningssvæðanna og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða ágreiningssvæðin, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Kröfur íslenska ríkisins um þjóðlendur á ágreiningssvæðunum byggjast á því að um sé að ræða svæði utan landamerkja aðliggjandi jarða, þ.e. að merki þeirra nái ekki inn á ágreiningssvæðin. Ágreiningur aðila er því fyrst og fremst um afmörkun aðliggjandi jarða, þ.e. hvort merki jarðanna nái inn á ágreiningssvæðin og viðkomandi hlutar þeirra séu eignarlönd á þeim grundvelli. Því verða hér kannaðar sérstaklega heimildir um merki jarðanna en það eru einkum landamerkjabréf þeirra.³¹⁵ Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðanna í kafla 7.4.

Tilhögun umfjöllunar um landamerki verður þannig að fyrst verður fjallað um merki jarða sem liggja að fjalllendi milli Lokinhamradals og Stapadals. Því næst verður fjallað um merki jarða sem liggja að fjalllendi milli Djúpadals, Geldingadals og Lokinhamradals. Þá verður fjallað um merki jarða sem eru aðliggjandi fjalllendi utan Keldudals og Djúpadals. Að lokum verður fjallað um merki jarða sem eru aðliggjandi fjalllendi milli Keldudals og Haukadals.

Tekið skal fram að óbyggðanefnd lítur svo á að þegar komist er að þeirri niðurstöðu hér á eftir að landamerkjabréf lýsi ekki heildarmerkjum jarða og merki jarða nái saman á fjöllum skipti nákvæm staðsetning efstu örnefna í merkjalýsingum ekki verulegu máli. Því verður ekki fjallað nákvæmlega um staðsetningu örnefna nema sérstakt tilefni þyki til.

7.3.1 Fjalllendi milli Lokinhamradals og Stapadals

Hér verður fjallað um það þjóðlendu-kröfusvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Veturlandafjall* – *Skeggi*.³¹⁶ Að svæðinu sunnanverðu liggur óumdeilt eignarland Stapadals og að því norðan- og vestanverðu liggur óumdeilt eignarland Hrafnabjarga. Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á því að mismunandi hlutar ágreiningssvæðisins séu innan merkja Stapadals og Hrafnabjarga og það sé eignarland þeirra á þeim grundvelli.

³¹⁴ Umfjöllun um staðhætti á svæðinu er byggð á ýmsum útgefnum kortum, kortasjá og landupp- lýsingagátt Landmælinga Íslands, vistgerðakorti Náttúrufræðistofnunar, loft- og gervitungla- myndum, örnefnaskráum frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3, og almennum uppsláttarritum, svo sem *Árbók* Ferðafélags Íslands.

³¹⁵ Landamerkjabréf jarða á svæði því sem hér er til meðferðar eru birt í heild í 5. kafla og þar sést m.a. hvaða áritanir um samþykki eru á hverju landamerkjabréfi, auk þess sem upplýsingar um þinglýsingu eru tilgreindar þar.

³¹⁶ Textalýsingu á kröfulínu íslenska ríkisins er að finna í kafla 3.1. Á úrskurðarkorti málsins sést hvernig kröfulínur hafa verið dregnar á kort af hálfu ríkisins og annarra málsaðila.

Að svæðinu austanverðu liggur óumdeilt eignarland Haukadals en kröfur íslenska ríkisins og eigenda jarðarinnar skarast ekki innan þessa ágreiningssvæðis.

Ágreiningssvæðið er norðan við Arnarfjörð og afmarkast m.a. af hlíðum Veturlandafjalls, Skeggja, Skorarfjalls og Skeggjafjalls. Það er talsvert bratt og í um 500 til rúmlega 950 m hæð. Frá norðvesturhorni svæðisins að austurmörkum þess eru rúmlega 5 km í beinni loftlínu. Frá bæjarstæði Hrafnabjarga að efstu hlutum Veturlandafjalls eru rúmlega 3 km og frá bæjarstæði Stapadals eru tæplega 2,5 km að efstu hlutum fjallsins.

Kröfulína ríkisins er að öllu leyti miðuð við fjallsbrúnir samkvæmt málalínbúnaði þess, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.1. Til athugunar kemur því hvort land aðliggjandi jarða nái ofar en að kröfulínu ríkisins. Afmörkun íslenska ríkisins er fyrst og fremst sögð styðjast við afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Ríkið tilgreinir þar Stapadal, Hrafnabjörg og Haukadal og verða heimildir um merki þessara jarða teknar til skoðunar í eftirfarandi umfjöllun.

Í landamerkjabréfi Stapadals, dags. 20. júní 1884, er merkjum jarðarinnar lýst svo: „Að utan milli Loðkinnhamra og Stapadals Bjargaá [...] Til fjalla ræður vatnahalli merkjum.“ Í fasteignamati 1916–1918 er um merki að utan vísað til jarðarinnar Hrafnabjarga í undirmati I en til Stapa í undirmati II.

Landamerkjabréf, þar sem m.a. er lýst merkjum milli Lokinhamra, Hrafnabjarga og Stapadals, er ódagsett en þinglesið 30. maí 1890. Þar segir um merkin:

... en að sunnan og innanverðu milli Lokinhamra og Hrafnabjarga eru landamerki áin, sem fellur eptir dalnum heilt að upptökum hennar, og þaðan beina sjónhending í fell, sem stendur fyrir miðjum dalbotninum, og kallast Sæólfsfell; milli Hrafnabjarga að innanverðu og Stapadals að utan eru landamerki í stóran standklett í fjörunni milli bæjanna, er kallaður er „Stapi“, og bein sjónhending upp fjallið.

Fyrir liggja eldri heimildir um merki Hrafnabjarga. Á vitnisburðarskjal um landamerki Svalvoga og Hafnar við Dýrafjörð frá 1411 eru skráð landamerki Hrafnabjarga frá 1668. Í *Íslenzku fornbréfasafni* segir að bréfið sé varhugavert, en svo virðist sem það eigi einkum við um vitnisburðinn um landamerki Svalvoga og Hafnar. Lýsingin á landamerkjum Hrafnabjarga hljóðar svo:

Þessi eru landamerki aa H(r)afnabiorgum i arnarfirdi ad hid ytra rædr áin epter dalnm og svo sem bruner ræda. en mille St(a)padalls er land(a)merke at biargaa hini ydre.

Við manntalsþing að Auðkúlu 6. maí 1729 auglýsti sýslumaður landamerki jarðanna Lokinhamra, Hrafnabjarga og Svalvoga en þar var Bjargaá tilgreind sem merki milli Hrafnabjarga og Stapadals með vísan til dóms Ögmundar biskups frá 1537.

Málsaðilar hafa staðsett merki milli Stapadals og Hrafnabjarga með mismunandi hætti þar sem íslenska ríkið miðar við punkt á fjallsbrún í beinni sjónhendingu í Stapa, sbr. fyrrgreint landamerkjabréf sem var þinglýst 30. maí 1890, en gagnaðilar þess miða

við Bjargaá samkvæmt fyrrgreindu landamerkjabréfi Stapadals.³¹⁷ Einnig hefur íslenska ríkið gert fyrirvara við staðsetningu punktsins sem miðast við Stapa á kröfulínukorti en jafnframt tekið fram að það hafi ekki áhrif á afmörkun kröfusvæðisins í heild. Þar sem þetta hefur hvorki áhrif á kröfulínu ríkisins, í ljósi þess að hún miðast við samfelldar brúnir, né mat á því hvort ágreiningssvæðið sé innan merkja aðliggjandi jarða þykir ekki ástæða til að fjalla nánar um þetta atriði.

Í landamerkjabréfi Haukadals sem liggur að svæðinu austanverðu, dags. 3. júlí 1886, er merkjum jarðarinnar lýst á milli tiltekinna örnefna við sjó og svo segir: „Innan þessara takmarka á Haukadalur land allt milli fjalls og fjöru fram í fremstu daladrög.“

Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um landamerki á svæðinu. Í landamerkjabréfi Stapadals er merkjum jarðarinnar beinlínis lýst að vatnaskilum en að öðru leyti taka fyrrgreindar merkjalýsingar ekki af tvímæli um hversu langt merki jarðanna ná til fjalla og þarf því m.a. að túlka merkjalýsingar með hliðsjón af staðháttum. Þrátt fyrir að lýsingar á merkjum jarða til fjalla séu ekki ótvíræðar verður að líta til þess að fjöllin mynda glögg landfræðileg skil af náttúrunnar hendi auk þess sem fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu brúnir þeirra eru afar litlar.

Niðurstöður um landamerki og afmörkun er að finna í kafla 7.3.5.

7.3.2 Fjallendi milli Djúpadals, Geldingadals og Lokinhamradals

Hér verður fjallað um það þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Skjöldur/Bæjarfjall og Þverfjall*.³¹⁸ Að norðan-, vestan- og sunnanverðu liggur að svæðinu óumdeilt eignarland Lokinhamra og að því norðaustanverðu liggur óumdeilt eignarland Hrauns. Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á því að mismunandi hlutar ágreiningssvæðisins séu innan merkja Lokinhamra og Hrauns og það sé eignarland þeirra á þeim grundvelli. Að svæðinu austanverðu liggur einnig óumdeilt eignarland Haukadals og að því norðaustanverðu liggur óumdeilt eignarland Arnarnúps en kröfur íslenska ríkisins og eigenda Haukadals og Arnarnúps skarast ekki innan þessa ágreiningssvæðis.

Ágreiningssvæðið liggur norðan við Arnarfjörð og afmarkast m.a. af hlíðum Skjaldar, Bæjarfjalls og Þverfjalls. Svæðið er í um 600–900 m hæð og frá vesturmörkum að austurmörkum eru rúmlega 5 km í beinni loftlínu. Frá bæjarstæði Lokinhamra að efstu hlutum Skjaldar eru rúmlega 1,5 km í beinni loftlínu en bæjarstæði Haukadals, Arnarnúps og Hrauns í Keldudal eru í um 4–6 km fjarlægð frá efsta hluta svæðisins.

Kröfulína ríkisins er að öllu leyti miðuð við fjallsbrúnir samkvæmt málalínbúnaði þess, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.1. Kemur því til athugunar hvort land jarða nái inn

³¹⁷ Í vettvangsferð 18. ágúst 2021 var m.a. ekið að mörkum Hrafnabjarga og Stapadals og Bjargaá og Stapi staðsett. Bjargaá mun vera þar sem mörk Hrafnabjarga og Stapadals eru dregin á kröfulínukort af hálfu gagnaðila ríkisins en ekki þar sem hún er merkt í viðkomandi kortagrunni.

³¹⁸ Textalýsingu á kröfulínu íslenska ríkisins er að finna í kafla 3.1. Á úrskurðarkorti málsins sést hvernig kröfulínur hafa verið dregnar á kort af hálfu ríkisins og annarra málssaðila.

fyrir kröfulínu ríkisins. Afmörkun íslenska ríkisins er fyrst og fremst sögð styðjast við afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Ríkið tilgreinir þar Svalvoga, Lokinhamra, Haukadal, Arnarnúp og Hraun. Í eftirfarandi umfjöllun verða teknar til skoðunar heimildir um merki þessara jarða.

Af hálfu eigenda Lokinhamra var við meðferð málsins vakin athygli á því að punktur nr. 1 á kröfulínu íslenska ríkisins væri í kröfulýsingu og greinargerð miðaður við Hlíðarstand sem væri í Tóarfjalli og því á öðru þjóðlendukröfussvæði. Þess var krafist að kröfum ríkisins yrði vísað frá vegna vanreifunar. Við aðalmeðferð málsins 4. október 2022 og í bréfi dagsettu 24. janúar 2023 gerði lögmaður íslenska ríkisins grein fyrir leiðréttingu á texta kröfugerðar hvað varðaði punkt nr. 1 á kröfulínu ríkisins sem skyldi nefnast „vestasti punktur Skjaldar í fjallsbrún ofan við Djúpadalspolla“. Einnig greindi hann frá því að merkingar á punktum nr. 2 og 3 hefðu víxlast á kröfulínukortinu en texti kröfulýsingarinnar væri réttur að þessu leyti. Í ljósi framangreindrar leiðréttingar á texta kröfugerðar íslenska ríkisins og þess að kröfulínan að öðru leyti miðast eftir sem áður við samfelldar brúnir tiltekens fjalllendis telur óbyggðanefnd málatilbúnað ríkisins nægilega skýran til að unnt sé að taka kröfuna til efnislegrar meðferðar. Er í því sambandi jafnframt litið til þess að annmarki á texta kröfulýsingar ríkisins virðist ekki hafa orðið til þess að landeigendur aðliggjandi jarða hafi ekki getað tekið til efnislegra varna. Því þykja ekki standa efni til að vísa kröfunni frá á þessum grundvelli.

Landamerkjabréf þar sem merkjum Lokinhamra er m.a. lýst er ódagsett en þinglesið 30. maí 1890. Þar segir um merki jarðarinnar:

Kunnugt gjörist, að landamerki á milli Lokinhamra í Auðkúluhreppi og Svalvoga í Þingeyrarhreppi eru eptir gömlum máldögum úr hlíðarstandi strengbergskletti niður úr fjallinu beina sjónhending í klett niður í fjöru, sem kallast „litla barð“, en að sunnan og innanverðu milli Lokinhamra og Hrafnabjarga eru landamerki áin, sem fellur eptir dalnum heilt að upptökum hennar, og þaðan beina sjónhending í fell, sem stendur fyrir miðjum dalbotninum, og kallast Sæólfsfell ...

Landamerkjabréfið lýsir merkjum gagnvart aðliggjandi jörðum en tilgreinir hvorki hve langt upp á Skjöld og Bæjarfjall merki Lokinhamra ná né lýsir það merkjum gagnvart jörðum við sunnanverðan Dýrafjörð. Þó er ljóst að merki milli Lokinhamra og Hrafnabjarga ná í Sæólfsfell sem er innsti hluti fjalllendisins, nálægt miðjum skaganum milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar og rís í um 830 m hæð, sunnan við austasta hluta ágreiningssvæðisins. Þá verður að horfa til þess að land Lokinhamra umlykur megnið af ágreiningssvæðinu og bæjarstæðið er í rétt rúmlega 1,5 km fjarlægð frá efsta hluta Skjaldar. Því má leiða líkur að því að ekki hafi þótt tilefni til að lýsa merkjum með nákvæmari hætti en gert var.

Í fasteignamati 1916–1918 er vísað til Lokinhamraár um merki milli Lokinhamra og Hrafnabjarga, líkt og í landamerkjabréfinu.

Krafa vegna Hrauns í Keldudal er tvískipt en þar á milli eru jarðirnar Skálará og Saurar. Annars vegar nær krafa vegna Hrauns til lands utarlega í Keldudal, þar sem bærinn stendur, en hins vegar til lands innst í dalnum og þar í grennd. Síðarnefndi

hlutinn skarast við ágreiningssvæðið. Í landamerkjabréfi Hrauns, með kirkjujörðinni Saurum, dags. 20. maí 1886, er þessum hluta lýst innan merkja Saura en land þeirra er sagt liggja „fram eptir dalnum, svo sem áin ræður, og beina sjónhending í Hálfánargjá“. Í landamerkjabréfi Saura sem var móttækið til þinglýsingar nokkrum árum síðar, 16. desember 1891, segir hins vegar að merki Saura nái „að framan í þverá, er rennur úr Álftaskál“ og síðan taki við land Hrauns en um það segir: „En dalurinn þar fyrir framan er eign Hrauns eptir því sem áin ræður beint í Hálfánargjá.“ Þrátt fyrir að munur sé á því hvort viðkomandi hluta Geldingadals inn að Hálfánargjá sé lýst innan merkja Hrauns eða Saura í framangreindum landamerkjabréfum er svæðinu allt að einu öllu lýst innan merkja jarða en af gögnum málsins má ráða að eignarhald jarðanna hefur iðulega í gegnum tíðina verið á sömu hendi.

Í undirmati I að fasteignamati 1916–1918 um Saura segir um merki milli jarðarinnar og Hrauns að óvíst sé um þau en Hraun sé talið eiga inn dalinn. Í undirmati II segir að landamerki séu óglögg að innan eða upp í dalnum. Í lögfestu jarðarinnar frá 12. febrúar 1877 er merkjum Hrauns ekki lýst gagnvart ágreiningssvæðinu.

Í landamerkjabréfi Arnarnúps, dags. 1. desember 1889, er merkjum gagnvart ágreiningssvæðinu lýst svo: „Allt neðan frá sjó ræður áin fram eptir dalnum og beina sjónhending í „Hálfánargjá“ en gjáin liggur í hliðum Þverfells samkvæmt fyrirbyggjandi örnefnaskrá.“

Í landamerkjabréfi Haukadals frá 3. júlí 1886 er merkjum jarðarinnar lýst svo gagnvart ágreiningssvæðinu: „Innan þessara takmarka á Haukadalur land allt milli fjalls og fjöru fram í fremstu daladrög“.

Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um landamerki á svæðinu. Ljóst er að merkjalýsingar fyrrgreindra jarða taka ekki af tvímæli um hversu langt merki jarðanna ná til fjalla og þarf því m.a. að túlka merkjalýsingar með hliðsjón af staðháttum. Þrátt fyrir að lýsingar á merkjum jarða til fjalla séu ekki ótvíræðar verður að líta til þess að fjöllin mynda glögg landfræðileg skil af náttúrunnar hendi auk þess sem fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu brúnir fjallgarðsins eru afar litlar.

Niðurstöður um landamerki og afmörkun er að finna í kafla 7.3.5.

7.3.3 *Fjalllendi utan Keldudals og Djúpadals*

Hér verður fjallað um það þjóðlendukröfussvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Tóarfjall*, *Hrafnhyrna*,³¹⁹ *Helgafell*, *Skálarfjall* og *Geldingardalshorn*.³²⁰ Að sunnan- og vestanverðu liggur að svæðinu óumdeilt eignarland Lokinhamra og óumdeilt eignarland Svalvoga liggur að því vestanverðu. Að norðanverðu liggja að svæðinu óumdeild eignarlönd Hafnar og Hrauns en óumdeilt eignarland síðarnefndu

³¹⁹ Við leit á kortum og í örnefnaskrá hefur ekki þessi gerð örnefnisins ekki fundist. Aftur á móti er hornið sem teygir sig í norður út frá Tóarfjalli, nefnt Hafnarhyrna í slíkum heimildum og það heiti verður notað héðan í frá.

³²⁰ Textalýsingu á kröfulínu íslenska ríkisins er að finna í kafla 3.1. Á úrskurðarkorti málsins sést hvernig kröfulínur hafa verið dregnar á kort af hálfu ríkisins og annarra málssaðila.

jarðarinnar liggur jafnframt að svæðinu austanverðu. Á milli tvískipts lands Hrauns liggja að svæðinu austanverðu óumdeild eignarlönd Skálarár og Saura. Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á því að mismunandi hlutar ágreiningssvæðisins séu innan merkja fyrrnefndra jarða og það sé eignarland þeirra á þeim grundvelli.

Ágreiningssvæðið er á ysta hluta skagans milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar og afmarkast m.a. af hliðum Tóarfjalls, Hafnarhrynu, Helgafells, Strengbergsfjalls, Skálarfjalls, Hundshorns, Saurahorns og Geldingadalshorns. Á milli fjallanna eru djúpir dalir og skálar, nánar tiltekið er Hafnardalur milli Hafnarhrynu og Helgafells en milli Helgafells og Strengbergshorns er Strengbergshvilt. Gjálpardalur er milli Strengbergshorns og Skálarfjalls/Hundshorns, milli Hundshorns og Saurahorns er Skálarárhvilt og stór skál nefnd Álftaskál liggur milli Skálarfjalls/Saurahorns og Geldingadalshorns. Tóarfjall rís bratt upp úr sjó austan við Arnarfjörð.

Svæðið er víðast hvar í um 400–850 m hæð og um 7 km í beinni loftlínu eru frá Helgafelli á nyrstu mörkum ágreiningssvæðisins að suðausturmörkum þess í Geldingadalshorni. Frá bæjarstæði Lokinhamra að efsta hluta Tóarfjalls eru um 4 km. Bæjarstæði Svalvoga er um 1 km frá efsta hluta Hafnarhrynu og frá bæjarstæði Hafnar að efsta hluta Helgafells eru um 1,5 km. Frá bæjarstæði Hrauns að efstu brúnum Helgafells eru tæplega 2,5 km og að efstu brúnum Hundshorns eru tæplega 1,5 km. Þá eru bæjarstæði Skálarár og Saura 1–2 km frá efstu hlutum Hundshorns og Saurahorns.

Kröfulína ríkisins er að öllu leyti miðuð við fjallsbrúnir samkvæmt málaltilbúnaði þess, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.1. Kemur því til athugunar hvort land jarða nái inn fyrir kröfulínu ríkisins. Afmörkun íslenska ríkisins er fyrst og fremst sögð styðjast við afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Ríkið tilgreinir þar Svalvoga, Höfn, Hraun, Skálará og Saura. Í eftirfarandi umfjöllun verða teknar til skoðunar heimildir um merki þessara jarða og að auki heimildir um merki Lokinhamra, enda liggur óumdeilt eignarland jarðarinnar að sunnanverðu ágreiningssvæðinu.

Af hálfu eigenda Lokinhamra er þess aðallega krafist að kröfum íslenska ríkisins á ágreiningssvæðinu verði vísað frá óbyggðanefnd vegna vanreifunar. Frávísunarkrafan er einkum byggð á því að kröfugerð ríkisins sé ekki nægilega skýr þar sem ríkið dragi kröfulínu frá óljósum punkti nr. 4 í Keldudal í Dýrafirði eftir fjallsbrún í upphafspunkt í Hafnarskarði í Dýrafirði. Þá sé ekkert fjallað um kröfulínuna í Arnarfirði, hvorki í Dalsdal né Tóarfjalli auk þess sem ekki sé gert ráð fyrir að Lokinhamrar eigi land að Tóarfjalli, sem sé heiti fjallsins í heild milli Dalsdals og Hafnardals.

Í ljósi þess að kröfulína íslenska ríkisins er á ágreiningssvæðinu dregin eftir samfelldum brúnum tiltekins fjalllendis telur óbyggðanefnd málaltilbúnað ríkisins, með hliðsjón af kröfulínukorti, nægilega skýran til að unnt sé að taka kröfuna til efnislegrar úrlausnar. Þá er jafnframt litið til þess að framsetningin virðist ekki hafa orðið til þess að landeigendur aðliggjandi jarða hafi ekki getað tekið til efnislegra varna. Því þykja ekki standa efni til að vísa kröfunni frá á þessum grundvelli.

Í landamerkjabréfi, þinglesnu 30. maí 1890, þar sem merkjum milli Lokinhamra og Svalvoga er m.a. lýst segir:

Kunnugt gjörist, að landamerki á milli Lokinhamra í Auðkúluhreppi og Svalvoga í Þingeyrarhreppi eru eptir gömlum máldögum úr hlíðarstandi strengbergskletti niður úr fjallinu beina sjónhending í klett niður í fjöru, sem kallast „litla barð“ ...

Í fasteignamati Vestur-Ísafjarðarsýslu 1916–1918 segir um Lokinhamra að merki séu úr Litlabarði í Hlíðarstand en samkvæmt örnefnaskrá er Hlíðarstandur í vesturhlíð Tóarfjalls.

Landamerkjabréf Svalvoga, dags. 1. desember 1891, segir merki jarðarinnar og Lokinhamra vera „í Hlíðarstand í fjallinu, bein sjónhending í klett í fjöru, sem kallast „Litla barð““. Milli Svalvoga og Hafnar er merkjum lýst „úr Kögurpúfu bein sjónhending í Hafnarskarð í fjallinu“. Í fasteignamati 1916–1918 er merkjum lýst með sama hætti og í landamerkjabréfi Svalvoga.

Landamerkjabréf Hafnar, dags. 1. desember 1891, lýsir merkjum milli jarðarinnar og Svalvoga með sama hætti og landamerkjabréf Svalvoga. Merkjum milli Hafnar og Hrauns er síðan lýst „í berg uppsprettu læk innan til við Ófærunef, og þaðan sjónhendingu í fjall upp“. Í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerki Hafnar að innan séu Hafnarófæra.

Fyrir liggja eldri heimildir um merki milli Svalvoga og Hafnar. Það er landamerkjalyking, dags. 29. júní 1411, en í *Íslenzku fornbréfasafni* segir reyndar að bréfið sé varhugavert, orðfæri þess undarlegt og dagsetning sömuleiðis. Í því segir m.a.: „mille Svalvoga og Hafnar skiptest land við kógrinn epter gomlum garde er þar liggur og sioonhending i Hafnarskard“. Í óundirskrifuðu og ártalslausu blaði sem samkvæmt *Íslenzku fornbréfasafni* var skrifað um 1820 eru landamerki milli sömu jarða sögð liggja „uppfrá Kögri og það til fjalls“.

Landamerkjabréf Hrauns með kirkjujörðinni Saurum, dags. 20. maí 1886, segir að merki jarðarinnar að utan, þ.e. gagnvart Höfn, séu „í vatnsbunu á, er fellur fram úr berginu innan til í ófærunefinu á ytri Hlíð og þaðan beina sjónhending á brún upp“. Merkjum milli Hrauns og Skálarár er lýst „í Sporstein, þaðan í Oddnýjartópt, en úr henni sjónhending í Hundshornsgjótu“. Þá segir um landamerki Saura og Skálarár:

Að utanverðu milli Saura og Skálarár skilur Svarðarholt og þaðan sjónhending í merkisstein í Hvylftarbrekkum, en þaðan beina sjónhending á fjallsbrún upp. Þaðan liggur land jarðarinnar fram eptir dalnum, svo sem áin ræður, og beina sjónhending í Hálfánargjá.

Að öðru leyti lýsir framangreint landamerkjabréf Hrauns með Saurum ekki merkjum jarðanna gagnvart ágreiningssvæðinu sem hér um ræðir. Fyrir liggja eldri heimildir um merki Hrauns en þann 12. febrúar 1877 var jörðin Hraun lögfest „innan þeirra takmarka sem nú skal greina“:

Það sem áin ræður fram eptir, allt þar til Sporsteinn ber rjett í Hundshornsgjótu sjónhending rjetta, síðan það sem fjallabrúnir ráða útseptir, en að utanverðu í skerið fremsta, sjónhending úr því upp í teiginn, og þaðan beint í gnýpuna.

Í fasteignamati 1916–1918 segir að jörðin Hraun liggi neðst og yst í Kjeldudal. Milli Hrauns og Hafnar séu merki í læk sem renni ofan Hafnarófæru. Þá segir um merki Hrauns að þau séu „að innan Arnarnúpsá, að ofan úr Sporsteini um Oddnýjartópt í Hundshornsgjótu“.

Landamerkjabréf Skálarár, dags. 5. desember 1891, lýsir merkjum að „framan (sunnan), milli Skálarár og Saura, í stein á Svarðarholti og annan í Skálarár Hvyllfarbrekkum, og eptir þessum steinum í beina línu frá á og á fjallsbrún“. Merkjum jarðarinnar og Hrauns er lýst með sama hætti og í framangreindu landamerkjabréfi Hrauns og hið sama kemur fram í fasteignamati 1916–1918. Þar segir jafnframt um landamerki Skálarár að þau séu að innan Arnarnesá, að ofan Skálarárhvilft gagnvart Saurum.

Þann 20. janúar 1876 lögfesti Bjarni Bjarnason eignarjörð sína Skálará innan eftirfarandi marka:

Lögfesti jeg land mitt fram að Marksteinum þeim þremur, sem eru á milli Skálarár og Saura sjónhending hvor upp af öðrum en að utanverðu milli Hrauns og Skálarár sjónhending úr Hundshornsgjótu enni ytri og í miðja Oddnýjar tópt og þaðan í beinni línu í á þá er þar rennur.

Ódagsett landamerkjabréf Saura var innkomið til þinglesturs 16. desember 1891. Þar segir m.a.:

Milli Saura og Skálarár í stein í hinu svonefnda Svarðarholti og beint í á, og aptur úr þeim sama steini beint í annan merkistein í Skálarár Hvyllfarbrekkum, og þaðan beina sjónhendingu í fjallsbrún upp. – En merkin að framan í þverá, er rennur úr Álftaskál. En dalurinn þar fyrir framan er eign Hrauns eptir því sem áin ræður beint í Hálfánargjá.

Í fasteignamati 1916–1918 segir í undirmati I að merki milli Saura og Skálarár séu í Skálarárhvilft en um merki milli Saura og Hrauns segir að óvíst sé um þau en Hraun sé talið eiga inn dalinn. Í undirmati II segir að landamerki séu óglögg að innan eða upp í dalnum.

Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um landamerki á svæðinu. Ljóst er að merkjalýsingar fyrrgreindra jarða taka ekki af tvímæli um hversu langt merki jarðanna ná til fjalla og þarf því m.a. að túlka merkjalýsingar með hliðsjón af staðháttum. Þrátt fyrir að lýsingar á merkjum jarða til fjalla séu ekki ótvíræðar verður að líta til þess að fjöllin mynda glögg landfræðileg skil af náttúrunnar hendi auk þess sem fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu brúnir fjallgarðsins eru almennt litlar en einungis bæjarstæði Lokinhamra er meira en 4 km frá hæstu hlutum ágreiningssvæðisins.

Niðurstöður um landamerki og afmörkun er að finna í kafla 7.3.5.

7.3.4 Fjalllendi milli Keldudals og Haukadals

Hér verður fjallað um staðhætti á því þjóðlendukröfussvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Eyrarfjall og Seljafjall*.³²¹ Að austanverðu liggur að svæðinu óumdeilt eignarland Sveinseyrar og að því vestanverðu liggur óumdeilt eignarland Arnarnúps. Þá liggur óumdeilt eignarland Haukadals að sunnanverðu svæðinu. Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á því að mismunandi hlutar ágreiningssvæðisins séu innan merkja fyrrnefndra jarða og það sé eignarland þeirra á þeim grundvelli.

Ágreiningssvæðið liggur utarlega við sunnanverðan Dýrafjörð, afmarkast m.a. af hlíðum Eyrarfjalls, Nóntinds, Seljafjalls og Haukadalsfells og er í um 450 til tæplega 800 m hæð. Fjarlægð í beinni loftlínu frá norðurmörkum til suðurmarka svæðisins er um 5 km en frá vesturmörkum að austurmörkum er fjarlægðin á bilinu 400–1.900 m. Frá bæjarstæði Sveinseyrar að efsta hluta Eyrarfjalls eru um 2 km og frá bæjarstæði Arnarnúps að efsta hluta þess eru um 1,5 km. Þá er bæjarstæði Haukadals um 1,5 km frá brúnum Haukadalsfells.

Kröfulína ríkisins er að öllu leyti miðuð við fjallsbrúnir samkvæmt málalíbúnaði þess, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.1. Kemur því til athugunar hvort land jarða nái inn fyrir kröfulínu ríkisins. Afmörkun íslenska ríkisins á þjóðlendukröfussvæðinu er fyrst og fremst sögð styðjast við afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Ríkið tilgreinir þar Arnarnúp, Sveinseyri og Haukadal. Í eftirfarandi umfjöllun verða teknar til skoðunar heimildir um merki þessara jarða.

Landamerkjabréf Arnarnúps, dags. 1. desember 1889, segir að merki milli Arnarnúps og Sveinseyrar séu „í sker það, sem er fyrir innan svo nefnda „ófæru“, og nefnist „Ófærusker“, þaðan beina sjónhending á fjall upp“. Í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerki jarðarinnar að innan séu Eyrarófæra.

Landamerkjabréf Sveinseyrar, dags. 10. desember 1891, er svohljóðandi:

Milli Haukadals og Sveinseyrar eru merkin eptir svokölluðum Merkishrygg, upp í fjallsrönd og ofan í sjó úr tóuhúsi svokölluðu, en á milli Sveinseyrar og Arnarnúps í svokallað Ófærusker fyrir i innan Ófæru og beina sjónhendingu upp til fjalls, sem um er getið í Arnarnúps landamerkjaskrá.

Í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerki jarðarinnar að utan séu Eyrarófæra og að innan Merkishryggur.

Fyrir liggja eldri heimildir um landamerki Arnarnúps og Sveinseyrar en í vitnisburði Jóns Guðmundssonar um merki milli jarðanna, dags. 1. maí 1596, segir m.a. „að Arnarnups ofæra skildi landeign fyrgreindra jarda, og þat gil sem þar er alla leid við ofærunefit oc kallad er grämeitu gil“. Í vitnisburði Guðmundar Oddssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 20. september 1596, segir eftirfarandi:

³²¹ Textalýsingu á kröfulínu íslenska ríkisins er að finna í kafla 3.1. Á úrskurðarkorti málsins sést hvernig kröfulínur hafa verið dregnar á kort af hálfu ríkisins og annarra mál aðila.

Enn J þá æfru, sem þar er J millum. fra eyri at ofæru nefinu jnnan til og j það gyl. sem þar er vit ofæru nefit, lyka ut vit sioinn j ofæru skierit, so og hefi ec heyrð sagt, at Eyri ætti ^{allt} Land jnn fra sier at Haukadal vid J þann hrygg sem gengr undan fialle þui sem gengr j millum hauka dals og Eyrar dals og gagnvart vndan hryggnum og ofan til sioar. so lyka upp fra hryggnum beint a fiall upp, efter þui sem fiallsraundinn helldr, sem er j millum hauka dalz og Eyrardals [...] Enn þetta fyr greindra jarda, Arnar Nups og Eyrar, oc j þau ar sem ec var a Eyri, voru alldri onnur landamerki halldinn en j adur greinda ofæru, enn vid utanverda Eyrar hlyd, hefir alltyd verit kollut Eyrar hvylt.

Í kjölfar ágreinings um merki milli jarðanna var dómur felldur 3. febrúar 1599 þar sem Ólafi B. Jónssyni var dæmt til eignarhalds land innan merkja sem vitnisburður hans hljóðaði upp á, þ.e. að Sveinseyri ætti land í þá ofæru sem væri fyrir utan þá hvílt sem kallaðist Eyrarhvílt.

Landamerkjabréf Haukadals, dags. 3. júlí 1886, lýsir merkjum jarðarinnar gagnvart ágreiningssvæðinu svo: „Að utanverðu frá Fellsrönd niður eptir Ytri-Merkishrygg um svokallað Tóuhús í Sveinseyrarármynni. [...] Innan þessara takmarka á Haukadalur land allt milli fjalls og fjöru fram í fremstu daladrög.“ Í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerki jarðarinnar að utan séu „Merkishriggar úr fellsrönd niður í Nasa við Sveinseyrarárós“.

Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um landamerki á svæðinu. Ljóst er að merkjalýsingar fyrrgreindra jarða taka ekki af tvímæli um hversu langt merki jarðanna ná til fjalla og þarf því m.a. að túlka merkjalýsingar með hliðsjón af staðháttum. Þrátt fyrir að lýsingar á merkjum jarða til fjalla séu ekki ótvíræðar verður að líta til þess að fjöllin mynda glögg landfræðileg skil af náttúrunnar hendi auk þess sem fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu brúnir fjallgarðsins eru afar litlar.

Niðurstöður um landamerki og afmörkun er að finna í kafla 7.3.5.

7.3.5 Niðurstaða um afmörkun

Hér hefur verið fjallað um ágreiningssvæði málsins og um merki aðliggjandi jarða. Sem fyrr segir snýst ágreiningur íslenska ríkisins og gagnaðila þess alfarið um hvort eignarlönd jarða nái saman uppi á fjöllum eða hvort efstu hlutar fjallanna séu eigendalausir og því þjóðlendur. Þar sem afmörkun þessara kröfussvæða ríkisins byggist á sama grunni og sambærileg atriði koma við sögu í túlkun merkjalýsinga verður fjallað um niðurstöðurnar í einu lagi.

Samkvæmt merkjalýsingum sem raktar hafa verið er ljóst að landamerkjum á svæðinu er iðulega lýst til fjalls, í fjallsbrún eða í tiltekið örnefni á fjalli, sé merkjum á annað borð lýst til fjalla, og því reynir m.a. á túlkun á hugtakinu „fjallsbrún“ og sambærilegum tilvísunum í merkjalýsingum, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.4. Þar er m.a. gerð grein fyrir dómi Hæstaréttar frá 20. október 2016 í máli nr. 59/2016 (Torfufell, Hólsgærði og Úlfá) en þar féllst Hæstiréttur á að með tilvísun til fjallsbrúnar í viðkomandi landamerkjabréfi væri átt við efsta hluta fjalls, þ.e. vatnaskil. Slík túlkun orðalags í landamerkjabréfum er þó ekki algild að mati óbyggðanefndar. Þar sem ekki

er að fullu ljóst hve langt merki jarða ná til fjalla ber m.a. að túlka merkjalýsingar með hliðsjón af staðháttum.

Þrátt fyrir að lýsingar á merkjum jarða til fjalla á svæðinu séu óljósar og almennt séu ekki fyrir hendi ótvíræðar merkjalýsingar innan kröfusvæðanna er til þess að líta að fjöllin mynda glögg landfræðileg skil af náttúrunnar hendi þar sem þau skilja að dali og firði. Má því leiða líkur að því að ekki hafi þótt þörf á að lýsa merkjum frekar til fjalla en í raun var gert. Vísast í þessu sambandi til almennrar umfjöllunar í kafla 7.2.3 en þar er m.a. bent á að það að svæði sé hálent, lítt gróið, fjarri byggð og lítt nytjað leiði ekki sjálfkrafa til niðurstöðu um þjóðlendu, þótt um sé að ræða atriði sem geti haft áhrif á sönnunarmat ásamt skriflegum heimildum. Þá segir að ef um er að ræða tilvik þar sem tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur að jarðir og fjarlægðir eru litlar á milli bæjarstæða og efstu hluta fjalla, telji óbyggðanefnd alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Hér vísast jafnframt sérstaklega til kafla 7.2.3.1 þar sem lögð er áhersla á að í þjóðlendumálum þurfi að gæta samræmis og jafnræðis. Ekki beri einungis að líta til niðurstaðna einstakra ágreiningsmála heldur einnig þess hvernig kröfugerð íslenska ríkisins hefur verið háttáð. Við heildstæða skoðun á endanlegum niðurstöðum mála sem lokið er hjá óbyggðanefnd og dómstólum finnast ekki dæmi þess að efstu hlutar fjalla teljist þjóðlendur nema um sé að ræða nokkuð víðfeðm heiðarlönd eða hluta af þjóðlendum sem ná jafnframt yfir nærliggjandi landsvæði. Málsmeðferð óbyggðanefndar er lokið á langstærstum hluta landsins og algengt hefur verið að eignarlönd jarða hafi talist ná saman efst á fjöllum eða á vatnaskilum, sérstaklega þar sem allmjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli dala og fjarða. Enn fremur hefur fjöldi fjalla á landinu talist til eignarlanda í heild þegar af þeirri ástæðu að íslenska ríkið lýsti ekki kröfum um að þau eða hlutar þeirra væru þjóðlendur. Ætla verður að til grundvallar þeirri afstöðu ríkisins hafi legið það mat að um eignarlönd væri að ræða. Víða um land eru staðhættir sambærilegir við Ísafjarðarsýslur að því leyti að fjöll skilja þar gjarnan á milli eignarlanda jarða í dölum og fjörðum, án þess að endilega sé um að ræða víðáttumikla fjallgarða eða stór og samfelld heiðarlönd.

Athugun á landamerkjabréfum í Ísafjarðarsýslum leiðir í ljós að almennt eru merkjalýsingar til fjalla ekki eins nákvæmar og niðri á láglandinu. Líklegt má telja að það geti annars vegar verið af því að meiri hagsmunir voru bundnir við að merki milli nytjalanda jarða á láglandi væru skýr heldur en merki til fjalla. Hins vegar má að mati nefndarinnar ætla að minni ástæða hafi þótt til að lýsa þeim hluta merkjanna en merkjum gagnvart aðliggjandi jörðum á láglandi vegna þeirrar útbreiddu venju að vatnaskil og hæstu brúnir fjalla réðu merkjum þegar fjöllin mynduðu skýr landamerki af náttúrunnar hendi.

Í tilvikum þar sem heimildir um merki eru óljósar ber m.a. að túlka orðalag landamerkjabréfa og annarra merkjalýsinga með hliðsjón af staðháttum. Iðulega háttar svo til í lýsingum landamerkjabréfa jarða sem hér eru til umfjöllunar gagnvart

aðliggjandi jörðum á láglendi að merkjum er lýst í tiltekið örnefni í fjalli og/eða í tiltekið örnefni og þaðan upp á fjall, án þess að nánar sé tilgreint hvernig merkin liggi milli efstu kennileita sem vísað er til. Í umfjöllun um það atriði í kafla 7.2.3.8 segir m.a. að telja megi að viðkomandi kennileiti eða sú lína sem dregin var til fjalls hafi þótt skýr og hentug viðmiðun en að mati nefndarinnar verði að telja líklegt að litið hafi verið svo á að línan lægi áfram efst upp á fjall eða að vatnaskilum. Með vísan til framangreindrar umfjöllunar og staðhátta á umræddum svæðum, þar sem mjó fjöll skilja að jarðir og fjarlægðir milli bæjarstæða og hæstu fjallstoppa eru litlar, telur óbyggðanefnd alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Samkvæmt því sem að framan er rakið er niðurstaða óbyggðanefndar að fyrirbyggjandi heimildir um merki jarða á svæðunum sem hér eru til umfjöllunar, túlkaðar með hliðsjón af staðháttum, styðji við afmörkun gagnaðila íslenska ríkisins og verður lagt til grundvallar að landamerki aðliggjandi jarða nái saman efst á fjöllum. Því er niðurstaða óbyggðanefndar að þjóðlendukröfussvæðin fjögur sem hér eru til umfjöllunar séu að öllu leyti innan merkja jarðanna.

7.4 Eignarréttarleg staða

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða ágreiningssvæðanna. Í kafla 7.2.4 er fjallað um landnám á svæðinu og komist að þeirri niðurstöðu að af frásögnum *Landnámu* verði ekki ráðið hvort ágreiningssvæði málsins hafi verið numin, enda séu landnámsmörk upp til fjalla og inn til lands ekki tiltekin. Að mati óbyggðanefndar mæli staðhættir og fjarlægðir því þó ekki í mót að svæðin hafi verið numin að einhverju leyti, þó að sums staðar séu nokkuð skörp skil milli fjalllendis og láglendis, enda fjarlægðir frá byggð almennt ekki miklar. Jafnframt eru að mati nefndarinnar ekki sérstakar líkur á að landnám hafi miðast við þær brúnir sem íslenska ríkið miðar málantilbúnað sinn að verulegu leyti við, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.1, enda fela þær almennt ekki í sér slíka farartálma að þær hafi reist landnámi augljósar skorður.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirbyggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum. Þá liggur fyrir að landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirbyggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með

skýrum fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki getað aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“ Við úrlausn þessa máls reynir því helst á hvort ágreiningssvæðin hafi upprunalega verið hluti af jörð eða jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðin hafi frá upphafi verið utan marka jarða og séu þar með þjóðlendur sem eftir atvikum eru háðar óbeinum eignarréttindum.

Að framan var fjallað um túlkun landamerkjabréfa jarða sem liggja að fjöllum sem hér eru til umfjöllunar og komist að niðurstöðu um að rétt væri að túlka bréfin á þann hátt að merki jarðanna næðu saman á fjöllum. Í ljósi mikils vægis landamerkjabréfa jarða sem sönnunargagna um beinan eignarrétt hefur sú ályktun einnig afgerandi þýðingu fyrir eignarréttarlega stöðu efstu hluta fjallanna.

Í málinu liggja ekki fyrir heimildir sem benda til þess að ofan þeirra brúna sem íslenska ríkið miðar kröfur sínar við hafi verið landsvæði með aðra eignarréttarlega stöðu en annað land jarðanna, svo sem almenningar eða afréttir. Þá mæla staðhættir, gróðurfar eða önnur atriði því ekki sérstaklega í mót að mati óbyggðanefndar að svæðin séu eignarlönd, enda leiðir það ekki sjálfkrafa til niðurstöðu um þjóðlendu að svæði sé hálent, lítt gróið, fjarri byggð og lítt nytjað. Má í því sambandi t.d. nefna dóm Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu jarða í Fljótshverfi í Skaftárhreppi. Með dómnum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að hin umdeildu svæði, sem afmörkuð voru í landamerkjabréfum viðkomandi jarða, væru eignarlönd. Þar á meðal var lítt gróið land í um og yfir 1.000 m hæð yfir sjávarmáli. Þau svæði sem hér eru til umfjöllunar liggja efst á mjóum fjöllum og því fer fjarri að unnt sé að lýsa þeim sem víðáttumiklum fjallgördum eða stórum og samfelldum heiðarlöndum. Þá skilja fjöllin að jarðir og eru ekki víðfeðm miðað við stærð óumdeilda eignarlanda jarðanna, þ.e. neðan þeirra brúna sem íslenska ríkið miðar kröfur sínar við, auk þess sem fjarlægðir milli bæjarstæða og efstu hluta fjalla eru litlar.

Samkvæmt framansögðu eru að mati óbyggðanefndar ekki forsendur til annars en að leggja til grundvallar að eignarréttarleg staða þjóðlendu-kröfussvæðanna ráðist af því að þau séu í heild innan merkja jarða. Þá er af hálfu aðila málsins ekki deilt um að viðkomandi jarðir séu eignarlönd heldur snýst ágreiningur málsins eingöngu um afmörkun jarðanna til fjalla. Þær heimildir sem raktar eru í kafla 5.3–5.13 styðja aukinheldur að um jarðir sé að ræða. Í ljósi þess og að fenginni niðurstöðu um afmörkunina, sem rakin er hér að framan, er að mati óbyggðanefndar ekki þörf á að fjalla nánar um það atriði.

Að öllu framangreindu virtu hefur íslenska ríkið ekki sýnt fram á að innan marka kröfufsvæða þess, eins og þau eru skilgreind hér að framan, séu þjóðlendur í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar séu eignarlönd, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda, enda ekki á verksviði nefndarinnar að skera úr um þau.

7.5 Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat lítur nefndin almennt til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagnunir ekki á.

Í samræmi við framangreint var gagnaðilum íslenska ríkisins í máli þessu úrskurðaður málskostnaður á fundi óbyggðanefndar 2. mars 2023. Við mat á fjárhæð kostnaðar var litið til þess hvað telja mætti sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu, miðað við framlagðar tímaskýrslur og umfang ágreiningsmálsins, og var málskostnaður úrskurðaður til málsaðila að því marki sem aðild og sundurliðun málskostnaðarreikninga gaf tilefni til.

Úrskurður um málskostnað er birtur í viðauka II.

8 ÚRSKURÐARORÐ

Ekki eru þjóðlendum á landsvæðinu sem fjallað hefur verið um í máli þessu.

Hulda Árnadóttir

Hulda Árnadóttir

Þorsteinn Magnússon

Þorsteinn Magnússon

Eiríkur Elís Þorláksson

Eiríkur Elís Þorláksson

ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

— með viðaukum —

Svæði 1–10A og 10C

Sérprentun 30. ágúst 2023

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI.....	III
1. INNGANGUR	IV
2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR	V
3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA	VI
3.1. Landnám	VI
3.2. Hefð	VIII
3.3. Lög.....	XII
4. FLOKKUN LANDS.....	XIV
4.1. Almennt	XIV
4.2. Jörð	XV
4.3. Almenningar	XX
4.4. Afréttir	XXII
4.5. Jörð eða afréttur?	XXIX
4.6. Jöklar.....	XXX
4.7. Fjallskil	XXXV
4.8. Ítök.....	XXXIX
4.9. Fjörur og rekæign.....	XLII
5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD	XLVII
5.1. Almennt	XLVII
5.2. Jarðamöt og jarðabækur.....	XLVII
5.3. Máldagar og vísitásiur.....	XLIX
5.4. Lögfestur.....	LI
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf.....	LII
5.6. Afsals- og veðmálabækur	LVI
5.7. Aðrar heimildir	LVIII
6. NIÐURSTAÐA.....	LIX
7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5.....	LXIV
7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIV
7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða	LXIV
7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi	LXVII
8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6.....	LXIX
8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIX
8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana.....	LXIX
9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A	LXXIII
9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B	LXXIII
10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar.....	LXXIV
10.3. Heimildir um legu jarða til forna	LXXVI
11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A	LXXVIII
11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXVIII
11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir.....	LXXVIII
11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis.....	LXXXI
11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna.....	LXXXIV
12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B	LXXXVIII
12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur	LXXXVIII
12.2. Almenningar stöðuvatna	LXXXIX
13. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C	XCI
13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	XCI
11.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776	XCI

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði frá og með svæði 3. Fer sá texti hér á eftir, í 1.–6. kafla.

Í úrskurðum á svæðum 3–10A og 10C hefur jafnan verið gerð grein fyrir nýgengnum dómum í þjóðlendumálum og öðrum atriðum sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Lagt hefur verið á það mat hvort breyta þyrfti eða bæta enn við fyrirbyggjandi *Almennar niðurstöður*. Tilefni til umfjöllunar eða viðauka af þessu tagi gafst einkum á svæðum 5, 6, 7A, 7B, 8A, 9B og 10C og fer sá texti lítillega stytur hér á eftir í 7.–13. kafla.

Niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður* með viðaukum og vísa til þeirra.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, mál-dögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglandisbelti*, *hlíðabelti* og *hálendis- eða fjallbelti*.¹ Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglandisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhérað eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglandisbelti landsins upp í 100–150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300–400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $\frac{2}{3}$ hluta af yfirborði landsins.² Mikill hluti láglandis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600–700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800–1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglandis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $\frac{1}{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglandi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgadist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $\frac{1}{4}$ hluta landsins í heild og um $\frac{10}{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $\frac{1}{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

¹ Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

² Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.³

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á landnámsöld, þ.e. á árunum 874–930. Efni Landnámu er spunníð úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.⁴ Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.⁵ Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinna. Stundum virðist kvikféð sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjöllum ok merköu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“⁶

³ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrít, bls. 10–11. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* II (fjöl.). Reykjavík. S. 133–134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

⁴ *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.

⁵ *Landnámabók* 1986, s. 321.

⁶ *Landnámabók* 1986, s. 337.

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.⁷ Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.⁸ Ennfremur hefur því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.⁹ Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar lítið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagn-

⁷ Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6–7, 20. Jón Jóhannesson, 1954–58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags*. S. 225–226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193–222.

⁸ Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia*. Lund. S. 203–217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknunum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222–225, 231–233.

⁹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578–584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímnir. Riti um nafnfræði*. 1–3. b. (1980–1996).

fræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.¹⁰ Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir, völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnyttjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr ,átölulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lögleg vitni til, at hann á, ef hann skal úrænt vera.“¹¹

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar¹². Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í laga-legum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að *hefð* sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „...sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.¹³

¹⁰ Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarrikis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.

¹¹ *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og rettarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.

¹² Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).

¹³ Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287–288.

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

Item huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal það ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist það sie j panta sett edur lient.¹⁴

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.¹⁵ Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabíl væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrneft ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfírréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.¹⁶

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.¹⁷

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíð í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíð bar málið undir Landsyfírrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna

¹⁴ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933–1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912–1914. S. 425–426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917–1918. S. 33–35.

¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.

¹⁶ *Landsyfírrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum 1802–1873*. 3. b. Reykjavík 1925–1931. S. 360–374.

¹⁷ *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.

kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.¹⁸

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafafingið frumvarp kansallísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

Í umræðum á ráðgjafafinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.¹⁹

Þrátt fyrir að Landsyfírréttur hefði um árábil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30–40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.²⁰ Í dómi Landsyfírréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli uppreksturs „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. IIb. i.f.²¹

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

¹⁸ *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5. ágúst 1845*. Reykjavík 1845. S. 2–12.

¹⁹ *Tíðindi frá Alþingi ... 1845*, s. 466.

²⁰ *Landsyfírréttardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum*. 3. b. (1886–1889). Reykjavík 1890. S. 236–241.

²¹ *Landsyfírréttardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum*. 5. b. (1895–1898). Reykjavík 1901. S. 327–330.

Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalíf, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalíf, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. ...

Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjälögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845 ...²²

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.²³

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignarréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.²⁴ Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt

²² *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426–428.

²³ *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.

²⁴ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14–15.

virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nýttar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkja-bréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkir en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjándi öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gildi einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um

langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.²⁵

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.²⁶

²⁵ Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254–255.

²⁶ Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almenn

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lög fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt.²⁷

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.²⁸ Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalogum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalogum um „aðrar óbyggðar lendur“.²⁹ Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarþeirra fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

²⁷ Jónsbók 1904, s. 185 (52. k. IIb). Sbr. einnig Grágás. *Lagasafn íslenska þjóðveldisins*. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. Ibp.).

²⁸ Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.–2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

²⁹ Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island*. 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251–257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnfjöll deila til sjóvar. ...Síðan skipaði hann heraðit sínum félögum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjörð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.³⁰

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.³¹ Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg tók“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjöll þau eru, er vatnfjöll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fjöll upp, kveða skal þar á merki“³². Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jörð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svadagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almenning eða afréttar ...“³³

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.–3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.–3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnyttja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

³⁰ *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139–146, 230–232.

³¹ *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lb.).

³² *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. llb.). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159–163 (31.–32. k. llb.).

³³ *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadyra á jörð sinni.³⁴ Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hversrar skyldu ráða veiði á landi.³⁵

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.³⁶ Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.³⁷ Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.³⁸ Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.³⁹ Reka-bálgur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.⁴⁰ Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.⁴¹ Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hversrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

³⁴ Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188–192 (56.–57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

³⁵ Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

³⁶ Sjá nú einnig 2.–3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

³⁷ Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324–325, 350–351 (34., 35. og 52. k. lbb.). *Jónsbók* 1904, s. 188–190 (56. k. llb.).

³⁸ Ólafur Lárússon sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárússon, *Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur*, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

³⁹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 194–196 (6. og 60. k. llb.).

⁴⁰ Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbb.). *Jónsbók* 1904, s. 135–136 (6. og 7. k. llb.).

⁴¹ Sjá 3. k., 8.–10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454–455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögakveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.⁴² Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögnum 1096/97.⁴³ Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.⁴⁴

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.⁴⁵ Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.⁴⁶ Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábyli*.⁴⁷ Hjáleigubýggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.⁴⁸

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.⁴⁹ Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan

⁴² Grágás 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). Jónsbók 1904, s. 106–108, 110–112 (29. og 32. k. ffb.).

⁴³ Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

⁴⁴ Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

⁴⁵ Grágás 1992, s. 344 (48. k. lþ.).

⁴⁶ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).

⁴⁷ Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.

⁴⁸ Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462–463.

⁴⁹ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931–1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.

komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.⁵⁰ Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögþú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búa-kviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.⁵¹ Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sök á því.⁵²

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatns-hreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.⁵³

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist heimaland stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubýggðar.

⁵⁰ Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit*. Ósló. S. 213–215, 226.

⁵¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 13. b. Fylgiskjöl. Reykjavík. S. 24.

⁵² *Jónsbók* 1904, s. 292.

⁵³ *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.

Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.⁵⁴

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

Heimalönd. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:

- a. *Búffárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflíð.
- b. *Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.⁵⁵

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu *Lýsing Íslands* að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.⁵⁶

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.⁵⁷

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hvernar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsöögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hvernar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

⁵⁴ Björn Teitsson, 1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703–1930*. Reykjavík. S. 78–79.

⁵⁵ *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.

⁵⁶ Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.

⁵⁷ Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.⁵⁸ Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.⁵⁹ Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.⁶⁰ Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningssland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undan-

⁵⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868–869. *Íslenskt fornbréfasafn*. 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn*. 9. b. Reykjavík 1909–1913. S. 642.

⁵⁹ Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187–189.

⁶⁰ Bjarni Jónsson frá Vogu, 1917–1919: *Almenningar og afriðjettir*. Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20–22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afriðjettir og almenninga.” *Löggrjetta* 11. apríl 1917. S. 61–62.

skildum þegar um beutiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.⁶¹ Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við landeiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.⁶²

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.⁶³

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivötn öll í almenningi eru öllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvöku; þar eigu menn at telgja við ok færa til skips eða búða, ok er þá heilagur viðurinn. Nú koma menn þar öðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bæti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni ...⁶⁴

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.⁶⁵

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.⁶⁶ Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. IIb., við norsk lög.⁶⁷ Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar allnokkrar. Þá sjaldan vísað

⁶¹ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 27–30.

⁶² Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶³ Grágás 1992, s. 369 (74. k. IIb.).

⁶⁴ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. IIb.).

⁶⁵ Jónsbók 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. IIb.).

⁶⁶ Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶⁷ Sjá eldri Frostþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (IIb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250–251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144–145.

er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka almenninga að ræða.⁶⁸ Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nýtt af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.⁶⁹

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.⁷⁰ Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.⁷¹ Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nýttjar eru af.⁷²

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.⁷³ Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.⁷⁴ Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitolands. Síðar

⁶⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitoland í svonefndum Þjósartungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104–114.

⁶⁹ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

⁷⁰ Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjöllum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

⁷¹ Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.–1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

⁷² Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjálaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjálaga, nr. 41/1919.

⁷³ Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur*. Reykjavík. S. 83.

⁷⁴ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beutiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.⁷⁵

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.⁷⁶ Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.⁷⁷

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.⁷⁸ Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.⁷⁹ Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan flokk. Óhætt sýnist

⁷⁵ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 43.

⁷⁶ Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

⁷⁷ *Jónsbók* 1904, s. 176–177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330–331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. llb.).

⁷⁸ *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).

⁷⁹ Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparháttanna verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til uppreksturs á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft viðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði ...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.⁸⁰ Sjá nánar í kafla 4.7.

⁸⁰ Jónsbók 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). Grágás 1992, s. 330–331 (38. k. llb.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.–8. gr., og nr. 6/1986, 7.–8. gr.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.⁸¹

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.⁸² Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.⁸³ Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.⁸⁴ Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.⁸⁵

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.⁸⁶

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsparfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

⁸¹ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. llb.).

⁸² Grágás 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. llb.).

⁸³ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).

⁸⁴ Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

⁸⁵ Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

⁸⁶ Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafréttar. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.⁸⁷

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðfna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðfna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.⁸⁸

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.⁸⁹ Í nýbýlatilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur*, sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur*. Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

⁸⁷ Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

⁸⁸ Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.–10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

⁸⁹ Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.⁹⁰ Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.⁹¹

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.⁹² Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarheit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til af-

⁹⁰ Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).

⁹¹ Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. nánulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.

⁹² Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

réttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtisdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfenað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendlaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámunum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnst allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitoland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgroinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnst afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitoland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar

um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.⁹³ Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.⁹⁴

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.⁹⁵ Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málsþaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.⁹⁶ Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.⁹⁷ Hér er einnig ástæða til að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

Á sjánum liggja þeir hafisar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðr-höfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vidd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.⁹⁸

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.⁹⁹ Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við rit-

⁹³ Sbr. Grágás 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272–273.

⁹⁴ *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki...“

⁹⁵ Sigurður Þórarinnsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1–2, 15.

⁹⁶ Sigurður Þórarinnsson 1960, s. 14–15.

⁹⁷ Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII–XXIII.

⁹⁸ *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)

⁹⁹ *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).

gerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frost-
benslукenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.¹⁰⁰ Þá er þess að geta að
jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan
gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.¹⁰¹

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfan-
legur og hnígur og skríður undan eigin fargi.¹⁰² Í aðdraganda að setningu vatnalaga í
byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan
varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að
vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila
honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir
vatns.¹⁰³ Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki
fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í ís-
lenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem
enginn hafi nýttar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur
þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr
fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.¹⁰⁴

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé
á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak
taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afrettur, almenningur, óbyggðir eða
hálandi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk
þjóðlendna.¹⁰⁵

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í
ákvæðum laganna.

¹⁰⁰ *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður
Þórarinnsson 1960, s. 16–17).

¹⁰¹ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.

¹⁰² Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.

¹⁰³ Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* I.
Reykjavík. S. 43.

¹⁰⁴ Sbr. þessi orð Sigurðar Línals: „Auk afretta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálend-
inu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skír-
skotað til sérreittinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og
orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr.
einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklings-
eignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmen-
inga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má
ætla, að erfitt sé að finna landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki
hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbættis eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið
smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins,
að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenn-
ingar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24.*
september 1994. Reykjavík 1994. S. 592).

¹⁰⁵ Þskj. 598. Alþtíð. 1997–1998, 122. lögþ. A: 2598.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarkna sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álítamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda.¹⁰⁶ Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.¹⁰⁷ Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.¹⁰⁸ Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.¹⁰⁹ Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands

¹⁰⁶ Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

¹⁰⁷ Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510–512.

¹⁰⁸ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁰⁹ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til fram-búðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávar-jarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóð-lendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitnið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnáms-tíma.¹¹⁰ Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrir aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnáms tíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun

¹¹⁰ Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktur um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinnsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43–48.

þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalog og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalog eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpin en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnlgögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalyngu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalinu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að

frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru enn fremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.¹¹¹ Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælt til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.¹¹² Jarðeigandi átti

¹¹¹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 144–145 (6. og 18. k. llb.).

¹¹² *Jónsbók* 1904, s. 292.

einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.¹¹³

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrararbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.¹¹⁴

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er lögrétt skal vera, skipa svá qðrum gongum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mörk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gonguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.¹¹⁵

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi

¹¹³ *Jónsbók* 1904, s. 152–154 (24. k. llb.).

¹¹⁴ *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. llb.).

¹¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 149.

mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.¹¹⁶

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitolanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitolanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að

¹¹⁶ Jónsbók 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. llb.).

smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða háttá þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttáð á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttáð.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttáð að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkjá viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttáð svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá

sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.¹¹⁷ Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.¹¹⁸

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afrétu ef eru, ok allra gæða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg ítök; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með vátum tveim eða fleirum.¹¹⁹

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.¹²⁰ Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,¹²¹ og fær það vel samrýmt hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tíma-bundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.¹²² Elsta skjalllega heimildin um ítakaeign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.¹²³ Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki

¹¹⁷ Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

¹¹⁸ Sbr. Grágás 1992, s. 288.

¹¹⁹ Jónsbók 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.

¹²⁰ Sbr. Grágás 1992, s. 296, 321, 329. Jónsbók 1904, s. 147–148, 150.

¹²¹ Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.

¹²² Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Ættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar*. Reykjavík. S. 277.

¹²³ *Íslenskt fornbréfasafn*. 1. b. Kaupmannahöfn 1857–76. S. 178–180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.

með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinnna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta rekaskrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.¹²⁴ Ítökum fjölgaði síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.¹²⁵

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).¹²⁶ Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrisaskóg og raptvidahögg í jörðunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.¹²⁷ Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.¹²⁸

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.¹²⁹ Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nýttjuð í sambandi við notkun þeirra.¹³⁰ Það var einkum gert með því að banna að tiltekin

¹²⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67–76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246–248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248–251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

¹²⁵ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hris/hrisrif/hrístak, torf, mósukurður/mótak, engjatak/engjaitak, reki/rekaitak*.

¹²⁶ Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

¹²⁷ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

¹²⁸ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

¹²⁹ Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískýlda*.

¹³⁰ Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr. laganna.¹³¹ Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.¹³² Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óbyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“.¹³³ Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397¹³⁴ og Gíslamáldaga frá 1570.¹³⁵ Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli“.¹³⁶ Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umrædda máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

¹³¹ Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

¹³² Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

¹³³ *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

¹³⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

¹³⁵ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

¹³⁶ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

4.9. Fjörur og rekæign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.¹³⁷ Undir yfirborði sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.¹³⁸ Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.¹³⁹

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.¹⁴⁰ Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lögum sé frá komit.“¹⁴¹ Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.¹⁴² Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.¹⁴³

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.¹⁴⁴ Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.¹⁴⁵ Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri

¹³⁷ Ólafur Lárússon, 1950: *Eignarréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* I, s. 37.

Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarrétti* I, s. 57.

¹³⁸ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

¹³⁹ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁴⁰ Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvölum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.–2. gr.

¹⁴¹ *Jónsbók* 1904, s. 194.

¹⁴² *Grágás* 1992, s. 351–352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194–195.

¹⁴³ *Grágás* 1992, s. 353–354. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

¹⁴⁴ *Grágás* 1992, s. 552. Í *Jónsbók* virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis út fyrir netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlög, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

¹⁴⁵ Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

land fyrir“.¹⁴⁶ Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrirvir [fellur út] utast.¹⁴⁷

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.¹⁴⁸

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

Rekamark til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.

Það var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum l¹gm¹nnunum og allri logriettunne a dogum Håkonar kongz. sem væri i almennelegu flæðarmåle þa siör ræður sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Målarkamp. edur eifartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast það landeigande hvort það er trie edur hvalur.¹⁴⁹

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

Ef maðr kaupir reka af landi manns at lög máli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjör en svá, þá á landeigandi af fjöru þeiri álnarlöng kefli öll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.¹⁵⁰

Rekamaður átti einnig allan ómerkthan við og hval sem menn fluttu úr almenningi¹⁵¹, ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.¹⁵² Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá ágóða af og hafa þriðjung af

¹⁴⁶ Grágás 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. Grágás 1992, s. 353–354). Samkvæmt Jónsbók 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

¹⁴⁷ Grágás 1992, s. 353–354. Sbr. Jónsbók 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).

¹⁴⁸ Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.

¹⁴⁹ *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1–2.

¹⁵⁰ Jónsbók 1904, s. 196–197.

¹⁵¹ Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (Jónsbók 1904, s. 197).

¹⁵² Grágás 1992, s. 354–355, 365. Jónsbók 1904, s. 196–197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.¹⁵³ Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af viði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.¹⁵⁴

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.¹⁵⁵ Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skráum aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.¹⁵⁶ Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrúnnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.¹⁵⁷ Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Örfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.¹⁵⁸ Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.¹⁵⁹ Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.¹⁶⁰

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.¹⁶¹

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gildi einu þó að annar hefði eignast aðrar nýttar í fjöru og netlögum.¹⁶² Eins og áður hefur komið fram virðist

¹⁵³ Grágás 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201–203, 208–209.

¹⁵⁴ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56–57.

¹⁵⁵ Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).

¹⁵⁶ Kuhn, Hans, 1943–1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).

¹⁵⁷ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁵⁸ Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.

¹⁵⁹ Grágás 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193–194.

¹⁶⁰ Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og *Jónsbók*, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandasþik“). Sbr. Grágás 1992, s. 356, 365. *Jónsbók* 1904, s. 135.

¹⁶¹ Grágás 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

¹⁶² *Jónsbók* 1904, s. 197.

fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalagg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.¹⁶³ Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almennigur*.¹⁶⁴ Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.¹⁶⁵ Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.¹⁶⁶ Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.¹⁶⁷ Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitafni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.¹⁶⁸ Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.¹⁶⁹

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög

¹⁶³ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁶⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.

¹⁶⁵ Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.

¹⁶⁶ Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

¹⁶⁷ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

¹⁶⁸ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II, s. 136.

¹⁶⁹ Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almenn

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamót og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).¹⁷⁰

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.¹⁷¹ Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.¹⁷²

Á árunum 1702–1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins

¹⁷⁰ Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.

¹⁷¹ Sbr. Björn Lárússon, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárússon, 1982: *Íslands jordebok under förindustriell tid*. Lundi. S. 18.

¹⁷² Björn Lárússon 1967, s. 63.

væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svo nefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.¹⁷³ Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“¹⁷⁴

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.¹⁷⁵ Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.¹⁷⁶ Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrattollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram fór jarðamat um land allt á árunum 1800–1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.¹⁷⁷ Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum“.¹⁷⁸ Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný*

¹⁷³ Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165–175.

¹⁷⁴ *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).

¹⁷⁵ Björn Lárusson 1982, s. 17.

¹⁷⁶ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns*. 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

¹⁷⁷ *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475–481.

¹⁷⁸ *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

jarðabók fyrir Ísland. Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrir en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til uppreksturs, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.

Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrir á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitásiur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Grágás 1992, s. 12.

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082–1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.¹⁸⁰ Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitasíuferðum sínum.¹⁸¹

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.¹⁸² Jafnframt gildi sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.¹⁸³

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildar-

¹⁸⁰ Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis*. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134–135.

¹⁸¹ Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.

¹⁸² Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123–126, 223–226.

¹⁸³ Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar*. Fyrri hluti. 1984. S. 40–49.

innar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.¹⁸⁴ Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögrétu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.¹⁸⁵

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og autentískt“ kirkjuregistur.¹⁸⁶ Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.¹⁸⁷

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (IIb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (IIb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (IIb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gildi almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gildi aðeins í 12 mánuði (IIb. 17).¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.

¹⁸⁵ Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.

¹⁸⁶ *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513–514.

¹⁸⁷ Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47–48.

¹⁸⁸ Sbr. Sigurður Línal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175–176.

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (IIb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lögfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lögfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggir, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lögmáli réttu...

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.¹⁸⁹ Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.¹⁹⁰ Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.¹⁹¹

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.¹⁹² Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga¹⁹³ virðist sú skoðun hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.¹⁹⁴ Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki

¹⁸⁹ Páll Vídalín, 1854: *Skýringar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast...* Reykjavík. S. 165.

¹⁹⁰ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdráttir*. Reykjavík 1993. S. 162.

¹⁹¹ *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519–521.

¹⁹² Sjá *Alþingisbækur*. 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

¹⁹³ Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.

¹⁹⁴ Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).

einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjálaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.¹⁹⁵ Af umfjöllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.¹⁹⁶ Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.¹⁹⁷ Skyldu landeigenda til að gera landamerkjálýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.¹⁹⁸ Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.¹⁹⁹ Af þessu má ráða að setning landamerkjálaga 1882 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gildi því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða

¹⁹⁵ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1847, s. 67–68; 1849, s. 26, 261–263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515–516; 1879 (fyrri partur), s. 24–28; 1881 (síðari partur), s. 118.

¹⁹⁶ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 28–29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (fyrri partur), s. 197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.

¹⁹⁷ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 29, 31, 261, 274–275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.

¹⁹⁸ Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.

¹⁹⁹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögnum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.²⁰⁰ Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkja-setningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbyggðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirbyggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrár þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrár hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.²⁰¹ Orðin landamerkjalyking og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggjörninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða

²⁰⁰ Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

²⁰¹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrijetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum ...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjaganna 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágretta eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfírréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).²⁰²

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsímálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).²⁰³ Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri

²⁰² Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

²⁰³ Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.

heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óbyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lög-málum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.²⁰⁴ Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.–9. kapítula landsbrigðapáttar í Jónsbók.²⁰⁵

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansallísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmani falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögpingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögpingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur

²⁰⁴ Grágás 1992, s. 300 (14. k. lb.).

²⁰⁵ Jónsbók 1904, s. 127–128 (8.–9. k. lb.), 221–222 (11.–12. k. kb.).

um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetningar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þingi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“²⁰⁶ Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skráum þeirra.²⁰⁷ Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.²⁰⁸

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögbingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfírréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skráum og framlagningu þeirra.²⁰⁹ Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.²¹⁰ Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður

²⁰⁶ Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrukun á Íslandi*. Kaupmannahöfn. S. 57.

²⁰⁷ Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur*. Reykjavík. S. 29.

²⁰⁸ *Alþingistíðindi A 1977–1978*, s. 1382.

²⁰⁹ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.

²¹⁰ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þágildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaeefni.

Heimildir um stjórnarsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitási um en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófests. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendlaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendlögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

- a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum

lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nýttar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlailskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátið, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámu, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hvernar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsgöðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hvernar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem

samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óbyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir

hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹¹

[...]

Á þeim tíma sem liðinn er frá því *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og viðauki við þær [sbr. kafla 1–6 hér að framan] birtist hefur Hæstiréttur kveðið upp nokkurn fjölda dóma sem fela í sér afstöðu réttarins til atriða sem almenna þýðingu hafa við efnislega úrlausn þjóðlendumála. Skal þar fyrst getið um dóm Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005, sem fjallað var um í inngangi að niðurstöðum óbyggðanefndar í málum á svæði 4 [mál nr. 1–6/2004]. Svo sem þar segir verður sú ályktun af honum dregin, sbr. nú einnig dóm Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Í tilvikum ríkisjarða hefur því þó verið lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á eignarlandi og því eigi niðurstaða óbyggðanefndar, að því leyti sem hún tekur til ríkisjarða, að ráðast af sömu atriðum og lögð séu til grundvallar um annað eignarland. Aðrir dómar varða fremur heimildamat og sönnunarkröfur, nánar tiltekið tveir dómar Hæstaréttar frá 21. október 2004 (mál nr. 47 og 48/2004); þrír dómar frá 11. maí 2006 (mál nr. 496/2005, 454/2005 og 345/2005); tveir dómar frá 28. september 2006 (mál nr. 497/2005 og 498/2005); tveir dómar frá 5. október 2006 (mál nr. 67/2006 og 133/2006) og nú síðast þrír dómar frá 16. maí 2007 (mál nr. 448/2006, 536/2006 og 24/2007).

[...]

Hér á eftir verður fyrst lagt mat á hvort dómar gefi tilefni til að herða sönnunarkröfur til landamerkjabréfa jarða og að því loknu fjallað almennt um stofnun heiðarbyggðar á Norðausturlandi. [...]

7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða²¹²

Í forsendum dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004, sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796, tók rétturinn almenna afstöðu til mats á gildi landamerkjabréfa, annars vegar jarða og hins vegar annarra landsvæða, og inntaks eignarréttar á svæði, sem lýst er í landamerkjabréfi jarðar, sbr. einnig tilvísanir í síðari dómum í þjóðlendumálum, t.d. máli nr. 345/2005. Orðrétt segir svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

²¹¹ Kafli 6.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹² Kafli 6.1.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

Einnig kemur fram það álit réttarins að áritun um samþykki eigenda aðliggjandi jarða, þinglýsing og innfærsla í landamerkjabók auki sönnunargildi landamerkjabréfs. Sama máli gegnir ef ekki hefur verið ágreiningur um merki viðkomandi jarðar. Hins vegar verði ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að fyrir gildistöku laga nr. 58/1998 hafi engum verið til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist þjóðlenda. Þá verði þess að gæta að með því að gera landamerkjabréf gátu menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Verði til þess að líta hvort til séu eldri heimildir sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfi, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu lands.

Segja má einnig að í nýjustu dómum, sbr. mál nr. 536/2006 og 24/2007, hafi enn verið hnekkkt á þýðingu þess að landsvæði teljist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu er óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, sbr. umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé.

Umfjöllun dómstóla um landamerkjabréf jarðanna Úthlíðar, Stafafells (hluta), Skaftafells og Hóla gefur þó tilefni til að huga sérstaklega að því hvort óbyggðanefnd beri að herða kröfur til sönnunar eignarlands innan landamerkjabréfa jarða, frá því sem lagt er til grundvallar í *Almennum niðurstöðum*. Viðkomandi landsvæði voru öll talin eignarlönd en í forsendum dóma samt sem áður lýst efasemdum um að svo væri að öllu leyti.

Í tilvikum Úthlíðar og þess hluta Stafafellslands sem liggur sunnan og vestan Jökulsár, sbr. mál nr. 48/2004 og 498/2005, lágu fyrir bæði landamerkjabréf og eldri heimildir um merki. Lýsingar þessar fengu vel samrýmt en beinn eignarréttur á hluta þeirra landsvæða sem afmörkuð voru þrátt fyrir það talinn vafa undirorpinn. Fram kemur að staðhættir og fyrirbyggjandi heimildir um gróðurfar styðji ekki að þar hafi verið stofnað til beins eignarréttar með námi. Ekki voru þó talin skilyrði til að skilja þessi landsvæði undan eignarlandi jarðanna, einkum þar sem ekkert hefði komið fram af hálfu íslenska ríkisins sem leggja mætti til grundvallar við nánari afmörkun að þessu leyti. Varðandi umræddan hluta Úthlíðar var einnig tekið fram að ekki hefði verið sýnt fram á að landsvæðið hefði verið nýtt sem samnotaafreitur.

Í tilvikum Skaftafells og Hóla, sbr. mál nr. 496/2005 og 48/2004, voru landamerkjabréf fyrir hendi en engar eldri heimildir. Um landamerkjabréf Skaftafells, sem er ódagsett en var þinglesið á árinu 1890, segir svo í dómi Hæstaréttar:

Þótt landamerkjabréfið geti haft sönnunargildi um mörk eignarlands Skaftafells með því að það var áritað um samþykki af eigendum aðliggjandi jarða, þinglesið og fært í landamerkjabók, verður að líta til þess að ekki var á valdi eigenda jarðarinnar að auka með landamerkjabréfinu við land sitt eða annan rétt umfram það, sem áður hafði verið. Getur landamerkjabréf þetta því ekki eitt og sér nægt gegn andmælum áfrýjanda til að sanna beinan eignarrétt eigenda Skaftafells II að landinu á Skeiðarársandi, sem deilt er um í málinu, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til, sem stutt geta sömu niðurstöðu, sbr. dóm Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 [sem fjallar m.a. um Hóla], sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796.

Hér skal einnig getið dóms í máli nr. 345/2004, varðandi jörðina Fell í Suðursveit. Þar lá fyrir skýr eldri heimild, nánar tiltekið lögfesta frá árinu 1851, þar sem merki inn til landsins voru m.a. miðuð við aðliggjandi jökul. Landamerkjabréf jarðarinnar frá árinu 1922 var mun óskýrara, náði skemur inn til landsins, þ.e. í átt að jökli, og gat ekki sérstaklega um merki gagnvart jöklinum. Fjalllendið næst jökli var dæmt þjóðlenda og þannig fremur miðað við hina yngri heimild, þ.e. landamerkjabréfið, sem náði skemur en hin eldri. Þar höfðu þó önnur atriði einnig vægi.

Óbyggðanefnd hefur nú þegar kveðið upp úrskurði sem fjalla um fjölda jarða á sunnanverðu landinu, þ.e. svæðum 1–4, og heimilda um afmörkun og eignarréttindi á ágreiningssvæðum verið skipulega leitað, m.a. á Þjóðskjalasafni og hjá sýslumanns-embættum. Séu þær skoðaðar heildstætt kemur í ljós að landamerkjabréf hátt í tvö-hundruð jarða hafa verið könnuð sérstaklega. Í upp undir helmingi tilvika hefur það verið elsta lýsing á merkjum jarðar og beinn samanburður við eldri heimildir þannig ekki mögulegur. Því fer einnig fjarri að eldri heimildir séu almennt heildstæðar merkja-lýsingar. Þvert á móti geta þær verið brotakenndar og jafnvel fremur falið í sér vísbendingar en ótvíræðar lýsingar. Loks eru tíu tilvik þar sem ekkert landamerkjabréf, í skilningi landamerkjalaga, er fyrir hendi og verður ekki séð að það hafi nokkurn tíma verið gert. Að því er varðar mikinn meirihluta jarða á svæðum 1–4, var niðurstaðan sú að aðrar heimildir um merki, væru þær til, ýmist styddu lýsingu bréfs eða mæltu henni ekki í mót. Merkjum væri því rétt lýst í landamerkjabréfi, svo sem óbyggðanefnd skýrði það. Tekið skal fram að sú skýring var í ákveðnum tilvikum önnur en málsaðila.

Svo sem að framan greinir virðast dómstólar þannig gera fremur strangar kröfur til landamerkjabréfa jarða, þ. á m. að þau hafi stuðning af öðru og þá einkum eldri heimildum. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögd til grundvallar niðurstöðu hverju sinni, þar á meðal mismunandi vægi eða trúverðugleiki einstakra heimilda, nýting, gróðurfar og staðhættir. Með hliðsjón af því og með tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd að fara beri varlega í að draga víðtækar ályktanir af þessari umfjöllun. Líta ber til þess að eftir að gengið hafði verið frá landamerkjabréfi, með tilheyrandi opinberri skráningu, hafði jarðeigandi síður ástæðu til að varðveita skjöl sem þar kann að hafa verið byggt á. Eðlilegt verður að telja að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera í slíkum tilvikum.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hefur verið lagt til grundvallar og samrýmist vel þeirri almennu afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa sem áður var lýst. Eftir sem áður er ljóst að dómstólar gera nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, sbr. einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telur til eignarréttar yfir landi verður að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu. Jafnframt liggur fyrir að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, þar sem segir svo:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

7.1.2. *Heiðarbýli á Norðausturlandi*²¹³

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð almenn grein fyrir þeirri stofnun eignarréttar sem heimilaður var í nýbýlatilskipun frá 15. apríl 1776, um landnám og byggingu eyðijarða, og síðar nýbýlalögum, nr. 15/1897.²¹⁴ Að því er varðar Norðausturland sérstaklega í þessu sambandi benda heimildir til að í kjölfar nýbýlatilskipunar og fram yfir miðja 19. öld hafi þar verið stofnað til heiðarbyggðar í meiri mæli en á þeim landshlutum sem áður hafa komið til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd. Byggð þessi stóð að jafnaði stutt, oft slitrótt, og þegar komið var fram á miðja 20. öld var henni nær alveg lokið. Í kjölfar gildistöku landamerkjalaga voru ýmist gerð sérstök landmerkjabréf fyrir slík heiðarbýli eða þau felld innan landamerkjalýsingar tiltekinnar jarðar.

Samkvæmt ákvæðum nýbýlatilskipunar gat slík býlisstofnun hvort heldur er verið í landi jarðar eða utan þess. Kveðið var á um útmælingu viðkomandi landsvæðis undir stjórn sýslumanns og útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til handa nýbýlingi, enda hefði skilyrðum verið fullnægt.

Í þeim tilvikum að stofnað var til nýbýlis í landi jarðar með lögformlegum hætti, sbr. einkum 2. gr. nýbýlatilskipunar, er ljóst að með því hefur ekki orðið breyting á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Hér gegnir sama máli og ef þar var stofnað til byggðar með öðrum hætti, svo sem leigu eða sölu hluta jarðar.²¹⁵ Um slík landsvæði hlýtur því að fara eftir sömu sjónarmiðum og jarðir almennt, hvernig sem formlegum frágangi hefur verið háttað. Um jarðir almennt vísast nánar til *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar*.

Hafi hins vegar tekist byggð utan jarðar, sbr. einkum 4. gr. nýbýlatilskipunar, verður að kanna hvort þar hafi verið stofnað til lögformlegs nýbýlis. Hafi svo verið, er ljóst að viðkomandi landsvæði er eignarland, þá þegar af þeirri ástæðu. Ella verður að líta svo á að ekki hafi verið stofnað til beins eignarréttar á grundvelli þeirrar löggjafar. Eignarréttarleg staða viðkomandi landsvæðis breyttist því ekki, hvernig sem henni var farið. Annað mál er að í kjölfarið kann að hafa stofnast þar eignarland á öðrum grundvelli, sbr. lög nr. 46/1905 um hefð.

Heiðarbyggð á Norðausturlandi er nefnd ýmsum nöfnum í heimildum, einkum nýbýli, afbýli, heiðarkot og hjáleiga. Notkun þessara hugtaka er misvísandi og tekur ekki endilega mið af ákvæðum nýbýlatilskipunar eða nýbýlalaga. Þannig kann tiltekið býli

²¹³ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹⁴ Sbr. kafla 3.3 [...].

²¹⁵ Sbr. kafla 4.2 [...].

að vera nefnt nýbýli í heimildum án þess að byggingarbréf liggi fyrir. Málsmeðferð nýbýlaumsóknar getur þá af einhverjum ástæðum hafa lokið á einhverju stigi, svo sem eftir útmælingu, eða jafnvel ekki hafist yfirleitt. Á hinn bóginn getur verið að byggingarbréf hafi verið gefið út en býlið þrátt fyrir það nefnt annað en nýbýli, t.d. hjáleiga.

Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum. Að öðru leyti hlýtur að þurfa að leggja mat á eignarréttarlega stöðu viðkomandi landsvæðis áður en þar tókst byggð og hvort sú staða hafi tekið breytingum síðan. Í því sambandi ber að líta til þeirra krafna sem Hæstiréttur hefur gert til sönnunar eignarlands, sbr. kafla [7].1.1.

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁶

[...]

Frá því óbyggðanefnd kvað upp [...] úrskurði [síðast], í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), hafa gengið níu Hæstaréttardómar sem tengjast fyrri svæðum. Nánar tiltekið eru þetta fimm dómar frá 14. júní 2007, þ.e. í málum nr. 22/2007 (Þórsmörk og Goðaland), nr. 23/2007 (Steinsholt), nr. 25/2007 (Almenningar), nr. 26/2007 (Merkurtungur), nr. 28/2007 (Stakkholt), einn dómur frá 4. október 2007, í máli nr. 27/2007 (Græna fjall/Fljótshlíðarafréttur), einn dómur frá 11. október 2007, í máli nr. 99/2007 (Skaftártunguafréttur) og loks tveir dómar frá 18. október 2007, í málum nr. 47/2007 (Núpsstaður og fleiri jarðir í Fljótshverfi) og 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir).

Tveir hinir síðastnefndu dómar eru fremur til staðfestingar á [...] niðurstöðu [þeirri sem greinir í kafla 7.1.1.], þ.e. að ekki beri að herða sérstaklega kröfur til landamerkjabréfa jarða. Að öðru leyti telur óbyggðanefnd nauðsynlegt að taka til athugunar samhengi eldri og yngri dóma um eignarréttarlega stöðu tiltekinna afrétta einstakra jarða og/eða stofnana og hvort tilefni sé til breytinga á sönnunarmati óbyggðanefndar í sambærilegum tilvikum. Fer sú umfjöllun hér á eftir.

8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana²¹⁷

Um þýðingu hugtakanna jörð, afréttur og almenningur er rækilega fjallað í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* [...]. Að því er varðar hugtakið jörð er niðurstaðan sú að almennt megi gera ráð fyrir að slíku landi hafi upphaflega verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Þannig eru taldar líkur á því að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi eða innan annarra ótvíræðra merkja, sé beinum eignarrétti háð. Tilvist landamerkjabréfs ein og sér ræður því ekki úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. og 4.5. í áðurnefndum *Almennum niðurstöðum*. Þar eru í fyrsta lagi samnotaafréttir, þ.e. þeir afréttir sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi eru afréttir einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærileg sjónarmið og að framan greindi um eignarhald á landi jarða yfirleitt.

Hafi umþrætt landsvæði ekki legið innan merkja jarðar hefur óbyggðanefnd talið að líkur séu á því að það hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendlaga. Tilvist landamerkjabréfs skiptir þá ekki grundvallarmáli en litið til atriða svo

²¹⁶ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

²¹⁷ Kafli 6.1.3 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

sem umfjöllunar í heimildum, nýtingar, staðhátta, gróðurfars og landnáms. Ekki er þó alltaf augljóst hvort landsvæði hefur stöðu jarðar eða afréttar. Á það álitafni hefur sérstaklega reynt þegar undir einstakar jarðir og/eða stofnanir hafa legið svæði sem skilin hafa verið frá viðkomandi heimaörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Eru aðstæður þá oft þær að landsvæðisins er getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og heimildir um afnot einskorðaðar við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Til úrlausnar hjá óbyggðanefnd hefur komið nokkur fjöldi landsvæða sem fella má undir framangreinda lýsingu. Þessi landsvæði hafa verið úrskurðuð þjóðlendur og afréttir/landsvæði í afréttareign, eftir atvikum með vísan til heimilda, legu, sögu, staðhátta, nota o.fl. Ber hér að nefna Afrétt norðan vatna í máli nr. 4/2000 (svæði 1), Hrunaheiðar í máli nr. 5/2000 (svæði 1); Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001 (svæði 2); Þórsmörk, Goðaland, Almennunga, Teigstungur, Múlatungur, Merkurtungur, Stakkholt, Steinsholt, Hólatungur, Borgartungur og Skógafjall í máli nr. 5/2003 (svæði 3); Hvítmögu og Stórhöfða í máli nr. 6/2003 (svæði 3); Villingadal, Suðurfell og Múla í máli nr. 1/2005 (svæði 5); Steinvarartungu og Þorbrandsstaðatungur í máli nr. 3/2005 (svæði 5); Þverfellsland og sunnanverða Grímólfsártungu í máli nr. 4/2005 (svæði 5) og loks afréttarland á Hólsfjöllum í máli nr. 5/2005 (svæði 5).

Segja má að Hæstiréttur hafi einnig tekið skýra afstöðu til landamerkjabréfa annarra landsvæða en jarða, þegar í fyrstu dómum í þjóðlendumálum. Í forsendum réttarins í dómi frá 21. október 2004, máli nr. 48/2004, segir þannig svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Að auki segir svo í dómi réttarins frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

Þá hefur komið fram það skýra mat Hæstaréttar að sé ekki um jörð að ræða hafa landamerkjabréf takmarkaðra vægi sem „sönnunargagn um beinan eignarrétt“, sbr. dóm Hæstaréttar 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þær þjóðlendur og afrétti/landsvæði í afréttareign sem áður voru tilgreindar hafa verið staðfestir efnislega með dómum Hæstaréttar að því er varðar Afrétt norðan vatna, Hoffellslambatungur, Hrunaheiðar, Þórsmörk, Goðaland, Steinsholt, Almennunga, Merkurtungur og Stakkholt, sbr. dóma frá 21. október 2004, 28. september 2006, 5. október 2006 og 14. júní 2007 í málum nr. 47/2004, nr.

497/2005, nr. 133/2006, nr. 22/2007, nr. 23/2007, nr. 25/2007, nr. 26/2007 og nr. 28/2007. Í tilvikum Skógafjalls, Hvítmögu og Stórhöfða var sams konar niðurstöðum óbyggðanefndar á hinn bóginn snúið við og komist að þeirri niðurstöðu að þar væru eignarlönd en ekki þjóðlendur í afréttareign, sbr. dóma frá 16. maí 2007 í málum nr. 24/2007, nr. 536/2006 og nr. 448/2006. Önnur framangreind landsvæði hafa ekki komið til kasta dómstóla en af dómum um eignarland frá því fyrir gildistöku þjóðlendulaga ber að nefna Hrd. frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) um Blikdal í Esju og dóm aukadómpings Árnassýslu 23. febrúar 1980 um Tunguheiði í Biskupstungum.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þjóðlendur í afréttareign á þessum svæðum eru þannig almennt í góðu samræmi við úrlausnir Hæstaréttar, fyrr og síðar, þó svo forsendur séu ekki einsleitar í öllum tilvikum og taki þess utan mið af sérstöðu einstakra svæða. Dómar Hæstaréttar um landskikana þrjá sunnan Mýrdalsjökuls, þ.e. Skógafjall, Hvítmögu og Stórhöfða, skera sig þar hins vegar nokkuð úr.

Framangreind úrlausnarefni eiga það sameiginlegt að viðkomandi landsvæði hefur legið undir einstaka jörð/jarðir eða stofnun, landfræðilega aðskilið frá henni/þeim með einum eða öðrum hætti, jafnan getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og afnot einskorðuð við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Ef reynt er að taka saman þau sameiginlegu atriði sem leiða til niðurstöðu Hæstaréttar um eignarland í umræddum þremur undantekningartilvikum, þá sýnist landfræðileg lega, m.a. gagnvart aðliggjandi eignarlöndum og að einhverju marki almennir staðhættir, vega mjög þungt. Í tilvikum Hvítmögu og Skógafjalls var á því byggt að svæðin hefðu verið innan merkja jarða og að hvorki staðhættir né gróðurfar mæltu gegn því að þau hefðu verið númer, a.m.k. að einhverju leyti. Beinn eignarréttur hefði þannig stofnast. Um Stórhöfða segir að líkur séu fyrir því að hann hafi verið innan upphaflegs landnáms eins og aðliggjandi lönd. Hann hafi ekki verið talinn til samnotaafrétta og ekkert sé komið fram í málinu sem stutt geti að munur verði að þessu leyti gerður á Stórhöfða og aðliggjandi landsvæðum. Nægilega sé því leitt í ljós að hann hafi frá landnámi verið háður beinum eignarrétti sem heiðaland jarðar.

Dómar Hæstaréttar um þjóðlendur í Þórsmörk, Goðalandi, Almennungum, Merkur-tungum, Stakkholti og Steinsholti, eru kveðnir upp mánuði síðar en dómar um eignarlönd í Stórhöfða, Hvítmögu og Skógafjalli. Fyrstnefndu svæðin sex liggja norðan Eyjafjallajökuls og voru öll talin heyra undir einstaka jörð/jarðir sem þau eru landfræðilega aðskilin frá. Í forsendum Hæstaréttar er m.a. vísað til möguleikans á landnámi, legu og staðháttu, skorts á skriflegum eignarheimildum og samræmis milli þeirra innbyrðis. Tekið er sérstaklega fram að ekki sé sýnt fram á önnur not meintra rétthafa en hefðbundin afréttarnot til sumararbeitara fyrir búfé. Í öllum þessum sex tilvikum var dæmd þjóðlenda í afréttareign.

Sýnist þannig ekki vera fullt samræmi í mati réttarins að því er varðar hin tilgreindu atriði í annars vegar tilvitnuðum þremur dómum og hins vegar öðrum úrlausnum um sams konar landsvæði, auk eldri dóma um Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar.

Draga má þá ályktun af framangreindum dómum að það séu fyrst og fremst staðbundnar aðstæður, þ.m.t. staðhættir, en þó einkum lega viðkomandi þriggja landsvæða að eignarlöndum til annarra átta en gagnvart Mýrdalsjökli sem úrslitum ráði. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar hverju sinni. Þá liggja fyrir eldri dómar um þjóðlendur á landsvæðum með svipaða legu gagnvart annars vegar eignarlöndum og hins vegar þjóðlendum, sbr. einkum Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar í Hrd. 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 og Hrd. 5. október 2006 í mál nr. 133/2006. Ekki liggur fyrir skýr yfirlýsing Hæstaréttar um breytta afstöðu að þessu leyti. Með hliðsjón af framangreindu og að teknu tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd útilokað að líta svo á að umræddir þrír dómar, um Hvítmögu, Skógafjall og Stórhöfða, feli í sér að lega þrætusvæðis að eignarlandi eða eignarlöndum geti ein og sér vegið svo þungt að önnur sú sönnunarfærsla sem ella fer fram við slíkar kringumstæður hafi hverfandi þýðingu.

Óumdeilt er hins vegar að eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða getur auk hefðbundinna og viðurkenndra eignarheimilda haft vægi við eignarréttarlegt mat og ásamt öðru leitt til þeirrar niðurstöðu að um eignarland sé að ræða. Má þar um vísa til dóms Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 varðandi efstu jarðir í Biskupstungnahreppi, sbr. einnig úrskurð óbyggðanefndar um þau landsvæði. Hið sama má segja um eignarland í dómi Hæstaréttar 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 um jarðir í Fljótshverfi, sbr. og úrskurð óbyggðanefndar um sama svæði.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að ekki séu forsendur til þess að breyta því sönnunarmati sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum tilvikum. Fyrir liggur að í málum nr. 4 og 5/2007 á svæði 6 hjá óbyggðanefnd snúa sérstök álitaefni af þessum toga að eftirtöldum landsvæðum: Hálsmannatungur, Draflastaðakirkjuland á Gönguskarði, Tjarnahverfi á Gönguskarði, Finnsstaðadalur, Grímsland og Kambsmýrar í máli nr. 4/2007 og Upprekstrarland milli Höfðagilja og Eyvindará/Laufáshagi í máli nr. 5/2007.

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁸

[...]

Við uppkvaðningu úrskurða í málum nr. 1–5/2008, á svæði 7 suður, liggja ekki fyrir nýir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum en geta ber um ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu frá 23. september 2008 í máli nr. 46461/06. Þar var því hafnað að taka til efnismeðferðar kærumál sem varðaði dóm Hæstaréttar Íslands frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Kærumálið varðaði nánar tiltekið landsvæðin Fjall og Breiðármörk í Örnæfum, sem Hæstiréttur hafði dæmt þjóðlendur, og til skoðunar voru ákvæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, í 1. gr. 1. viðauka [Friðhelgi eignarréttar], 1. mgr. 6. gr. [Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi] og 14. gr. [Bann við mismunun]. Kvörtun málshefjenda til Mannréttindadómstólsins varðaði bæði lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og meðhöndlun Hæstaréttar á umræddu máli, þar á meðal sönnunarkröfur.

Mannréttindadómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann ætti ekki við í umræddu máli þar sem umþrætt land teldist ekki eign kærenda í skilningi ákvæðisins. Í því sambandi tók dómstóllinn sérstaklega fram að þegar um kröfu til eignarréttinda er að ræða geti sá sem hana hefur uppi einungis átt lögmætar væntingar til að um eign sé að ræða ef krafa hans hefur fullnægjandi stoð í landsrétti viðkomandi aðildarríkis, svo sem þegar fyrir hendi eru fordæmi dómstóla í þá veru. Þá kvað dómstóllinn Hæstarétt Íslands bæði hafa farið að viðeigandi lagaákvæðum og fylgt eigin fordæmum um að landamerkjabréf eitt og sér teljist ekki fullnægjandi sönnun ef eldri gögn mæla því í mót. Þannig taldi dómstóllinn að kærendur hefðu ekki sýnt fram á að þeir ættu lögmætar væntingar til þess að umþrætt land teldist eign þeirra og þeir gætu því ekki notið verndar 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann að þessu leyti. Mannréttindadómstóllinn komst enn fremur að þeirri niðurstöðu að ekkert benti til þess að brotið hefði verið gegn 1. mgr. 6. gr. eða 14. gr. sáttmálans í máli kærenda og taldi því ekki að á þá hefði verið lögð óhóflega þung sönnunarbyrði.

10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B

10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁹

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim 22 dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

²¹⁸ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2008 (svæði 7A), dags. 19. júní 2009.

²¹⁹ Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

Um er að ræða eftirfarandi 22 dóma Hæstaréttar: Dómur frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú og Brúaröræfi); dómur frá 29. október 2009 í máli nr. 685/2008 (Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Elliðavatn, Vatnsendi, Lækjarbotnar og Geirland); dómur frá 19. nóvember 2009 í máli nr. 69/2009 (Gunnarsstaðir); dómur frá 25. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skriðuklaustur); tveir dómur frá 3. júní 2010, í málum nr. 198/2009 (Selvogs- og Ölfusafréttur) og 184/2009 (Landsvæði aðliggjandi Ölfusafrétti); dómur frá 16. september 2010 í máli nr. 473/2009 (Krepputunga); sjö dómur frá 7. október 2010, í málum nr. 379/2009 (Heiðarmúli), nr. 517/2009 (Grímólfsárunga), nr. 722/2009 (Hvammur), nr. 723/2009 (Laxárdalur), nr. 748/2009 (Vatnsendi), nr. 749/2009 (Þverfellsland) og nr. 750/2009 (Hvappur); dómur frá 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álfanesshrepps hins forna/norðaustanverður hluti Almenningskóga Álfaness, Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur og sunnan Garðakirkjulands og Garðakirkjuland vegna Selskarðs); dómur frá 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður í Fljótsdal); dómur frá 11. apríl 2011 máli nr. 199/2011 (Hofsafreittur); tveir dómur frá 22. september 2011 í málum nr. 293/2010 (Þorvaldsstaðir og Hamar) og nr. 294/2010 (Mælifell og Selsárvellir); og loks þrír dómur frá 29. september 2011, í málum nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls), nr. 75/2011 (Grímsstaðir á Fjöllum) og nr. 56/2011 (Hvannstaðir).

Nítján af framangreindum 22 dómum fjalla um efnisleg atriði og í fjórtán þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í fimm tilvikum var henni hins vegar hnekkt og dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða landsvæðin Hvamm, Laxárdal, Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði.

Þau fimm mál, þar sem úrskurði óbyggðanefndar var hnekkt, varða í meginatriðum mat á efni og samhengi fyrirbyggjandi heimilda um viðkomandi landsvæði. Niðurstöður þeirra leiða ekki til breytinga á sönnunarmati í málum af þessu tagi almennt en hnykkja á fyrirbyggjandi meginreglum, sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* sem fylgja í viðauka með úrskurði þessum. Í næstu tveimur köflum er gerð nánari grein fyrir samhengi umræddra dóma og meginreglna.

10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar²²⁰

Í tveimur dómum Hæstaréttar frá 7. október 2010, um eignarland Hvamms og Laxárdals í Svalbarðshreppi, er fjallað um land innan afmörkunar í þinglýstum landamerkjabréfum jarða. Slíkt land hefur að meginreglu verið dæmt og úrskurðað eignarland en óbyggðanefnd taldi að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að innan bréfa Hvamms og Laxárdals væru þjóðlendur að hluta.

Það er ekki tilvist landamerkjabréfs ein og sér sem hefur ráðið úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar. Mikilvægi landamerkjabréfa jarða

²²⁰ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

felst í sönnunargildi þeirra en hvert og eitt bréf er metið sérstaklega. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Á svæðum 1-7A eru fimmtán tilvik þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað að land innan landamerkjabréfs jarðar væri eignarland að hluta og þjóðlenda að hluta. Er þá miðað við yngra landamerkjabréf viðkomandi jarðar, hafi verið gerð tvö, og skýringu óbyggðanefndar á texta viðkomandi bréfs, en hún getur verið önnur en skýring málsaðila.

Þau fimmtán tilvik sem hér um ræðir eru eftirfarandi: Þingvellir; Mörtunga á Síðu; Fell í Suðursveit; Stafafell í Lóni; Skriðuklaustur og Valþjófsstaður í Fljótsdal; Brú á Jökuldal; Þorvaldsstaðir og Hamar í Selárdal; Gunnarsstaðir, Kverkártunga og Miðfjörður í Skeggjastaðahreppi; Hvammur og Laxárdalur í Svalbarðshreppi; Reykjahlíð í Mývatnssveit. Að undanskildum Hvammi og Laxárdal hafa þeir dómur Hæstaréttar sem gengið hafa um þessi tilvik staðfest niðurstöðu óbyggðanefndar í öllum meginatriðum. Umfjöllun um Kverkártungu og Miðfjörð í fyrrum Skeggjastaðahreppi og Reykjahlíð í Mývatnssveit er ólokið hjá dómstólum.

Í flestum þessara tilvika hafa legið fyrir eldri heimildir um afmörkun jarðarinnar, stundum eldri landamerkjabréf, sem mælt hafa í mót lýsingu landamerkjabréfs. Þetta er þó ekki einhlítt og mál Þingvallakirkjulands, Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar í Fljótsdal vörðuðu fremur mat á heimildum um takmörkuð réttindi innan merkja. Loks getur hvort tveggja hafa verið fyrir hendi, eldri merkjalýsingar og heimildir um takmörkuð réttindi, sbr. einkum Stafafell í Lóni og Fell í Suðursveit.

Til viðbótar við framangreind fimmtán tilvik eru þess tvö dæmi á svæðum 1–7A að eignarréttur að jörð hafi verið gefinn upp eða glatast, sbr. dóma Hæstaréttar um Fjall og Breiðármörk frá 11. maí 2006.

Af framangreindu er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og ríkar kröfur gerðar í því sambandi. Nýjar úrlausnir dómstóla um jarðirnar Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi árétta þetta enn frekar. Þar taldi Hæstiréttur að land innan landamerkjabréfa annars vegar Hvamms og hins vegar jarðarinnar Laxárdals væri í heild sinni eignarland. Hafnað var þeirri röksemdafærslu óbyggðanefndar að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að þar væru þjóðlendur að hluta.

Loks skal þess getið að ýmis dæmi eru um að uppi hafi verið álitaefni af þeim toga sem hér um ræðir í málum sem lyktað hefur með niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland. Úrskurðum um eignarland hefur almennt verið unað og þeir því ekki komið til endurskoðunar hjá dómstólum. Sem dæmi um ríkt sönnunargildi landamerkjabréfs jarðar í slíku máli má nefna Hjaltadal og Kambfellskjálka í máli nr. 3/2007 á svæði 6.

10.3. Heimildir um legu jarða til forna²²¹

Eftir er þá að gera grein fyrir þremur nýjum dómum þar sem hnekkkt var úrskurðum óbyggðanefndar um þjóðlendu, nánar tiltekið varðandi Vatnsenda í Svalbarðshreppi, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls í Öxarfjarðarhreppi og Hvannstaði, einnig í Öxarfjarðarhreppi.

Í þessum málum er fjallað um þýðingu þess að landsvæði hafi upphaflega verið hluti jarðar. Slíkt land hefur að meginreglu verið úrskurðað og dæmt eignarland, svo sem áður sagði. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land er þannig veigamikilið atriði.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirbyggjandi dómum og úrskurðum að svæði utan lands jarða sé þjóðlenda. Þá getur verið bæði jörð og afrétt(ur) innan sama bréfs, með eða án aðgreiningar af einhverju tagi, svo sem að framan greindi.

Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Þessu til viðbótar er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausum landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Umfjöllun í landamerkjabréfi og notkun hugtaksins afrétt(ur) eru þannig dæmi um atriði sem veita ekki einhlít svör við því hvort tiltekið landsvæði sé jörð, afrétt(ur) jarðar, afrétt(ur) kirkju og klausturs, samnotaafrétt(ur) eða annað land. Þess utan kunna heimildir að vera óljósar og brotakenndar, afmörkun og nýting breytileg, réttindi jafnvel gefin upp eða glötuð.

Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta hins vegar gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Í framangreindum þremur dómum Hæstaréttar, um Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði, felst áhersla á þetta atriði, enda þótt fleira komi þar til. Þar lagði dómstóllinn til grundvallar að umrædd landsvæði hefðu talist hluti af jörðinni Álandi, í tilviki Vatnsenda, og jörðinni Hólum, í tilvikum Fagradals, Víðirhóls, Hólssels, Nýhóls og Hvannstaða. Þau hefðu því verið háð beinum eignarrétti. Hafnað var þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að landsvæðin hefðu ekki stöðu jarðar að lögum.

Sem dæmi um skyld álitaefni í úrskurðum óbyggðanefndar þar sem niðurstaðan hefur verið eignarland má hér nefna Núpufellsdal og Þormóðsstaðasel í máli nr. 1/2008

²²¹ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

á svæði 7a, Gnýsstaði í máli nr. 3/2005 á svæði 5 og Háreksstaði í máli nr. 2/2005 á svæði 5.

11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A

11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²²²

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim tíu dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi [10] dóma Hæstaréttar: Dómur frá 20. september 2012 í máli nr. 65/2012 (Reykjahlíð); dómur frá 27. september 2012 í máli nr. 350/2011 (vesturhluti Hofsafréttar og Lambatungur); dómur frá 21. febrúar 2013 í máli nr. 433/2011 (Steinvarartunga og hluti Mela); dómur frá 28. febrúar 2013 í máli nr. 432/2011 (Þorbrandsstaðatungur); dómur frá 19. september 2013 í máli nr. 656/2012 (Möðruvallaafréttur); dómur frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða); dómur frá 26. september 2013, í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár); dómur frá 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar); dómur frá 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði og Hraunin) og loks dómur frá 18. september 2014 í máli nr. 24/2014 (Vaskárdalur).

Allir framangreindir dómur fjalla um efnisleg atriði og í átta þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í tveimur af dómunum var niðurstöðu nefndarinnar hins vegar hnekkt. Í öðrum þeirra var dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða þann dóm er varðar landsvæði sunnan Ölfusafréttar. Í máli því sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu Bleiksmýrardals austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu var aftur á móti hnekkt þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár væri eignarland og dæmt að um þjóðlendu væri að ræða. Þá var mörkum umræddra jarða gagnvart þjóðlendu breytt nokkuð, nánar tiltekið á þann veg að landsvæði sem óbyggðanefnd hafði talið innan marka jarðanna var dæmt þjóðlenda.

[...]

11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir²²³

Af forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar um mörk framangreindra jarða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu má ráða að það sé einkum tvennt sem ráði því að niðurstaða réttarins um afmörkun jarðanna er frábrugðin niðurstöðu óbyggðanefndar. Fyrri atriðið er að í tilvikum Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða er afmörkun jarðanna til fjalla að nokkru leyti miðuð við almenna staðhætti sem einkenna fjalllendið

²²² Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

²²³ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

á svæðinu en ekki ákveðin náttúruleg kennileiti eða örnefni sem unnt er að staðsetja með nákvæmum hætti. Nánar tiltekið er fjallað um „eyðigrót og sanda“ í landamerkjabréfi Sörlastaða og „fjallið“ og „öræfi“ í landamerkjabréfi Hjaltadals. Taldi óbyggðanefnd að þrátt fyrir að landamerkjabréf jarðanna væru óljós um afmörkun þeirra til suðurs fengi sú afmörkun jarðanna sem krefjendur beins eignarréttar héldu fram, stoð í landamerkjabréfum þeirra og öðrum heimildum um þær. Hæstiréttur leit aftur á móti svo á að kröfur eigenda jarðanna um merki þeirra ættu sér ekki stoð í landamerkjabréfum þeirra að þessu leyti.

Síðara atriðið sem veldur mismunandi niðurstöðu óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðar samspil landamerkjabréfs og yngri heimildar um jörðina Mjóadal. Nánar tiltekið taldi Hæstiréttur að um merki Mjóadals til suðurs og vesturs yrði ekki byggt á landamerkjaskjali frá 1897 svo sem gert hafði verið í úrskurði óbyggðanefndar, þar sem leggja yrði til grundvallar að með því að eigandi jarðarinnar hefði látið útbúa og þinglýsa skrá yfir afréttarlönd árið 1904, sem tók m.a. til lands Mjóadals, hefði hann í raun fellt landamerkjaskjalið úr gildi að því leyti sem ekki gætti samræmis milli umræddra skjala. Óbyggðanefnd hafði aftur á móti lagt landamerkjabréfið til grundvallar um afmörkun Mjóadals og taldi að lýsing þess á vesturmerkjum Mjóadals samræmdist öðrum heimildum um merkin, þ.m.t. afréttarskránni. Í landamerkjabréfinu er vesturmerkjum Mjóadals lýst þannig að frá „hágrjóti“ liggi merkin norður háfjallið, eftir því sem vatnsföll deili sveita milli, norður gegnt upptökum Syðri-Bótarár. Í afréttarskránni er vesturmerkjunum lýst þannig að þeim ráði bein stefna vestan við öll drög er liggi að tilteknum ám að botni Syðri-Bótarár. Taldi óbyggðanefnd að samræmi væri milli þessara tveggja merkjalýsinga en Hæstiréttur ekki.

Í þessu samhengi skal þess enn fremur getið að þrátt fyrir að niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar um mörk jarðarinnar Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu væri hin sama má sjá af forsendum fyrir niðurstöðu dómsins að Hæstiréttur metur heimildir um tiltekinn hluta ágreiningssvæðisins með öðrum hætti en óbyggðanefnd gerði. Var þar um að ræða þann hluta ágreiningssvæðisins sem liggur handan við fjallgarðana sem liggja austan Mývatns og suður að línu sem liggur frá Veggjafelli í Bræðraklif í Hafragjá og þaðan beina stefnu til austurs í Jökulsá á Fjöllum. Umrætt svæði er innan lýstra merkja Reykjahlíðar samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar en mat Hæstaréttar og óbyggðanefndar á tilteknum eldri heimildum um viðkomandi hluta ágreiningssvæðisins var ólíkt. Einkum voru það þrjú efnisatriði í þeim sem rétturinn taldi mæla gegn því að umræddur hluti ágreiningssvæðisins væri háður beinum eignarrétti. Í fyrsta lagi var þar um að ræða heimildir um að Möðrudal tilheyrðu tiltekin afnotaréttindi á svæðinu án þess að tiltekið væri að um væri að ræða ítak í landi annarra jarða. Í öðru lagi taldi rétturinn það sem fram kom í heimildunum um tilkall eigenda Reykjahlíðar til ómerkinga á svæðinu mæla gegn því að það væri háð beinum eignarrétti. Í þriðja lagi taldi rétturinn að umfjöllun í úrskurði frá 1506 um átölulaus afnot til rökstuðnings

eignarrétti, m.a. með vísan til 26. kap. landsleigubálks Jónsbókar, mælti gegn því að svæðið væri háð beinum eignarrétti.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar voru með úrskurðum á svæði 1 og fylgja í viðauka með úrskurði þessum er m.a. fjallað um sönnunargildi landamerkjabréfa. Fram kemur að ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skipti máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telji óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Hins vegar sé þó ljóst að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Í köflum 6.1.1 í úrskurðum óbyggðanefndar á svæði 5 er frekari umfjöllun um gildi landamerkjabréfa jarða og hefur sá kafli verið felldur inn í *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*. Þar er fjallað um nokkra dóma Hæstaréttar sem þá höfðu nýlega fallið og varða mat á sönnunargildi landamerkjabréfa jarða. Fram kemur það mat að í tilteknum dómum hafi enn verið hnykkt á þýðingu þess að landsvæði teldist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu sé óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, samanber umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé. Lýst er þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hafi verið lagt til grundvallar og samrýmist vel almennt afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa. Eftir sem áður sé ljóst að dómstólar geri nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, samanber einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telji til eignarréttar yfir landi verði að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu.

Afstaða óbyggðanefndar hefur samkvæmt framansögðu frá upphafi verið sú að þrátt fyrir meginregluna um að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar sé háð beinum eignarrétti sé ljóst að meta þurfi sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Dómarnir sem að framan er getið um mörk jarðanna Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka, Sörlastaða, Mjóadals og Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu fá að mati óbyggðanefndar fyllilega samræmst umræddri meginreglu, enda er hún háð tilteknum undantekningum. Mismunandi niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðandi mörk Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða gagnvart þjóðlendu skýrist af mismunandi túlkun á landamerkjabréfunum að því leyti sem merkjalýsingar þeirra eru óljósar. Þá skýrist mismunandi afstaða nefndarinnar og réttarins til tiltekinna hluta þeirra landsvæða sem eru innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum Mjóadals og Reykjahlíðar af ólíkum ályktunum af öðrum heimildum um viðkomandi landsvæði. Forsendur og niðurstöður Hæstaréttar í þeim dómum sem hér hefur verið fjallað um kunna að kalla á breytt sönnunarmat óbyggðanefndar ef upp koma tilvik sem eru í öllum aðalatriðum sambærileg en kalla

að mati nefndarinnar ekki, fremur er dómarnir sem raktir eru í köflum 6.1.1 í úrskurðum á svæði 5, á að nefndin herði almennt kröfur um sönnun þess að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar teljist eignarland.

11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis²²⁴

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 snéri ágreiningurinn að því hvort tiltekið landsvæði sunnan Ölfusafréttar væri þjóðlenda eða eignarland. Umræddu ágreiningssvæði hafði verið skipt út úr landi tiltekinna jarða sunnan afréttarins og selt til Orkuveitu Reykjavíkur árið 1999. Íslenska ríkið var meðal seljenda. Í forsendum Hæstaréttar kemur fram að rétturinn túlkar landamerkjabréf umræddra jarða á þann veg að ágreiningssvæðið sé samkvæmt þeim innan merkja jarðanna. Rétturinn taldi hins vegar að eldri heimildir mæltu gegn því að land jarðanna hafi náð svo langt til norðurs áður en landamerkjabréf þeirra voru gerð á ofanverðri 19. öld.

Aftur á móti var litið til þess að íslenska ríkið var meðal þeirra sem gerðu kaupsamninga við Orkuveitu Reykjavíkur um landið. Í kaupsamningunum var vísað um afmörkun landsins til tiltekins uppdráttar þar sem mörk hins selda lands til norðurs og suðurs voru sýnd og þau jafnframt tilgreind nákvæmlega með hnitum. Að auki kom fram á uppdrættinum að ágreiningur væri um legu þverlínu á mörkum jarðanna til norðurs og í því sambandi voru sýndir tveir kostir. Í kaupsamningi íslenska ríkisins og Orkuveitunnar hafi þessu til viðbótar verið ákvæði þar sem fram hafi komið að báðum samningsaðilum væri kunnugt um að ágreiningur kynni að rísa um hvor þverlínan sem sýnd væri á uppdrættinum ætti að ráða merkjum jarðanna gagnvart Ölfusafrétti og tæki Orkuveitan alla áhættu af þeim ágreiningi. Í forsendum fyrir niðurstöðu Hæstaréttar kom fram að óhjákvæmilegt væri að líta svo á að fyrirvarinn hlyti a.m.k. öðrum þræði að hafa verið settur með tilliti til þess að lög nr. 58/1998 höfðu tekið gildi. Í samningsákvæðinu hafi aðeins verið getið um tvo hugsanlega kosti um legu þverlínu á norðurmerkjum landsins og þeir hafi báðir reynst vera langt norðan við þá línu sem þjóðlendukrafa ríkisins miðaðist við. Tekið er fram að því hafi verið haldið fram af hálfu Orkuveitu Reykjavíkur að aðrir jarðeigendur sem áttu í hlut hafi ekki viljað ljúka samningum um kaupin fyrr en ljóst væri hvort og þá að hvaða leyti íslenska ríkið myndi í tengslum við söluna til Orkuveitunnar draga í efa að land á þessu svæði væri háð beinum eignarrétti. Þessari staðhæfingu hefði íslenska ríkið ekki andmælt. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum viðurkenndi hann [þ.e. íslenska ríkið] ekki aðeins í lögskiptum sínum við áfrýjanda [þ.e. Orkuveitu Reykjavíkur] að landið, sem skipt hafði verið út úr jörðunum Kröggólfsstöðum og Þúfu og var sýnt sunnan við þverlínu 1 á uppdrætti Forverks ehf. frá október 1998, væri háð beinum eignarrétti, svo sem leiða mátti samkvæmt áðursögðu af landamerkjabréfum fyrir þær frá 4. og 9. júní 1890, heldur mátti honum og vera ljóst að aðrir jarðeigendur, sem hér áttu í hlut, myndu leggja traust á að það sama hlyti að eiga við um landareignir þeirra. Aðalkrafa stefnda íslenska ríkisins fyrir

²²⁴ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

óbyggðanefnd um mörk þjóðlendu og eignarlanda á landsvæðinu, sem áfrýjandi keypti eftir að því var skipt út úr jörðunum [...], var þessu alls ósamrýmanleg, sbr. dóm Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Verður því að taka til greina kröfu áfrýjanda um að fellt verði úr gildi ákvæði í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 6/2004 um að landsvæðið á Hellisheiði sunnan Ölfusafréttar, sem um ræðir í máli þessu, sé þjóðlenda.

Af þessu má sjá að það eru fyrri athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við eigendur umræddra jarða sem ráða niðurstöðu Hæstaréttar um að ágreiningssvæðið sé eignarland en ekki þjóðlenda.

Óbyggðanefnd hafði áður úrskurðað að umrætt landsvæði væri þjóðlenda. Líkt og Hæstiréttur gerði síðar túlkaði óbyggðanefnd fyrirbyggjandi heimildir um jarðirnar á þann veg að ágreiningssvæðið teldist ekki vera innan þeirra. Nefndin hafnaði því aftur á móti að framangreindar athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við kaupendur landsins hefðu áhrif á niðurstöðuna. Var sú niðurstaða einkum rökstudd með því að eigandi fasteignar getur ekki afsalað viðtækari eignarréttindum en hann sjálfur er sannanlega kominn að. Aðild ríkisins að umræddum kaupsamningnum gæti ekki haft aðra þýðingu en að styðja mögulegar og réttmætar væntingar samningsaðila til inntaks þess eignarréttar sem ráðstafað var í umræddum samningum. Þess væri á hinn bóginn að gæta að umrædd lögskipti hafi átt sér stað eftir lögtöku þjóðlendulaga og afsalshafa í lófa lagið að hafa uppi alla þá eignarréttarlegu fyrirvara sem þörf var á við samningsgerðina í ljósi þess réttarástands sem skapað var við lögfestingu þjóðlendulaga á árinu 1998. Að þessu virtu var því hafnað að aðkoma ríkisins með þessum hætti hefði getað skapað neinar þær væntingar sem gætu haft efnisleg áhrif á mat eignarréttar á svæðinu.

Vert er að fjalla í þessu samhengi einnig um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Þar var m.a. deilt um landsvæði á Skeiðarársandi sem er innan merkja jarðarinnar Skaftafells II samkvæmt ódagsettu landamerkjabréfi sem var þinglesið árið 1890. Hæstiréttur taldi aftur á móti að eldri heimildir styddu ekki að landið sem ágreiningur var um hefði verið numið til eignar og þannig orðið hluti jarðarinnar. Til þess verði á hinn bóginn að líta að í tengslum við ráðagerðir um stofnun þjóðgarðs í Skaftafelli hafi tveir af þáverandi eigendum jarðarinnar gefið út afsal árið 1966 handa „Náttúruverndarráði vegna ríkissjóðs“ fyrir hluta jarðarinnar. Í afsalinu, sem m.a. hafi verið undirritað af menntamálaráðherra fyrir hönd kaupandans, hafi verið vísað í landamerkjabréfið og „landamerki við það miðuð við söluna“. Skeiðarársandur hafi verið undanskilinn við söluna. Þá hafi menntamálaráðherra og eigandi Skaftafells gert samning árið 1969 um að fela gerðardómi að draga landamerkjalinu samkvæmt fyrirnefndu afsali „til ríkissjóðs“ og að „framkvæma landskipti milli samningsaðila á öllu óskiptu landi jarðarinnar Skaftafells“. Við landskiptin, sem gerðardómurinn kvað á um sama ár, hafi stór hluti landsins, sem kom í hlut tiltekinna eigenda Skaftafells (annarra en íslenska ríkisins) og sé nú jörðin Skaftafell II, verið það sama og deilt var um í þessum þætti málsins. Þá liggi fyrir yfirlýsing Náttúruverndarráðs frá árinu 1987, þar sem fram komi að umrætt ágreiningssvæði liggi utan þjóðgarðsins og sé í eigu lög-

býlisins. Var þar um merkin vísað til landamerkjabréfsins frá 1890. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum hafa menntamálaráðherra og Náttúruverndarráð, sem hafði meðal annars með höndum stjórn þjóðgarða samkvæmt ákvæðum þágildandi laga nr. 47/1971 um náttúruvernd, ítrekað í orði og verki lagt til grundvallar í lögskiptum við þá, sem núverandi eigendur Skaftafells II leiða rétt sinn frá, að landið á Skeiðarársandi, sem hér er deilt um, sé eignarland þeirra, svo sem leitt verður af landamerkjabréfinu frá 1890. Dómkröfur áfrýjanda á hendur stefndu [...] eru þessu alls ósamrýmanlegar. Verður því staðfest niðurstaða héraðsdóms um sýknu þessara stefndu af kröfum áfrýjanda.

Af þessum forsendum fyrir niðurstöðu dómsins má ráða að hún hefði orðið önnur ef umræddar athafnir menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs í lögskiptum við eigendur jarðarinnar hefðu ekki komið til. Óbyggðanefnd hafði áður komist að þeirri niðurstöðu að umrætt ágreiningssvæði væri innan marka jarðarinnar Skaftafells og væri eignarland. Ekki var sérstaklega fjallað um umrædd lögskipti ríkisins og eigenda Skaftafells í rökstuðningi fyrir þeirri niðurstöðu nefndarinnar heldur voru það aðrar heimildir sem réðu niðurstöðunni.

Það vekur athygli að í báðum þeim dómum Hæstaréttar sem hér um ræðir, þ.e. annars vegar um landsvæði sunnan Ölfusafréttar og hins vegar um landsvæði á Skeiðarársandi, ráða fyrri lögskipti handhafa ríkisvalds við eigendur viðkomandi jarða úrslitum um að umrædd landsvæði eru talin innan þeirra, jafnvel þótt viðkomandi handhafar ríkisvalds hafi ekki verið bærir að lögum til að afsala landinu eða breyta eignarréttarlegri stöðu þess. Þau lögskipti sem um ræðir vegna landsvæðisins sunnan Ölfusafréttar áttu sér stað eftir gildistöku þjóðlendlaga og það var landbúnaðarráðherra sem undirritaði umrætt afsal fyrir hönd ríkisins. Framangreind lögskipti menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs við eigendur Skaftafells áttu sér aftur á móti stað fyrir gildistöku þjóðlendlaga. Af forsendum Hæstaréttar má ráða að rétturinn líti svo á að fyrir þann tíma hafi umrætt landsvæði á Skeiðarársandi verið eigendalaus en orðið undirorpið beinum eignarrétti vegna téðra lögskipta þrátt fyrir að þágildandi réttarreglur hafi ekki haft að geyma heimildir til handa menntamálaráðherra eða Náttúruverndarráði til að stofna til beins eignarréttar á eigendalausum svæðum.

Umræddir dómar Hæstaréttar kunna að leiða til breytts sönnunarmats óbyggðanefndar í tilvikum þar sem athafnir handhafa ríkisvalds í lögskiptum við hagsmunaaðila benda til að litið hafi verið svo á að viðkomandi ágreiningssvæði sé háð beinum eignarrétti. Í slíkum tilvikum þarf að meta sérstaklega hvort þau lögskipti hafi áhrif á niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu svæðisins. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómar hafa að mati óbyggðanefndar ekki áhrif á sönnunarmat nefndarinnar að þessu leyti.²²⁵

²²⁵ Auk framangreindra dóma hefur óbyggðanefnd skoðað sérstaklega m.t.t. þessa eftirfarandi dóma Hæstaréttar: Dóm frá 3. nóvember 1994 í máli nr. 247/1994 (Geitland), dóm frá 10. apríl 1997 í máli nr. 66/1996 (Auðkúluheiði), dóm frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur), dóm frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell), dóm frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga), dóm frá 22. september 2011 í máli nr. 294/2010 (Mælifell), dóm frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár) og loks dóm einnig frá 26. september 2012 í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár).

11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna²²⁶

[...]

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Landsyfírréttar frá 25. júní 1855 í máli nr. 1/1855, um Bleiksmýrardal austan Fnjóskár, hefði fyrir úrlausn málsins. Afstaða Hæstaréttar til þýðingar umrædds dóms Landsyfírréttar var frábrugðin afstöðu óbyggðanefndar, sem varð til þess að Hæstiréttur hnekkti niðurstöðu nefndarinnar um að þar væri eignarland.

Í máli því sem lauk með umræddum dómi Landsyfírréttar deildu Munkaþverárklaustur og eigendur Illugastaða um eignarrétt á svæðinu. Í dómi aukahéraðsréttar Þingeyjarsýslu, sem var að því leyttinu til staðfestur af Landsyfírrétti, segir meðal annars:

Afíjettarlandið Bleiksmýrardalur allur fyrir austan Fnjóská frá Hamarslæk og sudur á örfæfi, á að tilheyra Munkaþverár klaustri, sem fullkomin og átölulaus eign, og eigindómur þess.

Í máli nr. 3/2007 hjá óbyggðanefnd deildu íslenska ríkið og Þingeyjarsveit um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Nefndin komst að þeirri niðurstöðu að um eignarland væri að ræða. Í úrskurði óbyggðanefndar kom m.a. fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í umræddum dómi Landsyfírréttar. Réð dómurinn niðurstöðu óbyggðanefndar um að um eignarland væri að ræða.

Í dómi Hæstaréttar er dregin sú ályktun af fyrirliggjandi heimildum að réttur Munkaþverárklausturs yfir landsvæðinu hafi verið bundinn við óbein eignarréttindi. Tekið er fram að aðilar að því máli sem lauk með dómi Landsyfírréttar hafi ekki verið þeir sömu og málsaðilar fyrir Hæstarétti og þeir síðarnefndu hafi heldur ekki á báða vegu komið í stað þeirra fyrrnefndu, enda hafi íslenska ríkið ekki komið í stað eigenda Illugastaða þó svo að Þingeyjarsveit leiddi rétt sinn frá Munkaþverárklaustri. Í skilningi einkamálaréttarfars hafi sakarefnið í því máli því ekki verið það sama. Dómur Landsyfírréttar hafi því ekki þau áhrif sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik sem í honum greinir, þar til hið gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar. Hæstiréttur komst síðan að þeirri niðurstöðu að þótt dómsorð héraðsréttarins, sem Landsyfírréttur létt standa óraskað, hafi kveðið á um að afréttarlandið Bleiksmýrardalur fyrir austan Fnjóská tilheyri Munkaþverárklaustri sem fullkomin og átölulaus eign hafi ekki að öllu leyti verið leyst úr því hvert inntak þessara réttinda væri. Dómur Landsyfírréttar geti því ekki haft sönnunargildi um það atriði skv. 4. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, sem vikið geti til hliðar þeirri ályktun, sem dregin var af öðrum fyrirliggjandi heimildum í málinu, að Munkaþverárklaustur hafi aðeins notið óbeinna eignarréttinda yfir Bleiksmýrardal fyrir austan Fnjóská.

²²⁶ Kafli 6.1.2.4 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

Í dómi Hæstaréttar um Eyvindarstaðaheiði í máli nr. 546/2012 reyndi einnig á atriði tengd áhrifum eldri dómsúrlausnar. Var þar um að ræða dóm réttarins frá 10 apríl 1997 í máli nr. 67/1996 en í því máli deildu Bólstaðahlíðarhreppur, Lýtingsstaðahreppur og Seyluhreppur við Landsvirkjun um bótarétt vegna annars vegar fallréttinda (virkjunaréttinda) í Blöndu og hins vegar lands á heiðinni sem Landsvirkjun hafði fengið til ótímabundinna umráða og afnota vegna Blönduvirkjunar á grundvelli nánar tiltekins samnings við hreppana. Íslenska ríkinu var stefnt til réttargæslu. Hæstiréttur sýknaði Landsvirkjun af kröfum hreppanna í umræddu máli og var sú niðurstaða reist á því að Eyvindarstaðaheiði væri ekki háð beinum eignarrétti.

Í máli nr. 546/2012 deildu annars vegar íslenska ríkið og hins vegar Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Í dómi Hæstaréttar kom fram að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað hreppanna sem voru aðilar að fyrra málinu. Gagnaðili þeirra hafi á hinn bóginn verið Landsvirkjun en íslenska ríkið hafi aðeins átt þar hlut að máli á grundvelli 1. mgr. 21. gr. laga nr. 91/1991 (réttargæsluáðild) og hafi af þeim sökum ekki verið aðili að því í skilningi 1. mgr. 116. gr. sömu laga. Þótt hrepparnir þrír hafi reist áður nefndar dómkröfur sínar í fyrra málinu á þeim grunni að þeir nytu beins eignarréttar yfir Eyvindarstaðaheiði hafi þær snúið að viðurkenningu réttar hreppanna til bóta úr hendi Landsvirkjunar. Dómkröfur í þessu máli snéru á hinn bóginn að því hvort hnekkt yrði úrskurði óbyggðanefndar um að Eyvindarstaðaheiði og Hraunin séu þjóðlenda og eftir atvikum ákvörðun um hvers konar réttindi gagnaðilar íslenska ríkisins kynnu að njóta að þessum landsvæðum. Í skilningi einkamálaréttarfars væri sakarefnið málinu þannig ekki það sama og í fyrra dómsmálinu. Dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 hafi því ekki þau áhrif hér, sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik, sem í honum greinir, þar til það gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar.

Í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2008, sem tók til landsvæðisins, kom fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í dómi Hæstaréttar í máli nr. 67/1996. Þannig lægi fyrir dómsúrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Til þess beri þó að líta að dómurinn feli ekki í sér úrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998 með síðari breytingum. Til athugunar hljóti því að koma hjá óbyggðanefnd hvaða áhrif áðild að málinu sem þá var til umfjöllunar hjá nefndinni, gögn eða önnur þau atriði sem dómstólar hafa ekki þegar tekið afstöðu til, hafi á eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum nr. 58/1998. Síðan rakti nefndin að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði (sem var í eigu Húnavatnshrepps) og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað þeirra hreppa sem áttu áðild að umræddu máli hjá Hæstarétti. Í málinu lögju ekki fyrir nein gögn sem sýni fram á rýmri rétt annarra hreppa sem sameinuðust undir merkjum

Sveitarfélagsins Skagafjarðar og Húnavatnshrepps, til Eyvindarstaðaheiðar. Þá taldi nefndin, eftir að hafa borið skjalaskrá málsins saman við skjalaskrá Hæstaréttarmáls nr. 67/1996 að engin ný gögn væru komin fram í málinu sem skipt gætu máli að þessu leyti.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 má ráða þá afstöðu réttarins að dómur Landsyfírréttar kunni að vera bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila máls og þeirra sem þeir leiða rétt sinn til að uppfylltum þeim skilyrðum og fram koma í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, með sambærilegum hætti og dómur þeirra dómstóla sem starfa samkvæmt núverandi réttarskipan. Samkvæmt ákvæðinu er dómur bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila og þeirra sem koma að lögum í þeirra stað, um þær kröfur sem eru dæmdar þar að efni til. Í umræddu máli var um það að ræða að annar málaðilanna, þ.e. íslenska ríkið, átti ekki aðild að máli nr. 1/1855 fyrir Landsyfírrétti og leiddi ekki heldur rétt sinn til aðila þess máls. Dómurinn var því að mati Hæstaréttar ekki bindandi um úrslit sakarefnisins jafnvel þótt þar hafi verið dæmt um að svæðið væri „fullkomin og átölulaus eign“ þess aðila sem krefjendur eignarréttar í máli nr. 411/2012 leiddu rétt sinn til.

Með sambærilegum hætti var dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í máli nr. 546/2012 þar sem íslenska ríkið átti ekki aðild að fyrrnefnda málinu auk þess sem dómkröfur voru ekki hinar sömu. Gilti einu í því sambandi þótt krefjendur beins eignarréttar í máli nr. 546/2012 leiddu rétt sinn til aðila sem Hæstiréttur hafði í máli nr. 67/1996 í reynd hafnað að ættu beinan eignarrétt á svæðinu. Er það í aðalatriðum í samræmi við þá afstöðu óbyggðæfndar til áhrifa hins eldra dóms sem fram kemur í forsendum fyrir niðurstöðu nefndarinnar í máli nr. 5/2008, enda lagði nefndin sjálfstætt mat á sönnunargildi dómsins en taldi hann ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í skilningi 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991.

Fyrir liggja nokkrir dómur Hæstaréttar í þjóðlendumálum þar sem eldri dómsúrlausnir hafa verið taldar bindandi um niðurstöðu málsins. Í fyrsta lagi má nefna dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 þar sem íslenska ríkið og Bræðratungukirkja deildu um eignarréttarlega stöðu Tunguheiðar. Í málinu lá fyrir dómur aukadómþings Árnessýslu frá 23. febrúar 1980 í eignardómsmáli þar sem Bræðratungukirkja og íslenska ríkið deildu um eignarrétt á landinu. Viðurkennt var að Bræðratungukirkja ætti beinan eignarrétt á landinu. Í forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 kemur fram að umræddur dómur aukadómþings Árnessýslu sé bindandi um úrslit sakarefnisins og hafi hlotið að vekja réttmætar væntingar Bræðratungukirkju um að eignarréttur kirkjunnar á landinu væri óumdeildur. Kröfugerð ríkisins í þjóðlendumálinu fengi ekki samrýmst þeirri afstöðu íslenska ríkisins að una dómi aukadómþingsins.

Í máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álfstaneshrepps hins forna) lá fyrir dómur landamerkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar frá 14. desember 1971 þar sem skorið var úr um hver væru mörk Krýsuvíkur til norðurs og Garðakirkjulands til suðurs. Málið var rekið sem eignar-

dómsmál og íslenska ríkið var þar meðal málsaðila. Aðildin að máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar í máli nr. 768/2009 var að nokkru leyti önnur en í landamerkjadómnum. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að dómur landamerkjadómsins hafi fullt sönnunargildi um þau atvik sem þar var ráðið til lykta og feli í sér „bindandi úrslit sakarefnisins jafnt fyrir áfrýjendur sem aðra“. Dómurinn var því lagður til grundvallar um afmörkun þjóðlendunnar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 294/2010, sem kveðinn var upp 22. september 2011, kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Héraðsdóms Austurlands frá 8. janúar 2004 í eignardómsmáli hefði varðandi eignarréttarlega stöðu Mælifells og Selsárvala. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að þeir sem fengu eignardóminn hafi orðið eins settir og ef gefin hefði verið út skiptayfirlýsing um ráðstöfun viðkomandi réttinda. Þá segir að slík skiptayfirlýsing hefði í engu breytt réttarstöðu dómhafanna og áfrýjenda sem leiddu rétt sinn til þeirra gagnvart ákvæðum laga nr. 58/1998 og leiði þá af sjálfu sér að dómurinn frá 8. janúar 2004 geri það ekki heldur.

Þær forsendur fyrir niðurstöðum Hæstaréttar í málum nr. 411/2012 og 546/2012 sem að framan eru raktar kunna að hafa áhrif á mat óbyggðanefndar á þýðingu eldri dómsúrlausna um eignarréttarlega stöðu landsvæða ef upp koma sambærileg tilvik. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómar Hæstaréttar gefa að mati óbyggðanefndar ekki tilefni til breytinga á sönnunarmati nefndarinnar. Niðurstaðan af framangreindri skoðun er í meginatriðum sú að meta þurfi áhrif eldri dómsúrlausna af varfærni. Þær geta haft sönnunargildi um þau atvik sem þar greinir en fela aftur á móti ekki í sér bindandi niðurstöðu um úrslit sakarefnisins nema milli aðila viðkomandi máls og þeirra sem leiða rétt sinn frá þeim með beinum hætti, sé sakarefnið það sama. Auk þess má draga þá ályktun að eldri dómsúrlausn feli því aðeins í sér bindandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu landsvæðis ef þar hefur ótvírætt verið tekin afstaða til inntaks viðkomandi eignarréttinda.

12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B

12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur²²⁷

Í kafla 5.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er lýst þeirri afstöðu nefndarinnar að hafi landamerkjabréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekkinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt sé ljóst að þinglýstir eigendur hafi um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Í þeim málum sem óbyggðanefnd hefur til meðferðar á svæði 9B, þar á meðal því máli sem hér er til úrlausnar, eru allmörg dæmi um að ekki liggi fyrir upplýsingar um hvort og þá hvenær landamerkjabréfum jarða sem tengjast ágreiningssvæðunum hafi verið þinglýst og það þótt landamerkjabréfin séu varðveitt í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu. Á öðrum svæðum sem nefndin hefur haft til meðferðar hefur upplýsingar um þetta oftast verið að finna í dóma- og þingbókum viðkomandi sýslu, í registrum þinglýsingarbóka og/eða á landamerkjabréfunum sjálfum.

Í þessu sambandi skal þess getið að skv. 4. gr. eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, skyldi landeigandi, eftir að hann hafði aflað samþykkis eigenda aðliggjandi jarða á merkjalýsinguna (landamerkjabréfið), fá hana sýslumanni í hendur til þinglesturs á næsta manntalsþingi. Þá skyldi sýslumaður skv. 6. gr. laganna „hafa löggilta landamerkjabók, til að rita í allar merkjalýsingar, samninga og dóma um landamerki, sem á þingi eru lesnir“. Núgildandi landamerkjalög, nr. 41/1919, leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Í 5. gr. þeirra kemur fram að í hverju lögsagnarumdæmi skuli vera löggilt landamerkjabók og skuli sýslumaður²²⁸ rita í hana alla þinglýsta gerninga og dóma um landamerki. Þá kemur fram í 2. gr. laganna að eigandi lands eða fyrirsvarsmaður skuli færa hreppstjóra merkjaskrá eftir að aflað hafi verið áritana vegna aðliggjandi landsvæða og hreppstjóri skuli, eftir athugun á skránni, senda sýslumanni hana til þinglýsingar.

Af þessu verður ráðið að allt frá gildistöku eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, hafi gilt reglur sem fólu í sér að ekki skyldi færa landamerkjabréf í landamerkjabók nema þeim hefði verið þinglýst. Jafnframt er ljóst að frá upphafi hefur sú skylda hvílt á sýslumönnum að halda landamerkjabækur, auk þess sem það hefur verið á þeirra hendi að annast þinglýsingar. Það að þau landamerkjabréf sem hér um ræðir sé að finna í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu bendir a.m.k. til þess að þeir sem kölluðu til réttinda á grundvelli þeirra hafi uppfyllt þá skyldu að afhenda þau viðkomandi sýslu-

²²⁷ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 1/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu voru til umfjöllunar tilvik þar sem ekki kom með ótvíræðum hætti fram í heimildum að ákveðnum landamerkjabréfum hefði verið þinglýst. Af því tilefni fjallaði nefndin með ítarlegri hætti en gert er í kafla 5.5 um samspil þinglýsingar landamerkjabréfa og færslu þeirra í landamerkjabækur.

²²⁸ Í upphaflegri gerð þessarar greinar laganna og allt þar til henni var breytt með 6. gr. laga nr. 92/1991 um breyting á ýmsum lögum vegna aðskilnaðar dómsvalds og umboðsvalds í héraði o.fl. var orðið *valdsmaður* notað þar sem nú segir *sýslumaður*. Að öðru leyti er þessi lagagrein óbreytt. Ljóst er að sýslumaður bar þó frá upphafi þær skyldur valdsmanns sem kveðið er á um í greininni.

mannsembætti til þinglýsingar og varðveislu í landamerkjabók eða, séu bréfin frá því eftir gildistöku laga nr. 41/1919, afhenda þau hreppstjóra sem síðan hafi sent þau til sýslumanns. Í ljósi þessa verður að mati óbyggðanefndar engu slegið föstu um að óvissa um þinglýsingu umræddra landamerkjabréfa á Snæfellsnesi bendi til þess að eigendur viðkomandi jarða hafi vanrækt skyldur sínar samkvæmt landamerkjalögum. Þessi landamerkjabréf hafa því eftir sem áður ríkt sönnunargildi um landamerki jarðanna, að öðrum framangreindum skilyrðum uppfylltum.

12.2. Almenningar stöðuvatna²²⁹

Í 1. tölul. 4. mgr. 1. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, sbr. 1. gr. laga nr. 132/2011, er *almenn-ingur* skilgreindur sem sá hluti vatns sem liggur fyrir utan netlög landareigna. Þá eru *netlög* skilgreind í 17. tölulið sömu málsgreinar sem vatnsbotn 115 metra út frá bakka stöðuvatns eða vatnsfalls sem fasteign liggur að. Sambærilegar skilgreiningar á þessum hugtökum er einnig að finna í 2. og 30. tölul. 3. gr. laga nr. 61/2006, um lax- og silungsveiði. Fram kemur í 1. mgr. 4. gr. vatnalaga að þegar landareign liggur að stöðuvatni fylgi vatnsbotn þeim bakka sem hann verður talinn framhald af, 115 metra út í vatn (netlög). Í 3. mgr. sömu greinar segir að ef gras vex upp úr vatni við lágflæði fylgi vatnsbotn landi sem þurrt land væri og í 4. mgr. kemur fram að ef eyjar, hólmar eða sker eru í stöðuvatni fylgi þeim netlög. Þá segir í 5. mgr. að jafnan skuli miða við lágflæði í vatni. Af athugasemdum við 4. gr. frumvarps sem varð að vatnalögum, nr. 15/1923, verður ótvírætt ráðið að gengið hafi verið út frá því að aðliggjandi fasteignir næðu ekki lengra út í stöðuvötn en næmi netlögum. Niðurstaða dóms Hæstaréttar sem birtur er á bls. 182 í dómasafni réttarins 1981 (Mývatnsbotn) er í samræmi við þetta. Veiðiréttur í almenningum stöðuvatna tilheyrir aftur á móti jafnan fasteignum sem að þeim liggja, sbr. 6. gr. laga um lax- og silungsveiði. Samkvæmt þessu verður að telja að almenningar stöðuvatna teljist að jafnaði til landsvæða utan eignarlanda í skilningi 1. gr. þjóðlendulaga og eigi því að falla í flokk þjóðlendna samkvæmt lögum, enda verður að telja að *landsvæði* í þessum skilningi geti bæði átt við um vatn og þurrlendi. Ekki verður þó útilokað fyrir fram að í einstökum tilvikum kunni að hafa stofnast til beinna eignarréttinda á slíkum svæðum, t.d. á grundvelli hefðar.

Þrátt fyrir þetta verður ekki ráðið af þeim gögnum sem varða undirbúning þess að þjóðlendulög voru sett að litið hafi verið til almenninga stöðuvatna í því sambandi og framkvæmd laganna hefur einnig endurspeglað það. Á þeim svæðum sem óbyggðanefnd hefur fjallað um til þessa eru fjölmörg dæmi um stöðuvötn sem eru það stór að þar gætu verið almenningar, þ.e. vötnin breiðari en 230 metrar. Þessi vötn eru ýmist innan eða utan svæða sem kröfugerðir íslenska ríkisins um þjóðlendur hafa lotið að. Í þeim tilvikum þar sem vötnin hafa verið innan marka þjóðlendukrafna hefur málatil-

²²⁹ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 4/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu fjallaði óbyggðanefnd með almennum hætti um almenninga stöðuvatna í tilefni af því að tiltekið stöðuvatn og hluti af öðru vatni voru innan ágreiningssvæðis málsins.

búnaður ríkisins ekki lotið sérstaklega að almenningum þeirra heldur byggst á því að vötnin væru, ýmist að hluta eða heild, innan stærri svæða sem væru þjóðlendur á öðrum grundvelli. Að sama skapi hafa úrlausnir óbyggðanefndar ráðist af stöðu viðkomandi svæða og ekki hefur verið úrskurðað um almenninga vatnanna sérstaklega.

Í máli þessu hefur íslenska ríkið ekki gert varakröfu um að almenningar Baulárvallavatns og Hraunsfjarðarvatns séu þjóðlendur og ekki heldur byggt málatilbúnað sinn á því að hann sé þjóðlenda á þeim grundvelli að hann sé utan netlaga aðliggjandi fasteigna. Sú ályktun verður dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Þá verður ráðið af dómi Hæstaréttar frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú á Jökuldal) að málsástæður aðila kunni að reisa nefndinni skorður hvað varðar niðurstöður sem þó rúmist innan kröfugerða þeirra. Enn fremur verður að telja sjónarmið um jafnræði mæla gegn því að úrskurðað verði um þjóðlendu í almenningi Baulárvallavatns og hluta af almenningi Hraunsfjarðarvatns án þess að aðrir almenningar stöðuvatna sæti sams konar málsmeðferð og rannsókn. Að teknu tilliti til þessara atriða er að mati óbyggðanefndar eðlilegra að úrlausn um almenninga stöðuvatna á landinu fari eftir atvikum fram með heildstæðum hætti síðar og í ljósi þess hvernig þjóðlendulög hafa hingað til verið framkvæmd að þessu leyti kynni lagabreyting, þar sem tekin væru af tvímæli um afstöðu löggjafans til þessa, að vera æskilegur undanfari þeirrar vinnu.

13. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C

13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²³⁰

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurður á svæði 10A, þ.e. Strandasýslu ásamt fyrrum Bæjarhreppi, var kveðinn upp 21. febrúar 2020. Hæstiréttur hefur ekki kveðið upp neina dóma í þjóðlendumálum síðan þá. Því liggja sem fyrr fyrir samtals 68 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998.

Með lögum nr. 50/2016, um dómstóla, sem tóku gildi 1. janúar 2018, var Landsrétti komið á fót og verður dómum héraðsdómstóla á sviði þjóðlendumála nú áfrýjað þangað í stað Hæstaréttar áður. Frá uppkvaðningu úrskurðar á svæði 10A, 21. febrúar 2020, hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum, sem jafnframt eru þeir fyrstu á því sviði sem kveðnir eru upp þar. Um er að ræða dóma réttarins frá 2. október 2020 í málum nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir), nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar), og frá 16. október 2020 í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur). Í tveimur fyrstnefndu dómunum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að þau svæði sem deilt var um væru þjóðlendum. Í þeim þriðja var komist að niðurstöðu um að hluti svæðisins sem þar var til umfjöllunar væri eignarland en niðurstaða óbyggðanefndar, sem hafði úrskurðað allt svæðið þjóðlendu, var staðfest að öðru leyti.²³¹ [...]

11.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776²³²

Í tveimur af framangreindum dómum Landsréttar reyndi á álitaefni í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 15. apríl 1776.²³³ Verður nú vikið nánar að þeim. Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var m.a. fjallað um þá málsástæðu gagnaðila íslenska ríkisins að áreið og útmæling vegna stofnunar nýbýlis á Fannlaugarstöðum hefði farið fram á grundvelli 3. gr. nýbýlatilskipunarinnar, sem fjallar um stofnun nýbýlis í eignarlandi, og þar með væri ljóst að um eignarland hefði verið að ræða. Landsréttur hafnaði því að sýnt hefði verið fram á það í málinu með svofelldum rökstuðningi:

Áreið og útmæling Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 fór fram á vegum sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu í samræmi við ákvæði nýbýlatilskipunar 15. apríl 1776. Samkvæmt

²³⁰ Kafi 7.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³¹ Áfrýjunarleyfis var óskað vegna þriggja af fjórum dómum Landsréttar, allra nema dóms í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hæstiréttur hafnaði beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóma Landsréttar í málum nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og þeir dómar eru því endanlegir, sem og dómur Landsréttar í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hins vegar féllst Hæstiréttur á beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur) og dómur Hæstaréttar var kveðinn upp 13. október 2021 (mál nr. 41/2020). Um hann er fjallað í úrskurðum á svæði 10B (Ísafjarðarsýslum).

²³² Kafi 7.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³³ „Tilskipun um friðheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyði-jarðir eða óbygð pláz á Íslandi.“

ákvæðum tilskipunarinnar var hvort heldur unnt að stofna til nýbýlis á landi sem enginn kallaði til eignarréttar yfir, sbr. 4. og 5. gr. hennar, eða í eignarlandi annarra, sbr. 3. gr. Fyrir liggur að fullgild stofnun nýbýlis á grundvelli tilskipunarinnar hafði í för með sér stofnun beins eignarréttar yfir landi óháð því hvort 3., 4. eða 5. gr. ætti við, að fullnægðum skilyrðum tilskipunarinnar. Stefndi byggir á því að jafnvel þótt talið yrði að hann hafi ekki fært fram fullnægjandi sönnunargögn um beinan eignarrétt sinn að landinu fyrir árið 1823 sé ótvírætt að slík gögn hafi legið fyrir við áreið og útmælingu landsins 10. júlí það ár. Af hans hálfu er á því byggt að áreiðin og útmælingin hafi farið fram á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar sem fjallar um þær aðstæður þegar einhver „kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins“. Um nánari rökstuðning fyrir þessu vísar hann einkum til þess að í fyrrgreindri útskrift úr dómsmálabókinni komi fram að Bjarni Þorleifsson sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi í aðdraganda áreiðarinnar og útmælingu landsins framvísað skjölum sem hafi borið þetta með sér. Í útskriftinni segir nánar tiltekið orðrétt um þetta: „Mr Bjarni Þorleifsson á Reinistað hefir þar skjöl, sem eigna það útpýckilega Vík og fleiri lönd þar nærverandi, enn enginn hefir getað þar á móti haft.“

Fyrir liggur að þau skjöl sem vísað er til í útskriftinni hafa ekki fundist þrátt fyrir leit. Samkvæmt því liggur ekkert fyrir um hvert efni þeirra og innihald var. Er því ekki unnt að staðreyna hvers eðlis sá ætlaði eignarréttur var sem skjölin hafi fengið eiganda Víkur í Sæmundarhlíð yfir landinu. Í ljósi þess sem fyrr hefur verið rakið um efni þeirra skjala sem hafa fundist um landið Fannlaugarstaði og gefa eindregið til kynna að enginn hafi kallað til beins eignarréttar yfir landinu verður í ljósi þessa óskýrleika ekki fallist á að unnt sé að leggja til grundvallar að til hafi staðið að stofna til nýbýlis á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar. Verður því ekki fallist á að fyrrgreind tilvísun í útskrift Dómsmálabókar Skagafjarðarsýslu 1820–1823, til ótilgreindra skjala sem ekki hafa fundist, geti ein og sér dugað sem fullgild sönnun fyrir því að Bjarni Þorleifsson, sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi árið 1823 farið með beinan eignarrétt að landi Fannlaugarstaða.

Þrátt fyrir það sem fram kemur í tilvitnuðum texta er ljóst af orðalagi 3. og 10. gr. nýbýlatilskipunarinnar að ef stofnað var til nýbýlis á grundvelli 3. gr., á landsvæði sem var háð beinum eignarrétti fyrir, var ekki gert ráð fyrir yfirfærslu þess eignarréttar til nýbýlings nema um það semdist við landeigandann, heldur var þá hugmyndin að nýbýlingurinn fengi ótímabundna ábúð á leigulandi. Jafnframt er ljóst að undir þessum kringumstæðum getur skipt verulegu máli hvort sá sem hefur uppi kröfu um beinan eignarrétt leiðir rétt sinn frá nýbýlingnum eða þeim aðila sem talinn var eiga landið. Um bæði þessi atriði vísast til dóms Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli).

Í úrskurði óbyggðanefndar frá 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 var komist að sömu niðurstöðu um þetta atriði en í dómi Héraðsdóms Norðurlands vestra frá 31. desember 2018 í máli nr. E-23/2015 var aftur á móti komist að þeirri niðurstöðu að umrætt svæði væri eignarland, m.a. á þeim grundvelli að í dómsmálabók Skagafjarðarsýslu kæmi fram að Bjarni Þorleifsson hefði haft skjöl sem vafalaust sýndu að hann hefði verið eigandi landsins þegar áreið og útmæling Fannlaugarstaða fór fram. Gagnaðila íslenska ríkisins yrði ekki kennt um að þau skjöl sem vísað var til í dómsmálabókinni um þetta hefðu ekki fundist.

Að fenginni niðurstöðu um þetta atriði tók Landsréttur til skoðunar hvort til beins eignarréttar hefði stofnast að landi Fannlaugarstaða með stofnun nýbýlis á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar. Um það segir í dómi Landsréttar:

Upplýst er að byggingarbréf fyrir stofnun nýbýlis að Fannlaugarstöðum hafi ekki fundist þrátt fyrir leit og heimildir sem liggja fyrir í málinu gefa heldur ekki til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu fyrrgreinds Bjarna Þorleifssonar, eiganda Víkur í Sæmundarhlíð, eða Sigurðar Gíslasonar, ábúanda landsins. Af þeim sökum er óhjákvæmilegt að leggja til grundvallar að byggingarbréf hafi ekki verið gefið út en engar upplýsingar liggja fyrir um hugsanlegar ástæður þess. Engin gögn liggja heldur fyrir um að áreið og útmælingu Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 hafi verið lýst á þingi í samræmi við fyrrgreindan áskilnað 6. gr. tilskipunarinnar. Gera verður þá kröfu svo að beinn eignarréttur verði viðurkenndur á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar að fyrir liggi að farið hafi verið eftir ákvæðum hennar um stofnun nýbýlis. Leggja verður til grundvallar að útgáfa byggingarbréfs af hálfu amtmanns á grundvelli fyrrgreindrar 6. gr. tilskipunarinnar hafi falið í sér staðfestingu á rétti nýbýlings til stofnunar nýbýlis og sé þar með forsenda þess að hægt sé að viðurkenna stofnun beins eignarréttar að landi á grundvelli hennar. Sem fyrr greinir liggur fyrir að ekki var gætt að ákvæði 6. gr. tilskipunarinnar um útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til þess sem átti að verða nýbýlingur í landinu. Um orsakir þess er sem fyrr greinir óupplýst en eins og aðstæður máls þessa eru verður ekki fallist á að unnt sé að láta áfrýjanda bera hallann af því með þeim afleiðingum að beinn eignarréttur yfir landi teljist hafa stofnast á grundvelli tilskipunarinnar. Af fyrrgreindu leiðir að ekki er unnt að fallast á að lögformlegt nýbýli hafi stofnast að Fannlaugarstöðum á grundvelli tilskipunarinnar við fyrrgreinda áreið og útmælingu 10. júlí 1823. Verður því ekki fallist á að stofnast hafi beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar sem stefndi geti byggt rétt á.

Hér virðist ráða úrslitum að ekki hafi legið fyrir byggingarbréf og engar heimildir gefi til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu þeirra sem stóðu að nýbýlisstofnuninni. Á þeim grundvelli taldi Landsréttur að ekki hefði verið gætt að ákvæði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar og þannig hefði ekki stofnast beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar.

Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) reyndi einnig á það hvort skilyrðum 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hefði verið fullnægt í tengslum við nýbýlisstofnun á hluta ágreiningssvæðis málsins. Talið var sannað að byggingarbréf hefði verið gefið út vegna stofnunar nýbýlis að Réttarhóli. Óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu í úrskurði 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 að nýbýli hefði ekki stofnast þar sem byggingarbréfinu hefði ekki verið þinglýst, svo sem nefndin taldi að skylt hefði verið samkvæmt 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar, og fyrirbyggjandi gögn bentu ekki til þess að mistökum eða vanrækslu embættismanna væri um að kenna. Um þetta atriði er nokkuð ítarlega fjallað í dómi Landsréttar:

Fyrir liggur að sýslumaður sendi amtmanni endurrit af áreiðargjörðinni og að amtmaður sendi sýslumanni 17. október 1889 byggingarbréf sem hann óskaði eftir að yrði afhent Birni Eysteinessyni. Þá kemur fram í gögnum málsins að sýslumaður hafi með bréfi 29. sama mánaðar sent byggingarbréfið áfram til Björns samkvæmt áðurgreindum fyrirætlum amtmanns. Frumrit byggingarbréfsins liggur ekki fyrir í málinu en leggja verður til grundvallar að byggingarbréfið sem gefið var út til Björns

hafi að efni til verið í samræmi við endurrit sem er að finna í skjalasafni amtmanns og áður er getið.

Í málinu er ekki að finna nein gögn um að „foréttíngunni“ hafi verið lýst á þingi svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar. Í greininni er þess ekki getið hver eigi að annast lýsingu á „foréttíngunni“ á þingi og ekki er sérstaklega kveðið á um að byggingarbréfinu skuli þinglýst. Ljóst er af ákvæði 6. gr. að gerður var greinarmunur á útgáfu byggingarbréfsins og „foréttíngunni“ sjálfri. Þá liggur fyrir að áreiðin var á höndum sýslumannsins og þeirra matsmanna sem hann kvaddi til og að sýslumaður hafði umsjón með manntalsþingi þar sem „foréttíngunni“ skyldi lýst.

Á þeim tíma sem áreiðargerðin fór fram og byggingarbréfið var gefið út var í gildi tilskipun um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833. Í 2. og 3. gr. tilskipunarinnar er mælt fyrir um að ef skjal hljóðar upp á afhendingu fasteignar eigi ætíð að lesa það á þingi „til hvers eigindómurinn heyrir“ sem utan Reykjavíkur skuli vera hið árlega manntalsþing. Í 4. gr. tilskipunarinnar kemur fram að réttarverkun þinglýsingar gagnvart þriðja manni reiknist almennt frá þinglýsingardegi. Af ákvæðinu má ráða að þinglýsingu skjals um afhendingu eignar hafi fyrst og fremst verið ætlað að verja rétt eiganda gagnvart þriðja manni.

Í úrskurði óbyggðanefndar og hinum áfrýjaða dómi er á því byggt að Birni hafi verið skylt að láta þinglýsa byggingarbréfinu samkvæmt báðum tilskipunum. Svo sem rakið er að framan var ekki mælt fyrir um það í nýbýlistilskipuninni að nýbýlingi hefði borið skylda til þess að þinglýsa byggingarbréfi til þess að fullkomna stofnun nýbýlis heldur er einungis mælt fyrir um að „foréttíngunni“ skuli lýsa á þingi. Það liggur á hinn bóginn fyrir að ef nýbýlingur hefði viljað tryggja eignarrétt sinn á nýbýlinu gagnvart þriðja manni hefði hann getað óskað eftir því að byggingarbréfinu yrði lýst á þingi eins og öðrum skjölum um afhendingu eignar. Fyrir liggur að áreiðargerðin og þar með „foréttíngin“ var á höndum sýslumannsins auk þess sem sýslumaður og amtmaður höfðu báðir haft undir höndum byggingarbréfið sem gefið var út til Björns. Embættismönnum var því fullkunnugt um gilda stofnun nýbýlisins að Réttarhóli. Ekki verður úr því skorið hvers vegna „foréttíngunni“ var ekki lýst á þingi enda liggja engar upplýsingar fyrir um það í málinu. Þegar framangreint er haft í huga og það markmið þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni verður því hafnað að vanhöld á þinglýsingu hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar Björns á umræddu landi samkvæmt nýbýlatilskipuninni. Gagnvart aðaláfrýjanda verður því að miða við að nýbýli hafi stofnast og Björn þannig eignast einkaeignarrétt að því svæði sem önnur varakrafa gagnáfrýjenda í héraði tekur til, sbr. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Í dómnum er byggt á því að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi einungis kveðið á um skyldu til að láta þinglýsa „foréttíngunni“ eða áreiðargerðinni en ekki byggingarbréfinu. Þrátt fyrir það var því hafnað að vanhöld á þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, m.a. með hliðsjón af því að óljóst hafi verið hvers vegna „foréttíngunni“ hafi ekki verið þinglýst og því markmiði þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni. Ályktun um markmið þinglýsingar var dregin af túlkun á 4. gr. þágildandi tilskipunar um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833.

Af framangreindum dómum Landsréttar má ráða þá afstöðu réttarins að þrátt fyrir að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi kveðið á um skyldu til útgáfu byggingarbréfs og þinglýsingar „foréttíngarinnar“ ráði útgáfa byggingarbréfs í raun úrslitum um það hvort stofnast hafi til eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar. Þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi fyrst og fremst verið ætlað að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja

manni og hún hafi því ekki verið fortakslaust skilyrði fyrir stofnun eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar.

Í dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli) var m.a. fjallað um skilyrði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli hennar í Heiðarmúla í Svalbarðshreppi. Í málinu lá fyrir að áreiðar- og skoðunargerð fór fram í samræmi við reglur tilskipunarinnar. Ekki lá hins vegar fyrir hvað gert hefði verið í framhaldinu og um það segir í dómi Hæstaréttar:

... til að ljúka meðferð málsins stóð eftir að sýslumaður léti af hendi til amtmanns útskrift af áreiðar- og skoðunargerðinni, amtmáður gæfi [nýbýlingi] út byggingarbréf og gerðinni yrði lýst á þingi, svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. tilskipunarinnar.

[...]

Í málinu hefur ekkert komið fram um að byggingarbréf fyrir Heiðarmúla hafi verið þinglesið eða gerð sýslumanns lýst á manntalsþingi. Að þessu öllu virtu er ekki unnt að leggja annað til grundvallar en að látið hafi verið hjá líða að ljúka stofnun nýbýlisins með áður nefndum aðgerðum, sem kveðið var á um í 6. gr. tilskipunarinnar frá 15. apríl 1776. Til þess verður á hinn bóginn að líta að um þessi atriði, sem málsmeðferðinni var áfátt, varð [nýbýlingi] ekki kennt, heldur er óhjákvæmilegt að rekja þau til mistaka eða vanrækslu embættismanna.

Sú niðurstaða málsins að um þjóðlendu væri að ræða réðst síðan af öðrum atriðum.

Sú afstaða Landsréttar sem að framan var lýst, þess efnis að útgáfa byggingarbréfs ráði í raun úrslitum um hvort stofnað hafi verið til beins eignarréttar á landi á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, er í meginatriðum í samræmi við þá afstöðu sem óbyggðanefnd hefur haft til þessa atriðis, þó að niðurstaða nefndarinnar varðandi nýbýlisstofnun að Réttarhóli hafi verið önnur en Landsréttar. Má í því sambandi benda á umfjöllun nefndarinnar um heiðarbyli á Norðausturlandi í kafla 7.1.2 í *Almennum niðurstöðum* nefndarinnar sem birtar eru sem viðauki með úrskurði þessum. Umræddur kafli snýr einkum að stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, en þar segir m.a. um það atriði: „Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum.“ Þrátt fyrir þetta komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu í máli nr. 2/2013, m.a. með hliðsjón af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), að þar sem engar heimildir væru um að byggingarbréfi Réttarhóls hefði verið þinglýst og fyrirbyggjandi gögn bentu ekki til þess að þar væri mistökum eða vanrækslu embættismanna um að kenna stæðu ekki rök til að viðurkenna að til fullnaðrar nýbýlisstofnunar hefði komið á Réttarhóli í samræmi við ákvæði tilskipunarinnar.

Eins og áður segir var ekki óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms réttarins frá sama degi í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var hafnað af Hæstarétti. Dómarnir eru því endanlegur í málunum og hafa það forðæmisgildi sem af því leiðir. Samanburður þeirra þriggja dóma sem hér um ræðir, þ.e. dóma Landsréttar í málum nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og dóms Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), leiðir til

ályktunar um að eftir sem áður ráði útgáfa amtmanns á byggingarbréfi til nýbýlings á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 1776 mestu um hvort stofnast hafi til beins eignarréttar á áður eigandalausum landi. Ekki ræður endilega úrslitum um þetta þótt látið hafi verið hjá líða að þinglýsa áreiðargerð („forréttingu“) sýslumanns vegna stofnunar nýbýlisins eða eftir atvikum byggingarbréfinu, heldur þarf að meta hvert tilvik sérstaklega. Þá leiða vanhöld á útgáfu byggingarbréfs ekki endilega sjálfkrafa til niðurstöðu um að eignarréttur hafi ekki stofnast á þessum grundvelli, ef þau vanhöld verða rakin til mistaka eða vanrækslu embættismanna, sbr. margnefndan dóm Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli). Þau sjónarmið sem koma fram af hálfu Landsréttar í umræddum tveimur dómum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á því hvort eignarréttur hafi stofnast á þessum grundvelli, í tilvikum sem talist geta sambærileg.

VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR

Á fundi óbyggðanefndar 2. mars 2023 úrskurðuðu nefndarmennirnir Þorsteinn Magnússon og Eiríkur Elís Þorláksson gagnaðilum íslenska ríkisins í máli nr. 2/2021 málskostnað sem hér segir, sbr. kafla 7.5 í úrskurði málsins.³²²

Málskostnaður gagnaðila íslenska ríkisins vegna þóknunar málflytjanda þeirra greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998, og ákvarðast svo:

Vegna Eyjólfss Ármannssonar lögfræðings: Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Anna Skarphéðinsdóttir og Ragnar Ármannsson vegna Stapadals; Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson og Anna Skarphéðinsdóttir vegna Hrafnabjarga; Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson, Anna Skarphéðinsdóttir og Helgi Magnús Gunnarsson vegna Lokinhamra, Þorvaldur Jón Ottósson vegna Svalvoga, Matthías Ottósson vegna Hafnar, Kristjana Sigríður Vagnsdóttir, Kristín Gunnarsdóttir, Ólafur Bjarnason og Eva Þórðardóttir vegna Hrauns, Ragnar Ólafur Guðmundsson og Sigurður B. Guðmundsson vegna Skálarár, Kristjana Sigríður Vagnsdóttir og Kristín Gunnarsdóttir vegna Saura, Kristjana Sigríður Vagnsdóttir vegna Arnarnúps; Eignarhaldsfélagið Skjöldur vegna Sveinseyrar; og Eignarhaldsfélagið Ystibær ehf., Jón Guðmundsson og Grétar Guðmundsson vegna Haukadals; samtals 7.700.000 kr.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármála- og efnahagsráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið eða verður endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

³²² Hulda Árnadóttir formaður tók ekki þátt í ákvörðunum um málskostnað, sbr. fundargerð nefndarfundarins.

FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ

Þjóðlendur:	Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins
Stapadalur:	Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Anna Skarphéðinsdóttir og Ragnar Ármannsson.
Hrafnabjörg:	Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson og Anna Skarphéðinsdóttir.
Lokinhamrar:	Anika Jóna Ragnarsdóttir, Bergþóra Árný Ragnarsdóttir, Höskuldur Ragnarsson, Anna Skarphéðinsdóttir og Helgi Magnús Gunnarsson.
Svalvogar:	Þorvaldur Jón Ottósson.
Höfn:	Matthías Ottósson.
Hraun:	Kristjana Sigríður Vagnsdóttir, Kristín Gunnarsdóttir, Ólafur Bjarnason og Eva Þórðardóttir.
Skálará:	Ragnar Ólafur Guðmundsson og Sigurður B. Guðmundsson.
Saurar:	Kristjana Sigríður Vagnsdóttir og Kristín Gunnarsdóttir.
Arnarnúpur:	Kristjana Sigríður Vagnsdóttir.
Sveinseyri:	Eignarhaldsfélagið Skjöldur.
Haukadalur:	Eignarhaldsfélagið Ystibær ehf., Jón Guðmundsson og Grétar Guðmundsson.

FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ

a) Efnisflokkuð skjalaskrá¹

Skjöl lögð fram í máli nr. 2/2021 (OBN 21050002)

Lagt fram af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.9.2020.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(2)	Tilvísanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(3)	Yfirlitskort, svæði 10B. Kröfulínur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 29.10.2020.
	1(4)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10B og kröfulýsingarfrest, dags. 27.11.2019, ásamt yfirlitskortum. Nr. 4 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, dags. 27.11.2019. Nr. 5 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(6)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 28.2.2020. Nr. 6 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 28.2.2020. Nr. 7 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(8)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 30.3.2020. Nr. 8 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(9)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 31.3.2020. Nr. 9 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(10)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 14.5.2020. Nr. 10 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(11)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 15.5.2020. Nr. 11 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(12)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 29.6.2020. Nr. 12 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(13)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 29.6.2020. Nr. 13 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(14)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 27.8.2020. Nr. 14 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(15)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 27.8.2020. Nr. 15 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(16)	Ýmis landamerkjabréf.
	1(17)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 30.6.2021.
	1(18)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.1.2023, um breytingar á kröfugerð í málum nr. 1–8/2021.

¹ Skjöl undir nr. 2 og 4 eru ekki í númeraröð heldur efnisflokkuð, sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“:
<https://obyggdaneind.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

1(19)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.3.2023, um kröfugerð í málum nr. 1–8/2021, þ.e. breytta kröfugerð í máli nr. 3/2021 og breyttar textalýsingar á kröfulínunum vegna breytinga skv. skjali nr. 1(18).
-------	--

Lagt fram af óbyggðanefnd:*Skilabréf og söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands:*

2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 5.6.2023.
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í málum nr. 1–8/2021, 1. útg. (drög), dags. 29.6.2021.
	3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 2/2021, 2. útg. dags. 10.5.2022.
	3(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 2/2021, 4. útg. dags. 5.6.2022.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1):

	2(1) a–b	Stapadalur í Arnarfirði, landamerki, dags. 20.6.1884, þinglýst 1.6.1885. Merkt A.1.9.
	2(2) a–b	Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, landamerki, ódags., þinglýst 30.5.1890. Merkt A.1.10a–b.
	2(3) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, Höfn í Hafnardal, landamerki, dags. 1.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.11.
	2(4) a–b	Höfn í Hafnardal, landamerki, dags. 1.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.12.
	2(5) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal, landamerki, dags. 20.5.1886, þinglýst 6.7.1886. Merkt A.1.13a–c.
	2(6) a–b	Skálará í Keldudal, landamerki, dags. 5.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.14.
	2(7) a–b	Saurar í Keldudal, landamerki, ódags., þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 16.12.1891. Merkt A.1.15.
	2(8) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, landamerki, dags. 1.12.1889, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 16.1.1890. Merkt A.1.16a–c.
	2(9) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð, landamerki, dags. 10.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.17.
	2(10) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, landamerki, dags. 3.7.1886, þinglýst 6.7.1886. Merkt A.1.18.

Jarðabréf á Þjóðskjalasafni (skjalaflokkur A.2):

	2(11) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit af dómsbréfi í landamerkjamáli milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 3.2.1599. Afritið er frá 3.12.1710 en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.14a–d.
	2(12) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit vitnisburðar Guðmundar Oddssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 20.9.1596. Afritið er ódagsett en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.15a–c.
	2(13) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit vitnisburðar Jóns Guðmundssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 1.5.1596. Afritið er ódagsett en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.16a–c.

2(14) a–b	Höfn í Hafnardal, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar: Afrit vitnisburðar um landamerki jarðanna, um 1820. Afritið er frá 27.3.1905. Merkt A.2.21.
2(60)	Kaupmáli á milli Sæmundar Árnasonar, fyrir hönd Árna sonar hans, og Nikulásar Oddssonar, fyrir hönd Guðrúnar dóttur hans. Sæmundur gaf syni sínum jörðina Hraun í Keldudal, 60 hundruð að dýrleika, og 40 hundruð í jörðinni Haukadal í Dýrafirði. Árni gaf svo Guðrúnu 24 hundruð í Haukadal. Dags. 30.8.1614. Afrit skráð 27.7.1904. Merkt A.2.60a–b.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

2(66)	Stapadalur í Arnarfirði: Yfirlýsing hvar Þorsteinn Benediktsson krefst greiðslu fyrir uppsátur og aðstöðu til haustróðra í landi Stapadals, Álftamýrar og Baulhúsa. Dags. 3.7.1884. Þinglesið á Auðkúlu 1.6.1885. Merkt A.3.420.
2(67)	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum selur tólf hundruð í Hrafnabjörgum í Álftamýrarsókn til bræðranna Gísla og Kristjáns Oddssona á Lokinhömrum. Dags. 21.2.1871. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.312.
2(68) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Afsalsbréf hvar Þorvarður Eggertsson selur þrettán hundruð og 52 og hálfa alin í Lokinhömrum til Guðmundar Scheving sýslumanns. Dags. 8.6.1811. Þinglesið í Landsyfirrétti 3.8.1812. Merkt A.3.26a–b.
2(69) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Guðmundur Arason á Eyrardal í Álftafirði selur fjögur hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar á Mýragarði í Dýrafirði. Dags. 16.10.1857. Þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.3.117.
2(70) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Jón Tumasson á Höfða í Dýrafirði selur tvö hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar á Garði. Dags. 14.10.1857. Þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.3.118a–b.
2(71)	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Gísli Oddsson selur 3/4 hluta úr í Lokinhömrum í Auðkúluhreppi til bróður síns Kristjáns Oddssonar. Dags. 18.5.1896. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.575.
2(72) a–b	Svalvogar: Gjafabréf hvar Ólafur Bjarnason gefur að sér látnum tólf hundruð í Svalvogum í Hraunssókn til sonar síns Jóns Ólafssonar. Dags. 31.5.1835. Þinglesið á Þingeyri 15.6.1836. Merkt A.3.39a–b.
2(73)	Svalvogar: Gjafabréf hvar Guðrún Jónsdóttir í Svalvogum gefur Guðmundu Guðrúnu Samúelsdóttur hálfa Svalvoga, níu og hálft hundruð (að nýju mati) gegn því að ala önn fyrir gefanda og kosta útför hennar. Dags. 20.3.1886. Þinglesið í Meðaldal 6.7.1886. Merkt A.3.431.
2(74)	Svalvogar: Kaupbréf hvar F. R. Wendel, fyrir hönd Guðmundu Samúelsdóttur í Gloucester í Bandaríkjunum, selur hálfa Svalvoga (tólf hundruð að gömlu mati) til Jóns Jónssonar á Hrauni í Þingeyrarhreppi. Dags. 1.12.1892. Þinglýst í Meðaldal 13.7.1893. Merkt A.3.518.
2(75) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Arfleiðslubréf hvar Guðmundur Illugason gefur systursyni sínum Eggert Illugasyni þrjú hundruð í Höfn. Dags. 8.11.1807. Þinglesið Landsyfirrétti 14.3.1808. Merkt A.3.23a–b.
2(76)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Sturla Ólafsson selur tólf hundruð í Höfn í Hraunssókn til bróður síns, Ólafs Ólafssonar hreppstjóra í Haukadal við Dýrafjörð. Dags. 12.9.1837. Þinglesið í Meðaldal 9.6.1838. Merkt A.3.58a–b.
2(77) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Ásbjörn Pálsson selur tvö hundruð í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar á Hrauni. Dags. 2.6.1834. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.29.

2(78) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Torfi Gíslason selur níu hundruð og 100 álnir í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar á Hrauni. Auk þess selur Torfi eitt hundruð og 60 álnir í Hrauni til Páls sem arf og meðgjöf með þorlaugu dóttur sinni. Dags. 15.7.1834. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.30.
2(79) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar feðgarnir Jón Sigmundsson bóndi og Bjarni Jónsson selja tíu hundruð í Hrauni í Keldudal til Ólafs Ólafssonar í Haukadal. Dags. 22.7.1841. Þinglesið í Meðaldal 2.6.1842. Merkt A.3.93a–b.
2(80)	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Páll Jónsson selur sjö hundruð í ytri bæjarjörð í Hrauni í Keldudal til Bjarna Bjarnasonar á Hrafnabjörgum. Dags. 3.8.1862. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.161.
2(81)	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Gjafabréf hvar Sveinn Magnússon og Málfríður Pálsdóttir gefa tíu hundruð (að gömlu mati) í kirkjueigninni Hrauni í Keldudal, þar með talin tvö hundruð í Saurum í Keldudal, til Rósinkars Kjartanssonar bónda í Tröð. Dags. 25.8.1863. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.162a–b.
2(82) a–b	Hraun í Keldudal: Lögfasta hvar Aðalsteinn Pálsson og Jón Sigurðsson, eigendur Hrauns í Keldudal, lögfasta jörðina með tilgreindum landsmerkjum. Dags. 12.2.1877. Þinglesið í Meðaldal 30.7.1877. Merkt A.3.344.
2(83)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Kristín Bjarnadóttir selur eitt hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 2.7.1862. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.163.
2(84)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Arnbjörn Jónsson selur eitt hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 20.2.1860. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.164.
2(85)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Sigmundur Eggertsson á Skálará selur eitt hundruð og 40 álnir í Skálará í Hraunssókn til bróður síns Guðmundar Eggertssonar á Arnarnúpi. Dags. 28.6.1863. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.165a–b.
2(86)	Skálará í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Guðmundur Eggertsson selur tvö hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 6.3.1866. Þinglesið í Meðaldal 11.9.1866. Merkt A.3.211.
2(87)	Skálará í Dýrafirði: Makaskiptabréf hvar Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum afhendir níu og hálf hundruð (að gömlu mati) í Kirkjubóli í Dýrafirði til bróður síns Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli en fær á móti átta hundruð í Skálará í Keldudal. Dags. 5.12.1870. Þinglesið í Meðaldal 22.8.1871. Merkt A.3.255.
2(88) a–b	Skálará í Dýrafirði: Lögfasta hvar Bjarni Bjarnason á Skálará lögfestir eignarjörð sína Skálará í Þingeyrarhreppi með landsnyttum og tilgreindum landamerkjum. Dags. 20.1.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.329.
2(89) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Afsalsbréf hvar Kristján Jónsson í Hvammi selur tvö hundruð í Arnarnúpi til Eggerts Magnússonar í Höll í Haukadal. Dags. 19.12.1860. Þinglesið í Meðaldal 26.6.1861. Merkt A.3.141.
2(90)	Arnarnúpur í Keldudal: Makaskiptabréf hvar Kr. Símonarsonar afhendir sex og hálf hundruð (að fornu mati) í Arnarnúpi til bróður síns Páls Símonarsonar á Dynjanda en fær á móti fimm hundruð og tuttugu álnir í Hringsdal í Selárdal. Dags. 4.4.1868. Þinglesið í Meðaldal 7.7.1868. Merkt A.3.226.
2(91)	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Makaskiptabréf hvar Guðmundur Eggertsson afhendir átta hundruð (að fornu mati) í Arnarnúpi til Guðmundar Guðmundssonar á Skálará en fær á móti tíu hundruð (að fornu mati) í Haukadal. Dags. 20.9.1876. Þinglesið í Meðaldal 30.7.1877. Merkt A.3.345a–b.

2(92) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar hjónin Bjarni Sumarliðason og Sigurfljóð Jónsdóttir selja tvö hundruð og 80 álnir í Sveinseyri til Eyjólfssonar á Kirkjubóli. Þann 20.5.1835 framseldi Eyjólfur svo áður nefndan hlut í Sveinseyri til Bjarna Þorvaldssonar í Hvammi sem greiðslu fyrir uppeldi Þorbjargar dóttur Eyjólfssonar. Dags. 15.7.1833. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.31a–b.
2(93) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Kaupbréf hvar Þóra Sigurðardóttir selur sex hundruð í Sveinseyri til Jóns Hákonarsonar. Dags. 19.5.1859. Þinglesið í Meðaldal 16.7.1859. Merkt A.3.120.
2(94)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Jón Hákonarson afhendir fimm hundruð í Sveinseyri til sonar síns Sturlu F. Jónssonar. Dags. 30.5.1880. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.387.
2(95)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Makaskiptabréf hvar Guðni Bjarnason í Brautarholti í Haukadal afhendir eitt hundruð og 96 álnir í Arnarnesi til Gíls Þórarinssonar á Arnarnesi, í umboði Ásgeirs Þorleifssonar vinnumanns síns, en fær á móti þrjú hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri. Dags. 18.11.1890. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.492.
2(96)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Magnús Kristjánsson á Múla selur níu hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra í Höll í Haukadal. Dags. 18.2.1871. Þinglýst í Meðaldal 3.6.1891. Merkt A.3.498.
2(97)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Kaupbréf hvar Guðmundur Eggertsson bóndi í Haukadal, Sigurður Jónsson skipstjóri í Haukadal og Eggert Andrésson bóndi á Skálará selja níu hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra í Haukadal. Dags. 14.11.1890. Þinglýst í Meðaldal 3.6.1891. Merkt A.3.499.
2(98) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Vigdís Magnúsdóttir selur eitt hundruð í Haukadal til Jóns Ólafssonar bónda. Dags. 7.6.1830. Þinglesið á Mýrum 12.7.1837. Þann 10.10.1836 seldi Vigdís fjögur hundruð í Haukadal til Jóns Ólafssonar. Þinglesið í Meðaldal 9.6.1838. Merkt A.3.59.
2(99)	Haukadalur í Dýrafirði: Gjafabréf hvar Bjarni Bjarnason á Skálará gefur dóttur sinni Guðbjörgu Bjarnadóttur tíu hundruð í Haukadal. Dags. 19.7.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.328.
2(100)	Haukadalur í Dýrafirði: Forboð hvar Bjarni Bjarnason tekur frá komandi fardögum undir sig fimm af þeim tíu hundruðum sem Jón Ólafsson hefur leigt af honum í Haukadal. Dags. 16.12.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.339a–b.
2(101)	Haukadalur í Dýrafirði: Yfirlýsing hvar Jón Ólafsson mótmælir því að Bjarni Bjarnason útbyggi honum af helmingi þess sem hann hefur haft á leigu í Haukadal og segir Bjarna færa engin rök fyrir útbyggingunni. Jón fullyrðir að Bjarni þurfi ekki jarðarhlutann til eigin þarfa og kveðst ekki sleppa ábúðinni nema Bjarni hafi eitthvað uppá sig að klagja. Dags. 18.12.1875. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.340.
2(102) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Guðmundur Eggertsson og Jón Hákonarson selja svokallaðan Malarkamb í landi Haukadals til Jóns Guðmundssonar kaupmanns frá Flatey. Dags. 7.6.1884. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.426a–b.
2(103)	Haukadalur í Dýrafirði: Gjafabréf hvar hjónin Ólafur Jónsson og Ingibjörg Jónsdóttir gefa Jóhannesi syni sínum stykki úr landi Haukadals, svokallaða Sjávarþúfu. Dags. 8.3.1886. Þinglesið í Meðaldal [dagsetning og ártal ekki tilgreint]. Merkt A.3.430.
2(104)	Haukadalur í Dýrafirði: Kaupbréf hvar J. Guðmundsson og Björn Sigurðsson selja Haukadal til verslunar Chr. Grams á Dýrafirði. Dags. 26.9.1896. Þinglýst á Þingeyri 7.7.1897. Merkt A.3.592.

2(105)	Haukadalur í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Ingibjörg Jónsdóttir ekkja í Haukadal selur fimm hundruð (að fornu mati) í Haukadal til Hákonar Jónssonar. Dags. 29.1.1903. Þinglýst á Þingeyri 2.7.1903. Merkt A.3.654.
--------	--

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

Skjöl frá sýslumanni Vestfjarða:

4(27)	Arnarnúpur í Keldudal; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(28)	Haukadalur í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(29)	Hrafnabjörg í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(30)	Hraun í Keldudal í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(31)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(32)	Lokinhamrar í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(33)	Saurar í Keldudal; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(34)	Skálará í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(35)	Stapadalur í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(36)	Svalvogar; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
4(37)	Sveinseyri við Dýrafjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.

Landskiptabækur (skjalaflokkur A.4):

2(15) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Landskipti á jörðinni. Lagt fram bréf varðandi fimm hundruða part í jörðinni, Hólpart. Dags. 18.6.1919. Merkt A.4.23a–b.
-----------	--

Fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur A.5):

Jarðamat 1804 (Skjalaflokkur A.5.a):

2(16) a–b	Jarðamat 1804: Stapadalur í Arnarfirði. Merkt A.5.a.11.
2(17) a–b	Jarðamat 1804: Hrafnabjörg í Arnarfirði. Merkt A.5.a.12.
2(18) a–b	Jarðamat 1804: Lokinhamrar í Arnarfirði. Merkt A.5.a.13.
2(19) a–b	Jarðamat 1804: Salvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Merkt A.5.a.14a–b.
2(20) a–b	Jarðamat 1804: Höfn í Hafnardal. Merkt A.5.a.15.
2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hraun í Keldudal. Merkt A.5.a.16.
2(22) a–b	Jarðamat 1804: Skálará í Keldudal. Merkt A.5.a.17.
2(23) a–b	Jarðamat 1804: Saurar í Keldudal. Merkt A.5.a.18.
2(24) a–b	Jarðamat 1804: Arnarnúpur í Keldudal. Merkt A.5.a.19.
2(25) a–b	Jarðamat 1804: Sveinseyri við Dýrafjörð. Merkt A.5.a.20.
2(26) a–b	Jarðamat 1804: Haukadalur í Dýrafirði. Merkt A.5.a.21.

Jarðamat 1849–1850 (skjalaflokkur A.5.b):

2(27) a–b	Jarðamat 1849–1850: Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.3a–d.
2(28) a–b	Jarðamat 1849–1850: Skálará í Dýrafirði, Saurar í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð, o.fl. Merkt A.5.b.5a–d.
2(29) a–b	Jarðamat 1849–1850: Hraun í Dýrafirði, Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, o.fl. Merkt A.5.b.6a–f.
2(30) a–b	Jarðamat 1849–1850: Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.45a–b.
2(31)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.31a–b.
2(32)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Salvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, Hraun í Dýrafirði, Skálará í Dýrafirði, Saurar í

		Keldudal, Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð, Haukadalur í Dýrafirði, o.fl. Merkt A.5.b.32a–b.
--	--	---

Fasteignamat 1916–1918 (skjalaflokkur A.5.c):

	2(33) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Stapadalur í Arnarfirði. Merkt A.5.c.16 og A.5.c.17.
	2(34) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hrafnabjörg í Arnarfirði. Merkt A.5.c.18a–c og A.5.c.19.
	2(35) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Lokinhamrar í Arnarfirði. Merkt A.5.c.20 og A.5.c.21a–d.
	2(36) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Merkt A.5.c.22a–b og A.5.c.23.
	2(37) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð. Merkt A.5.c.24a–b og A.5.c.25.
	2(38) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hraun í Keldudal. Merkt A.5.c.26a–b og A.5.c.27a–e.
	2(39) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Skálará í Dýrafirði. Merkt A.5.c.28 og A.5.c.29.
	2(40) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Saurar í Keldudal. Merkt A.5.c.30a–b og A.5.c.31.
	2(41) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Arnarnúpur í Keldudal. Merkt A.5.c.32a–b og A.5.c.33.
	2(42) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Sveinseyri við Dýrafjörð. Merkt A.5.c.34 og A.5.c.35a–c.
	2(43) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Haukadalur í Dýrafirði. Merkt A.5.c.36, A.5.c.37a–d og A.5.c.38a–f.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6):

Yfirlit úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.a):

	2(59)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Hraun í Keldudal, Höfn í Hafnardal, Lokinhamrar í Arnarfirði, Saurar í Keldudal, Skálará í Dýrafirði, Stapadalur í Arnarfirði, Svalvogar, Sveinseyri við Dýrafjörð.
--	-------	---

Uppskriftir úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.b):

	2(106) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Manntalsþing 9.8.1818. Upplesið byggingarbréf fyrir jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.722a–b.
	2(107) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 22.2.1909. Dómkvaddir voru matsmenn til að virða til peningaverðs kirkjujarðirnar Kvíar, Kleifar í Seyðisfirði, hálfan Engidal og Stapadal. Merkt A.6.b.225a–b.
	2(108)	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 14.7.1911. Eiðtaka matsmanns til að meta jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.723.
	2(109)	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 15.7.1911. Eiðtaka matsmanns til að meta jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.724.
	2(110) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Manntalsþing 11.7.1913. Þinglýst afsalsbréfi fyrir jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.725.
	2(111) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar: Manntalsþing 6.5.1729. Kaupbréf fyrir hálfa jörðina Hrafnabjörg, Lokinhamra og Svalvoga. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 384–385.) Merkt A.6.b.444a–c.

2(112) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar: Manntalsþing 6.5.1729. Dómur um að Stapahlið fylgi Lokinhömrum. Upplesið kaupbréf fyrir jarðirnar Hrafnabjörg, Lokinhamra og Svalvoga með landamerkjum og ítökum Lokinhamra og Hrafnseyrarkirkju. Lokin á kaupbréfinu vantar. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 385–386 og Íslenzkt fornbréfasafn X, bls. 114–115). Merkt A.6.b.445a–b.
2(113) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Manntalsþing 20.6.1795. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hrafnabjörg. Merkt A.6.b.446a–b.
2(114) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Manntalsþing 9.8.1802. Upplesið gjafabréf fyrir jörðina Hrafnabjörg. Merkt A.6.b.447.
2(115) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Manntalsþing 1.5.1846. Lesið kaupbréf fyrir jörðina Lokinhamra. Merkt A.6.b.603.
2(116) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 8.5.1847. Afsalsbréf fyrir jörðina Arnarnes og makaskiptabréf fyrir jarðirnar Höfða, Hraun og Lokinhamra. Merkt A.6.b.461a–b.
2(117) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Manntalsþingsréttur 31.7.1858. Upplesin bréf fyrir sölur á jörðinni Lokinhömrum. Merkt A.6.b.604.
2(118) a–b	Svalvogar: Manntalsþing 12.3.1804. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Svalvoga. Merkt A.6.b.740.
2(119) a–b	Svalvogar: Manntalsþing 18.7.1805. Auglýst afsalsbréf fyrir jörðina Svalvoga. Merkt A.6.b.741.
2(120) a–b	Svalvogar, Saurar í Keldudal: Manntalsþingsréttur 15.6.1836. Upplesið afsalsbréf fyrir Glóru í Neðri-Hjarðardal og gjafabréf fyrir jörðina Svalvoga. Jörðin Saurar var boðin upp til ábúðar. Merkt A.6.b.638a–b.
2(121) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Manntalsþing 13.6.1729. Gert var vitanlegt þau arfaskifti sem gerð höfðu verið 5.6.1728 af fasteignum sál. Bjarna Bjarnasonar og konu hans Guðnýjar Hákonardóttur. Guðmundur Bjarnason fékk þá jörðina Hafurshest og hálfa Höfn. Merkt A.6.b.392a–c.
2(122) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 25.6.1814. Upplesin var afsal til Þingeyrarhöndlunar fyrir hlut í jörðinni Alviðru. Upplesið var makaskipta- og kaupbréf um jarðirnar Höfn í Hafnardal og Skálará. Einnig var uppleið afsalsbréf fyrir hlut í jörðinni Skálará. Merkt A.6.b.14a–b.
2(123) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 15.6.1785. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.452a–d.
2(124) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 15.6.1801. Þinglýst afsalsbréfi fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.453.
2(126) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 13.6.1808. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.454.
2(127) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 12.5.1809. Þinglesin voru afsalsbréf fyrir um fjórum og hálfa hundraði í jörðinni Dröngum, annað fyrir 10 hundruðum í Hrauni í Keldudal og loks þriðja um sex hundruð í Ketilseyri. Merkt A.6.b.185a–b.
2(128) a–b	Hraun í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 12.4.1813. Upplesin kaupbréf fyrir jarðirnar Hraun, Haukadal og Gerðhamra. Upplesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hraun, með því sem fylgir í jörðinni Saurum, og Haukadal. Merkt A.6.b.321.
2(129) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsréttur 26.7.1822. Veðbréf. Merkt A.6.b.455.
2(130) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 4.8.1823. Hálf jörðin Horn er sögð í eyði, uppleið er afsal fyrir jörðina Hokinsdal og haldið uppboð á hlut í jörðinni Hrauni. Merkt A.6.b.417a–b.

2(131) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 19.7.1828. Afsal fyrir jörðina Hraun og uppboð til ábýlis á jörðinni Saurum sem enginn vildi taka. Merkt A.6.b.456.
2(132) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 25.7.1829. Afsal fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.457.
2(133) a–b	Hraun í Keldudal, Sveinseyri við Dýraförð: Manntalsþingsréttur 1.6.1835. Upplesið gjafabréf fyrir jörðina Hvamm, kaupbréf fyrir jörðina Hraun og afsalsbréf fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.458a–b.
2(134) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 2.6.1842. Upplesin kaupbréf og afsalsbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.459a–b.
2(135) a–b	Hraun í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþingsréttur 26.7.1844. Þinglesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hraun og Haukadal. Þinglesið kaupbréf fyrir jörðina Ketilseyri. Merkt A.6.b.368a–b.
2(136) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 8.5.1850. Upplesin voru kaupbréf fyrir hlutum í jörðinni Hrauni í Keldudal og einnig makaskiptabréf fyrir 10 hundruðum í Hrauni gegn 12 hundruðum í Botni í Dýrafirði. Merkt A.6.b.116.
2(137) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 10.5.1850. Friðlýst var lögnum fyrir Innri-Lambadal frá Lambadalsá til Langaskers og einnig fyrir Næfranesi frá merkisteini til Torfuness. Loks var upplestið makaskiptabréf fyrir Botni og hluta í Hrauni. Merkt A.6.b.117.
2(138) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 26.8.1863. Þinglýst gjafabréfi fyrir jarðirnar Hraun og Saura ásamt kaupbréfi fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.462.
2(139) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 28.8.1863. Þinglýst kaupbréfi fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.463a–b.
2(140) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 7.7.1923. Upplesið kaupbréf og afsalsbréf fyrir jarðirnar Hraun og Saura. Merkt A.6.b.688a–d.
2(141) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 31.3.1817. Upplesið var afsal fyrir einu hundraði í Skálará. Merkt A.6.b.156.
2(142) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 5.6.1820. Upplesið kaupbréf og afsal fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.705.
2(143) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 29.5.1826. Afsal fyrir hlut í jörðinni Skálará. Merkt A.6.b.706.
2(144) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 11.9.1866. Þinglýst kaupbréfi fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.707a–b.
2(145) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 8.6.1792. Upplesin voru kaupbréf fyrir fjórum hundruðum í Tannanesi og hálfu þriðja hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.31a–b.
2(146) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 16.6.1794. Upplesið var afsal fyrir sex hundruðum í Hvammi og einnig kaupbréf fyrir hálfu þriðja hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.32a–b.
2(147) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 26.4.1797. Upplesið var afsalsbréf fyrir sex hundruðum í Arnarnúpi, annað fyrir tveimur hundruðum í Ketilseyri og makaskiptabréf á hlut í Neðri-Hvammshúsum fyrir hlut í Ketilseyri. Loks lýsti Jón Grímsson brigðum á einu og hálfu hundraði í Hrauni í Keldudal. Merkt A.6.b.33a–b.
2(148) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 26.6.1798. Þinglesið var makaskiptabréf fyrir hlutum í Arnarnúpi og Haukadal. Merkt A.6.b.34.
2(149) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 10.4.1813. Upplesið voru kaupbréf fyrir Kirkjubóli, makaskiptabréf fyrir Ketilseyri annars vegar og Bakka í Brekkudal hins vegar og loks kaupbréf fyrir 12 hundruðum og 40 álnum í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.35a–b.

2(150) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 13.4.1815. Upplesin voru kaupbréf vegna Haukadals, Brekku í Dýrafirði, Alviðru og Brekku, Arnarnúps í Keldudal, Næfraness og Hrauns í Keldudal. Merkt A.6.b.16a–b.
2(151) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Svalvogar: Manntalsþing 20.5.1833. Upplesið var makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum gegn fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.36.
2(152) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Svalvogar: Manntalsþing 22.7.1833. Upplesið var landamerkjabréf milli Horns og Skóga. Þá var upplestið makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum og fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.37.
2(153) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 10.6.1845. Upplesin voru afsalsbréf fyrir hlutum í Arnarnúpi og Hrauni og einnig makaskipta- og kaupabréf fyrir hlut í Arnarnúpi með millilagi gegn hlut í Meðaldal í Dýrafirði. Merkt A.6.b.38a–b.
2(154) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 6.5.1847. Lesið var makaskiptabréf á hlutum í Arnarnúpi og Skálará. Einnig var lesið próventubréf fyrir fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.39.
2(155) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 27.5.1854. Þinglesið var kaupbréf fyrir tveimur hundruðum í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.40.
2(156) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 26.6.1861. Þinglesin voru kaupbréf fyrir hlutum í Ketilseyri og Arnarnúpi. Merkt A.6.b.41a–b.
2(157) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 7.7.1868. Þinglesið var makaskiptabréf fyrir hlut í Arnarnúpi gegn hlut í Hringsdal í Ketildölum. Merkt A.6.b.42a–b.
2(158) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 14.7.1921. Þinglesið var afsal fyrir sex og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.43a–b.
2(159) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 11.6.1827. Afsal fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.441a–b.
2(160) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 25.5.1831. Makaskipti á jörðunum Sveinseyri og Meðaldal. Merkt A.6.b.743.
2(161) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 21.6.1848. Lesin afsalsbréf fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.744.
2(162) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 16.7.1859. Þinglesið var kaupbréf fyrir sex hundruðum í Sveinseyri. Merkt A.6.b.273.
2(163) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, Hraun í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 5.6.1816. Upplesin voru kaupbréf og makaskiptabréf um Ytri-Veðrará og Brekku, Dranga í Dýrafirði, Haukadal, Hraun í Keldudal og Skálará. Merkt A.6.b.155.
2(164) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 7.6.1830. Upplesið kaupbréf og afsal fyrir jörðina Haukadal og makaskipti fyrir jörðunum Hvammi og Bakka. Merkt A.6.b.366.
2(165) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Manntalsþingsréttur 9.6.1838. Upplesin afsalsbréf fyrir jarðirnar Kirkjuból, Höfn og Haukadal. Merkt A.6.b.367a–b.
2(166)	Haukadalur í Dýrafirði: Skiptaréttur 8.7.1922. Tekið fyrir fjárnám á jörðinni Haukadal. Merkt A.6.b.369a–b.
2(167) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 10.7.1934. Eigandi að tveimur landspildum í Haukadal mótmælir þinglýstum grunnleigusamningi á milli eigenda jarðarinnar og vill að gerð verði merkjaskipti á umræddum spildum. Merkt A.6.b.370a–b.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6.e):

2(63)	Haukadalur í Dýrafirði: Bent Bjarnason ítrekar beiðni um landskipti á jörðinni Haukadal. Dags. 22.4.1922. Merkt A.6.e.2.
2(64)	Haukadalur í Dýrafirði: Eftirrit af bréfi sem var svar við beiðni á landskiptum á jörðinni Haukadal en hún var í eigu sex eða fleiri. Matthías Ólafsson hafði afsalað fimm hundruðum úr jörðinni til Ólafs V. Davíðssonar og hafði úttekt og skipti á þeim parti farið fram 3.5.1901 samkvæmt úttektarbók Þingeyrarhrepps. Dags. 8.5.1922. Merkt A.6.e.3.

Visitasíubækur biskupa (skjalaflokkur A.8):

2(44) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 25.8.1639. Merkt A.8.10.
2(45) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 29.8.1700. Merkt A.8.11.
2(46) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 29.8.1725. Merkt A.8.12a–d.
2(47) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 22.8.1733. Merkt A.8.13a–b.
2(48) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 13.9.1749. Merkt A.8.14a–b.
2(49) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 25.6.1775. Merkt A.8.15a–b.
2(50) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 15.8.1790. Merkt A.8.16a–b.
2(51) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 6.8.1852. Merkt A.8.17.
2(52) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 27.8.1639. Merkt A.8.96a–b.
2(53) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 7.8.1896. Merkt A.8.98a–b.

Skjalasöfn presta og prófesta (skjalaflokkur A.9):

2(54) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 1.7.1837. Merkt A.9.7a–b.
2(55) a–b	Hraun í Keldudal í Dýrafirði, vísitasía, dags. 29.8.1858. Fram kemur að jörðin Sveinseyri hafi með leyfi biskups, gefnu með bréfi 15.8.1857, verið lögð undir Sanda, bæði að kirkjusókn og gjöldum. Merkt A.9.76a–b.
2(56) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, yfirlit, dags. 7.10.1835. Merkt A.9.75a–b.
2(57) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, yfirskoðun, dags. 9.8.1849. Merkt A.9.73a–b.
2(58) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, skoðun, dags. 7.8.1850. Merkt A.9.74a–b.
2(65)	Svalvogar: Bréf til stiftsyrvaldanna, dags. 20.11.1893, vegna hvalreka á milli Tóargils og Svaðhóls á fjöru jarðarinnar Svalvoga. Ágreiningur var um hvort kirkja átti í hvalnum og hvar svokallað Sléttanes var. Eigandi hálfar jarðarinnar Svalvoga vildi meina að Sléttanes væri tangi mitt á milli Tóargils og Svaðhóls. Presturinn á Hrafnseyri vildi þó meina að Sléttanes væri ekki aðeins þessi tangi heldur allur skaginn að Stapa í Arnarfirði og Keldudal í Dýrafirði og vitnaði í Landnámu því til rökstuðnings. Merkt A.9.161a–c.
2(125) a–b	Hrafnseyri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 2.9.1886. Fram kemur að kirkjan haldi eignum sínum og ítökum sem henni höfðu áður verið eignuð. Landamerkjabréf kirkjujarðanna Tjaldaness, Bauluhúsa, Álftamýrar og Stapadals eru samin og þinglesin. Merkt A.9.5a–b og A.9.97a–b.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands og dansk-íslenskrar stjórnýslu (skjalaflokkur A.11):

2(61)	Stapadalur í Arnarfirði: Beiðni Kristjáns Kristjánssonar um að fá að kaupa ábúðarjörð sína Stapadal. Í bréfinu getur Kristján þess að jörðin liggi undir stórskemmdum af völdum náttúrunnar og því sé óvíst hvort hann kaupi hana. Dags. 23.1.1911. Merkt A.11.31.
2(62)	Stapadalur í Arnarfirði: Minnisblað Stjórnarráðs Íslands um mat á kirkjujörðinni Stapadal. Fram kemur að m.t.t. þess að jörðin hafði orðið fyrir skriðuhlaupum og vegna breyttra fiskveiða hafi hún verið metin á 1.975 kr. Dags. 21.9.1911. Merkt A.11.29.

2(168) a–b	Svarbréf Böðvars Bjarnasonar v. Auðkúluhrepps, dags. 28.7.1920, til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.49.
2(169) a–b	Svarbréf Jóhannesar Ólafssonar, oddvita hreppsnefndar Þingeyrarhrepps, dags. 3.7.1920, til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.50

Örnefnaskráning (skjalaflokkur A.15):

4(16)	Arnarnúpur í Keldudal, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(17)	Haukadalur í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(18)	Hrafnabjörg í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(19)	Hraun í Keldudal í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(20)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(21)	Lokinhamrar í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(22)	Saurar í Keldudal, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(23)	Skálará í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(24)	Stapadalur í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(25)	Svalvogar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(26)	Sveinseyri við Dýrafjörð, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

2(170)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.83.
2(171)	Svar sveitarstjóra Þingeyrarhrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 6.11.1989. Merkt A.16.85.

Jarðabréf og máldagar og fleira úr Íslensku fornbréfasafni (skjalaflokkur B.1):

4(38)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.
4(39)	Máldagar kirkna í Vestfirðingafjórðungi, um 1367 o.fl. Úr Hítardalsbók. Ísl. fornbr. III, bls. 224–231.
4(40)	Álftamýrarkirkja í Arnarfirði, máldagi [1378]. Ísl. fornbr. IV, bls. 12–13.
4(41)	Hraunskirkja í Dýrafirði, máldagi [1378]. Ísl. fornbr. III, bls. 330.
4(42)	Hraunskirkja í Keldudal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 144–145.
4(43)	Hraunskirkja í Keldudal, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 577–578.
4(44)	Lokinhamrar og Stapadalur, dómur um Stapahlíð, dags. 11.8.1537. Ísl. fornbr. X, bls. 114–115.

4(45)	Kaupmálabréf Magnúsar Magnússonar og Sigríðar Jónsdóttur, dags. 19.11.1467. Ísl. fornbr. V, bls. 506–507.
4(46)	Svalvogar og Hafnir, vitnisburður um landamerki, dags. 29.6.1411. Einnig er landamerkja Hrafnabjarga getið. (Merkt „varhugavert bréf“ í Íslensku fornbréfasafni.) Ísl. fornbr. IX, bls. 28–30.
4(47)	Höfn í Hafnardal, bréf um eignarhald [1530]. Ísl. fornbr. IX, bls. 561.
4(48)	Vitnisburður, dags. 3.8.1460, sem varðar m.a. Haukadal í Dýrafirði, Kirkjuból í Valþjófsdal og Eyri í Önundarfirði. Ísl. fornbr. V, bls. 215–217.
4(49)	Lokinhamrar og Svalvogar: Bréf um að Eggert Hannesson hafi 1.9.1560 ættleitt börn sín, Jón, Björn, Þorleif og Ragnheiði, með samþykki systra sinna, Guðrúnar og Katrínar. Guðrún hafi þá fengið jarðirnar Lokinhamra, Dalsdal, Sléttanes og Svalvoga. Ísl. fornbr. XIII, bls. 517–519.
4(50)	Jarðaskiptabréf með Guðrínu Björnsdóttur og Eggerti lögmanni Hannessyni um ýmsar jarðir á Vestfjörðum, dags. 21.12.1557. Ísl. fornbr. XIII, bls. 248–250.

Prentuð fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur B.2):

4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 190–210 (Ísafjarðarsýsla).
4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 76–83 (Ísafjarðarsýsla).
4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 75–92 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).
4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 50–57 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).
4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opna 16–20 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).

Fjallskilareglugerðir (skjalaflokkur B.4):

4(8)	Reglugerð fyrir Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1894.
4(9)	Reglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1902.
4(10)	Reglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 131/1914.
4(11)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 102/1937, og auglýsingar nr. 102/1947 og 100/1950 um breytingar á henni.
4(12)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 111/1958.
4(13)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 705/1983.
4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir Ísafjarðarsýslur, nr. 434/2002.
4(15)	Fjallskilasamþykkt fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslur, nr. 716/2012.

Landnáma (skjalaflokkur B.7):

4(6)	Úr Landnámabók. <i>Íslensk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155 og 176–197 og kort.
4(7)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 212–237 og kort.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Stapadals:

5	Stapadalur, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
	Stapadalur, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hrafnabjarga í Lokinhamradal:

6	Hrafnabjörg í Lokinhamradal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
---	---

		Hrafnabjörg í Lokinhamradal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.
--	--	---

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Lokinhamra:

7		Lokinhamrar, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Lokinhamrar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Svalvoga:

8		Svalvogar, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Svalvogar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hafnar á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar:

9		Höfn á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Höfn á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hrauns í Keldudal:

10		Hraun í Keldudal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Hraun í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Skálarár í Keldudal:

11		Skálará í Keldudal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Skálará í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Saura í Keldudal:

12		Saurar í Keldudal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Saurar í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Arnarnúps í Keldudal:

13		Arnarnúpur í Keldudal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Arnarnúpur í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Sveinseyrar við Dýrafjörð:

14		Sveinseyri við Dýrafjörð, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Sveinseyri við Dýrafjörð, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Haukadals við Dýrafjörð:

15		Haukadalur við Dýrafjörð, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Haukadalur við Dýrafjörð, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna ýmissa jarða:

16		Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar, Svalvogar, Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur, Sveinseyri, Haukadalur; kort ásamt skýringum.
20		Ýmsar jarðir, greinargerð, dags. 26.9.2022 (Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar, Svalvogar, Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur, Sveinseyri, Haukadalur).

Lagt fram af lögfræðingi málsaðila og óbyggðanefnd:

17	17(1)	Yfirlitskort, mál nr. 2/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 7.5.2021.
	17(2)	Yfirlitskort, mál nr. 2/2021. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.7.2022.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

18	18(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 4.6.2021.
	18(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.6.2021.
	18(3)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 2/2021, dags. 18.8.2021.
	18(4)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 12.5.2022.
	18(5)	Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 27.9.2022.
	18(6)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 1–3/2021, dags. 4.10.2022.
	18(7)	Fundargerð 6. fyrirtöku, dags. 29.8.2023.
19		Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um orðið <i>fjallsbrún</i> , ódags. en aflað árið 2006 við málmeðferð á svæði 4.
21		Þjóðskjalasafn Íslands: Minnisblað yfir gögn í <i>Diplomatarium Islandicum</i> = <i>Íslenzku fornbréfasafni</i> , dags. 5.6.2023.

**Skrá yfir skjöl lögð fram til hliðsjónar
í máli nr. 2/2021 (OBN 21050002).**

Lagt fram til hliðsjónar af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

H-1	<i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155, 42–43, 58–59, 160–183, 186–191 og 196–197 (úr Landnámabók). Merkt 1, sbr. skjal nr. 1(2).
H-2	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 12–16, 47, 53–54, 24–26, 29, 32, 30–31, 34, 36–37, 56, 58, 113–114, 91, 86–88, 68, 90, 122–123, 125, 127, 129, 131, 134, 135, 177, 136–139, 135, 272–273, 316, 275–276, 308–309, 286, 291, 300–301, 290, 302, 303, 305–306, 141, 143, 148, 152–153, 143, 181, 187, 171, 223, 224, 12. Merkt 2, sbr. skjal nr. 1(2).
H-3	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. 15, 18–25, 32–45, 48–51, 54–59, 64–91, 100–105, 110–137, 140–143, 146–151, 156–161, 164–165, 170–171, 182–189. Merkt 3, sbr. skjal nr. 1(2).
H-4	<i>Íslenzkt fornbréfasafn</i> , II. bindi, bls. 616; V. bindi, bls. 206–207; VIII. bindi, bls. 484–486; XIII. bindi, bls. 274–275. Nr. 4–7 í tilvísanaskrá, skjali nr. 1(2).
H-5	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla eftir Jóhann Hjaltason)</i> , bls. 75–76, 106–107, 156–158.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10B á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 11.10.2021.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 25.3.2022.
H-10	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 26.3.2022.
H-11	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 3.2.2022.
H-12	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 3–54 og 457–476 (Arnarfjarðarströnd, Dýrafjarðarhreppur og örnefnaskrá).

H-13	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. bls. 5–13, 37–62 og 287–310 (formáli, Álfamýrarsókn í Arnarfirði, Sanda- og Hraunssóknir í Dýrafirði og nafnaskrá).
H-14	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1999 (Firðir og fólk 900–1900. Vestur-Ísafjarðarsýsla</i> eftir Kjartan Ólafsson), bls. 2–20, 65–122 og 548–583.
H-15	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2000 (Í strandbyggðum norðan lands og vestan)</i> , bls. 6–43 („Í kringum Kaldbak á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar“ eftir Bjarna Guðmundsson).
H-16	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2017 (Við Djúpið blátt. Ísafjarðardjúp</i> eftir Ólínu Kjerúlf Þorvarðardóttur), bls. 11–29 (efni úr inngangskaflanum „Vestfirðir“).
H-19	Björk Ingimundardóttir: Prestaköll, sóknir og prófastsdæmi á Íslandi, II. bindi, Vestfirðinga- og Norðlendingafjórðungar (2019), bls. 203–263.
H-20	<i>Jarðabréf frá 16. og 17. öld</i> (1993), bls. 47–48, 77–78, 103–104, 154–181.
H-21	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 13. bindi, Fylgiskjöl (1990), bls. 253.

Lagt fram til hliðsjónar af Eyjólfri Ármannssyni, lögfræðingi, vegna ýmissa jarða

H-17	Eyjólfur Ármannsson: „Kröfur fjármálaráðherra í land á Vestfjörðum“, 1.–3. hluti, <i>Bændablaðið</i> 11. mars, 26. ágúst og 7. október 2021.
H-18	Sigurður Vigfússon: „Rannsókn um Vestfirði 1882 – einkannlega í samanburði við Gísla Súrssonar sögu“, <i>Árbók Hins íslenska fornleifafélags</i> , 3. árg., 1883, bls. 1–70.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-22	Skýrslur í málum nr. 1–3/2021 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 4.10.2022 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).
------	--

b) Skjalaskrá í númeraröð

**Skjöl lögð fram í máli nr. 2/2021
(OBN 21050002)**

Lagt fram af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.9.2020.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(2)	Tilvisanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 6.10.2020.
	1(3)	Yfirlitskort, svæði 10B. Kröfulínur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 29.10.2020.
	1(4)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10B og kröfulýsingarfrest, dags. 27.11.2019, ásamt yfirlitskortum. Nr. 4 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, dags. 27.11.2019. Nr. 5 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(6)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 28.2.2020. Nr. 6 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 28.2.2020. Nr. 7 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(8)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 30.3.2020. Nr. 8 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(9)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 31.3.2020. Nr. 9 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(10)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 14.5.2020. Nr. 10 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(11)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 15.5.2020. Nr. 11 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(12)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 29.6.2020. Nr. 12 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(13)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 29.6.2020. Nr. 13 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(14)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 27.8.2020. Nr. 14 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(15)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanns íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 27.8.2020. Nr. 15 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(16)	Ýmis landamerkjabréf.
	1(17)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 30.6.2021.
	1(18)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.1.2023, um breytingar á kröfugerð í málum nr. 1–8/2021.
	1(19)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 24.3.2023, um kröfugerð í málum nr. 1–8/2021, þ.e. breytta kröfugerð í máli nr. 3/2021 og breyttar textalýsingar á kröfulinum vegna breytinga skv. skjali nr. 1(18).

Lagt fram af óbyggðanefnd:			Skjala-flokkur ¹
2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 5.6.2023.	
	2(1) a–b	Stapadalur í Arnarfirði, landamerki, dags. 20.6.1884, þinglýst 1.6.1885. Merkt A.1.9.	A.1
	2(2) a–b	Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, landamerki, ódags., þinglýst 30.5.1890. Merkt A.1.10a–b.	A.1
	2(3) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, Höfn í Hafnardal, landamerki, dags. 1.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.11.	A.1
	2(4) a–b	Höfn í Hafnardal, landamerki, dags. 1.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.12.	A.1
	2(5) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal, landamerki, dags. 20.5.1886, þinglýst 6.7.1886. Merkt A.1.13a–c.	A.1
	2(6) a–b	Skálará í Keldudal, landamerki, dags. 5.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.14.	A.1
	2(7) a–b	Saurar í Keldudal, landamerki, ódags., þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 16.12.1891. Merkt A.1.15.	A.1
	2(8) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, landamerki, dags. 1.12.1889, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 16.1.1890. Merkt A.1.16a–c.	A.1
	2(9) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð, landamerki, dags. 10.12.1891, þinglýsingardags ekki getið, innkomið til þinglesturs 24.12.1891. Merkt A.1.17.	A.1
	2(10) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, landamerki, dags. 3.7.1886, þinglýst 6.7.1886. Merkt A.1.18.	A.1
	2(11) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit af dómsbréfi í landamerksamáli milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 3.2.1599. Afritið er frá 3.12.1710 en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.14a–d.	A.2
	2(12) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit vitnisburðar Guðmundar Oddssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 20.9.1596. Afritið er ódagsett en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.15a–c.	A.2
	2(13) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Afrit vitnisburðar Jóns Guðmundssonar um landamerki milli Arnarnúps og Sveinseyrar, dags. 1.5.1596. Afritið er ódagsett en samanlesið í nýtt afrit 30.1.1929. Merkt A.2.16a–c.	A.2
	2(14) a–b	Höfn í Hafnardal, Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar: Afrit vitnisburðar um landamerki jarðanna, um 1820. Afritið er frá 27.3.1905. Merkt A.2.21.	A.2
	2(15) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Landskipti á jörðinni. Lagt fram bréf varðandi fimm hundruða part í jörðinni, Hólpart. Dags. 18.6.1919. Merkt A.4.23a–b.	A.4
	2(16) a–b	Jarðamat 1804: Stapadalur í Arnarfirði. Merkt A.5.a.11.	A.5.a
	2(17) a–b	Jarðamat 1804: Hrafnabjörg í Arnarfirði. Merkt A.5.a.12.	A.5.a
	2(18) a–b	Jarðamat 1804: Lokinhamrar í Arnarfirði. Merkt A.5.a.13.	A.5.a

¹ Sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“: <https://obyggdaneftnd.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

2(19) a–b	Jarðamat 1804: Salvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Merkt A.5.a.14a–b.	A.5.a
2(20) a–b	Jarðamat 1804: Höfn í Hafnardal. Merkt A.5.a.15.	A.5.a
2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hraun í Keldudal. Merkt A.5.a.16.	A.5.a
2(22) a–b	Jarðamat 1804: Skálará í Keldudal. Merkt A.5.a.17.	A.5.a
2(23) a–b	Jarðamat 1804: Saurar í Keldudal. Merkt A.5.a.18.	A.5.a
2(24) a–b	Jarðamat 1804: Arnarnúpur í Keldudal. Merkt A.5.a.19.	A.5.a
2(25) a–b	Jarðamat 1804: Sveinseyri við Dýrafjörð. Merkt A.5.a.20.	A.5.a
2(26) a–b	Jarðamat 1804: Haukadalur í Dýrafirði. Merkt A.5.a.21.	A.5.a
2(27) a–b	Jarðamat 1849–1850: Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.3a–d.	A.5.b
2(28) a–b	Jarðamat 1849–1850: Skálará í Dýrafirði, Saurar í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð, o.fl. Merkt A.5.b.5a–d.	A.5.b
2(29) a–b	Jarðamat 1849–1850: Hraun í Dýrafirði, Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, o.fl. Merkt A.5.b.6a–f.	A.5.b
2(30) a–b	Jarðamat 1849–1850: Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.45a–b.	A.5.b
2(31)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Stapadalur í Arnarfirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, o.fl. Merkt A.5.b.31a–b.	A.5.b
2(32)	Jarðamat 1849–1850 (yfirlit): Salvogur milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, Hraun í Dýrafirði, Skálará í Dýrafirði, Saurar í Keldudal, Arnarnúpur í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð, Haukadalur í Dýrafirði, o.fl. Merkt A.5.b.32a–b.	A.5.b
2(33) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Stapadalur í Arnarfirði. Merkt A.5.c.16 og A.5.c.17.	A.5.c
2(34) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hrafnabjörg í Arnarfirði. Merkt A.5.c.18a–c og A.5.c.19.	A.5.c
2(35) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Lokinhamrar í Arnarfirði. Merkt A.5.c.20 og A.5.c.21a–d.	A.5.c
2(36) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Svalvogar milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar. Merkt A.5.c.22a–b og A.5.c.23.	A.5.c
2(37) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð. Merkt A.5.c.24a–b og A.5.c.25.	A.5.c
2(38) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Hraun í Keldudal. Merkt A.5.c.26a–b og A.5.c.27a–e.	A.5.c
2(39) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Skálará í Dýrafirði. Merkt A.5.c.28 og A.5.c.29.	A.5.c
2(40) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Saurar í Keldudal. Merkt A.5.c.30a–b og A.5.c.31.	A.5.c
2(41) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Arnarnúpur í Keldudal. Merkt A.5.c.32a–b og A.5.c.33.	A.5.c
2(42) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Sveinseyri við Dýrafjörð. Merkt A.5.c.34 og A.5.c.35a–c.	A.5.c
2(43) a–b	Fasteignamat 1916-1918: Haukadalur í Dýrafirði. Merkt A.5.c.36, A.5.c.37a–d og A.5.c.38a–f.	A.5.c
2(44) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 25.8.1639. Merkt A.8.10.	A.8
2(45) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 29.8.1700. Merkt A.8.11.	A.8
2(46) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 29.8.1725. Merkt A.8.12a–d.	A.8
2(47) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 22.8.1733. Merkt A.8.13a–b.	A.8
2(48) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 13.9.1749. Merkt A.8.14a–b.	A.8
2(49) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 25.6.1775. Merkt A.8.15a–b.	A.8
2(50) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 15.8.1790. Merkt A.8.16a–b.	A.8
2(51) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 6.8.1852. Merkt A.8.17.	A.8

2(52) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 27.8.1639. Merkt A.8.96a–b.	A.8
2(53) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 7.8.1896. Merkt A.8.98a–b.	A.8
2(54) a–b	Hraun í Keldudal, vísitasía, dags. 1.7.1837. Merkt A.9.7a–b.	A.9
2(55) a–b	Hraun í Keldudal í Dýrafirði, vísitasía, dags. 29.8.1858. Fram kemur að jörðin Sveinseyri hafi með leyfi biskups, gefnu með bréfi 15.8.1857, verið lögð undir Sanda, bæði að kirkjusókn og gjöldum. Merkt A.9.76a–b.	A.9
2(56) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, yfirlit, dags. 7.10.1835. Merkt A.9.75a–b.	A.9
2(57) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, yfirskoðun, dags. 9.8.1849. Merkt A.9.73a–b.	A.9
2(58) a–b	Álftamýri við Arnarfjörð, skoðun, dags. 7.8.1850. Merkt A.9.74a–b.	A.9
2(59)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Hrafnabjörg í Arnarfirði, Hraun í Keldudal, Höfn í Hafnardal, Lokinhamrar í Arnarfirði, Saurar í Keldudal, Skálará í Dýrafirði, Stapadalur í Arnarfirði, Svalvogar, Sveinseyri við Dýrafjörð.	A.6
2(60)	Kaupmáli á milli Sæmundar Árnasonar, fyrir hönd Árna sonar hans, og Nikulásar Oddssonar, fyrir hönd Guðrúnar dóttur hans. Sæmundur gaf syni sínum jörðina Hraun í Keldudal, 60 hundruð að dýrleika, og 40 hundruð í jörðinni Haukadal í Dýrafirði. Árni gaf svo Guðrúnu 24 hundruð í Haukadal. Dags. 30.8.1614. Afrit skráð 27.7.1904. Merkt A.2.60a–b.	A.2
2(61)	Stapadalur í Arnarfirði: Beiðni Kristjáns Kristjánssonar um að fá að kaupa ábúðarjörð sína Stapadal. Í bréfinu getur Kristján þess að jörðin liggi undir stórskemmdum af völdum náttúrunnar og því sé óvíst hvort hann kaupi hana. Dags. 23.1.1911. Merkt A.11.31.	A.11
2(62)	Stapadalur í Arnarfirði: Minnisblað Stjórnarráðs Íslands um mat á kirkjujörðinni Stapadal. Fram kemur að m.t.t. þess að jörðin hafði orðið fyrir skriðuhlaupum og vegna breyttra fiskveiða hafi hún verið metin á 1.975 kr. Dags. 21.9.1911. Merkt A.11.29.	A.11
2(63)	Haukadalur í Dýrafirði: Bent Bjarnason ítrekar beiðni um landskipti á jörðinni Haukadal. Dags. 22.4.1922. Merkt A.6.e.2.	A.6
2(64)	Haukadalur í Dýrafirði: Eftirrit af bréfi sem var svar við beiðni á landskiptum á jörðinni Haukadal en hún var í eigu sex eða fleiri. Matthías Ólafsson hafði afsalað fimm hundruðum úr jörðinni til Ólafs V. Davíðssonar og hafði úttekt og skipti á þeim parti farið fram 3.5.1901 samkvæmt úttektarbók Þingeyrarhrepps. Dags. 8.5.1922. Merkt A.6.e.3.	A.6
2(65)	Svalvogar: Bréf til stiftsyrvaldanna, dags. 20.11.1893, vegna hvalreka á milli Tóargils og Svaðhóls á fjöru jarðarinnar Svalvoga. Ágreiningur var um hvort kirkja átti í hvalnum og hvar svokallað Sléttanes var. Eigandi hálftrar jarðarinnar Svalvoga vildi meina að Sléttanes væri tangi mitt á milli Tóargils og Svaðhóls. Presturinn á Hrafnseyri vildi þó meina að Sléttanes væri ekki aðeins þessi tangi heldur allur skaginn að Stapa í Arnarfirði og Keldudal í Dýrafirði og vitnaði í Landnámu því til rökstuðnings. Merkt A.9.161a–c.	A.9
2(66)	Stapadalur í Arnarfirði: Yfirlýsing hvar Þorsteinn Benediktsson krefst greiðslu fyrir uppsátur og aðstöðu til haustróðra í landi Stapadals, Álftamýrar og Baulhúsa. Dags. 3.7.1884. Þinglesið á Auðkúlu 1.6.1885. Merkt A.3.420.	A.3

2(67)	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum selur tólf hundruð í Hrafnabjörgum í Álfamýrarsókn til bræðranna Gísla og Kristjáns Oddssona á Lokinhömrum. Dags. 21.2.1871. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.312.	A.3
2(68) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Afsalsbréf hvar Þorvarður Eggertsson selur þrettán hundruð og 52 og hálfa alin í Lokinhömrum til Guðmundar Scheving sýslumanns. Dags. 8.6.1811. Þinglesið í Landsyfirrétti 3.8.1812. Merkt A.3.26a–b.	A.3
2(69) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Guðmundur Arason á Eyrardal í Álfafirði selur fjögur hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar á Mýragarði í Dýrafirði. Dags. 16.10.1857. Þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.3.117.	A.3
2(70) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Jón Tumasson á Höfða í Dýrafirði selur tvö hundruð í Lokinhömrum til Odds Gíslasonar á Garði. Dags. 14.10.1857. Þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.3.118a–b.	A.3
2(71)	Lokinhamrar í Arnarfirði: Kaupbréf hvar Gísli Oddsson selur 3/4 hluta úr í Lokinhömrum í Auðkúluhreppi til bróður síns Kristjáns Oddssonar. Dags. 18.5.1896. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.575.	A.3
2(72) a–b	Svalvogar: Gjafabréf hvar Ólafur Bjarnason gefur að sér látnum tólf hundruð í Svalvogum í Hraunssókn til sonar síns Jóns Ólafssonar. Dags. 31.5.1835. Þinglesið á Þingeyri 15.6.1836. Merkt A.3.39a–b.	A.3
2(73)	Svalvogar: Gjafabréf hvar Guðrún Jónsdóttir í Svalvogum gefur Guðmundu Guðrúnu Samúelsdóttur hálfa Svalvoga, níu og hálft hundruð (að nýju mati) gegn því að ala önn fyrir gefanda og kosta útför hennar. Dags. 20.3.1886. Þinglesið í Meðaldal 6.7.1886. Merkt A.3.431.	A.3
2(74)	Svalvogar: Kaupbréf hvar F. R. Wendel, fyrir hönd Guðmundu Samúelsdóttur í Gloucester í Bandaríkjunum, selur hálfa Svalvoga (tólf hundruð að gömlu mati) til Jóns Jónssonar á Hrauni í Þingeyrarhreppi. Dags. 1.12.1892. Þinglýst í Meðaldal 13.7.1893. Merkt A.3.518.	A.3
2(75) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Arfleiðslubréf hvar Guðmundur Illugason gefur systursyni sínum Eggert Illugasyni þrjú hundruð í Höfn. Dags. 8.11.1807. Þinglesið Landsyfirrétti 14.3.1808. Merkt A.3.23a–b.	A.3
2(76)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Sturla Ólafsson selur tólf hundruð í Höfn í Hraunssókn til bróður síns, Ólafs Ólafssonar hreppstjóra í Haukadal við Dýrafjörð. Dags. 12.9.1837. Þinglesið í Meðaldal 9.6.1838. Merkt A.3.58a–b.	A.3
2(77) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Ásbjörn Pálsson selur tvö hundruð í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar á Hrauni. Dags. 2.6.1834. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.29.	A.3
2(78) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Torfi Gíslason selur níu hundruð og 100 álnir í Hrauni í Keldudal til Páls Jónssonar á Hrauni. Auk þess selur Torfi eitt hundruð og 60 álnir í Hrauni til Páls sem arf og meðgjöf með Þorlaugu dóttur sinni. Dags. 15.7.1834. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.30.	A.3
2(79) a–b	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar feðgarnir Jón Sigmundsson bóndi og Bjarni Jónsson selja tíu hundruð í Hrauni í Keldudal til Ólafs Ólafssonar í Haukadal. Dags. 22.7.1841. Þinglesið í Meðaldal 2.6.1842. Merkt A.3.93a–b.	A.3

2(80)	Hraun í Keldudal: Kaupbréf hvar Páll Jónsson selur sjö hundruð í ytri bæjarjörð í Hrauni í Keldudal til Bjarna Bjarnasonar á Hrafnabjörgum. Dags. 3.8.1862. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.161.	A.3
2(81)	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Gjafabréf hvar Sveinn Magnússon og Málfríður Pálsdóttir gefa tíu hundruð (að gömlu mati) í kirkjueigninni Hrauni í Keldudal, þar með talin tvö hundruð í Saurum í Keldudal, til Rósinkars Kjartanssonar bónda í Tröð. Dags. 25.8.1863. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.162a–b.	A.3
2(82) a–b	Hraun í Keldudal: Lögfesta hvar Aðalsteinn Pálsson og Jón Sigurðsson, eigendur Hrauns í Keldudal, lögfesta jörðina með tilgreindum landsmerkjum. Dags. 12.2.1877. Þinglesið í Meðaldal 30.7.1877. Merkt A.3.344.	A.3
2(83)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Kristín Bjarnadóttir selur eitt hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 2.7.1862. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.163.	A.3
2(84)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Arnbjörn Jónsson selur eitt hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 20.2.1860. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.164.	A.3
2(85)	Skálará í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Sigmundur Eggertsson á Skálará selur eitt hundruð og 40 álnir í Skálará í Hraunssókn til bróður síns Guðmundar Eggertssonar á Arnarnúpi. Dags. 28.6.1863. Þinglesið í Meðaldal 26.8.1863. Merkt A.3.165a–b.	A.3
2(86)	Skálará í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Guðmundur Eggertsson selur tvö hundruð í Skálará í Hraunssókn til Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli. Dags. 6.3.1866. Þinglesið í Meðaldal 11.9.1866. Merkt A.3.211.	A.3
2(87)	Skálará í Dýrafirði: Makaskiptabréf hvar Bjarni Bjarnason á Gerðhömrum afhendir níu og hálft hundruð (að gömlu mati) í Kirkjubóli í Dýrafirði til bróður síns Kára Bjarnasonar á Kirkjubóli en fær á móti átta hundruð í Skálará í Keldudal. Dags. 5.12.1870. Þinglesið í Meðaldal 22.8.1871. Merkt A.3.255.	A.3
2(88) a–b	Skálará í Dýrafirði: Lögfesta hvar Bjarni Bjarnason á Skálará lögfestir eignarjörð sína Skálará í Þingeyrarhreppi með landsnytjum og tilgreindum landamerkjum. Dags. 20.1.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.329.	A.3
2(89) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Afsalsbréf hvar Kristján Jónsson í Hvammi selur tvö hundruð í Arnarnúpi til Eggerts Magnússonar í Höll í Haukadal. Dags. 19.12.1860. Þinglesið í Meðaldal 26.6.1861. Merkt A.3.141.	A.3
2(90)	Arnarnúpur í Keldudal: Makaskiptabréf hvar Kr. Símonarsonar afhendir sex og hálft hundruð (að fornu mati) í Arnarnúpi til bróður síns Páls Símonarsonar á Dynjanda en fær á móti fimm hundruð og tuttugu álnir í Hringsdal í Selárdal. Dags. 4.4.1868. Þinglesið í Meðaldal 7.7.1868. Merkt A.3.226.	A.3
2(91)	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Makaskiptabréf hvar Guðmundur Eggertsson afhendir átta hundruð (að fornu mati) í Arnarnúpi til Guðmundar Guðmundssonar á Skálará en fær á móti tíu hundruð (að fornu mati) í Haukadal. Dags. 20.9.1876. Þinglesið í Meðaldal 30.7.1877. Merkt A.3.345a–b.	A.3

2(92) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar hjónin Bjarni Sumarliðason og Sigurfljóð Jónsdóttir selja tvö hundruð og 80 álnir í Sveinseyri til Eyjólfssonar á Kirkjubóli. Þann 20.5.1835 framseldi Eyjólfur svo áður nefndan hlut í Sveinseyri til Bjarna Þorvaldssonar í Hvammi sem greiðslu fyrir uppeldi Þorbjargar dóttur Eyjólfssonar. Dags. 15.7.1833. Þinglesið á Þingeyri 1.6.1835. Merkt A.3.31a–b.	A.3
2(93) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Kaupbréf hvar Þóra Sigurðardóttir selur sex hundruð í Sveinseyri til Jóns Hákonarsonar. Dags. 19.5.1859. Þinglesið í Meðaldal 16.7.1859. Merkt A.3.120.	A.3
2(94)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Jón Hákonarson afhendir fimm hundruð í Sveinseyri til sonar síns Sturlu F. Jónssonar. Dags. 30.5.1880. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.387.	A.3
2(95)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Makaskiptabréf hvar Guðni Bjarnason í Brautarholti í Haukadal afhendir eitt hundruð og 96 álnir í Arnarnesi til Gils Þórarinssonar á Arnarnesi, í umboði Ásgeirs Þorleifssonar vinnumanns síns, en fær á móti þrjú hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri. Dags. 18.11.1890. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.492.	A.3
2(96)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Afsalsbréf hvar Magnús Kristjánsson á Múla selur níu hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra í Höll í Haukadal. Dags. 18.2.1871. Þinglýst í Meðaldal 3.6.1891. Merkt A.3.498.	A.3
2(97)	Sveinseyri við Dýrafjörð: Kaupbréf hvar Guðmundur Eggertsson bóndi í Haukadal, Sigurður Jónsson skipstjóri í Haukadal og Eggert Andrússon bóndi á Skálará selja níu hundruð (að fornu mati) í Sveinseyri til Andrésar Péturssonar skipstjóra í Haukadal. Dags. 14.11.1890. Þinglýst í Meðaldal 3.6.1891. Merkt A.3.499.	A.3
2(98) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Kaupbréf hvar Vigdís Magnúsdóttir selur eitt hundruð í Haukadal til Jóns Ólafssonar bónda. Dags. 7.6.1830. Þinglesið á Mýrum 12.7.1837. Þann 10.10.1836 seldi Vigdís fjögur hundruð í Haukadal til Jóns Ólafssonar. Þinglesið í Meðaldal 9.6.1838. Merkt A.3.59.	A.3
2(99)	Haukadalur í Dýrafirði: Gjafabréf hvar Bjarni Bjarnason á Skálará gefur dóttur sinni Guðbjörgu Bjarnadóttur tíu hundruð í Haukadal. Dags. 19.7.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.328.	A.3
2(100)	Haukadalur í Dýrafirði: Forboð hvar Bjarni Bjarnason tekur frá komandi fardögum undir sig fimm af þeim tíu hundruðum sem Jón Ólafsson hefur leigt af honum í Haukadal. Dags. 16.12.1876. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.339a–b.	A.3
2(101)	Haukadalur í Dýrafirði: Yfirlýsing hvar Jón Ólafsson mótmælir því að Bjarni Bjarnason útbeggi honum af helmingi þess sem hann hefur haft á leigu í Haukadal og segir Bjarna færa engin rök fyrir útbýggingunni. Jón fullyrðir að Bjarni þurfi ekki jarðarhlutann til eigin þarfa og kveðst ekki sleppa ábúðinni nema Bjarni hafi eitthvað uppá sig að klaga. Dags. 18.12.1875. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.340.	A.3
2(102) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Guðmundur Eggertsson og Jón Hákonarson selja svokallaðan Malarkamb í landi Haukadals til Jóns Guðmundssonar kaupmanns frá Flatey. Dags. 7.6.1884. Þinglýsingar ekki getið. Merkt A.3.426a–b.	A.3

2(103)	Haukadalur í Dýrafirði: Gjafabréf hvar hjónin Ólafur Jónsson og Ingibjörg Jónsdóttir gefa Jóhannesi syni sínum stykki úr landi Haukadals, svokallaða Sjávarþúfu. Dags. 8.3.1886. Þinglesið í Meðaldal [dagsetning og ártal ekki tilgreint]. Merkt A.3.430.	A.3
2(104)	Haukadalur í Dýrafirði: Kaupbréf hvar J. Guðmundsson og Björn Sigurðsson selja Haukadal til verslunar Chr. Grams á Dýrafirði. Dags. 26.9.1896. Þinglýst á Þingeyri 7.7.1897. Merkt A.3.592.	A.3
2(105)	Haukadalur í Dýrafirði: Afsalsbréf hvar Ingibjörg Jónsdóttir ekkja í Haukadal selur fimm hundruð (að fornu mati) í Haukadal til Hákonar Jónssonar. Dags. 29.1.1903. Þinglýst á Þingeyri 2.7.1903. Merkt A.3.654.	A.3
2(106) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Manntalsþing 9.8.1818. Upplesið byggingarbréf fyrir jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.722a–b.	A.6
2(107) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 22.2.1909. Dómkvaddir voru matsmenn til að virða til peningaverðs kirkjujarðirnar Kvíar, Kleifar í Seyðisfirði, hálfan Engidal og Stapadal. Merkt A.6.b.225a–b.	A.6
2(108)	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 14.7.1911. Eiðtaka matsmanns til að meta jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.723.	A.6
2(109)	Stapadalur í Arnarfirði: Aukaréttur 15.7.1911. Eiðtaka matsmanns til að meta jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.724.	A.6
2(110) a–b	Stapadalur í Arnarfirði: Manntalsþing 11.7.1913. Þinglýst afsalsbréfi fyrir jörðina Stapadal. Merkt A.6.b.725.	A.6
2(111) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar: Manntalsþing 6.5.1729. Kaupbréf fyrir hálfa jörðina Hrafnabjörg, Lokinhamra og Svalvoga. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 384–385.) Merkt A.6.b.444a–c.	A.6
2(112) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði, Lokinhamrar í Arnarfirði, Svalvogar: Manntalsþing 6.5.1729. Dómur um að Stapahlíð fylgi Lokinhömrum. Upplesið kaupbréf fyrir jarðirnar Hrafnabjörg, Lokinhamra og Svalvoga með landamerkjum og ítökum Lokinhamra og Hrafnseyrarkirkju. Lokin á kaupbréfinu vantar. (Sjá einnig: Til merkis mitt nafn: Dómabækur Markúsar Bergssonar sýslumanns Ísafjarðarsýslu 1711–1729, Már Jónsson tók saman, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2002, bls. 385–386 og Íslenskt fornbréfasafn X, bls. 114–115). Merkt A.6.b.445a–b.	A.6
2(113) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Manntalsþing 20.6.1795. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hrafnabjörg. Merkt A.6.b.446a–b.	A.6
2(114) a–b	Hrafnabjörg í Arnarfirði: Manntalsþing 9.8.1802. Upplesið gjafabréf fyrir jörðina Hrafnabjörg. Merkt A.6.b.447.	A.6
2(115) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Manntalsþing 1.5.1846. Lesið kaupbréf fyrir jörðina Lokinhamra. Merkt A.6.b.603.	A.6
2(116) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 8.5.1847. Afsalsbréf fyrir jörðina Arnarnes og makaskiptabréf fyrir jarðirnar Höfða, Hraun og Lokinhamra. Merkt A.6.b.461a–b.	A.6
2(117) a–b	Lokinhamrar í Arnarfirði: Manntalsþingsréttur 31.7.1858. Upplesin bréf fyrir sölur á jörðinni Lokinhömrum. Merkt A.6.b.604.	A.6
2(118) a–b	Svalvogar: Manntalsþing 12.3.1804. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Svalvoga. Merkt A.6.b.740.	A.6
2(119) a–b	Svalvogar: Manntalsþing 18.7.1805. Auglýst afsalsbréf fyrir jörðina Svalvoga. Merkt A.6.b.741.	A.6

2(120) a–b	Svalvogar, Saurar í Keldudal: Manntalsþingsréttur 15.6.1836. Upplesið afsalsbréf fyrir Glóru í Neðri-Hjarðardal og gjafabréf fyrir jörðina Svalvoga. Jörðin Saurar var boðin upp til ábúðar. Merkt A.6.b.638a–b.	A.6
2(121) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Manntalsþing 13.6.1729. Gert var vitanlegt þau arfaskifti sem gerð höfðu verið 5.6.1728 af fasteignum sál. Bjarna Bjarnasonar og konu hans Guðnýjar Hákonardóttur. Guðmundur Bjarnason fékk þá jörðina Hafurshest og hálfa Höfn. Merkt A.6.b.392a–c.	A.6
2(122) a–b	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 25.6.1814. Upplesin var afsal til Þingeyrarhöndlunar fyrir hlut í jörðinni Alviðru. Upplesið var makaskipta- og kaupbréf um jarðirnar Höfn í Hafnardal og Skálará. Einnig var uppleið afsalsbréf fyrir hlut í jörðinni Skálará. Merkt A.6.b.14a–b.	A.6
2(123) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 15.6.1785. Upplesið kaupbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.452a–d.	A.6
2(124) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 15.6.1801. Þinglýst afsalsbréfi fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.453.	A.6
2(125) a–b	Hrafnseyri við Arnarfjörð, vísitasía, dags. 2.9.1886. Fram kemur að kirkjan haldi eignum sínum og ítökum sem henni höfðu áður verið eignuð. Landamerkjabréf kirkjujarðanna Tjaldaness, Bauluhúsa, Álftamýrar og Stapadals eru samin og þinglesin. Merkt A.9.5a–b og A.9.97a–b.	A.9
2(126) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 13.6.1808. Upplesið afsalsbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.454.	A.6
2(127) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 12.5.1809. Þinglesin voru afsalsbréf fyrir um fjórum og hálfu hundraði í jörðinni Dröngum, annað fyrir 10 hundruðum í Hrauni í Keldudal og loks þriðja um sex hundruð í Ketilseyri. Merkt A.6.b.185a–b.	A.6
2(128) a–b	Hraun í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 12.4.1813. Upplesin kaupbréf fyrir jarðirnar Hraun, Haukadal og Gerðhamra. Upplesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hraun, með því sem fylgir í jörðinni Saurum, og Haukadal. Merkt A.6.b.321.	A.6
2(129) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsréttur 26.7.1822. Veðbréf. Merkt A.6.b.455.	A.6
2(130) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 4.8.1823. Hálf jörðin Horn er sögð í eyði, uppleið er afsal fyrir jörðina Hokinsdal og haldið uppboð á hlut í jörðinni Hrauni. Merkt A.6.b.417a–b.	A.6
2(131) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 19.7.1828. Afsal fyrir jörðina Hraun og uppboð til ábýlis á jörðinni Saurum sem enginn vildi taka. Merkt A.6.b.456.	A.6
2(132) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 25.7.1829. Afsal fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.457.	A.6
2(133) a–b	Hraun í Keldudal, Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþingsréttur 1.6.1835. Upplesið gjafabréf fyrir jörðina Hvamm, kaupbréf fyrir jörðina Hraun og afsalsbréf fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.458a–b.	A.6
2(134) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 2.6.1842. Upplesin kaupbréf og afsalsbréf fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.459a–b.	A.6
2(135) a–b	Hraun í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþingsréttur 26.7.1844. Þinglesið makaskiptabréf fyrir jarðirnar Hraun og Haukadal. Þinglesið kaupbréf fyrir jörðina Ketilseyri. Merkt A.6.b.368a–b.	A.6

2(136) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 8.5.1850. Upplesin voru kaupbréf fyrir hlutum í jörðinni Hrauni í Keldudal og einnig makaskiptabréf fyrir 10 hundruðum í Hrauni gegn 12 hundruðum í Botni í Dýrafirði. Merkt A.6.b.116.	A.6
2(137) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 10.5.1850. Friðlýst var lögnum fyrir Innri-Lambadal frá Lambadalsá til Langaskers og einnig fyrir Næfranesi frá merkisteini til Torfuness. Loks var upplestið makaskiptabréf fyrir Botni og hluta í Hrauni. Merkt A.6.b.117.	A.6
2(138) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 26.8.1863. Þinglýst gjafabréfi fyrir jarðirnar Hraun og Saura ásamt kaupbréfi fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.462.	A.6
2(139) a–b	Hraun í Keldudal: Manntalsþing 28.8.1863. Þinglýst kaupbréfi fyrir jörðina Hraun. Merkt A.6.b.463a–b.	A.6
2(140) a–b	Hraun í Keldudal, Saurar í Keldudal: Manntalsþing 7.7.1923. Upplesið kaupbréf og afsalsbréf fyrir jarðirnar Hraun og Saura. Merkt A.6.b.688a–d.	A.6
2(141) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 31.3.1817. Upplesið var afsal fyrir einu hundraði í Skálará. Merkt A.6.b.156.	A.6
2(142) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 5.6.1820. Upplesið kaupbréf og afsal fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.705.	A.6
2(143) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 29.5.1826. Afsal fyrir hlut í jörðinni Skálará. Merkt A.6.b.706.	A.6
2(144) a–b	Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 11.9.1866. Þinglýst kaupbréfi fyrir jörðina Skálará. Merkt A.6.b.707a–b.	A.6
2(145) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 8.6.1792. Upplesin voru kaupbréf fyrir fjórum hundruðum í Tannanesi og hálfu þriðja hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.31a–b.	A.6
2(146) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 16.6.1794. Upplesið var afsal fyrir sex hundruðum í Hvammi og einnig kaupbréf fyrir hálfu þriðja hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.32a–b.	A.6
2(147) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 26.4.1797. Upplesið var afsalsbréf fyrir sex hundruðum í Arnarnúpi, annað fyrir tveimur hundruðum í Ketilseyri og makaskiptabréf á hlut í Neðri-Hvammshúsum fyrir hlut í Ketilseyri. Loks lýsti Jón Grímsson brigðum á einu og hálfu hundraði í Hrauni í Keldudal. Merkt A.6.b.33a–b.	A.6
2(148) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 26.6.1798. Þinglesið var makaskiptabréf fyrir hlutum í Arnarnúpi og Haukadal. Merkt A.6.b.34.	A.6
2(149) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 10.4.1813. Upplesið voru kaupbréf fyrir Kirkjubóli, makaskiptabréf fyrir Ketilseyri annars vegar og Bakka í Brekkudal hins vegar og loks kaupbréf fyrir 12 hundruðum og 40 álnum í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.35a–b.	A.6
2(150) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Haukadalur í Dýrafirði, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 13.4.1815. Upplesin voru kaupbréf vegna Haukadals, Brekku í Dýrafirði, Alviðru og Brekku, Arnarnúps í Keldudal, Næfranness og Hrauns í Keldudal. Merkt A.6.b.16a–b.	A.6
2(151) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Svalvogar: Manntalsþing 20.5.1833. Upplesið var makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum gegn fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.36.	A.6
2(152) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Svalvogar: Manntalsþing 22.7.1833. Upplesið var landamerkjabréf milli Horns og Skóga. Þá var upplestið makaskiptabréf á 12 hundruðum í Svalvogum og fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.37.	A.6

	2(153) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Hraun í Keldudal: Manntalsþing 10.6.1845. Upplesin voru afsalsbréf fyrir hlutum í Arnarnúpi og Hrauni og einnig makaskipta- og kaupabréf fyrir hlut í Arnarnúpi með millilagi gegn hlut í Meðaldal í Dýrafirði. Merkt A.6.b.38a–b.	A.6
	2(154) a–b	Arnarnúpur í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 6.5.1847. Lesið var makaskiptabréf á hlutum í Arnarnúpi og Skálará. Einnig var lesið próventubréf fyrir fimm og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.39.	A.6
	2(155) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 27.5.1854. Þinglesið var kaupbréf fyrir tveimur hundruðum í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.40.	A.6
	2(156) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 26.6.1861. Þinglesin voru kaupbréf fyrir hlutum í Ketilseyri og Arnarnúpi. Merkt A.6.b.41a–b.	A.6
	2(157) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 7.7.1868. Þinglesið var makaskiptabréf fyrir hlut í Arnarnúpi gegn hlut í Hringsdal í Ketildölum. Merkt A.6.b.42a–b.	A.6
	2(158) a–b	Arnarnúpur í Keldudal: Manntalsþing 14.7.1921. Þinglesið var afsal fyrir sex og hálfu hundraði í Arnarnúpi. Merkt A.6.b.43a–b.	A.6
	2(159) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 11.6.1827. Afsal fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.441a–b.	A.6
	2(160) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 25.5.1831. Makaskipti á jörðunum Sveinseyri og Meðaldal. Merkt A.6.b.743.	A.6
	2(161) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 21.6.1848. Lesin afsalsbréf fyrir jörðina Sveinseyri. Merkt A.6.b.744.	A.6
	2(162) a–b	Sveinseyri við Dýrafjörð: Manntalsþing 16.7.1859. Þinglesið var kaupbréf fyrir sex hundruðum í Sveinseyri. Merkt A.6.b.273.	A.6
	2(163) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, Hraun í Keldudal, Skálará í Dýrafirði: Manntalsþing 5.6.1816. Upplesin voru kaupbréf og makaskiptabréf um Ytri-Veðrará og Brekku, Dranga í Dýrafirði, Haukadal, Hraun í Keldudal og Skálará. Merkt A.6.b.155.	A.6
	2(164) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 7.6.1830. Upplesið kaupbréf og afsal fyrir jörðina Haukadal og makaskipti fyrir jörðunum Hvammi og Bakka. Merkt A.6.b.366.	A.6
	2(165) a–b	Haukadalur í Dýrafirði, Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð: Manntalsþingsréttur 9.6.1838. Upplesin afsalsbréf fyrir jarðirnar Kirkjuból, Höfn og Haukadal. Merkt A.6.b.367a–b.	A.6
	2(166)	Haukadalur í Dýrafirði: Skiptaréttur 8.7.1922. Tekið fyrir fjárnám á jörðinni Haukadal. Merkt A.6.b.369a–b.	A.6
	2(167) a–b	Haukadalur í Dýrafirði: Manntalsþing 10.7.1934. Eigandi að tveimur landspildum í Haukadal mótmælir þinglýstum grunnleigusamningi á milli eigenda jarðarinnar og vill að gerð verði merkjaskipti á umræddum spildum. Merkt A.6.b.370a–b.	A.6
	2(168) a–b	Svarbréf Böðvars Bjarnasonar v. Auðkúluhrepps, dags. 28.7.1920, til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.49.	A.11
	2(169) a–b	Svarbréf Jóhannesar Ólafssonar, oddvita hreppsnefndar Þingeyrarhrepps, dags. 3.7.1920, til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Merkt A.11.50	A.11
	2(170)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.83.	A.16
	2(171)	Svar sveitarstjóra Þingeyrarhrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 6.11.1989. Merkt A.16.85.	A.16
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í málum nr. 1–8/2021, 1. útg. (drög), dags. 29.6.2021.	

3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 2/2021, 2. útg. dags. 10.5.2022.	
3(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 2/2021, 4. útg. dags. 5.6.2022.	
4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 190–210 (Ísafjarðarsýsla).	B.2
4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 76–83 (Ísafjarðarsýsla).	B.2
4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 75–92 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 50–57 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opna 16–20 (Vestur-Ísafjarðarsýsla og Norður-Ísafjarðarsýsla).	B.2
4(6)	Úr Landnámabók. <i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155 og 176–197 og kort.	B.7
4(7)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 212–237 og kort.	B.7
4(8)	Reglugerð fyrir Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1894.	B.4
4(9)	Reglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 56/1902.	B.4
4(10)	Reglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld o.fl., nr. 131/1914.	B.4
4(11)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 102/1937, og auglýsingar nr. 102/1947 og 100/1950 um breytingar á henni.	B.4
4(12)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 111/1958.	B.4
4(13)	Fjallskilareglugerð fyrir Vestur-Ísafjarðarsýslu, nr. 705/1983.	B.4
4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir Ísafjarðarsýslur, nr. 434/2002.	B.4
4(15)	Fjallskilasamþykkt fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslur, nr. 716/2012.	B.4
4(16)	Arnarnúpur í Keldudal, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(17)	Haukadalur í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(18)	Hrafnabjörg í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(19)	Hraun í Keldudal í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(20)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(21)	Lokinhamrar í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(22)	Saurar í Keldudal, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(23)	Skálará í Dýrafirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(24)	Stapadalur í Arnarfirði, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(25)	Svalvogar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(26)	Sveinseyri við Dýrafjörð, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(27)	Arnarnúpur í Keldudal; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(28)	Haukadalur í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(29)	Hrafnabjörg í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3

4(30)	Hraun í Keldudal í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(31)	Höfn í Hafnardal við Dýrafjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(32)	Lokinhamrar í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(33)	Saurar í Keldudal; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(34)	Skálará í Dýrafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(35)	Stapadalur í Arnarfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(36)	Svalvogar; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(37)	Sveinseyri við Dýrafjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
4(38)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.	B.1
4(39)	Máldagar kirkna í Vestfirðingafjórðungi, um 1367 o.fl. Úr Hítardalsbók. Ísl. fornbr. III, bls. 224–231.	B.1
4(40)	Álftamýrarkirkja í Arnarfirði, máldagi [1378]. Ísl. fornbr. IV, bls. 12–13.	B.1
4(41)	Hraunskirkja í Dýrafirði, máldagi [1378]. Ísl. fornbr. III, bls. 330.	B.1
4(42)	Hraunskirkja í Keldudal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 144–145.	B.1
4(43)	Hraunskirkja í Keldudal, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 577–578.	B.1
4(44)	Lokinhamrar og Stapadalur, dómur um Stapahlíð, dags. 11.8.1537. Ísl. fornbr. X, bls. 114–115.	B.1
4(45)	Kaupmálabréf Magnúsar Magnússonar og Sigríðar Jónsdóttur, dags. 19.11.1467. Ísl. fornbr. V, bls. 506–507.	B.1
4(46)	Svalvogar og Hafnir, vitnisburður um landamerki, dags. 29.6.1411. Einnig er landamerkja Hrafnabjarga getið. (Merkt „varhugavert bréf“ í Íslenzku fornbréfasafni.) Ísl. fornbr. IX, bls. 28–30.	B.1
4(47)	Höfn í Hafnardal, bréf um eignarhald [1530]. Ísl. fornbr. IX, bls. 561.	B.1
4(48)	Vitnisburður, dags. 3.8.1460, sem varðar m.a. Haukadal í Dýrafirði, Kirkjuból í Valþjófsdal og Eyri í Önundarfirði. Ísl. fornbr. V, bls. 215–217.	B.1
4(49)	Lokinhamrar og Svalvogar: Bréf um að Eggert Hannesson hafi 1.9.1560 ættleitt börn sín, Jón, Björn, Þorleif og Ragnheiði, með samþykki systra sinna, Guðrúnar og Katrínar. Guðrún hafi þá fengið jarðirnar Lokinhamra, Dalsdal, Sléttanes og Svalvoga. Ísl. fornbr. XIII, bls. 517–519.	B.1
4(50)	Jarðaskiptabréf með Guðrínu Björnsdóttur og Eggerti lögmanni Hannessyni um ýmsar jarðir á Vestfjörðum, dags. 21.12.1557. Ísl. fornbr. XIII, bls. 248–250.	B.1

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Stapadals:

5	Stapadalur, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
	Stapadalur, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hrafnabjarga í Lokinhamradal:

6	Hrafnabjörg í Lokinhamradal, kröfulýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
	Hrafnabjörg í Lokinhamradal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Lokinhamra:

7		Lokinhamrar, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Lokinhamrar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Svalvogar:

8		Svalvogar, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Svalvogar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hafnar á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar:

9		Höfn á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Höfn á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Hrauns í Keldudal:

10		Hraun í Keldudal, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Hraun í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Skálarár í Keldudal:

11		Skálará í Keldudal, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Skálará í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Saurar í Keldudal:

12		Saurar í Keldudal, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Saurar í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Arnarnúps í Keldudal:

13		Arnarnúpur í Keldudal, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Arnarnúpur í Keldudal, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Sveinseyrar við Dýrafjörð:

14		Sveinseyri við Dýrafjörð, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Sveinseyri við Dýrafjörð, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna Haukadals við Dýrafjörð:

15		Haukadalur við Dýrafjörð, kröfúlýsing, dags. 22.3.2021. Sjá einnig skjal nr. 16.
		Haukadalur við Dýrafjörð, greinargerð, sjá skjal nr. 20.

Lagt fram af Eyjólfí Ármannssyni lögfræðingi vegna ýmissa jarða:

16		Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar, Svalvogar, Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur, Sveinseyri, Haukadalur; kort ásamt skýringum.
20		Ýmsar jarðir, greinargerð, dags. 26.9.2022 (Stapadalur, Hrafnabjörg, Lokinhamrar, Svalvogar, Höfn, Hraun, Skálará, Saurar, Arnarnúpur, Sveinseyri, Haukadalur).

Lagt fram af lögfræðingi málsaðila og óbyggðanefnd:

17	17(1)	Yfirlitskort, mál nr. 2/2021. Kröfulinur málsaðila, dags. 7.5.2021.
	17(2)	Yfirlitskort, mál nr. 2/2021. Kröfulinur málsaðila, dags. 14.7.2022.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

18	18(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 4.6.2021.
	18(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.6.2021.
	18(3)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 2/2021, dags. 18.8.2021.
	18(4)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 12.5.2022.
	18(5)	Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 27.9.2022.
	18(6)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 1–3/2021, dags. 4.10.2022.
	18(7)	Fundargerð 6. fyrirtöku, dags. 29.8.2023.
19		Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um orðið <i>ffallsbrún</i> , ódags. en aflað árið 2006 við málsmeðferð á svæði 4.
21		Þjóðskjalasafn Íslands: Minnisblað yfir gögn í <i>Diplomatarium Islandicum</i> = <i>Íslenzku fornbréfasafni</i> , dags. 5.6.2023.

**Skrá yfir skjöl lögð fram til hliðsjónar
í máli nr. 2/2021 (OBN 21050002).**

Lagt fram til hliðsjónar af Ívari Pálssyni lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

H-1	<i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 154–155, 42–43, 58–59, 160–183, 186–191 og 196–197 (úr Landnámabók). Merkt 1, sbr. skjal nr. 1(2).
H-2	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 12–16, 47, 53–54, 24–26, 29, 32, 30–31, 34, 36–37, 56, 58, 113–114, 91, 86–88, 68, 90, 122–123, 125, 127, 129, 131, 134, 135, 177, 136–139, 135, 272–273, 316, 275–276, 308–309, 286, 291, 300–301, 290, 302, 303, 305–306, 141, 143, 148, 152–153, 143, 181, 187, 171, 223, 224, 12. Merkt 2, sbr. skjal nr. 1(2).
H-3	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. 15, 18–25, 32–45, 48–51, 54–59, 64–91, 100–105, 110–137, 140–143, 146–151, 156–161, 164–165, 170–171, 182–189. Merkt 3, sbr. skjal nr. 1(2).
H-4	<i>Íslenzkt fornbréfasafn</i> , II. bindi, bls. 616; V. bindi, bls. 206–207; VIII. bindi, bls. 484–486; XIII. bindi, bls. 274–275. Nr. 4–7 í tilvísanaskrá, skjali nr. 1(2).
H-5	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1949 (Norður-Ísafjarðarsýsla</i> eftir Jóhann Hjaltason), bls. 75–76, 106–107, 156–158.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10B á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 11.10.2021.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 25.3.2022.
H-10	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 26.3.2022.
H-11	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–8/2021 á svæði 10B, dags. 3.2.2022.
H-12	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 7. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýsla (1940), efnisyfirlit og bls. 3–54 og 457–476 (Arnarfjarðarströnd, Dýrafjarðarhreppur og örnefnaskrá).

H-13	<i>Sóknalýsingar Vestfjarða</i> , II. bindi, Ísafjarðar- og Strandasýslur (1952), bls. bls. 5–13, 37–62 og 287–310 (formáli, Álfamýrarsókn í Arnarfirði, Sanda- og Hraunssóknir í Dýrafirði og nafnaskrá).
H-14	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 1999 (Firðir og fólk 900–1900. Vestur-Ísafjarðarsýsla</i> eftir Kjartan Ólafsson), bls. 2–20, 65–122 og 548–583.
H-15	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2000 (Í strandbyggðum norðan lands og vestan)</i> , bls. 6–43 („Í kringum Kaldbak á milli Arnarfjarðar og Dýrafjarðar“ eftir Bjarna Guðmundsson).
H-16	<i>Árbók Ferðafélags Íslands 2017 (Við Djúpið blátt. Ísafjarðardjúp</i> eftir Ólínu Kjerúlf Þorvarðardóttur), bls. 11–29 (efni úr inngangskaflanum „Vestfirðir“).
H-19	Björk Ingimundardóttir: Prestaköll, sóknir og prófastsdæmi á Íslandi, II. bindi, Vestfirðinga- og Norðlendingafjórðungar (2019), bls. 203–263.
H-20	<i>Jarðabréf frá 16. og 17. öld</i> (1993), bls. 47–48, 77–78, 103–104, 154–181.
H-21	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 13. bindi, Fylgiskjöl (1990), bls. 253.

Lagt fram til hliðsjónar af Eyjólfí Ármannssyni, lögfræðingi, vegna ýmissa jarða

H-17	Eyjólfur Ármannsson: „Kröfur fjármálaráðherra í land á Vestfjörðum“, 1.–3. hluti, <i>Bændablaðið</i> 11. mars, 26. ágúst og 7. október 2021.
H-18	Sigurður Vigfússon: „Rannsókn um Vestfirði 1882 – einkannlega í samanburði við Gísla Súrssonar sögu“, <i>Árbók Hins íslenska fornleifafélags</i> , 3. árg., 1883, bls. 1–70.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-22	Skýrslur í málum nr. 1–3/2021 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 4.10.2022 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).
------	--

FYLGISKJAL III: KORT

a) Úrskurðarkort í máli nr. 2/2021

b) Yfirlitskort um svæði 10B